

SERORAK DEBAGOIENEAN (XVI - XVIII)

Mikel Larrañaga Arregi

BERGARAKO UDALA
BERGARA, 2010

SERORAK DEBAGOIENEAN (XVI-XVIII)
© Edizioarena, Bergarako Udala
© Testuena, Mikel Larrañaga Arregi

Egilea: Mikel Larrañaga Arregi

Argazkiak: Bergarako Udal artxiboa

Diseinua eta Maketazioa: www.arteman.org

Eskubide guztiak gordeta. Liburu hau, doan, norbere ordenagailura deskargatu daiteke, baina liburu honen testuak eta bertako argazki bat bera ere ezin ba beste inon berragertu, ez zatika, ez osorik. Hori egin nahi duenak, derrigorrezkoa du Bergarako udalaren baimena, egilearena, argazkilariena edo argazki-jabeena eskuetan izatea eta iturria aipatzea.

D.L./L.G.: SS-1029-2010

Kolore hau

duten hitzak sakatuta,
liburuko barruko estekak
(oinak, dokumentuak...)

Kolore hau

duten hitzak sakatuta,
interneteko estekak.

AURKIBIDEA

0. HITZAURREA	6
1. SARRERA	8
1.1. Jatorri eta eraginei buruz.....	11
1.2. Aro Berriaren atarian: Arriarango Juana beata eta Arantzazu.....	19
2. ESPAZIOAK, PATRONATUAK ETA HAUTAKETA: HIRIBILDUAN ETA ERMITAN	28
2.1. Oinarri fisikoa: bizilekuak	29
2.2. Patronatuak eta izendapenak	32
2.3. Herrietan: ordena mendikanteak, klausura eta seroretxeak	35
2.4. Auzoak eta ermitak	39
2.5. Aterpetxeak eta ospitaleak	43
3. GIZARTE BAITAKO EGINKIZUNAK ETA LANAK; TENPLUAN ETA TENPLUTIK KANPO	48
3.1. Ermitetan: kanpaiak eta ondasunen administrazioa.....	50
3.2. Aldareak eta zerbitzuen mugak, heriotza-errituak	54
3.3. Parrokietako zerbitzu eta negozioak	56
3.4. Baserriko lanak.....	61
4. ONDASUNAK ETA DIRU ITURRIAK	65
4.1. Eliza, ermita eta santutegiekiko erlazioak: doteak eta emolumentuak.....	66
4.2. Serorak eta euren familiak: dohaintzak eta testamentuak	78
5. ERLIJIOA, SINISKERAK ETA BOTEREA; EMAKUMEZKOEN ESPAZIO SAKRATUAK	85
5.1. Heriotza eta arbasoen gurtza	86
5.2. Ehorzteak (eta jaiotzak)	89
5.3. Kanpaiak, erlijiositate herrikoia eta sendakuntza sineskerak	91
5.4. Andre Mariaren kultuaren heterodoxiak.....	95

AURKIBIDEA

6. NEURRIAK ETA DEBEKUAK ARO BERRIAN ZEHAR	100
6.1. XVI. mendea: lehen neurriak	101
6.2. XVII. mende hasierako desagerrarazte saiakerak.....	106
6.3. XVIII. mendeko mugapen ekonomikoak; gainbehera	113
6.4. Erabateko debekua: 1769.eko Errege Dekretua.....	117
7. AZKEN HITZAK	133
8. BIBLIOGRAFIA ETA ITURRIAK	138
8.1. Seroren inguruko bibliografia espezifikoa	139
8.2. Bibliografia orokorra eta dokumentazio iturriak	140
8.3. Artxiboak	145
9. GEHIGARRIAK	146
1/ 1589, Azaroak 18. Oñati, Santa Katalina ermita.	147
2/ 1694, Ekainak 20. Leintz Gatzaga, Dorletako Andre Maria santutegia.	148
3/ 1704, Urtarrilak 23. Elgeta, Andre Maria parrokia.	150
4/ 1734, Martxoak 12 / Apirilak 7. Oñati, San Migel parrokia.....	151
5/ 1759, Martxoak 1. Antzuola, Uzarragako San Juan Bataiatzailea parrokia ondoko seroretxea.....	152
6/ 1622/1623. Bergara.....	153
7/ 1657, Apirilak 22. Bergara, San Pedro parrokia.	156
8/ 1700, Apirilak 21. Leintz Gatzaga, Dorletako Andre Maria santutegiko seroretxea.	159
9/ 1759, Martxoak 24. Bergarako bikarriotza, Antzuola, Uzarragako San Joan Bataiatzailea parrokia.	163
10/ 1769, Urriak 13 / Azaroak 4 / Azaroak 18. Kalagorriko apezpikutza, Oñatiko bikarriotza.	165
11/ 1769, Azaroak 28. Oñati.....	168
12/ 1770, Apirilak 7. Bergarako bikarriotza, Kalagorriko apezpikutza.	169
13/ 1782, Ekainak 26. Oñatiko bikarriotza, Kalagorriko apezpikutza.	171

HITZAURREA

Lehenik eta behin, ikerketaren espazioen eta garaien inguruan zenbait zehaztapen eginez hasi nahiko nuke. Izan ere, espazioa Debagoienak osatzen badu ere, erabili ditudan oinarri dokumentalak, batez ere leku jakin batzuetatik baitatoz. Zentzu horretan, Bergara (batez ere San Pedro parrokia), Oñati (San Migel parrokia) eta Leintz Gatzagako (Dorletako Andre Mariaren santutegia) kasuak, hurrenez hurren, udal patronatupeko parrokien, patronatu partikularrekoen eta seroretxedun santutegien eredutzat baliatu ditut askotan. Ermiteti dagokionez ere, berdintsu, Bergarak eta Oñatik osatzen dute informazio gehien jaso dudana espazioa.

Elgeta eta Antzuolarako ere izan dut informazio baliagarriak, baina Arrasate, Eskoriatza eta Aretxabaletaren kasuetan, bildu ditudan datuak solteak izan dira, eta oraindik, azken herriotako seroren bizikera eta gertakizunak argitzeko, hutsune asko gelditzen zaizkigu. Gera bedi beraz garbi, ze mugaren barruan mugitzen garen.

Kronologiari dagokionez, nahiz eta XVI. mendetik abiatzen garen, darabilgun dokumentazioaren gehiengoa XVII eta XVIII. mendeetan kokatzen dela aipatu behar.

Lanaren egiturari dagokionez, sarrerako kapituluaz bestalde, eta 6. kapitulua salbu, gainontzekoetan gehiago saiatu naiz gizartearen baitan zituizten eginbeharrei, eta hauen dimentsio ekonomiko eta erlijiosoen agerpenei ikuspegi sinkroniko baten bidez erreparatzen, gertakizunen jarraipen kronologiko bat egiten baino. Ikuspegi hau, gizartearen baitan zuten egoera eta kokapen soziologikoaren ulermena errazteko hartu dut. Dimentsio diakronikoari, alegia, gertakizunen garapen kronologikoari gertuagotik jarraitzen dionari, 6. kapituluan helduko diogu, serorak desagerrarazteko hartu ziren neurri eta

debekuak aztertzeako orduan.

Funtsean, hortaz, espazio eredugarri batzuk ardatz lez hartuta, Debagoieneko seroren bizimoduak eta hauen gorabeherak aztertzea dugu xede, gizartearen baitan izan zuten papera ulertzeko, eta ahots propioz hain mutu agertzen zaizkigun emakume hauek (beraien eskutik idatzitakorik ia ezer ez baitago), gertakizun historikoen baitan izan zuten lekua egoki kokatzeko.

Hitzaurrea bukatzeko, Bergarako Udal Artxiboari eskerrak eman nahiko nizkioke, ikerlan hau burutu ahal izateko jaso dudana dirulaguntzagarri. Artxiboko langileei ere eman nahiko nizkieke eskerrak, eskaini didaten laguntzagarri, eta baita momenturen batzuetan nirekin izan duten pazientziagarri ere. Eskerrak Bergarako Udaleko Euskara Zerbitzuari ere, zenbait buruhauste bitarteko izanik ere, beraien zuzenketak oso lagungarri izan baitzizkit. Eta noski, eskerrak ere momentuoro ondoan izan ditudan eta maite ditudan pertsoneri ere; badakite beraiek nortzuk diren, ez dute aipamenen bidezko lausenguen beharrik.

1

SARRERA

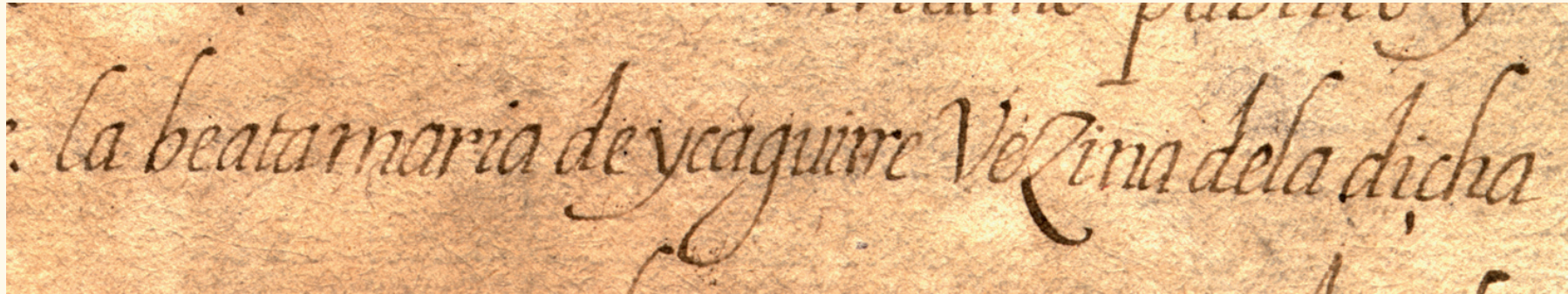
Seroren inguruko gauzak aztertzen hasi ahala, ikertzaileak laster ikusten du, nola hutsune asko zabaltzen diren. Emakume hauen bizitza, izan ere, gutxi ikerturiko kontua baita, eta informazioa bera ere oso izaera ezberdineko iturrietan – askotan datu urri eta solte lez – banandurik **baitago**¹. Gaztelaniazko eta frantsesezko dokumentuek, beraien berri izen ezberdin ugariaren pean (*serora, sorora, freila, freira, beata, ermitaña, benita, benoîte...*) ematen digute, batez ere ikerketaren tarte kronologikotzat zedarritu dugun Aro Berrian zehar; XVI. mendetik, 1769. urtean Arandako Kondeak Errege Dekretu bidez seroratzak erabat debekatu zituen arte. Debeku hori baina, “ofiziala” baino ez zen izango, seroren instituzioak gaur egunera arte luzatzen den itzal luzea izango baitu. Alabaina, argi dago garai bateko serorek, gaur egunean gelditzen diren gutxien aldean, askoz ere eskumen zabalagoak eta garrantzitsuagoak zituztela gizartearen baitan.

Berez, dagokigun garaian, informazio dokumentalrik dugunetik bertatik hasten dira beraien desagerpenera begira harturiko neurriak. Izan ere, espazio erlijiosoaren eta laikoaren artean kokatzen diren emakume hauek, ez baitziren sekula eliz ortodoxiaren begietara onargarri izan. Honekiko, oso argigarri zaigu euskaldunon historiaren baitan hain gertakizun lazgarriak eragin zituen De Lancre inkisidoreak beraien gain zuen iritzia. Bere aburuz, Lapurdiko serorak (frantsesez *benedictae, benoîte*) ez zirakeen deabruak elizetan muturra sartzeko zerabilen jukutria zuhurra baizik **izango**². Lapurdiko sorgin bilaketei buruz idatzi zuen liburuko lehen liburukiko III. diskurtsoa beraiei buruzkoa da, eta bertan dioenaren arabera, serorak ere izan ziren inkisizioaren garretan bere eskuz kiskaldu ziren emakumeen **artean**³. De Lancreren eta bere Erdi Aro berantiarreko eta Aro Berriaren

hasierako aurrekarien (Tasso, Ronsard, Ariosto, Bodin) misoginiaren ondorioak ez dira gutxietsi behar, ondoren Iparraldean bertan nahiz Hegoaldean hartuko diren seroren aurkako neurriak, bere *Tableau de l'inconstance des mauvais anges et démons* lana 1612an argitaratu zenetik urte exkaxetara hasiko baitira. Hau ez zen noski kasualitatea, eta honen erakusgarri dugu serorekiko konparazio lez diakonesak aipatzen dituen lehen autorea bera izatea, eta baita sakristauen lanak betetzen zituztela salatzen lehena izatea ere. Baina noski, bertako elizgizonen artean ez ziren denak De Lancre inkisidorea bezain itsuki fanatikoak. Berez, Euskal Herriko bertako elizgizon gehienek nahiko begi onez ikusten zituzten, nahiz eta beraien eskumenei mugak jarri behar zitzaizkiela orokorturiko iritzia izan.

Eta elizgizon horietariko batekin jarraitu beharrean gaude, seroren gain berririk eman dutenen artean autoreren bat aipatzen bada, Aita Larramendi jesuita baitugu bera. 1754an idatzi zuen *Corografía*⁴... tik jasoko da, azken finean, seroren gaineko lehen ikuspegi orokorra, ondorengo autore gehienek oinarritzat hartuko dutena. Har dezagun bada geuk ere berarengandik lehen ikuspegi hau, serorak nortzuk ziren, zer egiten zuten, eta gizartean zuten lekua argitzeko orduan, bidea zabaldu diezagun.

Dioskunaren arabera, eta laburbilduz, seroratzak mojarren egoeraren antzerakoa litzateke, eta behin kargua harturik, ondoren ezkontzeko utziko balu, erabateko eskandalua eragingo luke. Publikoki egiten zen beraien izendapena, eliza eta ermiten patroien eskutik, eta ondoren, apezpikuaren onespeneren beharra zuten aukeraketa ontzat hartua izan zedin. Mojek lez sarrerarako dotea ematen zuten, eta erlijiosoen abitua erabili ohi zuten (frantziskotarrena, dominikoena edo karmeldarrena). Eliz-doneskainetan (eskainiriko ogia) parte bat

Maria Izaguirre seroran aipamena auzi batean
Bergarako Udal Artxiboa. Signatura C/290-06

zegokien, eta lurperatze eta hiletetan, bataioetan, ezkontzetan, nahiz gaubeiletan zituzten betekizunen truke emolumentuak jasotzen zituzten ordainsari, batzuetan gehiago, besteetan gutxiago. Eliza bera, aldarea eta bertako arropak garbi mantentzea ere bazuten eginbeharren artean, eta baita argiteriaren zaintza ere (Sakramentuaren argia beti pizturik mantendu, eta familia bakoitzaren jarlekuetakoak zegozkien denboretan piztu). Hileta, lurperatze, prozesio eta beste errituetan emakumeen buru eta gidari lana egiten zuten, bereziki doluan hauek hildakoaren etxetik elizara gidatuz, eta elizkizuna bukatutakoan, hildakoaren etxera itzuli, eta erritua bukatzeko, hildakoaren alde zerbait erreztatu eta Requiescat in pace-a esaten zuten, latinez nahiz euskaraz. Elizako ateak zabaldu eta ixteaz ere arduratzen ziren, eta hori dela eta, giltzak euren esku izaten **zituzten**⁵.

Baina, ematen digun deskribapena oso baliagarria bada ere, Larramendi jaunak begi interesatuekin ikusten du instituzioa, eta batzuetan, benetan zirena baino, izan zitezen nahiko lukeena kontatzen

digu. Hala gertatzen da, adibidez, ezkontzearen auziarekin, ondorengo ikerketek argitzen duten lez, zenbait lekutan behinik behin, seroratzat utzi eta ezkondu baitzitezkeen, horregatik inongo “eskandalurik” sortu **gabe**⁶. Ermitetako serorak, bestalde, zenbaitetan ermitauren edo sakristauren emazte izan ohi ziren, dagokigun eremuaren baitan, Arrasaten edo Oñatin, egiaztatu ahal izan dugun **lez**⁷.

Argi dago Larramendi jaunak, jesuita eta elizgizona izaki, ikuspegi interesatua zuela. Ez dugu ahaztu behar, bestalde, jesuitek Euskal Herriko elizgizon eta emakumeen “eskandaluzko” ohituren erreforman zerikusi handia izan zutela, eta adibidez, San Inaziok berak, euskal elizgizonek ohaideak izateko zuten ohitura orokortua behin baino gehiagotan salatu **zuela**⁸. Ohituren eraldaketa nahiera garamatza, halatsu, era berean jesuita zen Henao Aitaren *Averiguaciones...* lanaren edizio komentatu eta hedatuaren gehigarrietariko baten autore ezezagunak, ziurrenez San Inazioren autobiografiatik jasorik, aipatzen duenak: serorek nork bere eliza edo ermitan egunean hiru

aldiz – goiz, eguerdi eta arrats – Abemariiek kanpaiz jotzea, San Inaziok bultzaturiko erreformak sarturiko ohitura omen **litzateke**⁹. Hori horrela izan ote zen zalantzarria bada ere, zera pentsarazten digu: seroren gaineko ikuspegia, elizgizon jesuiten begietara, edo herri xumearen begietara, ez zela ziurrenez berbera izango, lehenek erreforma asmoak euren xedeen artean baitzerabiltzaten. Larramendi bera – batzuetan ezkonduak ziren – ermitetako serorak kentzearen aldeko zen, nahiz eta parroketan beharrezko zirela defendatzen **zuen**¹⁰.

Herri xumearen begietara gerturatzeko, baliagarri zaigu ematen zitzaizkien izenekiko euskarak, gaztelaniaren eta frantsesaren aldean azaltzen zituen irregulartasun edo ezberdintasunak. Aipatu dugu jada, nola dokumentuetan, gaztelaniaz nahiz frantsesez, ematen zaizkien izenak ugariak diren: *serora*, *freila* edo *freira*, *beata*, etab. Baina euskaraz *serorak* ziren denak, eta ez soilik orain ahotan ditugun emakume hauek, baita gerora *monja* izenez ezagutuko ditugunak ere. Larramendi berak ematen digu erabilpen orokortu honen berri, baina Gipuzkoan jada monja izena erabiltzen zela aipatuz (Lapurdin ez bezala, non oraindik moiei serora esaten zitzaien – gaur egunera arte ere heldu den **erabilera** –)¹¹. *Klasikoen Gordailua* euskal testu zaharren web gunean hitzaren bilaketa eginez gero, XVI. mendetik XVIII.era (eta are XIX.era arte ere), gaur egun *monja* deritzegunek *serora* izena hartzen zutela, eta monja hitza oso berandura arte ez zela erabiltzen hasi berretsiko **dugu**¹². Erabilpen orokortu honen salbuespena Debagoienez bertan ematen da, euskaraz *beata*, *bietia* eta *biyetia* izenak dokumentatzen diren leku bakarrenetarikoa baitugu, bakarra ez **bada**¹³. Beste salbuespen bat, adibidez, *errekulusarena* dugu, Nafarroan, toponimian **dokumentatua**¹⁴. Baina hauek, esan bezala, salbuespen zehatzak ditugu, eta erabiltzen diren lekuetan

bertan, serora hitza ere normaltasunez erabiltzen da. Laburbilduz; euskal hiztunei dotrina kristaua irakasteko zioz idatziriko liburuek (euskal literatura zaharrik gehiena horrelakoxea baita), emakumeen erlijiositatearen forma ezberdinak izen bakarrez hautematen zituztela erakusten digute. Baina; zer adierazten du honek? Ez al zituen euskal hiztunak *monjen* eta *serora* edo *beaten* artean ziren estatus edo egoera sozial eta erlijiosoen arteko ezberdintasunak hautematen?

1.1. Jatorri eta eraginei buruz

Eman diezaiegun seroren jatorri posibleei begiratu bat, Aro Berriaren hasieran emakumeen erlijiositatearen formak zertan ziren ikusteko. Honekiko, gogoan hartu beharra dago, eta zehazki dagokigun Gipuzkoaren kasuari begira, ingurune urbanoetako bizitza erlijiosoa eraldatuko zuten ordena mendikanteak (domingotarrak eta frantziskotarrak, azken hauek bereziki) ez zirela XV-XVI mende bitartera arte bertan **sartu**¹⁵. Preseski, lehen presentzia hori Debagoienez hasi zen, Amabirjinaren mirakuluzko agerpen ezagunaren harira, Arantzazun emakumezkoen lehen komunitate bat (seroretxe edo beaterio bat) osatu zuen beata boteretsu baten eskutik: Arriarango **Juana**¹⁶. Aurrerago erreparatuko diogu Arriarango Juanaren kasu interesgarriari, baina oraingoz, honakoa ulertzera emateko zaigu aipamena baliagarri: ordena mendikanteen helduera aurretik, emakumezkoen bizitza erlijiosoa erregulatza heldu ziren instituzioak, hastapenak Goi Erdi Aroan zituzten monasterio familiarrak eta ordena hospitalario eta militarrek izan zirela dirudi. Beraien komunitateetako

emakumeei ordena mendikanteek baino aktibitate eta eskumen dezente zabalagoak aitortzen zizkieten ordena erlijiosoak, hain zuzen ere. Aktibitate eta eskumen hauek, bestalde, parekotasun ugari dituzte Aro Berriko seroren artean ikusten ditugunekin: umeen hezkuntza, asistentzia sanitarioa eta sendakuntza, autonomia ekonomikoa, seroratza ezkontzeko zioz uzteko posibilitatea, etab.

Edo bestela, eta nahiz eta, egia esan, sinesgarriegi ez deritzodan, oinarrian bila, Larramendirekin Antzinate Berantiarreko eta Goi Erdi Aroko garaietara joan gintezke, diakonesen edo mugimendu monastikorik zaharrenen bila. Diakonesei begira jartzea beste arrazoi batzuegatik ere interesatzen zaigu, dena den. Izan ere, benetako jatorria beraiengan izan edo ez, seroren desagertzea baino lehenxeago iritzi hau hedatu baitzen, desagerrarazte agindua betearaziko zuten elizako eta alor zibileko agintarien artean. Larramendi beraren kasua dugu hau, eta baita desagerrarazte aginduaren diligenziak gauzatu zituen Ygnacio Xavier de Arteach Bergarako bikarioarena ere. Azken honek eman zizkion seroren jatorriaren gaiari bueltaren batzuk, jatorri paganoaz gain, ondoren gainbegiratu emango diegun mugimenduetariko gehienak aipatu baitzituen, apezpikutzara bidali zuen informetarikoa batean:

“No es facil averiguar con certidumbre la institucion, origen, o introducion de estas mugeres en las Iglesias de este Pays. No sabemos, si se nos derivaron de las Vestales del Gentilismo, ó de las que en los Sagrados Canones, y Escritores Ecclesiasticos se leen con los nombres de Sacerdotissas, Diaconissas, y Subdiaconissas, de cuos officios, y varias acepciones habla el Señor Gonzalez Tellez in Not. ad cap. 2 de testament. num. 8. Pero desterraronse de la Iglesia Latina, pocos siglos despues de su mismo nacimiento è infancia, estas inutiles Ministras, llamadas con esos nombres de

Diaconissas, y los demas, y se refugiaron entre lo Sacerdotes Griegos, especialmente despues que la Sta Iglesia declaró y estableció en diferentes Concilios el Celibato de sus Ministros Sagrados, contra el qual han procurado declamar Luthero, y los demas Heresiarchas de estos ultimos tiempos, de que trata lata y eruditamente el mismo Señor Gonzalez Tellez in Comment. ad cap. 1. de Cleric. conjug.

Por la misma razon, y algunas otras mas, que fue haciendo ver el tiempo y la experiencia, fueron desterradas de la Iglesia por la Santidad de Clemente Quinto en el Concilio de Viena en el Delphinado otra especie de mugeres, llamadas Beguinas, que vestian cierto habito Religioso, según consta de la Clement. unic. de relig. domib: y es por lo que tambien las Constituciones Synodales de este Obispado, decretos de la Sagrada Congregacion del Concilio, y sentencias del Supremo Consejo de Castilla prohibieron el servicio de las Iglesias de esta Diocesis por las Sororas, ó Beatas, que se mezclaban en los officios propios y privativos de los Sacristanes de ellas”¹⁷

Bikarioaren hitz hauei helduko diegu beraz, seroren jatorrien bilaketa honetan, Euskal Herrian izanak zitezkeen emakumezkoen komunitate erlijiosoen errepaso labur bat egiteko aitzakia ematen baitigute. Antzekotasunak adieraztera mugatuko gara, luzeegi joko liguke bestela eta. Jatorri edo eragin paganoena alde batera utziko dugu oraingoz; sineskera eta errituei – bereziki heriotzari asoziatuak zeudenei – erreparatzen diegunean, arduratuko gara erro pagano posibleak aztertzeaz.

Sinesgarria ote, Antzinateko elizako diakonesengandik, Erdi Aroko eta Aro Berriko serorenganainoko jarraikotasun baten hipotesia? Webster-ek ere, Larramendik bezalaxe, seroren jatorriak Antzinateko diakonesetan ikusiko ditu, eta egia esan, aitortu beharrean gaude, bere konparaziozko azterketak zer pentsaturik ematen duela. Sarrera egiten gauden honetan, baliagarri izango zaizkigu bere

hitzak, Larramendik esandakoez haratago, serorek gizartean zituzten zereginei – Larramendiren ikuspegia osatzeko – begiratu bat emateko islada emango baitigute, diakonesen betebeharren deskribapenean:

“1.º Las mujeres no podían reunirse con los hombres en las iglesias, ni en otras asambleas religiosas. [...] de suerte que una de las primeras funciones de las diaconisas, de las viudas, o de las vírgenes que presidían estas reuniones, era guardar la puerta por la cual entraban las mujeres en la iglesia, e indicar en el *matroneum* el lugar que en él estaba reservado a las mujeres.

2.º Les enseñaban también el catecismo antes de su bautismo, y las asistían durante las ceremonias del bautismo, ayudándolas a vestirse o a desnudarse. Hacían asimismo sobre ellas la unción del Santo Crisma, menos la de la cabeza.

3.º Cuidaban a los enfermos y a los pobres. [...]

4.º Asistían a las mujeres durante la ceremonia del matrimonio.

5.º Lavaban y amortajaban los cuerpos para el *sepelio*.”¹⁸

Diakonesen desagerpenerako neurriak hartu zituzten kontzilioen berri eman ostean, Martigny abadearen *Dictionnaire des Antiquités Chrétiennessen* jasotzen den iritzia azaltzen du, zeinaren arabera, diakonesak, gehien iraun zuten lurraldeetan (Ekialdean), zortzigarren mendean jada desagertuak *zeudekeen*¹⁹.

Lehen begiratu batean, bitartean hainbeste eta hain nahasiak izan ziren mendeak direlarik, eta elkarren artean hain urrun eta hain ezberdin diren lurraldeez dihardugarik, zaila dirudi jarraikortasunik egon zitekeenik pentsatzeak, baina esan bezala, funtzioen parekotasunak nabariak dira. Emakumeei dagokien espazio erlijiosoaren antolakuntza (1. funtzioa), neskaten irakaskuntza (2. funtzioa), gaixo eta behartsuen artapena (3.a), emakumeen bizi

gertakizun garrantzitsuenetako asistentzia (bataioa eta ezkontza, 2. eta 4. funtzioetan aipatuak), eta gorpuen garbiketa eta janzteia (5.a) denak serorei egotzirik aurkitzen ditugun funtzioak dira, eta zenbaitetan, azken hauek diakonesa zaharretan ikus ditzakegunak baino paper garrantzizkoagoak jokatzera ere helduko dira. Halatsu dirudi adibide erabat anakronikoa ere, Webster berak aipatzen duen Sarako elizako seroraren jarlekuak, zeina Erromako katekonban aurkituriko *viduae* (“alargunak”) zirelakoan jarlekuekin parekatzen *duen*²⁰. Zer dela eta hainbeste antzekotasun, bitxiak izanik ere?

Garaiko euskaldunen inguruan ziren lurraldeetako egoerari begiratu gero, gaia beste begi batzuekin ikusten hasiko gara. Bada diakonesen berririk Antzinate berantiarreko Galian, Irlandan ere bada zantzu *berantiarrik*²¹, eta Hispanian eta Italian *viduae ecclesiae* deiturikoek ere ezaugarri ugari dituzte hauekin *amankomunean*²². Zentzu honetan, esanguratsua da, 390.ean Teodosiok emakumeoi, seme-alabak izatearen kasuan, elizari ondasunik ematea debekatzen dienean, mezua ekialdeko diakonesei eta mendebaldeko elizako alargunei zuzentzea, hauek baliokidetzat *harturik*²³.

Emakumeok ez zeuden bizibide itxietan ibiltzeko asmotan antza, ugari baitziren hauen eliz liturgiaren baitako “intrusioak” zirela eta kexu ziren elizgizonak. Berez, alargunen portaeraren gaineko denetariko kexuak garai urrunetatik *datoz*²⁴. Hainbat Kontzilio ezberdinen eta Gelasio aita santuak Italia hegoaldeko apezpikuei zuzenduriko eskutitzen *bidez*²⁵, askotan mendebaldeko elizaren diziplina kanonikoan onartzen ez ziren funtzioak bete zituztela dakigu. Besteren artean, presbiteroei eukaristian laguntzea, elizkideei idatzi kristauen interpretazioa azaltzea, asanbladatan hitz egitea, eta, orokorrean, “esklusiboki gizonen ministerioari dagokion oro

egitea²⁶. Hortaz, emakume horiek ez zituzten soilik diakonesen funtzioak betetzen, idatziak azaldu, liturgian parte hartu eta are ofizioa gidatzera ere heldu baitziren. Egoera hauek zergatik ematen zirenaren gaineko iritzia ere ematen du: alargunek apezpikuen laguntza edo konplizitatea izango lukete, hauek egoera salatzen ausartu ez zitezen. Eta Gelasiorentzat lurralde horretan ziren “arazoen” adierazle, Italian bertan du bere jatorria Sakramentario Gregorianoak ere: VIII. mendeko liturgia erromatarren liburu honen baitan dago mendebaldeko kristautasunaren baitan topatu den diakonesen ordenaziorako formulario bakarra (diakonoenaren berdin berdina dena, **bestalde**)²⁷.

Praktikan ematen zen konplizitatearen bidez, garaian ekialdeko elizan onartuago zen diakonesaren titulua ere heldu zen mendebaldera. Eta kontzilioak ere arduratu ziren, behin eta berriz diakonesarik ezin ordenatu zitekeela esateaz. Diakonesen gaineko debekuak Nimes-eko Kontzilioan (394), Toledo-ko Kontzilioko 9. kanonean (400), Orange-ko lehen Kontzilioko 26.ean (441), Epaon-eko Kontzilioko 21.ean (517), Orleans-eko bigarren Kontzilioko 17. eta 18.ean (533), eta Tours-eko bigarren Kontzilioko 21.ean (567) emango **dira**²⁸. V. eta VI. mendeetako mendebaldeko elizan, bazen diakonesen inguruko ardurarik beraz. Dena den, kontzilioetan, ordenazio berrietarako debekua luzatu ohi zen, baina jada baziren diakonesei ez zitzaien “kargurik” kentzen.

Galian diakonesen arrastoa V. eta VI. mendeetatik jarraitu baliteke ere, Hispanian VII. mende hasieratik dago *viduae*ek apezpikuarekin ondasunen gaineko tratua egiteko praktikaren **berririk**²⁹. Alabaina V. eta VI. mendeetako epigrafiaren azterketatik, mendeotan ere beraien existentzia ondoriozta liteke, nahiz eta izen ezberdinak ematen zaizkien (geografikoki definituriko patroien arabera, *bestalde*): *clarissimae feminae*, *inlustres feminae* eta *honestae*

feminae hitzen pean adierazirik aurkitzen **ditugu**³⁰.

Garai horretako baskoien egoerari erreparatzen badiogu, ezer garbirik ateratzea oso zaila dela ikusten dugu, informazioa urria baita, eta egoera oso nahasia. Baskoien lurraldea, Inperio Erromatarren gainbeheraren ostean, bisigodoen eta frankoen agintaritza politikoaren eremuetatik kanpo gelditu zen, eta hortaz, baita beraien kontrolpeko eragin erlijiosoetatik kanpo ere. Alegia, eraginak jaso izanik ere, erlijiositatearen forma propioak nahiko modu autonomoan sortuak izan zitezkeen, preseski, emakumezkoen zentro monastikoen fundazioak ere garai gailen batean izango diren momentuan, **gainera**³¹. Baina ez gara sakonago sartuko, jada Euskal Herriaren kristautzearen

San Martin de Tours ermita

Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondoa / Egilea: Juan Idigoras, 1984

gaian sartzen baikara, eta urrunegi doakigu gaia.

Errepara diezaiegun, hurrengo, jatorria Goi Erdi Aroan izan zuten monasterio bikoitz eta familiarrei. Beneditarrek heldu aurretiko penintsulako bizitza **monastikoak**³², antolaketa eta ohitura bereziak garatu zituen: gizonezkoen monasterioez gain, monasterio bikoitzak eta familiarrak zeuden bertan, eta horietariko batzuek paktu baten bidezko erregimen bereziaren ohitura zeramaten. Paktu bidezko erregimen monastikoa deitu izan den antolaketa honek banakoaren eta komunitatearen arteko hitzarmen edo paktu bat zuen oinarri, eta nahiz eta beneditarren eta klunitarren erreformek azkenerako desagerrarazi zuten, bere bizi-iraupenaren oso garai berantiarretako testigantzak ere aurkitu izan dira (X-XI **mendeak**)³³. Monasterio hauetariko bat izan zitekeen akaso Bergarako Aritzetako San Migel ere, 1050. urtean Santxo ("Sanzio") bertako abadeak San Juan de la Peñako monasterioari lurak eta sagastiak eman **zizkionean**³⁴. Ahozko tradizioak berriz, tenplarioena izan zela dio, ordena militar eta hospitalario baten monasterioa, **alegia**³⁵. Santxa Perez-ek 1203an Iratxeko monasterioari eman zion Angiozarko Elexamendiko Santa Maria monasterioa ere, familiarra izan **zitekeen**³⁶. Monasterio bikoitz – edo familiar – zaharragoen gain ordena militar eta hospitalarioetakoa ezartzea, dena den, ez dirudi Euskal Herrian arraroa izan zenik. Mª J. Aranak, klausuraren fenomenoaz aztertzen duenean dakarzkigun zenbait kasutan ikus litekeenez, areago, monasterio bikoitzaren ondorengo monasterio militar eta hospitalarioaren ondorengo garaietan, beateen komunitateak ezagutzen **dira**³⁷. Alegia, zenbaitetan, seroren aurrekari izan litezkeen emakumezkoen instituzio erlijioso ezberdinen arteko gainjartze eta jarraikortasun fenomenoak ematen da.

Ordena hospitalario eta militarretako freilak oso ezezagunak dira **oraindik**³⁸, baina aztertu denaren arabera, badirudi denborak aurrera egin ahala, gizarte baitako funtzioak eta zituzten eskumenak, erregela gero eta zurrunagoen bidez, murriztuz joan zirela. Echánis Sans-ek, Premontre-ko ordenan, ondorengo garaietan beste ordena batzuetako ibilbideetan paralelismoak lituzkeen prozesu bikoitz bat hautemango du: hasierako erregela eta fundazioetan freilek zituzten funtzio asistentzial eta hospitalarioen ezabaketa (eta honekin bat, klaustroko kontenplaziozko bizitzaren ezarpena), eta ordenari asoziatutako emakume laikoaren desagerraraztea (hauek ere *freila* izenez ezagutzen ziren, eta monasterioz kanpoko zerbitzu asistentzial eta hospitalarioak

Jendea San Anton ermitaren inguruan

Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondoak / Egilea: Juan Idigoras,

betetzen [zituzten](#))³⁹. Aipatzen dituen ordenen artean bada Euskal Herrian presentzia izan zuenik, San Juan-en edo Hospitalaren ordena [kasu](#)⁴⁰. Ordena honek Nafarroan izan zuen presentzia aztertzen duen García Larragueta-k ere, nahiz eta gaia garatzen ez duen, *soror* eta *freila* hauetan kokatzen du ondorengo seroren [jatorria](#)⁴¹. Baina, bizi izan ote zuten aipatu duguna bezalako prozesurik Euskal Herrian hedatu ziren ordena hospitalarioetako emakumeek? Hasierako erregelen ostean desagerrarazi nahi izan ziren ordenari asoziatutako *freila* laikoek, izan ote zezaketen zerikusirik, ondoren ermitetan aurkitzen ditugun seroren jatorriarekin? Zaila da jakitea, ikerketak daudenean egonik. Eman diezaiegun baina, bailaran izan ziren edo izanak zitezkeen ordena hauen eraginei gainbegiratu bat.

Tenplarioei buruzko ahozko tradizioek, aipatu berri dugun Bergarako Aritzetako San Migelen kasuaz gain, Antzuolako Uzarragako Santa [Kruz](#)⁴² ere aipatzen dute. Uzarragako elizak eta Bergarako Santa Marina historiagile zaharrek (Garibay, Lope Martínez de Isasti) tenplarioenak izandakotzat aipatzen dituzte; eta azken datu hauen berri ematen digun Imanol Sorondok iradokitzen digunaren arabera, 1305ean, Fernando IV.a Gaztelako erregeak eta Beltrán Ibañez de Guebara Oñatiko kondeak eginiko trukea (monasterio hauek baitaratzen zituena), tenplarioei beraien ondasunak kendu zitzaizkien garai berean kokatzeak, aurretik tenplarioenak izan zitezkeenaren hipotesia sendotzen [du](#)⁴³. Tenplarioez gain, San Antonioren ordena ere aintzat hartzekoa dugu. Bailaran garrantzitsua izan zen Urkiolako santutegia (Abadiño) ordena honek sortua izan zen, eta badira bailaran bertan, beraiei buruzko daturik zaharrenetan (XV-XVI. mendeak) San Antonio Abadeari eskainirik ageri diren zenbait [ermita](#)⁴⁴. Abeltzainen inguruneetan santu honi abereen gaineko babes eskatzeak tradizio

luzea du, bestalde. Hauez gain, ordena hauenganako lotura jakinik ez badu ere, eta nahiz eta bere hasierako izaera instituzionala auzitan dagoen, dokumenturik zaharrenetatik monasteriotzat hartzen den Oñatiko San Migel aipatuko dugu. Oñatiko konderriaren eta Gebaratarren jaurgoareneko bere ikerketan, Mª Rosa Ayerbek, 1388an jaunaren eta bere menpekoen artean izan ziren istiluen testuinguruan bi parteek monasterioari buruz zituzten iritziak azaltzen dizkigu: jaunak jaurgopeko monasteriotzat hartzen zuen, familiarra edo familiaren menpekota bailitzan, eta menpekoen iritziak osterak, eliza eta herria jaurgotik kanpo eginiko monasterioaren lurretan eraikiak izan ziren, eta “abadengoak” ziren. Dena den, jatorria batekoa nahiz bestekoa izan, 1190ean jada eraikia zegoen monasterioa dugu Oñatiko San [Migelekoa](#)⁴⁵. Azken aipamen lez, Gatzagan, Iñurrietako San Juan Bataiatzailearen ermita ere, 1383ko hitzarmenezko dokumentu batean, “monasterio” lez izendaturik ageri zaigula ere gogoraraziko [dugu](#)⁴⁶.

Ordena militar eta hospitalarioek Donejakue bidearen testuingurura garamatzate. Testuinguru horren baitan hedatu ziren, ordenenganako nahitaezko loturarik izan beharrik gabe, hasiera eritegi edo aterpetxeetan – edo hauen zerbitzura – izan zuten ermitak ere; seroren zerbitzua ohikoa zen beste espazioetariko bat, alegia. Zeregin hauetara bideraturiko ermitak, Donejakue bideko tradiziozko zaharrenaren erakusle, Maria Magdalenaren eta Lazaro santuaren izenak izan ohi zituzten, eta azken izen hau, espezifikoki legenardunak artatzera bideraturiko zentroek [zeramaten](#)⁴⁷. Debagoienaren kasuek hau berresten dutela dirudi, eta erabilera honen testigantza ematen dute, besteak beste, jada funtzio hauetan 1073. urtetik ezagutzen den Arrasateko Santa Maria Magdalenak (eritegia eta legenardundegia,

hitzemateetarako ermita ere **bazen**)⁴⁸, Elgetako izen bereko ermitak (eritegia, ondoren **eskola**)⁴⁹, eta Eskoriatzako Santa Marinak (**eritegia**)⁵⁰. Halatsu, eta nahiz eta erietxe erabilera ziurtatzen digun datu erabakigarriak aurkitu ez dugun, Oñatin ere baziren izen hau zeramaten bi ermita (Murgiakoa, gaur egunean Maala baserria, eta Santxo-Lopeztegi **auzokoa**)⁵¹.

Donejakue bidearen eraginez sorturiko erietxe eta erromesen artapenerako etxeei, XII-XIII. mendeetatik aurrera, sorkuntza eta hedapen prozesuan zeuden hiribilduetakoak gehituz joan zitzaizkien. Ermita berriak ere eraiki ziren – jada beraien gainera dokumentazioa azaltzen hasten den – XVI. mende hasieratik aurrerako garai horretan, eta ohe bat edo bi baino ez zituzten aterpetxe txikiak ere izan ziren, ermitetako patroien debozioaren erakusgarri. Bergaran, 1598 inguruan Pero Ibañez de Ondarza-k testamentua egin zuenean, bere lurraldeetan eraikirik San Adrian ermitari 200 erreale emateaz gain, bere etxean ziren oheetarikoa bat utzi zuen bertan, erromesek ostatu har **zezaten**⁵². Mende hasieratik abian zen Arantzazuko lehen seroretxeak ere, bestalde, bertako Andre Mariaren kultuaren mantenuaz gain, erromesen artapena ere bazuen bere zereginen artean. Xede honi begira aterpetxe bat ere eraiki zen bada, Arriarango Juana lehen beata eta santutegiaren bultzatzaile nagusiaren **eskutik**⁵³. Legenari eta beste gaixotasun kutsakorrei dagokienez, aipatu behar, nahiz eta bailaran Lazaro santuaren izena daraman tenplurik ez den izan (guk dakigunik behintzat), gaixotasun kutsakorren isolamendurako ermitak erabiltzea ohikoa zela, batez ere izurrite garaietan. Honen adibide dugu Eskoriatzako Aldai mendian edo muinoan izan zen San Juan ermitari buruz 1599ko Gipuzkoako Batzarretan aipatzen dena: María de Çilaurren, Ysavela de Aguirre y Guebara eta Juan Estíbaliz

de Çilaurren, alaba, ama eta aita, izurritz gaixo zirela ziurtatu ahala ermitara eraman zituztela, bata bestearen ostean, eta bertan isolaturik banaka hil **zirela**⁵⁴.

Influentzien azken espazio bat, bere erroak Erdi Aroan (batez ere XIII-XIV. mendeetatik aurrera) dituen Europa iparraldeko eta Gaztelako beginen eta beaten mugimenduak ditugu. Beginena, lehenik, Herri Beheretan, Alemanian eta Frantzian hedatu zen mugimendua izan zen, eta ordena mendikanteen hasierako espiritualitatearekin lotzen den pietatezko eta pobreziatzko bizimodu ereduari loturik garatu zen, espazio laikoaren testuinguruan kokaturiko esperientzia erlijiosoen bizipenak gidari izanik. Beraien hastapenen azterketak are XII. mendera arte ere hedatzen dira, eta hasieran, ordena mendikante sortu berriez gain, zistertarrekin ere, adibidez, izan zuten **loturarik**⁵⁵. Lekuan lekuko eliz agintariei loturik edo euren kontu bildu ohi ziren emakumeak ziren, bizitza era komunitarioan nahiz bakarka egiten zutenak. Familiarekiko lotura ekonomikoak eta sozialak mantentzeaz gain, gaixoak, behartsuak eta umeak zaintzeaz arduratzen ziren, bizi-iraupenerako beste hainbat labore ere eginaz. Ehule lanak oso garrantzitsu izan ziren, **adibidez**⁵⁶. XIV. mende inguruan Espainiara ere heldu ziren, eta jada, mugimenduaren espiritualitatearen baitan, beginaren batzuk Espiritu Librearena deituriko mugimenduaren ideia mistikoak, milenaristak eta berdintasunezkoak jasoak **zituzten**⁵⁷. Gaztelan, beguina eta beata izenak bizibide berberaren adierazgarri bihurtuko ziren, ondorengo mendeetan.

Azken izen hau zeramatenei begira jarriko gara zehatzago, beraien inguruan sorturiko ikuspegiak eta legedi aldetiko neurriak, batez ere XVI. mendearen bukaeran eta XVII. mendean zehar, Euskal Herriko serorei ere ezarriko – edo ezarri nahi izango – baitzitzazkien.

Kalagorriko apezpikutzak, Gaztelako, Andaluziako eta Valentziako beaten eta hauekin izandako arazoen islada zekusan (Inkiszioaren jazarpenak, alunbradismoa), Euskal Herriko serora eta beatei begira jarri orduko. Eta zalantzarik gabe, izan ziren eraginak, nahiz eta Euskal Herriko seroren artean, Gaztelan gertatzen ez zen lez, jarlekuen zerbitzuaren ardura eta heriotza errituetan parte hartzea bereizgarri nabariak ziren.

Gaztelako beatek ere jasan zuten *Circa Pastoralis* (1566) buldaren aplikazioa, eta XVI. mende bukaerarako jada beatetxe asko klausurapeko monasterio bihurtu ziren. Baina komunitate askeek ugari izaten jarraitu zuten, eta XVII. eta XVIII. mendeetan zehar, Gaztelan eta Ameriketako lurraldeetan, beatetariko zenbaitek espiritualitate mistiko bereziak landu zituzten, eta alunbradismoaren eta kietismoaren hastapen eta garapenean oso inplikaturik egon **ziren**⁵⁸. Aspirazio erlijiosoak proiektu politikoei uztartu zituen beataren baten berri ere **badugu**⁵⁹. Euskal Herriaren kasuan, kuriosoki, oso garai goiztiarretan izan genituen beatak espiritualitate heretikoetan inplikaturik, Durangoko heretikoaren artean (XV. mende erdialdea)⁶⁰. Baina XVII. eta XVIII. mendeetako serora eta beaten artean oster, ez dugu aipaturiko erlijiositate mistiko berezien arrastorik aurkitzen. Horrek ez du esan nahi, Gaztelako kasuek, Euskal Herriko egoerari erreparatzeko orduan, pisurik izan ez zutenik. Dena den, erlijiositate herrikoien adierazpen ugaritan txertaturik bizi direla ikusten dugun arren, ez dugu ezagutzen alunbratuen edo kietisten kasuei parekatu dakiekeen tankerako eldarnio mistikorik, nahiz eta Ameriketara izan ziren XVIII. mendeko alunbratu eta “ilus” kasuetan, euskal jatorridun beatekin topo egiten dugun. Baina ezberdintasun nabariak ere badiren bezalaxe, ugariak dira Gaztelako beaten eta Euskal Herriko

seroren arteko parekotasunak. Huerga-k beata mota ezberdinak sailkatzeko duen oinarritzko moduak, Euskal Herriko serorendako ere balio lezake:

“hay distintos tipos de beatas: unas viven en comunidad o beaterios (como las beginas); otras como terceras de algún instituto religioso; otras, en fin, a su aire y sin regla **alguna**”⁶¹

Erdi Aroko Gaztelan baziren eliza eta ermitei atxikiriko etxetxoetan bizi eta tenpluen ardura hartzen zuten emakumeak ere, *beata* izen beraz gain, *ermitaña*, *emparedada*, eta *reclusa* izenez ere ezagutu zirenak, eta XII-XIII mendeetatik aurrera hedatu zen bizimodu eredu bat jarraitzen zutenak. Emakume horien enparedamentu edo itxitura, gainera, XV. menderako behintzat ez zen jada oso zentzu zurrunean ulertzen. *Beata* eta *emparedada* hauen artean baziren enparedamentua ezkontzeko uzten zuten emakumeen kasuak; egiten zituzten lanen artean ehule eta joskintza lanak, irakaskuntza, eta asistentzia hospitalarioa zeuden; familiarekiko konpromisoak betetzen zituzten – leku batetik bestera arazorik gabe mugituz – eta aktibitate ekonomikoak erabateko autonomiaz gauzatzen zituzten (merkataritzakoak, prestamuzkoak, testamentuak); eta eliza zaindu eta garbitzen **zuten**⁶².

Gaztelako beatena eta Euskal Herriko serorena, tankerako tarte kronologikotan kokatzen diren fenomenoak dira, bestalde. Edo zehatzago, Gaztelako kasuan, Euskal Herrian eta Ameriketara baino lehentxeago desagerrarazi zituztela esan liteke. Izan ere, Gaztelako beatak XVII. mende bukaera eta XVIII. hasiera ingururako jada garairako espiritualitate “onargarritzat” hartzen zenaren bidean sartu bazituzten ere, Ameriketako lurraldetan bizi zirenen artean oster,

XVIII. mendean zehar ere jarraitu zuten beaten esperientzia mistiko eta erlijioso **bereziek**⁶³.

1.2. Aro Berriaren atarian: Arriarango Juana beata eta Arantzazu

Gehiegi luzatu baino lehen, eta sarrerari jada amaiera eman, eta Debagoieneko kasu zehatzagoari begira jar gaitezen, Arriarango Juana beataren kasuari erreparatuko diogu. Erdi Aro berantiarra garamatza kasu honek, Errege Katolikoaren erreinaldiaren ingurura, eta hortaz, kronologikoki, Aro Berriaren atarian kokatzen **gaitu**⁶⁴.

Arriarango Juana Arantzazuko santutegiaren sorreran eta bere eraginaren hedapenean garrantzia handia izan zuen beata bat izan zen, bertako lehenengo ermita, seroretxea eta erromesendako aterpetxea bere poltsikotikeraiki zituen. Egoera ulertzeko garrantzitsua da ordena mendikanteak Gipuzkoan orduantxe hedatzen hasiak zirela gogoan izatea, faktore honek bere aktibitateen garrantzia areagotuko **baitu**⁶⁵, eta hein batean bere mirakuluzko sendaketen gaineko mesfidantza ekiditerako orduan eragingo baitu. Emakumeen bizitza erlijiosoaren gain ez zen oraindik klausuraren agindurik hedatu, eta beatak, are ordena erlijiosoekiko loturak izanik ere, ondorengo garaietan baino askeago bizi ziren. Honez gain, Arriarango Juana familia boteretsuko emakumea zela dirudi, eta Gaztelako Gortearekin harremanetan izan zen; Isabel erregina Katolikoak bere zerbitzuak behin baino gehiagotan eskatu omen zituen, herritarren artean jada hedatua zen

bere mirakuluzko sendakuntzaren gaitasunaz gain, profeziarako ahala ere aitortzen baitzitzaion.

Emakume honen aktibitateek sorturiko oihartzunaren itzaletara, luzera gabe, ordena mendikanteen gizonezkoen komunitateak heldu ziren. Interesgarria da Arantzazuko santutegiaren sorkuntzan inplikaturik dauden hasieratako komunitate ezberdinei erreparatzea, lehen urteetan, eliz agintariek ez baitute inongo parte-hartzerik izango: Ama Birjinaren agerpenaren harira, Arrasateko eta Oñatiko biztanle batzuek kofradia bat osatuko dute lehenik. Arriaran andreak lehen ermita, seroretxea eta aterpetxea eraikiko ditu hurrena (autore modernoenen arabera, Oñatiko hiribilduan kokaturiko Santa Marina ermitako serora izana zen aurretik), eta azkenik, Oñatiko Kondearen lehen baimen irregular xamar baten eskutik (lurralde horien jabetza berea zenik ez baita uste) obserbantzia ezberdinetako fraideak agertuko dira; hurrenez hurren mesedetakoak, frantziskotarrak, jeronimotarrak, domingotarrak, eta frantziskotarrak berriz. Lehen garaiez ondorengo mugimendu hauen nondik norakoetan, Juana bera eta bere seme Pedroz gain, Elizako nahiz botere zibiletako agintari nagusiagoek ere izango dute zer esanik eta zer eraginik, noski. Jeronimotarren sarrerak bertako serorak Oñatiko hiribildura jaitsarazi zituen, eta hauek, zenbait urte beranduago, “isabeldar” egin ziren (Santa Ana monasterioa, orduango Zubikua – gaur egungo San Juan – **kalean**)⁶⁶.

Noiz heldu zen Arriarango Juana Arantzazura, Ama Birjinari eskainiriko ermitaren zaintza lanetara? Martin Mendizabalek, gaiari buruz ezagutzen dizkiogun azken hausnarketa eta kalkulu kronologikoetan, artean Oñatiko parrokia zen Santa Marinako seroratzat lanen hasiera 1485 inguruan kokatzen digu. Autore honen arabera, Juanaren senarra 1483an zendua zitekeen, eta ordurako jada

bere semeak mesedetakoan artean zenbait urte iraganak zituzkeen; 1490 inguruan, jada ikasketak bukatuko zituzkeen. Zenbaiten iritzirako, Juanak, Arantzazun kokatu zeneko lehen garaiak bakarka eginak zituzkeen, beste beatarik gabe. Edonola ere, mesedetakoak heldu zirenerako Arantzazun jada beaten komunitate bat egon, bazegoenaren inguruan, ez dirudi zalantza gehiegirik dagoenik. Urte zehatzik ez jakinagatik ere, Juanak Arantzazuko ermitako seroratza jaso eta berandu gabe han ziren beste beata batzuk ere, eta zenbait urte egin zituzten bakarka, gizonezkoen monasterio gabe, lehen ermitaren eta bertako kultuaren zaintzan. Kandido Zubizarreta historiagile frantziskotarraren arabera, mesedetakoak, Juanaren seme Pedro de Oñate buru zutela, 1493 eta 1498 bitartean egonak ziratekeen. 1501ean, jatorri ezagun garbirik gabeko frantziskotarren komunitate batek mesedetakoak Alejandro VI. aita santuaren bulda baten eskutik “ofizialki” ordezkatu zituenean, seroretxe baten eta aterpetxearen eraikuntzarako baimena lortu zuen, eta honekin bat, beaten egoera ere “ofizializatu” zen. Momentu honetan Juanak bere burua “Orden de Santa María de Aranzazu” izena zeraman ordena baten fundatzaile eta buru egin zuen, frantziskotarren ordenarekiko menpekotasuna onartuz. Baina zergatik joan ziren mesedetakoak, frantziskotarren agerpenari leku eginaz? Ez dago garbi, baina Juanak bi komunitateen (beatak eta fraideak) gain mantentzen zuen agintaritzak zenbait arazo sortu izan zizkiela dirudi. Gaiari heldu diotenek hori iradokitzen dute; ez dago baina froga garbirik, dokumentuek *de facto* Juanari egozten dioten agintaritzaz besterik.

Gizonezkoen komunitate ezberdinak santutegitik iragan ahala, Juanak bere boterea eta erabaki gaitasuna mantentzen zituela dirudi, bizi izan zen urteetan bere seme Pedro de Oñate fraideen

komunitatearen buru izan baitzen. Jeronimotarren heldueraren ostean utziko du Pedrok komunitatearen agintaritza, eta beatak hiribildura jaitsiko dira. Ordena honetako fraideen proiektua, gainera, motza izango da, 1509-1510 bitartean baizik ez baitira egongo. Izan ere, jeronimotarrak Juana berak frantziskotarrekin izandako liskarren ostean helarazi zituen, eta zabalik zegoen oraindik santutegiaren gaineko eskubideen inguruko auzia, frantziskotarrekin ika-mikan, Juana hil zenean. Ez dut uste gehiegi nahasiko garenik, aipaturiko gertaera guztiok (Pedrok komunitatearen buruzagitza uztea, beatak hiribildura jaitea eta jeronimotarrek santutegian hain gutxi iraun izana) Juana beraren heriotzak eragin zituela susmatzen badugu.

Baina eman ditzagun azken susmo hauen inguruan zehaztapen argigarriren batzuk. Hasieratan behintzat santutegiaren gain izan zuen agintaritza, nabaria zaigu Juana (“Eroa”) erreginak, santutegiaren propietatearen inguruan frantziskotarren eta jeronimotarren artean zegoen aipaturiko auzian deklaratu zezan bidali zion azkenengo eskutitzetariko batean; beatarekin harremanak izanak zituen Isabel Katolikoa hila zen jada, eta 1509an, santutegira itzuli ziren frantziskotarren aldetik “la dicha casa e monesterio” Arriarango Juanak eraiki izana ukatzen zen, “antes diz que se había fecho con las limosnas que los frayles de Sant Francisco, que moraron en el dicho monesterio, pedieron e demandaron, e que el dicho monesterio diz que es de los dichos frayles de diez años e más tiempo a esta *parte*”⁶⁷. Baina erreginak berak, beatak bere eskutitzean idazten zizkionak aipatzen dituelarik, ez dirudi azken hau iritzi berekoa zenik, azalpenak, santutegitik iragandako ordena ezberdinen gorabeheretan beti bere onespeneraren beharra balego bezala, eta bere propietatedun etxean eta agintepean ari izan balira lez emanak zituela baitirudi:

“Doña Juana, etc. A vos Juana de Arriarán, vecina de la villa de Oñate, salud e gracia. [...] Bien sabedes cómo por vuestra parte me fue hecha relación que vos habíades fecho e edificado una iglesia muy devota en el término de la dicha villa de la invocación de N^a S^a Sancta María. En la qual en algún tiempo diz que habíades dado lugar que estoviesen frayles de la Merced e que después por algún tiempo habían estado en ella frayles de la Orden de Sant Francisco de la Tercera Regla e que, por algunas diferencias que entre ellos había habido, los más dellos se habían ido a la Observancia de Sant Francisco e habían dexado la dicha casa e que vos, visto lo susodicho, habíades dado la dicha casa a la Orden de Sant Jerónimo, lo qual había habido por bien el Ministro General de la dicha Orden de Sant Francisco; et que agora venía a vuestra noticia que los frailes de Sant Francisco que habían morado en la dicha casa, después de se haber retroído a la Observancia, querían tornar a venir e morar en el dicho monesterio contra vuestra voluntad e sin vuestra licencia, a fin de adquirir posesión de la dicha casa. Por ende que me suplicáades e pedíades por merced mandase amparar e defender a vos e a los dichos frailes en la dicha casa...”⁶⁸

Baina Arriarango Juana – berari buruz jasoriko informazioak iradokitzen duenaren arabera – 1509an bertan hil zenerako ez zuten gauzek ondo egon behar, ziurrenez frantziskotarrekin zituzten propietatearen inguruko auziek nolabait motibaturik, beatek etxe bat erosi baitzuten hiribilduko Zubikoa kalean. Horrez gain, Juana hil zenetik denbora laburrera (1509-12 bitartean) santutegi ondoan zuten etxea saldu zuten, jada lekualdaketa erabat gauzatuz. Bien bitartean, 1510ean Oñatiko kondeak eta kontzejuak domingotarren helduera bultzatu zuten, eta frantziskotarrek santutegira itzultzeko egiten zuten presioaren aurrean, Juana erreginak babestu zituen. Ordurako Frai Pedro bere hasierako ordenakoen artera itzulia zen (mesedetakoak),

eta santutegiaren jabegoa berea zela defendatzen saiatu zen, Oñatiko kondearen baimena bere esku zuela eta; baina jada zaharturik eta burua nahastu samarturik egon behar zuen antza, eta bere saiakerak ezerezean gelditu ziren. Momentu honetan beraz, Arantzazutik kanpo zeuden jada bere hasieratako sorkuntzan parte hartu zuten eragilean artean bizirik gelditzen zirenak. Ondorenean, domingotarrek eta frantziskotarrek Erroman erabaki zuten Arantzazuren gaineko auzia, eta azken hauen aldeko erabakia 1513an eman zen.

Beatei dagokienez, behin herrira jaitsi eta zenbait urtetara, eta oraindik “Santa María de Aránzazu” izeneko ordenako izanik, zenbait bizilagun gaizki esaka hasi ziren antza: besteak beste, frantziskotarrekiko menpekotasunik ez zutela, hiribilduan egoteko frantziskotarren probintziako ministroaren baimenik ez zutela, ez zirela beraien jurisdikziopeko, eta tankerakoak zebiltzan bolo-bolo; ordena arras berria ez zuten erabat ortodoxotzat ikusten, edo norbaitzuek bazuten interesik behintzat, uste hau heda zedin. Esamesen jakitun, Andrés de Cerezo frantziskotarren probintzialak, 1520.eko azaroaren 10ean Bidaurretako monasteriora etorria zelarik, adierazpen bat egin zuen notario aurrean, esamesok isilarazteko beateen frantziskotarrekiko menpekotasuna berretsiz. Hurrengo urtean, Leon X. aita santuak erlijioso tertziarioendako emakumeen komunitateetan – Hungariako Santa Isabel beraien patroia omenez – “isabeldar” izena hartu zuen erregela berezi bat onartu zuenean, Zubikoako beatek erregela hau hartu zuten, akaso, esamesak jada erabat isilarazteko asmoz (1962rarte mantendu zuen gero komunitate honek “isabeldarren” erregela). Trentoko klausura agindua 1596 inguruan onartu zuten, jada bere taxuera guztian, klausurako komentu bihurtuz.

Oñatiko espazioaz haratago, Juanaren komunitatearen edo

bere eraginaren hedapenaren beste espazio posible bat ere azaltzen zaigu, *Libro de visita del licenciado Martín Gil delakoan*⁶⁹. Bisita liburu honetan, Arrasateko monasterioez diharduelarik, honakoa aipatzen zaigu: “[...] el uno es de la horden de San Francisco y el otro es de la horden de Sant Agustín; éstas son subjetas [al] monasterio de Badaya y las Françiscas a una señora de Arançadi”. Litekeena da Aranzadiko andre hau Juana bera izatea; izan ere, Arantzazuko lurraldeek Aranzadi izena baitzeramaten, Amabirjinaren agerpenaren istorio sonatua hedatu ahala, azkenean Arantzazu (“Arantzan-zu”) izena orokortu zedin baino lehenago. Alde batetik, badakigu lehen garaietako kofradia Arrasateko eta Oñatiko biztanleek osatu zutela; ez litzateke hain arraroa izango, Arrasateko biztanleen artean, Arantzazuko beaten komunitatearen tankerako bat ere sortu izana. Bestalde, Juana “señora de Arançadi” lez ere ezagutzen zutela, bere aktibitate sendatzailer miragarrien berri ematen digun 1494eko eskutitz batean ikus daiteke. Bertan iloba batek osabari dirua eskatzen zion, Oñatiko “santa Maria de Arançadi” elizan zegoen “devota muger” batengana joan ahal izateko (Arriarango Juanarengana, alegia); honek, gaixorik okerrenak ere mirakuluz sendatzeko gaitasuna omen *zuen*⁷⁰. Alabaina, eta aipagai dugun bisita liburuan “franciscas” bezala ageri bazaizkigu ere, frantziskotarren iturrietan Arrasateko monasterioa 1513.ean ageri da lehen aldiz ordenaren menpeko *lez*⁷¹. Hipotesi lez, Juana 1509an hil zela eta bera hil eta gutxira (1509-1512) Arantzazuko beaten komunitatea hiribildura jaitsi zela aintzat hartuz gero, – jada berarekin auzitan zebiltzan – frantziskotarrek Juanaren menpeko bi beaten komunitateen gaineko kontrola bera hil osteko garai horretan ezarri zutela erator liteke; honek, Arantzazuko komunitatearen hiribildurako jaitsiersa, eta Arrasateko komunitatearen “ofizializazioa” eragingo lituzke. 1501ean “Orden de

Santa María de Aránzazu” zelakoa jada frantziskotarren menpeko ordenatzat eratu bazen ere, Juanak frantziskotarrekin ondoren izan zituen arazoak aintzat hartzen baditugu, litekeena ote Juana hil eta frantziskotarrek egoeraren kontrola hartu ez zuten arte, Arrasateko komunitatea ordenaren baitan ez onartu izana? Posible badirudi ere, nahasia ageri zaigu egoera, eta ez dugu behar besteko informaziorik, Arantzazuko eta Arrasateko beaten monasterioen arteko lotura posible honen gain, ezer ziurtasunez baieztatzeko.

Arriarango Juanaren kasu berezi eta – Gipuzkoaren kasurako – goiztiarrak, dena den, ondorengo mendeetan batez ere hiribilduetako seroren aurrean ordena mendikanteek hartuko zituzten norabideak azaltzen dizkigu, lehen kontaktuen garaian. Eta adierazgarria zaigu, ordenekiko loturetan, beatek ondorenean hartuko zituzten biibilbideen artean mugitzen baita: herri-mailako autoritateei loturik, ordenen menpekotasunetik at mantentzen zirenena (mesedetakoak santutegira heldu aurretik beaten komunitateak zuen egoera) eta beraien ibilbidea ordenekiko loturen menpe garatu zuten komunitateena (ordenen bidez onarturiko erregelak jarraitu, eta ondoren klausuraren bidea hartuko zutenena).

- 1 Ikus serorei buruzko bibliografia espezifikoa, 159-160 or.
- 2 DE LANCRE, P., *Tratado de Brujería Vasca. Descripción de la Inconstancia de los Malos Ángeles o Demonios*. Tafalla, Txalaparta, 2004 (1612): "A Satanás, que siempre tuvo alguna arpía para engañar al mundo, se le ocurrió una artimaña en este país de Laburdi, pues siempre quiere meter las narices en todas partes, o por lo menos contaminar los santos templos y sembrar en ellos toda confusión y desorden posibles, y para asentarse en las iglesias, que en otros tiempos solían servir como asilos para protegerse de él y de todos los demás espíritus malignos, y encontró la manera de introducir algunas mujeres en las iglesias para que recogieran los donativos y otras pequeñas ofrendas que se acostumbra a donar en las misas" (53. or.).
- 3 *Íbid.*, 51-56 or. Kapituluaren izenburua: "El porqué hay más mujeres brujas que hombres, y de cierta clase de mujeres, llamadas benedictas, que en el país de Laburdi tienen como sacristanas".
- 4 LARRAMENDI, M. de, "De las seroras de las iglesias y ermitas de Guipúzcoa", *Corografía de Guipúzcoa*. Donostia, 1969 (1754), 135-139 or.
- 5 *Íbid.*, 136-137 or.
- 6 Hala gertatzen da Nafarroa Beherean, adibidez, Wenworth WEBSTER-en ikerketak argitzen digun lez ("Seroras, Freyras, Benitas, Benedictae entre los vascos", *Euskalerrriaren alde*, I. Alea (1911), 139-151 or.). Bertan, ezkontzeko seroratzat utz bazezaketen ere, emaniko dotea galtzen zuten. Hegoaldean ere badira kasuak, Araban adibidez, Agurainen, non bertako beatei, gerora ezkontzeko aukera mantentzeaz gain, emaniko dotea itzultzen zitzairen (ARZA ALDAY, F., "El oficio de beata en Salvatierra-Agurain (Álava-Araba) en el siglo XVI", *Cuadernos de Sección. Historia-Geografía*, 35. zenb. (2006), 33-47 or.). Azkenik, Gipuzkoan bertan ere kasurik badela ikus liteke, IRARGIn eginiko bilaketa informatikoak Aizarnazabalen 1668. urtean kokaturiko kasu bat azaltzen baitigu, non, serora berriaren izendapena, aurretikoa ezkondu izanagatik egin zen (Iruñako Diozesiko Artxiboa. Iruñako Diozesia. Prozesuak. C. 1077, nº 26.). Badira beste hainbat kasu, izendapen berria egiteko arrazoitzat, aurreko serorak "por dejación" edo "por renuncia" kargua utzi izana aipatzen dutenak. Litekeena da hauetariko zenbaitetan kargua uzteko arrazoiak ere ezkontzeko asmoa izana.
- 7 Arrasateko Gesalibarreko Santa Ageda elizaren eta bere aterpetxearen ardura hartu ohi zuten sakristau eta serora bikote baten kasua ezagutzen dugu 1755. urtean (Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/755-80 leg.), eta Oñatira serorak erabat desagerrarazteko Errege Dekretua 1769. urtean heldu zenean egin ziren informazio diligentzien arabera, ermitetako seroretariko bi ermitauek emazte ziren (Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g.).
- 8 GONÇALVES DA CAMARA, L. (arg.), *Autobiografía de San Ignacio de Loyola*. 1553-1555, www.elaleph.com web orrian eskuragarri. Hona Euskal Herrira itzultzean eraldatzen saiatu zen ohituretako batzuk: "Se esforzó también por suprimir algunos abusos, y con la ayuda de Dios se puso orden en alguno, verbi gratia: en el juego, hizo que con ejecución se prohibiese, persuadiéndolo al que tenía el cargo de la justicia. Había también allá un abuso, y era éste: en aquel país las muchachas van siempre con la cabeza descubierta, y no se cubren hasta que se casan, pero hay muchas que se hacen concubinas de sacerdotes y otros hombres y les guardan fidelidad, como si fuesen sus mujeres. Y esto es tan común, que las concubinas no tienen ninguna vergüenza en decir que se han cubierto la cabeza por alguno, y por tales son conocidas.
8. Del cual uso nace mucho mal. El peregrino [*San Inazio*] persuadió al gobernador que hiciese una ley, según la cual todas aquellas que se cubriesen la cabeza por alguno, no siendo sus mujeres, fuesen castigadas por la justicia; y de este modo empezó a quitarse este abuso" (51-52 or.).
- 9 HENAO, G. de, "Apéndice VII. Sobre la Historia del Patronato de Loyola en la Iglesia Parroquial y Ermitas de Aspeitia", *Averiguaciones de las antigüedades de Cantabria*. Bilbo, La Gran Enciclopedia Vasca, 1980 (gehigarriaren edizioa, 1895.ekoa. Gehigarri gabeko lehen edizioa – V Ale –, 1689-1691 urteetan publikatua), VI. Alea, 111-141 or. Aipamena zehazki 115 orrialdean. San Inazioren autobiografian, berez, Erroman lez eguneko hiru Abemariak jotzeko ohitura sarrarazi zuela aipatzen da, baina serorak ezertarako aipatu gabe (GONÇALVES DA CAMARA, L., *op.cit.*, 52 or.).
- 10 LARRAMENDI, *op.cit.*, 138. or.
- 11 *Loc.cit.*: "Llamaríanse seroras de sorores. En vascuence así se llamaban antes las monjas, y hoy así las llaman los vascongados del Labort, en Francia, y de aquí se llaman y firman muchas de las comunidades de monjas: Sor Juana de la Cruz, Sor María de la Pasión, sincopando el nombre de Soror, que es modesto y cuadra bien a las que viven en comunidad. Pero, dejando ese nombre, ya no se les da otro que el de monjas".
- 12 KLASIKOEN GORDAILUA /<http://klasikoak.armiarma.com/> web orriak euskal literatura klasikoaren korpus bat egiteko bi proiektu baitaratzen ditu (lehen idatzietatik 1936.era arte), hauek sarean mundu guztiaren eskura egon daitezten: alde batetik Patxi Salaberria Muñoa idazle eta irakasleak gidaturiko talde batek *Euskal Testuen Gordailua* izenpean eginiko lana, eta bestetik Susa editorialaren euskal literatura ataria, *Armiarma*.
- 13 "Beata" boza, MICHELENA, L., *Diccionario General Vasco/Orotariko Euskal Hiztegia*. Bilbao, Euskaltzaindia, 1987-2005. Honako iturriak aipatzen dizkigu: GARATE, J., "Contribución al diccionario vasco", *Revista Internacional de Estudios Vascos* (1935), 349 or., eta IZAGUIRRE, C., "El vocabulario vasco de Aránzazu-Oñate", *Anuario del Seminario Julio Urquijo* (1970), 6-248 or.

- ◀ 14 JIMENO JURÍO, J.M., "Artajona. Monjas emparedadas (1530-1540)", *Cuadernos de etnología y etnografía de Navarra*, XXIX. Alea, 69 zenb. (1997), 67-75 or.
- ◀ 15 Domingotarrek eta frantziskotarrek Gipuzkoa, Bizkaia eta Araban izan zuten hedapenari buruz, GARCÍA FERNÁNDEZ, E., "Dominicos y franciscanos en el País Vasco (siglos XIII-XV)", *VI Semana de estudios medievales*. Nájera, Instituto de Estudios Riojanos, 1995, 213-233 or. Gasteiz izango da frantziskotarren, klaratarren eta domingotarren komunitateak izaten lehen hiria, XIII. mendean. XIV. eta XV. mendeetan zehar Araban hiru komentu fundatu zituzten, eta Bizkaian berriz, sei edo zazpi, iritzien arabera.
- ◀ 16 Gipuzkoako lehen fundazioei buruz, *ibid.*, 215. or.: "En Guipúzcoa tan sólo se llegó a fundar en la Edad Media, si bien muy tardíamente, el convento de monjas franciscanas de Azpeitia (1497). Ciertamente se da un impulso a estas fundaciones desde comienzos del siglo XVI (Oñate -Santa Ana de Zubicoa- 1500-1504-, Sasiola (Deva) -1504-, Mondragón -1509-, Bidaurreta (Oñate) -1509-1510-, Bergara -1513-, Aránzazu -1493-1514-, Segura -1519-, Elgoibar -1516-), pero es de destacar la no presencia de ningún convento franciscano en la Edad Media en la dinámica villa de San Sebastián".
- ◀ 17 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/759-40 leg. f.g.
- ◀ 18 WEBSTER, W., "Seroras, Freyras, Benitas, Benedictae entre los vascos", *Euskalerraren alde*, I Alea, 1911 (frantsesezko lehen edizioa *RBPBn*, 1905.ean), 141-142 or.
- ◀ 19 *Íbid.*, 143 or.
- ◀ 20 *Íbid.*, 150 or. Sarako elizako seroraren jarlekuaren inskripzioa dakar:
ORAI DEN SERORAREN
ETA IZANEN DIRENEN
JAR LEKUA
ETA HOBIA
Ohartu bedi, ez dela jarlekua soilik, "hobia" ere badela. Familiek elizan hierarkikoki antolaturiko beraien eserleku eta ehorzleku berezia zuten lez, serorek ere bazuten beraiena. Webster-en hitzetan, Sarako kasu hau Ipar Euskal Herrira behintzat hedagarria izango litzateke, eta bertan, ohiko ohitura seroraren eserleku-hobia presbiterioaren ondoan egotea litzateke. Posizio pribilegiatuan, alegia.
- ◀ 21 SMYTH, M., "Deaconesses in Late Antique Gaul", www.womenpriests.org, helbidean eskuragarri.
- ◀ 22 BAJO, F., "Las <<Viduae Ecclesiae>> de la Iglesia Occidental (s. IV-V)", *Hispania Antiqua*, XI-XII. Alea, 1981-1985, 81-87 or. *Viduae ecclesiae* hauen kasuan, beraien ondasunak apezpikuaren esku uzten zituzten, bizi hondarrerako aldiroko errenta bat jasotzearen truke. Apezpikuek, ordez, ondasunen truke alegia, babes juridiko-politiko bat eskaintzen zieten, eskakizun moral batzuk ezartzearekin bat. Errenta honi, esanguratsuki, *stipendium* zeritzon, klerikoen errentari zeritzon

bezalaxe. Alargun mantendu behar ziren, eta horren zioz, 50 urtetik beherakoak ezin izan zitezkeela ezarri zen. Kanonikoki erregulaturiko bizibide baten betekizunak ere ezarri zizkieten: otoitza, portaera zuzena, janzkera soila eta are beraien egoeraren identifikaziorako belua ere. Eginkizun nagusien artean, elizetako asistentzia sozialean klerikoekin bat parte hartzea, eta elizgizona gaixotzearen kasuan, honen artapena zeuden. Hori, beti ere, teorikoki noski.

- ◀ 23 *Íbid.*, iturriaren erreferentzia: C. Th., XVI, 2, 27 (390. urtea).
- ◀ 24 Adibidez, Jeronimo alargunen prestamua praktikaz da kexu, apezpikuari diru guztia eman beharrean, dirua – etekin sendodun – negozio batera bideratzen dutelako (*ibid.*, itur. erref.: Ieron., *Epist.* 22, *ad Eustoch.*; Ambrosiaster, *Comm. I Tm.* 5, 13 (C.S.E.L., 282, 5-19), eta Ziprianok Novato salatzen du, alargunen dirua jaso eta apezpikuari eman ez diola eta (*ibid.*, itur. erref.: CIPRIAN: *Epist. ad Corm.*, 52).
- ◀ 25 *Íbid.*, itur. erref.: Gelas. 14, 13 eta 21 epist. (Thiel-en ed., 369-70 eta 374). Eskutitzak, zehazki, Lucania (gaur egungo Basilicata), Bruttium (gaur egungo Calabria) eta Siziliako apezpikuei zuzentzen zaizkie; funtsean, gaur egungo Italiako hegoaldeeneko lurraldeak, kontinente nahiz irla.
- ◀ 26 Gogoratu dezagun, garrantziaren arabera mailakaturik, diakonotza, presbiterotza eta apezpikutzak direla sakramentu bidez jasotzen diren ministerioak.
- ◀ 27 Adibidez, Galian, bertako diakonesen bizitzaren eta gizarte baitako influentziaren muturreko erakusgarri dugu Pariseko Genobebaren kasua: "Genevieve of Paris († 502), for instance, does not belong to a monastery (as a matter of fact, she gathers informally a few friends around her), uses her own possessions, receives visitors at home (and even meets Germanus of Auxerre at an inn), calls on people, dabbles in civil and Church politics, travels the country, has a basilica built, and of course takes part in parish services" (SMYTH, M., *op.cit.*).
- ◀ 28 SMYTH, M., *op.cit.*; BAJO, F., *op.cit.*; eta BARBIERI, F.P., *History of Britain*, 407-597, 2002 (Robert Vermaat-en *Vortigern Studien*en interneteko helbidean eskuragarri).
- ◀ 29 BAJO, F., *op.cit.*, 81. or.
- ◀ 30 HENAR GALLEGU FRANCO, M^a del, "Mujeres y élite social en la Hispania tardoantigua: la evidencia epigráfica (ss.V-VI)", *Hispania Antiqua*, XXIX. Alea, 2005, 215-223 or.
- ◀ 31 Ikus TIBBETS SCHULENBURG, J., "Women's monastic communities, 500-1100: patterns of expansion and decline", *Sisters and workers in the Middle Ages*. J.M. Bennettek [et al.] arg., Chicago, The University of Chicago Press, 1989, 208-239 or.
- ◀ 32 Penintsulako benediktinazioa Europarekiko oso berantiarra izan zen, eta ez zen Antxo Nagusiak bere erreinaldiko azken hiru urteetan (1032-1035) abian jarri zuenera arte hasi. Euskal Herriko lurrek bazuten noski aurreko tradizioko monasteriorik, jada 848.eko aipamen batetik behintzat ezagutzen den Leire kasu, baina hain da urria beneditarren aurretiko garaietatik gorde den dokumentazioa

eze, monasterio horietako bizitza eta ohituren inguruan ezer gutxi jakin bailiteke (LINAJE CONDE, A., "En torno a la benedictinización. La recepción de la regla de San Benito en el monacato de la Península Ibérica vista a través de Leire y alrededores", *Príncipe de Viana*, 46. Urtea, 176 zenb. (1985), 61-62 or.).

- ◀ 33 IKUS ORLANDIS, J., *Estudios sobre instituciones monásticas medievales*. Iruña, Eunsu, 1971; eta LINAJE CONDE, A., "La tardía supervivencia de los monasterios dobles en la Península Ibérica", *Studia Monastica*, 32. Alea, 2 zenb. (1990), 365-379 or.
- ◀ 34 SORONDO, I., "Las 38 ermitas de Bergara. Estudio etnográfico-histórico", *Anuario de Eusko-Folklore*, 31 Alea, 1982/83: "La traducción del latín es la siguiente: 'Este es el documento de donación, que yo Sancho, hermano de doña Ziana, he hecho a favor de San Juan en mi tierra, dicha de Vergara, en el monasterio llamado Ariceta, esto es de San Miguel, tierras y manzanas buenos... y todos son firmes para San Juan por siempre' (192 or.).
- ◀ 35 AGUIRRE SORONDO, A. / LIZARRALDE ELBERDIN, K., *Ermitas de Gipuzkoa*. Ataun, Fundación José Miguel de Barandiaran Fundazioa, 2000, 116 or.
- ◀ 36 *Íbid.*, 133 or.
- ◀ 37 ARANA, Mª J., "La mujer vasca en el nacimiento y desarrollo de la vida religiosa en Euskal Herria", *Euskal Herriko Erljiosoen Historia (Familia eta Institutu Erljiosoen Euskal Herriko Historiaren I. kongresuko Aktak)*. Arantzazun 2002.eko ekainaren 24-28an, J. Intxaustik ed., Oñati, Edizio frantziskotarrak, 2004, I. Alea. Orden hospitalario eta militarretako emakumeei buruz diharduela, Zubiburrutiako Sancti Spiritu-aren monasterioaz gain, honakoen berri ematen digu: "En Cegama (Guipúzcoa) acababa casi de desaparecer un pequeño priorato de la familia del monasterio de Puente la Reina del Sancti Spiritu. En Axcoa de Apodaca (Álava) el de sanjuanistas como las de Salinas de Añana y en ambos, anteriormente y como ya hemos insinuado, posiblemente hubo templarias. Las de Bargota (Navarra) y, posiblemente también las de Cizur, fueron también sanjuanistas y en tiempos más antiguos existió un monasterio doble en el que las sororas, además de llevar el Hospital, regentaban una escuela para niños y niñas. Las Canónicas Regulares en su rama hospitalaria de Velate (el que fuera monasterio doble)(Navarra) dejaban paso a un serorato-beaterio de "monjas beatas" laicas. En San Ginés (Navarra) estaban la Antonianas hospitalarias, pero posiblemente desaparecieron a finales del XV. Todavía en el siglo XVI, las lazaristas regían el Hospital de la Magdalena de Vitoria" (846-847 or.).
- ◀ 38 Nire bilaketen arabera, azterketarik sakonenak María ECHÁNIS SANS-ek egin ditu, Donejakueren ordenaren inguruan. Konparazioaren harira dakartzagun aktibitate eta eskumenak bere ondorengo liburuan deskribaturik aurkitu ditugu: *Las mujeres de la Orden Militar de Santiago en la Edad Media*. Salamanca, Junta de Castilla y

León, 1992. Halatsu, ondorengo artikulua ere kontsultatu daitezke: "Espiritualidad femenina en la Orden Militar de Santiago (siglos XII-XV)", *Religiosidad femenina: expectativas y realidades* (ss. VIII-XVIII). A. de Muñoz eta M^a del M. Graña-k ed., Madrid, Al-Mudayna, 1991, 115-138 or.; eta "Las freilas de la Orden de Santiago durante la Edad Media", *Las Órdenes Militares en la Península Ibérica. Vol. I*. Cuenca, Ed. de la Universidad de Castilla La Mancha, 2000, 979-1003 or.

- ◀ 39 *Íbid.*: "...lo que sí ocurrió fue un doble proceso: por una parte, la transformación de la función de las mujeres en la Orden, ya que mientras el fundador les había asignado una función asistencial y hospitalaria, propia de la vida apostólica, los estatutos de la Premontré de 1140 se referían a ellas como canonisas de coro, con una vida contemplativa y claustral, y por otra la eliminación de las mujeres laicas asociadas a la Orden, mujeres que realizaban también funciones asistenciales y hospitalarias bajo la protección de los monasterios premonstratenses" (26 or.).
- ◀ 40 Prozesu hau San Juan-en edo Hospitalaren ordenan nola eman zenaren berri, A.J. FOREY-ren lan batek ere ematen digu: "Women and the military orders in the twelfth and thirteenth centuries", *Studia Monastica*, 29. Alea, 1 zenb. (1987), 63-92 or.
- ◀ 41 GARCÍA LARRAGUETA, S.A., *El Gran Priorado de Navarra de la Orden de San Juan de Jerusalem (siglos XII-XIII). Estudio preliminar*. Iruña, Diputación Foral de Navarra / Institución Príncipe de Viana, 1957.
- ◀ 42 AGUIRRE SORONDO, A. / LIZARRALDE ELBERDIN, K., *op.cit.*, 52 or.
- ◀ 43 SORONDO, I., *op.cit.*, 203-204 or.
- ◀ 44 Aozaratzan (Aretxabaleta), Urribarrin (Arrasate), Bergaran eta Oñatin kasu.
- ◀ 45 AYERBE IRIBAR, Mª R., *Historia del Condado de Oñate y Señorío de los Guevara* (ss. XI-XVI). Zarautz, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1985.
- ◀ 46 AGUIRRE SORONDO, A. / LIZARRALDE ELBERDIN, K., *op.cit.*, 269 or.
- ◀ 47 ARANA, Mª J., *op.cit.*, 844 or.
- ◀ 48 AGUIRRE SORONDO, A. / LIZARRALDE ELBERDIN, K., *op.cit.*, 61 or.
- ◀ 49 *Íbid.*, 176 or.
- ◀ 50 *Íbid.*, 196 or.
- ◀ 51 *Íbid.*, 307 eta 313 or.
- ◀ 52 SORONDO, I., *op.cit.*, 176 or.
- ◀ 53 AGUIRRE SORONDO, A. / LIZARRALDE ELBERDIN, K., *op.cit.*, 322 or.
- ◀ 54 *Íbid.*, 197 or.
- ◀ 55 Beginen hastapenei eta eraginei buruz, ikus: NEEL, C., "The origins of the Beguines", *Sisters and workers in the Middle Ages*. J.M. Bennetk [et al.] arg., Chicago, The University of Chicago Press, 1989, 240-260 or.; eta EPYNEY-BURGARD, G., "Les béguines et l'ordre cistercien aux Pays-Bas du sud (XIIIe siècle)", *Les mouvances laïques des ordres religieux*. Saint-Étienne, 1996, 261-277 or.

- ◀ 56 Aspektu hauei buruz, aurreko lanez gain, ikus: GALLOWAY, P., “Discreet and Devout Maidens’: Women’s Involvement in Beguine Communities in Northern France, 1200-1500”, *Medieval women in their communities*. D. Watt-ek arg., Cardiff, University of Wales Press, 1997, 92-115 or.
- ◀ 57 Eragin heretikoaren inguruan: BAZÁN DÍAZ, I., *Los herejes de Durango y la búsqueda de la Edad del Espíritu Santo en el siglo XV*. Durango, Durangoko Arte eta Historia Museoa, 2007. Ikus batez ere “5.4. Los propagadores de la herejía del Libre Espíritu” atala, 101-108 or.
- ◀ 58 Ikus HUERGA, A., *Historia de los alumbrados. V. Temas y personajes (1570-1630)*. Madrid, Fundación Universitaria Española, 1994, 191-221 or. (“Capítulo VIII. Las beatas”); eta PALACIOS ALCALDE, M., “Las beatas ante la Inquisición”, *Hispania Sacra*, XL. Alea, 81-82 zenb., 1988, 107-131 or.
- ◀ 59 GIORIANO, Mª L., “Proyecto político y aspiraciones reformadoras en las cartas de una beata del siglo XVI en España”, *Manuscripts*, 17. Alea, 1999, 57-68 or.
- ◀ 60 BAZÁN DÍAZ, I., *op.cit.* Ikus, batez ere, “7. Los herejes de Durango y sus “conexiones” con los alumbrados o dejados” atala (132-146 or.), eta Santiagoko beaten etxeari buruzkoak, 181-186 eta 649-652 or.
- ◀ 61 HUERGA, A., *op.cit.*, 220 or.
- ◀ 62 Aspektu hauen berri ondorengo lanetan: MIURA ANDRADES, J. M., “Formas de vida religiosa femenina en la Andalucía medieval. Emparedadas y beatas”, *Religiosidad femenina: expectativas y realidades (ss. VIII-XVIII)*. A. de Muñoz eta M^a del M. Graña-k ed., Madrid, Al-Mudayna, 1991, 139-164 or.; eta CAVERO DOMÍNGUEZ, G., “Fuentes para el estudio del emparedamiento en la España medieval (siglos XII-XV)”, *Revue Mabillon*, 17. Alea (78.ena serie zaharrean) (2006), 105-126 or.
- ◀ 63 Gaztelarako, ikus MIURA ANDRADES, J.M., *op.cit.*; PONS FUSTER, E., “Mujeres y espiritualidad: las beatas valencianas del siglo XVII”, *Revista de Historia Moderna*, 10 zenb. (1991), 71-96 or.; eta Ameriketarako berriz, FERNANDA NÚÑEZ, B., “Doña Bárbara de Echegaray, beata y pecadora xalapeña de fines del siglo XVIII”, *Relaciones*, 22. Alea, 88 zenb., 2001, 207-242 or.; eta ARAYA ESPINOZA, A., “De espirituales a históricas: las beatas del siglo XVIII en la Nueva España”, *Historia*, 37. Alea, 1. zenb., 2004, 5-32 or.
- ◀ 64 Atal hau osatzerako orduan, lan hauek izan ditugu oinarri: URIBE, A., *La provincia franciscana de Cantabria. II. Su constitución y desarrollo*. Oñati, Editorial franciscana Aranzazu, 1996 (“Santa Ana de Zubicoa de Oñate” dagokion atala, batez ere 395-401 or.); MENDIZABAL, M., *Las Monjas de Santa Ana de Oñati. Cinco siglos, tres casas, una misión*. Oñati (Arantzazu), Edizio Frantziskotarrak, 2001 (lehen hiru atalak – 19-94 or. – eta gehigarritzat dakartzan dokumentuak – 317-339 or. –); eta ZUBIZARRETA, K., *Arantzazu. Orígenes del franciscanismo = Frantziskotar bizitzaren hasiera*. Oñati (Arantzazu), Edizio Frantziskotarrak, 2001. M. MENDIZABALen beste artikulu bat ere

bada, gaiaren berri modu laburragoan ematen diguna: “Origen de los franciscanos en Oñati”, *Oñatiko historia: XIV-XIX mendeak*. Oñati, Oñatiko Udala, 1999, 101-111 or. Batez ere Mendizabalen eta Zubizarretaren lanetan bilduriko informazioa eta iritziak jaso ditut, besteak beste, aurretik gaiaren inguruan landu izan diren iritziak jaso, balorazio kritiko propioa egin, eta azken urteetan aurkituriko dokumentuetako informazioa gehitzen dietelako. Lan hauetan jasoriko bibliografiara bideratzen dugu irakurlea beraz, gaiari buruzko iritzi klasikoak jasotzen dituzten lanen berri izateko. Informazio iturrien errepikapena ekiditeko asmoz, ondorengo aipua transkribaturiko dokumentuen kokapena zehazteko eta aipaturiko lanez gain kontsultaturiko informazio iturriak aipatzeko egingo dira.

- ◀ 65 GARCÍA FERNÁNDEZ, E., *op.cit.* Ikus 11 orrialdean jaso dugun 16. aipua.
- ◀ 66 Seroretxearen gorabehera hauen ingurukoak J. LASAk ere aipatzen dizkigu: *Tejiendo Historia*, Arantzazu III, 1966.
- ◀ 67 MENDIZABAL, M., *op.cit.* (1999), 109-110 or. eta *op.cit.* (2001), 318 or. (azken honetan dokumentu osoaren transkripzioa dakar).
- ◀ 68 Aurreko notan aipaturiko bi lanetan, orrialde berberetan jasoa.
- ◀ 69 DÍAZ BODEGAS, P. (arg.), *Libro de visita del licenciado Martín Gil*. Logroño, Diócesis de Calahorra y La Calzada-Logroño, 1998, 365 or. Liburu hau, esku artean dugun edizioaren arduradunak egiten duen sarrerako ikerketaren arabera, 1551-52 urteen bitartean osatu edo konposatua zitekeen. Gutxienik bost esku ezberdin dituen eskuizkribua dugu, eta eskribau bakoitzak informazioa iturri batetik baino gehiagotik batu zuela dirudi, hizkuntz berezitasunek aditzera ematen dutenez; Martín Gil delakoaren izena ematen bazaio, besterik gabe, eskuizkribuan bere izenaren berri eman zuen bisitatzailerik bakarra izan zelako da. Bestalde, bisita liburu honek, beste bisita liburuekiko bere berezitasunak ditu, funtsean datu ekonomikoak batzeko asmoz egin izan baitzen. 1534.ean, Paulo III.ena aita santuak, jada poltsikoak ondo husturik zituen Karlos V.a Espainiako erregeari turko eta musulmanei aurre egiteko diru laguntza bat ematea erabaki zuen. Laguntza hau Espainian Elizak zituen ondasunetatik jasotzea agindu zuen, eta hortaz, diozesi guztietako ondasun, diru eta errenten berri jasotzea erabaki zen. Kleroa laster hasi zen protestaka, diozesiak ere ez baitzebiltzan aberastasunez nasai. Kalagorriko apezpikutzaren kasuan 1542. ean hasi ziren informazio bilketak, eta kleroaren eta ordena erlijiosoen erresistentzia zela eta, arazo eta atzerapenak 1551-52 urteen ingurura arte luzatu ziren. Azken urte hauetan, eta monasterioen kasuan, zenbaitek ordaintzetatik salbuesten zituzten dokumentuak zituztela argudiatzen zuten, ordaintzeari uko egiteko. Hortaz gain, monasterioetako bisita ez zuten ohiko bisitatzailerik egiten, ordena bakoitzeko bisitatzailerik baizik. Hori dela eta, itxurazko anakronismo honetarako bi azalpen posible ageri zaizkigu: edo 1542. ean hasiriko inbentarioa egiterakoan izan ziren lehen atzerapenak motibaturik, Arrasateko (eta bailarako) eliza eta monasterioei

zegozkien datuak osatzeko, Juana bizirik zegoen garaien batean (1509. urtea baino lehenago) jasoriko informazioaz baliatu ziren, edo 1551.ean egin zen zentsu berrian, bertako monasterioei buruzko informazioa ordenetako arduradunek emana izanik, Arrasateko beaten monasterioa ordainketaz salbuesteko, ordenaren menpeko zuzentzat baino, jada zenbait urte hila zen Juanaren ardurapeko balitz lez agertarazi zuten. Lehen hipotesia zuzena balitz, “Arçiprestazgo de Léniz” zelakoa baitaratzen duen koadernotxoari (18 koadernotxok osatzen dute eskuizkribua) dagokion informazioaren kronologia 1509. urtea baino lehenagoko garaien batera aurreratu beharko litzateke, eta bigarren hipotesiaren kasuan, 1551-52. urteen inguru horretan, noizbait monasterioa Juanaren magalpeko izana zela gogoan zutela adieraziko luke. Bi hipotesiak okerrak balira oster, 1542-1552 urteen tarte kronologikoan bizirik legokeen “señora de Arançadi” hau nor den argitu beharko litzateke, aurretik Aranzadi izena zeraman Arantzazuko beaten komunitatea hiribildura, beranduen jota, jada 1509-1512 bitartean jaitsi zela kontuan izanik. Pertsonalki, aipaturiko bi hipotesietakoren batek zuzena izan behar duelakoan nago.

- ◀ 70 MENDIZABAL, M., *op.cit.* (1999), 102 or. eta *op.cit.* (2001), 317 or. (eskutitz honen eta data gabeko beste baten transkribapenak dakartza).
- ◀ 71 GARCÍA FERNÁNDEZ, E., *op.cit.*, 215 or.

2

ESPAZIOAK, PATRONATUAK ETA HAUTAKETA: HIRIBILDUAN ETA ERMITAN

Seroren gaia aztertzeko orduan, kasu zehatzez haratago joan diren autore gehienek, bi oinarrizko espazio hauek banatzen dituzte⁷². Laburki esanda: Parrokietako zerbitzua seguruagoa eta etekin gehiagokoa zen, eta denborak aurrera egin ahala, arautegiak eta zeremonialak landu ziren, kontzejuen, elizgizonen eta eliztarren parte hartzearekin. Beraien sostengu ekonomikoaren ardatza jarlekuen zerbitzuaren inguruan lantzen zen, gune sakratu honi eta bertako errituei asoziatuak zeuden beste zenbait aktibitateekin batera (kandelak, oihalak, eskaintzak, etab.). Ermiten kasuan oster, bertako bizitzak baserritarren bizitzaren taxu handiagoa zuen, ermitaren lur eta baliabideak ustiatzetik bizi baitziren, inguruko baserritarren “serora-gari”en (serorari ermitako zerbitzuagatik zegokion ordaina, garitan) eta inguruko herrietan eskaturiko limosnen laguntzarekin. Horrez gain, ermitetako santu eta Amabirjinen inguruan sortzen ziren erlijiositate herrikoiares sineskerak erakriritiko jendearengandik ere, jasotzen zuten limosna.

Garrantzitsua deritzot banaketa hau ezarriz ekiteari, parrokietako eta ermitetako seroren egoera ez baitzen berbera, Elizak eta autoritate zibilek bata eta besteak instituzionalki zedarritu edo desgerrarazteko erabili zituzten bideak berdina izan ez ziren bezalaxe. Praktikan muga horiek ez dira noski hain zurrinak, eta serorek ibilbide ezberdinak jarraituko dituzte, herrien arabera. Baina soziologikoki eta kulturalki beraien bereizgarriak dituzten espazioak diren heinean, baliagarri zaigun oinarrizko banaketa bat eskaintzen digute. Horiez gain sendakuntza eta artapen lanengatik bereizten ziren aterpetxe eta erietxeak ere baditugu, ermitetako funtzioak ere betetzeaz bestalde, behartsu eta gaixoendako zenbait ohe izan ohi zituztenak.

Arriarango Juanaren kasuak aditzera eman bezala, hiribildue-

tako seroretxeak laster hasi ziren eliz instituzioen eta ordena mendikanteen presioa nabaritzen, gaur egunean ezagutzen ditugun klausurako komentueta bihurtzerainoko bide luzea hasiz. Izan ere, beraien hastapenak itxitura gabeko seroretxeetan baitituzte gaur egungo klausurako komentuetariko askok, gehienak ez badira⁷³.

Baina prozesua ondo ulertuko bada, zerbait garbi izan beharrean gaude: pausu ezberdinak izan ziren, ordena mendikanteekiko loturak ezartzea, eta klausuraren onarpena. Berez, beaten komunitateek (eta hauek kokatzen ziren herri eta auzoetako agintariek) erreakzio ezberdinak izan zituzten seroren erlijio-bizitza erregulatzeko asmotan ziren ordena horiekiko: zenbaitzuek eskaintzen zitzairen bizimodu berria azkar onartu zuten artean, beste batzuek praktikan abitua baino ez zuten eraman, ordenaren agintariekiko menpekotasunari eta klausurari uko eginez. Berez, XVI. bukaera eta XVII. hasieran klausuraren ezarpenak itxituren biziko ziren beaten edo mojen eta honi uko egiten zioten seroren artean definitu zuen muga hori ez zen XVI. mendean zehar hain zurrina izan, eta seroren komunitateek eurek ere ez zituzten hasieran ordenekiko erlazioak klausuraren prismapean hauteman. Bestalde, eta jada ikusi bezala, serorak emakume boteretsuak ziren zenbait kasutan, eurak saiatzen ziren komunitatearen ibilbideak erabakitzen.

2.1. Oinarri fisikoa: bizilekuak

Eliza eta ermiten gaineko ikuspegi orokor bat emango dugu, seroren aktibitateen oinarrizko espazioei neurria hartzeko. Batez ere ermiten kasuan, seroren presentzia ez zen beti erregularra. Batzuetan bere ar-

durak auzotarrek txandaka hartzen zituzten, beste batzuetan, berriz, inguruko baserriren batean bizi izaten zen, seroretzerik izan gabe. Edo tarteka ez zen izaten serorarik, auzotarren bat kargurako egoeran aurkitzen ez zen arte (alargunduta, adib.). Edonola ere, zalantzarik ez da, garai hartako biztanleriak ermitei buruz zuen irudiaren osaeran serorek eta ermitauek ohiko figurak izan behar zutela. Ikus dezagun bada espazioek zer azaltzen diguten; izan ere, edozein kasutan, eta bereziki ermitei dagokienean, beraien erlijioaren hautemapenarengandik gertuago aurkitzen zen erlijiotasuna garatzen zen esparruei buruz baitihardugu.

XVI. mendearen erdialdean kokaturik, “Arçiprestazgo de Léniz” zelakoaren eta Oñatiren barruan 35 parrokia edo herri, herrixka eta auzuneetako eliza nagusi aurkitzen ditugu: Arrasaten hiribilduko San Juan Bataiatzailea, Uribarriko Andre Maria, Udalako San Esteban, Garagartzako San Migel eta Gesalibarko Santa Ageda. Aretxabaletan San Migel eta honi atxikiriko Andre Maria, Izurietako San Pedro, Bedoñako Santa Eulalia (ondoren Arrasate), Areantzako Andre Maria, Aozaratzako San Joan Bataiatzailea, Larrinoko San Kristobal, Goroetako Santiago, eta Arkarazoko San Migel (geroko San Millan). Eskoriatzan San Pedro, Gellaoko Andre Maria, Galartzako Santa Luzia, Apotzagako San Migel, Mendiolako San Joan Bataiatzailea, Bolibarko San Migel, Marineko Maria Magdalena, Mazmelako Andre Maria, Zarimutzeko San Pedro, eta Ugazuako San Migel. Uzarragan (ondoren Antzuola) San Joan Bataiatzailea eta Gure Errukizko Ama, baturiko parrokiak. Elgetan Andre Maria. Bergaran San Pedro eta Santa Marina, Elosuko San Andres, eta Angiozarko San Migel. Eta azkenik, Gatzagan, San Millan. Oñatin berriz, XVI. menderako, San Migel parrokiak gain, baziren Araotzeko San Migel, eta Urrexolako Andre Mariaren parrokia ere⁷⁴.

Parrokienganako eta patroien lotura ezberdinekin, 129 ermita aurkitzen ditugu, gaur egungo herrien espazioen baitan honela

Santa Marina eliza eta Usondo parkea udazkenean
Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondoak / Egilea: Juan Idigoras, 2000

banatuko liratekeenak: Arrasaten 17 (Arrasate: 10; Garagartza: 3; Gesalibar: 2; eta Bedoña: 2)⁷⁵, Aretxabaletan 13 (Aretxabaleta: 3; Oro: 1; Aozaratz: 1; Areantza: 2; Galartza: 4 eta Goroeta: 2)⁷⁶, Eskoriatzan 21 (Eskoriatza: 2; Kastañares: 1; Mazmela: 4; Marin 3; Zarimutz: 3; Boli-

Basalgoko Santiago ermita

Bergarako Udal Artxiboa. Lorentzo Laskurain / Egilea: Lorentzo Laskurain

bar: 3; Mendiola: 2; Apotzaga: 1; eta Gellao: 2)⁷⁷, Antzuolan 6 (Antzuola: 3; Basalde: 1; Uzarraga: 2)⁷⁸, Elgetan 5⁷⁹, Bergaran 33 (Bergara: 19; Basalga: 1; Ubera: 2; Osintxu: 1; San Prudentzio: 1; Angiozar: 8; Elosu: 1)⁸⁰, Leintz Gatzagan 8⁸¹, eta Oñatin 26 (Oñati: 4; Goribar: 3; Narria: 1; Leze-sarri: 1; Berezano: 4; Murgia: 1; Olabarrieta: 1; Uribarri: 1; Garagaltza: 2; Zañartu: 1; Torreauso: 1; Zubilaga: 2; Araotz: 2; Arantzazu: 2)⁸².

12 erietxe zeuden, eta hein batean, gaur egunean erdigune bihurtu diren herrien banaketa zeramaten: Arrasaten 3 (Sorkundeko Andre Maria, San Josepe eta San Andresen ermita – 1551-52.ean “San

Andrés” – eta Maria Magdalena), Antzuolan 2 (Maria Madalena eta “el hospital viejo”), eta bana Aretxabaletan, Eskoriatzan, Elgetan, Bergaran eta Gatzagan (kasu guztietan “un hospital”)⁸³. Oñatiko kasuan, Maria Magdalena izena daramaten Murgiako (“de Gorostola”) eta Santxolopeztegiko ermitak erietxetzat sailkatuko ditugu. Uzarragako “Madalena” ermitako seroretxea ikuskatzean ez zen antza bisitatzailea pozik gelditu, bertako bi serorei, erietxerako etekinak ateratze aldera, alogera kobratzearen ustekoa baitzen. Erietxearen ardura hartzen zuen eta seroretxea mantentzeko diruak eman zituen Maria de Madarioyga andreak baina, ez dirudi iritzi bera **zuenik**⁸⁴.

Ikuspegi orokor bat emanez (ez dugu erabateko zehaztasunera heldu beharrik) eta ikerketari dagokion kronologiaren baitan, parrokien eta hiribilduetako erietxeen kasuan ez da aldaketa handirik izango; ermiten kopuruak izango ditu bariazio arinen batzuk, baina, batzuk desagertu eta beste batzuk eraiki ahala, XVIII. mende bukaera aldera arte egonkor mantenduko da (g.g.b., XVI: 129; XVII: 129; XVIII: 130). Alabaina, honek ez du beti egoera onean mantendu zirenik esan nahi, 1769an serorak desagerrarazteko eta ermitak ixteko agintzen zuen Errege Dekretua heldu ostean eraitsarazi edo itxi zirenen artean, asko jada oso egoera kaxkarrean baitzeuden. Azken kolpea frantsesen armaden 1795eko inbasioak eman zien; askok profanazioak eta suntsiketak jasateaz gain, udalak zorretan gelditu ziren, eta egoerari aurre egiteko ermitak eta hauen ondasunak saldu behar izan **zitzuten**⁸⁵.

2.2. Patronatuak eta izendapenak

Tenpluen gain ezartzen ziren patronatuek ere bazuten zerikusirik seroren bizitzan; hauek elizakoak, udalarenak, leinu edo familia partikularren batenak, edo mistoak izan zitezkeen. Apez eta benefiziodunena lez, seroren hautaketa eskubidea ere patroiar egokitu ohi zitzaion, nahiz eta beti horrela egiten ez zen. Patronatua eta hautaketa eskubidea udalarena, elizarena edo partikularra izan, seroraren sarrerarako kondizioak, eskubideak eta betebeharrak ez ziren berdinak izaten. Izendapenak egiteko moduek eurek ere, zenbait ezberdintasun azaltzen zituzten.

Patronatu partikularren kasuetan, seroratzek askotan familia-kideak edo lagunak bizibide prestigiotsu eta ekonomikoki autonomo batean kokatzeko balio izaten zuten. Erlazio pertsonalei lotuak zeuden hautaketak izanik, dotearen ekarpena irregularragoa izan ohi zen, eta izendapen dokumentuetan nabari litekeenez, zenbaitetan aipatu ere ez zen egiten. Hala gertatu zen 1734. urtean, Oñatiko kondeak Ana Cathalina de Ynza-ri San Migel parrokiako serora izendapena luzatu zionean; hau, gainera, parrokiako serora nagusia hiltzen zenerako eginitiko izendapena zen, azken hau oraindik bizi zen artean. Izendapen honek, bestalde, patronatu partikularretan ohikoagoa zen kontratuzko erritu baten berri ematen digu: posesio erritua. Posesioa adierazteko errituak Erdi Arotik ezagutzen dira, eta idatzizko kontratuen erabilera orokortu aurretiko ohitura bati dagozkio. Kargura sartzen den hark bere eginbeharrak adierazten dituen ekintza sinbolikoak egiten ditu, bere egunerokotasunera pasako diren aktibitateak bata bestearen ostean **eginez**⁸⁶. Izendapena udalari edo eliz agintariei (apezak, benefiziodunak) zegokienean oster, ez zen posesio erriturik aipatzen, legez-

ko eta ekonomiazko formuletan adierazten baitzen kontratua. Ohikoa zen dotearen konpetentziaren ezarpena; doterik handiena eraman zezakeena izan ohi zen hurrengo serora. Jarraibide honek aberatsenaren legea ezartzen zuen, eta baita zenbait egoera nahasi sortu ere; honen adibide garbia dugu 1689. urtean Bergarako San Pedro parrokian gertatu zena:

“[...] por muerte de la sorora Francisca de Ueiztegui se hixo nombramiento por el cura y mayordomo eclesiastico en Antonia de Uidaurre y por el alcalde y maiordomo secular que an sido en Maria de Caualeta a que se opuso la serora Cathalina de Ueldarrain y arreglandose a decretos Confirmados ofrecio para las necesidades de la dicha fabrica Cinquenta escudos de plata con deposito Real de ellos y auiendo empezado a contrabertir sobre ello entre las dichas nombradas y la dicha Cathalina proueieron auto los dichos Cura Alcalde y maiordomos Con acuerdo de acesor mandando rremitir El Conocimiento de la Causa a su Yllma. el Señor Obispo de este Obispado de Calahorra y la Calzada en cuio tribunal segun a llegado a mi noticia hizo la dicha Cathalina de Veldarrain nuevo ofrecimiento de Cien ducados de Uellon en que se incluiuen los Cinquenta escudos de plata con la Calidad de pagar de contado los dichos Cien ducados y la dicha Maria de Caualeta â ofrecido diez ducados mas y â mucho tiempo se halla en este estado sin determinar [...]”⁸⁷

Diruz exkax baitzebilen, parrokiak azkar ordainduriko doteren baten beharra zuela eta, Francisco de Echauarria presbiteroak eskaera egin zuen apezpikutzara, jada hiruren arteko auzia buka zedin.

Eliztarrek edo auzokideek ere pisu handia izan ohi zuten zenbaitetan aukeraketan, ermitetan, eta baita parrokietan ere; 1639an eginitako akordio bat medio, 1759an, Uzarragako (Antzuola) San Juan Bataiatzailea parrokiaren hilerri ondoan zegoen seroretxearen jabe (“Dueños propietarios de las Casas de dicha Parroquia”) eliztarrek zi-

ren, eta seroretzerako lau seroren hautaketa eskubidea zuten, elizako fabrikako maiordomoarekin **batera**⁸⁸.

Eman diezaiegun baina begiratu bat XVI, XVII eta XVIII. mendeetan zehar patronatuek izan zituzten gorabeherai. Abiatzen garen XVI. mendearen lehen erdian, Oñatiko lurak eta Leintz Bailara (Marin auzoaren salbuespenez) Oñatiko kondearen jurisdikziopekoak – eta patronatupekoak – ziren. Eskoriatzako Galartza auzoko parrokiaren kasuan, 1551-52 inguruan, kondeak patronatua – eta hautaketa eskubidea – Martín Sáez de Galarza izen bereko etxeko jaunari emana zion. Errege jurisdikziopeko Bergarako Santa Marina, Elosuko San Andres, Antzuolako San Juan (eta Gure Errukizko Ama, atxikiriko parrokia) eta Elgetako Andre Maria parrokiak (eta hauei atxikiriko ermitak) ere bere patronatuplean zeuden. Azken honi atxikiriko Angiozarko (Bergara, orduan Elgeta) parrokiaren patronatua eta hautaketa eskubidea Francisco de Zuazola komendadorearen eskutan zeuden. Arrasate eta bere auzoak, Eskoriatzako Marin auzoa, Bergarako San Pedro parrokia eta Leintz Gatzaga, errege jurisdikziopekoak eta patronatupekoak ziren **ostera**⁸⁹.

Leintz Bailaran, laster ziren baina aldatzekoak gauzak; 1556an, bailarako biztanleek Oñatiko kondearen jurisdikzioetik irtetea lortu zuten auzi baten bidez. Patronatu eskubidea ere eragotzi zitzaion, baina kondeak, patroik eskubideak galarazi zitzaizkionean, sententzia gaizki interpretatu zela eta, apelatu, eta 1557an aldeko sententzia jaso zuen. Baina bere jurisdikzioetik irten berri zen bailarak ez zizkion eskubideok onartu nahi, eta kondeak bere aldeko sententzia bazuen ere, bailarako elizateek hamarrenen kobrantzarekiko erresistentzia agertu **zuten**⁹⁰. 1625ean Aretxabaleta, Ugazua, Isurieta, Areantza, Goroeta eta Larrinoko parrokiak oraindik kondearen patronatupekoak ziren, eta

hautetako hamarrenen erdiak berari **zegozkion**⁹¹. 1844an apezpikutzatik eginiko elizen eta ermiten zentsuaren arabera, kondeak oraindik Aretxabaleta, Areantza eta Isuritakoen gaineko patronatuak mantentzen zituen, eta Bedoña, Larrino, Aozaratza, Goroeta, Gellao, Marin, Zarimutz eta Mazmela auzoetako parroketan, eta Arrasate eta bere auzoetakoetan, hautagaien aurkezpen eskubidea apezpikuak zuen, eta benefiziodun gehienen aukeraketa “por oposición entre Patrimonia-

San Pedro elizaren atzekalde (Juan de Irazabal kaletik aterata)

Bergarako Udal Artxiboa. Roman Larrañaga fondoa / Egilea: Roman Larrañaga

les” egiten zen. Apezpikuaren aurkezpen eskubidea tarteko izan gabe, Eskoriatzan, Arkarazon, Bolibarren eta Apotzagan ere aukeraketarako sistema bera zuten, eta azken honetako patroiz lez, “el cura” aipatzen zen. Elgetako eta Gatzagako parroketan ere halaxe zen, ordurako, aukeraketaren **ohitura**⁹². Azken honetan, Dorletako Andre Maria santutegian, 1694an alkatea, erregidoreak, apeza eta benefiziodunak ageri zaizkigu, izendapena **egiten**⁹³.

Elgetako parrokiak 1562an Oñatiko kondearen patronatupeko izaten jarraitzen zuen, baina jada 1625ean, Martínez de Isasti-k ez digu egoera horretan zeudenen artean **aipatzen**⁹⁴. 1704. urtean, alkateak, Inkisizioa komisario batek, apezak eta benefiziodunek egiten zuten serora izendapena, eta 1730.ean berriz, alkatea eta bi apez baino ez zaizkigu **agertzen**⁹⁵. Angiozarko San Migelek, 1625.ean, aurrekoari atxikia jarraitzen zuen, eta 1747. urtean, apezari eta benefiziodunei zegokien serora **izendapena**⁹⁶. 1844ko zentsuan, Granadako dukeak zuen bere **patronatua**⁹⁷. Elosuko (Bergara) San Andres parrokia ere ez zaigu 1625ean kondearen patronatukoaren artean aipatzen; jada udalaren patronatura aldatua behar **zuen**⁹⁸. Aipatu behar, bestalde, 1602ko konstituzio sinodaletatik aurrera, onespenerako jada apezpikutzaren lizentzia eskatzen hasi zirela, eta honek, teorikoki behintzat, hautagaiak gaitzesteko eskumena ematen zionez, bere parte-hartzea erabakigarri bihurtzen **zuen**⁹⁹.

Oñatiko San Miguel, Araotzeko San Miguel, Urrexolako Andre Maria, Bergarako Santa Marina (eta bere manupeko Santiago eta San Emeterio eta San Celedonio martirien ermitak), eta Antzuolako San Juan Bataiatzailea eta Gure Errukizko Ama parrokiak, Oñatiko kondearen patronatupean mantendu ziren dagozkigun mendeetan zehar, eta horrelaxe ageri zaizkigu aipaturiko 1844ko zentsuan **ere**¹⁰⁰. Baina

azken hauetan ere izango da, aukeraketa eskubideen inguruan, aldatetik eta gaizki-ulerturik ere dezente. Antzuolako parrokiei dagokie-nez, ikusia dugu jada nola San Juan Bataiatzailearenean 1639. urtetik bizilagunekin akordio bat egin zen, eta nola hauek, elizako fabrikako maiordomo edo etxezainarekin batera, 1759an oraindik seroretxearen eta aukeraketa eskubidearen jabe ziren. 1829an egin ziren seroren izendapen berantiar batzuen agirian agertzen denaren arabera oster, azken honetan parrokia batuetako apezak eta “eliztarren batek” aukeratzeko ohitura izana zuketzen, eta Andre Mariaren parrokiaren berriz, “no se sabe por que principio”, alkatearekin adosturik aukeratzekoa. Baina baieztapen hauek zalantzak piztu zirelako egiten ziren, kabildoak eskubide hori berea zela defendatzen baitzuten, eta horregatik, ez ginateke agian erabat fidatu **beharko**¹⁰¹.

Bergarako Santa Marina parrokiaren kasuan, kondeak, bere patronatua medio, hamarrenak kobratzen bazituen ere, seroren aukeraketan ez zuen parte hartzen, XVII. mende bukaera ingurutik behintzat. 1693an, Ana Maria de Yrazabal seroragaiak, beste hautagai baten izendapenagatik kexuz, hautaketa eskubidea auzitan jarri zuen:

“[...] El cura y mayordomos eclesiastico y secular admitir a mi parte En el Exercicio rreferido por concurrir En ella todas las demas buenas partes y calidades de Virtud y nobleza no lo quieren Hazer antes Vien por sus fines particulares pretenden admitir a Otra que no es natural de la dicha Villa y se alla lega y sin hauer tomado El hauito y sin que esta contribuya con cosa alguna de limosna siendo assi que este nombramiento toca a todos los parroquianos de la dicha Yglesia quienes Juntos En su parroquia Hazen la eleccion y nombramiento En la que es mas a proposito sin que tengan facultad por si solos El dicho cura y mayordomos, todo lo qual Es en perjuizio de mi parte [...]”¹⁰²

Litekeena da eliztarren parte-hartzea ere ohikoa izatea, baina apezak, maiordomo sekularrak eta elizakoak sinaturik ageri dira, garaian kargu horietan zeudenek frogatzat ekarri zituzten izendapenak; eta hauen arabera, 1655etik balegoke horrela izanaren testigantzarik. Azkenean Ana Mariak auzia utzi zuen, honek zekarzkion gehiegizko gastuei ezin zielako aurre **egin**¹⁰³.

Parrokiaren ermitei zegokienez, bere patronatupeko – edo behintzat bere menpeko – balira bezala agertu ohi zuen bere burua udalak, 1644 urtean Soledadeko ermitari buruz aipaturikoak adierazten digunez: “la dicha hermita a de ser comun de la villa como las demas hermitas **libres**”¹⁰⁴. 1739an, San Jose ermitako patronatuaren inguruan, bere eraikuntzaren bultzatzaile nagusi izan zen Ignacio de Sagastizabal-ekin izandako liskar batzuk medio, udalak momentuan bere jurisdikziopean zeuden 27 ermiten gaineko posesioa hartua zuen, bere eskubideak judizialki bermatzeko asmoz. Hurrengo urtean bukatuko ziren San Jose ermitarekin zeuden arazoak, akordio baten bidez. Lehenengo puntuan, udalaren patronatua betierekoa izango zela, eta etxezain, ermitau edo seroren hautaketa eskubidea berea zela ezartzen **zen**¹⁰⁵. Alabaina, 1766an San Juaneko ermitauaren heriotza medio, eta 1771n Murinondoko Andre Maria (San Blas) ermitako seroraren etxearen kontu, Santa Marinako parrokoa zen Rafael de Garitano-Aldaeta-k, udalak parrokiari zegozkion ermiten gaineko patronatu eta hautaketa eskubiderik zuenik ukatzen zuen, ustezko eskubide hori “una pretendida posesion que se tomo sin derecho ni autoridad legitima” baino ez litzatekeela **defendatuz**¹⁰⁶.

Oñatin bertan, kondeak San Migel parrokiako seroraren izendapena 1761a arte mantendu zuen. Urte horretan udalarekin akordio bat egin zuen, eta hautaketa eskubidea azken honen eskuetara iragan

zen¹⁰⁷. Bertako ermitei dagokienez, 1589an Santa Katalina ermitarako izendapena, kondeak ez, baina San Migel parrokiako abadeak egin zuela ikusten **dugu**¹⁰⁸. Agian kondeak parrokiako serora nagusiaren izendapena baino ez zuela egingo otutzen zaigu, gainontzeko serorenak – askotan bere gertuko familia-kide ziren – abadeen esku utziz.

Patronatuekikoak bukatzeko hortaz, esan behar, mendeotako funtsezko ardatzak Oñatiko kondearen jurisdikzioaren eta patronatu partikularraren gainbeherak eta kargurako dotearen konpetentziaren ezarpenak definituko dituztela.

2.3. Herrietan: ordena mendikanteak, klausura eta seroretxeak

Aro Berrian emakumeen eta bizitza erlijiosoaren artean lantzen joan ziren loturak, berez, parrokia, erietxe eta ermitetako serorek eurek baino, beste fenomeno batek eraldatu zituen: hiribilduetako serorak ordena erlijioso mendikanteen menpe sartu izanak, eta ondorengo klausurako bizitzaren ezarpenak. Emakumeen bizitza erlijiosoaren eredu berri hauek zerikusi handia izan zuten seroren – eta ermiten – gainbeheran, lehenen aintzatespena eta bigarrenen gaitzespena eskutik joan baitziren.

Kronologikoki, ordena erlijioso mendikanteak Gipuzkoan XVI. mende hasieran hasi ziren beraien presentzia sendotzen, eta klausura beatei ezartzeko prozesua berriz, mende bukaeran hasi eta XVII.enean zehar gauzatu zen. Beaten monasterioak, alegia, ordenekiko lotura-

Rafael Garitano Aldaeta apaizaren korrespondentziaren liburutik hartutako irudia

Bergarako Udal Artxiboa. Signatura C/007-22

ren bat zutenak (“tertziarioak” eta bigarren ordenakoak), XVI. mende hasieran Arrasaten, Bergaran eta Oñatin kokatzen ziren, eta 5 ziren guztira. Oñatin, sarreran ikusi lez, ordenekiko loturarik zaharrenekin egiten dugu topo, 1503tik behintzat jada frantziskotarren menpeko baitzen, Arriarango Juanak sorturiko “Orden de Santa María de Aránzazu” zelakoa. Bestalde, Bidaurretako klaratarren monasterioa ere 1509an fundatu zen, baina azken honen kasuan, ez zen “tertziarien” seroretxe edo beata-etxea, bere sorkuntzatik bertatik bigarren ordenako komentua baizik; alegia, borondate propioz, klausura gordetzen zuten jada. Arrasatekoei dagokienez, aipatu dugu jada nola “señora de Arançadi” zelakoari nolabait loturiko beata-etxea 1513rako frantziskotarren obedienciapean zegoen, eta bazen agustindarrei loturiko beste bat ere; 1511n hasi ziren hauek “ermitañas de San Agustín” izaten. Bergarako kasuan, bertako hiribilduko beata-etxea 1513an egin zen **frantziskotar**¹⁰⁹.

XVI. mendearen lehen erdi horretan oraindik Trentoko kontzilioaren (1545-1563) ostean ezarriko zen derrigorrezko klausuraren legedia ez zen baina oraindik abian jarri. Lehen kontaktu hauetan, Bidaurretako komunitateak jada bere sorreratik klausura onartu bazuen ere, funtsean, eta gainontzeko beaten komunitateekiko, gero klausura onartuko zutenen oinarriak ezarri ziren, hiribildu eta auzoetako serora eta beaten komunitateen artean lehen banaketa bat eraginez, ordenekiko lotura zuten beata-etxeen, eta besterik gabe parrokia edo ermitei loturik zeuden artean. Klausuraren laugarren botoa eginez “zinezko botoak” eginak zituzten Bidaurretako mojek ez bezala, gainontzeko komunitateen ordenekiko loturak “boto sinpleak” eginez ezarriko ziren (txirotasuna, kastitatea, eta obediencia).

Klausuraren ezarpena teoriatik praktikara eramaten hasteko orduan, erabakigarria izan zen 1566an Pio V.ena aita santuak helarazirik *Circa Pastoralis* bulda, bertan emakumezkoen talde erlijioso guz-

Monja zaharren komentuaeren fatxada Goenkale

Bergarako Udal Artxiboa. Elisabet Biain Bilbao

tiei klausura gordetzeko agindua luzatzen baitzitzaien. Ordena ezberdinek, boto sinpleak zituzten tertziariak zinezko botoak egitera behartu behar zituzten¹¹⁰, eta agindu hau betetzen ez zuten komunitateei, nobiziak onartzea debekatu zitzaien, poliki-poliki desagertzen joan zitezkeen¹¹¹. Oñatiko Bidaurretakoaz gain, jada ordenen obedienciapean zeuden artetik, ondorengo laugarren botoa (klausura) Bergarakoek (frantziskotarrak, 1573-74), Oñatikoek (frantziskotarrak – Santa Ana –, 1594-1601), Arrasatekoek (frantziskotarrak, 1598-1613 / agustindarrak, 1618), eta Eskoriatzakoek (mesedetakoak, 1622) onartu zuten¹¹². Bailarako komentu hauen artean daude, Euskal Herrian klausura onartu zuten tertziarien lehenengo komunitateak. Bergarako Trinitatearenari dagokio lehena izatearen ohore zalantzarria. Bertatik Euskal Herriko tertziarien “erreforma” bati ekin zitzaion, Segura eta Bilbora moja “erreformatzaileak” bidaliz; Oñatiko Bidaurretatik otera Durango, Gasteiz, eta Agurain lako kokapenetara abiatu ziren¹¹³. Emakumezkoen kopuruaren ideia bat egiteko, pentsa dezagun, frantziskotarren ordenari dagokionez, Francisco Gonzaga frantziskotar obserbanteen Ministro Orokor izan zenak 1587.ean argitaraturiko *Chronicon*-ean idazten zuenaren arabera, Debagoienez frantziskotarren magalpean ziren beateen kopurua 46 emakumek osatzen zutela: 16 zeuden Arrasaten, 16 Oñatin, eta 14 Bergaran¹¹⁴.

Buldak bulda, eta beateen komunitateen gaineko legislazioak zirenak zirela, hedatzen ari ziren klausurako komentuen ondoan, gehiago ziren “erregimen askeko” seroretxeak. Azken finean, eta ordenen obedienciapean zeudenetatik, klausura lehenik baztertu eta azkenik onartu zuten seroretxeen kasuez bestalde, parroketako jarlekuen zerbitzua zeramaten serorak, ordena erlijioso konkretuei ez, baina parroketako patroiei (udalak, etxe partikularrak, kabildoak) loturik

zeuden; eta hauek ez zuten – herrietako botere egituren adierazpenean eta herrietako erlijiositatearen hautemapenean ardatzezko ziren – elizetako jarlekuen zerbitzuan hain garrantzitsu zen ofizioa besterik gabe desagerrarazteko asmo handiegirik.

Horrela, bada, Cathalina de Ondarza-k 1572an idatzi zuen testamentuan (frantziskotarrei loturiko beaten herriko beste komunitateak klausura onartu baino urtebetetxo lehenago), Bergarako San Pedro parrokian zerbitzatzekoak ziren hiru beatak bizitzeko Goenkalean zuen etxe baten dohaintza egin zuen, bertan sartzeko arauak eta betebeharrak ere zehaztuz (besteak beste, bere sendikoek sarrerarako lehentasuna izan zezatela [ezarriz](#))¹¹⁵. Elgetako Andre Maria parrokiaren zerbitzuan bi serora zeuden [1704an](#)¹¹⁶, eta Antzuolako San Juan Bautiatzailea parrokian, 1759an, beste [lau](#)¹¹⁷. Badugu Eskoriatzan zeuden beste batzuen berri ere, denbora batean zehar klausuratik kanpo mantendu ziren Letekoez gain (ondorengo mesedetakoak), Mazmelakoak eta San Pedrokoak baitzeuden; Oñatin, Santa Luzian, hiru edo lau beata egon ohi ziren; eta Gatzagako Dorletako Andre Maria santutegian, 1537tik behintzat bazeuden bertan, eta zazpi bizi ziren 1700. [urtean](#)¹¹⁸. Bizitza komunitarioaren eta bakartiaren arteko mugak, dena den, oso lainotsuak ziren batzuetan.

Komunitate hauen artean kasu berezia dugu aipatu berri dugun Dorletako santutegiarena, bertako serorek ez baitirudi jarlekuen zerbitzurik betetzen zutenik. 1331. urtetik parrokiaren titulua San Millan elizara iragana zegoen, eta Lope Martinez de Isasti-k 1625ean esandakoaren arabera, aurretiko garairen batean elizatetzat erabilia izana [zen](#)¹¹⁹. Baina XVII. mende erdialderako, batez ere inguruko lurraldeetan santutegirako limosna eskatzetik bizi zirela [dirudi](#)¹²⁰. 1691. urtean bisitatzailleak limosna eske irtetea debekatu zien, eta 1700. ur-

terako, larri zebiltzan jada. Urte horretan, apezpikutzako bisitatzaillearen aginduz Ygnacio de Sagastiuerria-k bizibiderako arauak idatzi zizkien. Bertako emolumentuak oro apez eta benefiziodunei zegozkien. Zehazten zen, “por ser parroquia aneja a la de San Millan”¹²¹. Ikusi bezala, jada bailarako zenbait seroretzetan eginak zituzten lau botoak (eta beraz, gaur egunean ezagutzen ditugun klausurako komentuen aurrekari bihurtu ziren jada), baina Gatzagakoaren arauetan zehaztu zenaren arabera, ez zuten klausurarena gordeko (nahiz eta profesioa egiteko modua lau botoak egiten zituztenen erakoa izan), eta Kalagorriko apezpikuari baino ez zioten obediencia zor, nahiz eta frantziskotarren abitua eraman. Izan ere, ermitak herriko parrokiarekiko mendekotasuna baitzuen, apez eta benefiziodunen interes ekonomikoak ere baziren tarteko, eta beste inongo botereren parte-hartzearekiko mesfidati [ziren](#)¹²².

Ohikoak izan ziren herriko agintarien artean tankera honetako mesfidantzak, ordenek herrian komentuak ezartzean parrokiako apez eta benefiziodunak, emolumentuen desbideratzea medio, ekonomikoki kalteturik irtengo zirelakoan. Ordena mendikanteei komentuak fundatzen uzteko orduan, berez, hauxe izango da herriko agintariak (batez ere apez eta benefiziodunek) erresistentzia agertzeko arrazoi nagusienetarikoa. Horren adibide ezin hobea dugu Oñatin, ehorzte-eskubideen eta asoziatutako aktibitateen inguruan, San Migel parrokiako kabildoak eta Bidaurretako komentuak 1509tik (komentuaren fundazioa) 1774ra arte mantendu zuten auzi bukaezinean [ere](#)¹²³. Gatzagako kasuan, frantziskotarren ordenarekin, abitua medio, izan zitezkeen arazoak ere aurrekusi ziren, eta horrela, arazoak izatekotan abituz aldatzekoibilitateari atea zabaldu zitzaion; alegia, nahiago abitua aldatu, ordenaren agintarietara menpekotasuna onartu [baino](#)¹²⁴. Apez eta benefiziodunek

ekonomiarekiko azaltzen zuten ardura goseti hori baina, aurreraxeago ikusiko dugun lez, urruntxo xamar ere joan zen (serorei eurei testamenuetan ondasunak dohaintzan ematea eragozteraino), eta arazoak sortu ziren. Hautaketaren, betebeharrak eta ezaugarrien, emolumentuen eta – elizaren mantenura begira – eman beharreko doteen inguruko tankera honetako arautegiak ohikoak izan ziren Debagoieneko parroketan. Gatzagako Dorletako santutegikoaz gain, badugu parrokien kasuan Bergararako **San Pedron**¹²⁵, eta Antzuolan Uzarragako San Juan **Bataiatzailean**¹²⁶ izan zirenen berri ere.

Horrela, XVII. mendearen lehen erdialdetik jada, herri eta auzotako bizitza erlijiosoari modu batera edo bestera loturik zeuden emakumeen oinarritzako espazioek, beste panorama bat eskaintzen dute. Laburbilduz, esan dezagun, Aro Berrian zehar Debagoienez bizitza komunitarioa egin zuten seroren artean, zenbaitetan idatzi eta akordio ezberdinen bidez, biziera ezberdinak hitzartu zirela, hiribilduetan ziren komentuen eredura gerturatzeko presioen, eta jarlekuen zerbitzuak definitzen zuen espazio erlijiosoaren artean, baina beti ere, klausura onartu gabe. Eta hor ziren ere noski auzune eta elizateetako ermitetako serorak, baserritarraren ohiko bizitzarengandik oso gertu zegoen bizimodu baten ereduarekin.

2.4. Auzoak eta ermitak

Bestelakoa dugu egoera, hortaz, ermitetan bizi ziren seroren artean. Bertako bizitza ez zen parroketakoa bezain eroso, baina orde, zera-

maten bizibidearen gaineko kontrol gutxiago izaten zuten, edo ez hain zuzena behintzat. Alegia, bakarrik edo auzotarrekin harremanetan igarotzen zituzten egunak, eta ez zituzten apezak eta sakristauak eguneroko bizitzako espazioan gehiegi ikusten. Komunitateen sorkuntza ohikoa ez bazen ere, “coadjutora” edo laguntzaile bat izatea oster normala izan ohi zen, batez ere, serora jada zaharra zenean edo gaixorik zegoenean. Laguntzaile hauek askotan seroren hurrengo belaunaldia osatzen zuten, serora zaharra hiltzean, hauen lekua **hartuz**¹²⁷. Ez ziren beti serora zaharrenarekin ermitan bizi **izaten**¹²⁸, eta bizi irauteko ermitatik kanpo ere ibili beharra izaten zuten, adibidez, morroi **lanetan**¹²⁹. XVIII. mendean, bestalde, ermitetako serorak nahiz ermitauak erabat laikitze joerarekin bat, ermita ondoko edo atxikiriko etxeak alokairuan ipini ziren (ermitaren kargu hartzea ere tratua parte zela), dotea emanez sartzearen ohitura baztertuz. Bergarako kasuak jasoz, Santa Katalinan (1703), San Fauston (1703) eta San Migelen (1749) dugu alokairu hauen **berririk**¹³⁰.

Ermita udal patronatupekoa bazen, serora auzotarren bat izan ohi zen, bata edo besteagatik jada alargundua, edo, nahi edo ahal ez izanagatik, ezkondu ez zena. Eta patroia laikoa bazen, alegia, ermita etxe nagusiren baten jabetzakoa bazen, serora, etxeko edo etxeari atxikiriko emakumeren bat izan ohi zen, kasu honetan ere, askotan, alargunen bat. Baina hauez gain, ermitetako serorek beste egoera sozial bat ere azaltzen zuten, mundu laikoaren eta erlijiosoaren bitartean izatea normaltasunez onartzen zutela adierazten zuena: zenbait ermitauek emazte ziren, “muger lexitima”. Ermiten itxiera eta serorak desagerrarazteko Oñatiko bikariotzatik egin ziren diligentzietatik erator litekeenaren arabera, ermita hauetan edozein baserritako bizitza familiarraren antzerako giroa izaten zela dirudi:

“[...] las Hermitas que han tenido puertas reseruadas, y transito a las Casas de los Hermitaños, y sus familias, han Estado con menos respeto, y venera[*zion*] [?]uibandolas como sus propias Casas en Comidas, Veuidas, y combersa[*ziones*] ocupandolas con camas donde dormieron sin Escrupulo, y colocando en [*ellas*] sus axuares, arcas, armarios, y otros Vtensilios: ademas de que te[*nien*] do los Hermitaños familia, ê hixos, estos se diuierthen, y Juegan ellos [?] sin que las repetidas admonestaciones de Personas Zelosas haian log[*ra*]do reprimir y remediar Estas y otras Yndezencias, que son sobradamente publicas, por lo que me parece se debe mandar de que se cierren para siempre y se condenen las Puertas interiores a las Hauitaziones [y] que las Mugerese abstengan del oficio de sacristanas, prouidenciando interin no se obedezca a lo asi mandado, no se Celebre en ellas mis[*as*] Encargando a Persona de confianza, Zele, y dando Comision, pareziendo â Vm, de poner en Execuzion quanto se siruiere ordenar en el *particu[lar]*”¹³¹

Diligentzia hauek 1769an abian jarri zirenean, Oñatiko ermitetako seroretariko bi behintzat baziren egoera honetan. Senar-emazte egoera “muger lexitima” adierazpenaz garbi azaltzeaz gain, *beata* izendapena ageri zaigu, itxurazko inongo kontraesanik gabe. Honez gain, 1755.ean Arrasateko Gesalibar auzoko Santa Ageda elizaren eta bere aterpetxearen ardura harturik, bertan zeuden sakristaua eta serora ere senar-emazte ziren, eta halaxe aurkezten zituzten euren buruak apezpikutzaren *aurrean*¹³². Bizkaia aldean ere, zenbait lekutan behinik behin (Arratia-Mañaria-Orozko), *serora* hitzaren pean noizbait sakristauaren emaztea adierazi ohi izan zela *dirudi*¹³³.

Bergarako Santa Katalina ermitako gorabeherak ere, ermitau nahiz serora tituluak, zenbaitetan, ermitaren zaintza eta debozioaren inguruan familia batek egiten zuen bizimodua ahalbidetzeko bitarteko baino ez zirela pentsatzera garamatzate. 1738. urtetik aurrera, Joseph de Aldaeta ermitaua sartu zen ermita ondoko etxetxoan (seroretxean),

gainbehera egiteko puntuan zegoen ermitaren mantenurako diru kopuru bat emanez. 1751ra bitartean berak egin zituen kontuak, Miguel Antonio de Aldaeta apezak ikuskatu eta firmatzen zituenak (familia-idea ote?). 1752. urtean baina, Joseph de Aldaeta ermitaua hil egin zen, eta bere emazte Antonia de Louiano-k hartu zuen kontuak egitearen ardura; lehen urte horretan ez zen antza bere burua *serora* izendatzera ausartu, eta *la mayordomisa* lez eman zuen bere burua ezagutzera. Hurrengo urtean bisitatzailerak bertatik iragatean baina, honek ermitako kontuak hartu zizkionean, jada bere burua ermitako *serora* lez izendatzen zuela ikusten dugu. Bikoteko gizona bizi zen artean, berak zeraman titulua, eta bere emaztea horixe baino ez zela dirudi, ermitauaren emaztea (bestela, *la mayordomisa* beharrean, *serora* idatziko zukeen hasieratik). Baina ermitaua hiltzean, bere emaztea ermitako *serora* bihurtu zen. Areago, 1759an egindako bisitaren ondoren dotearen tankerako zerbait eman zezala eskatu zitzaiola dirudi, bisitatzailerak honakoa agintzen baitio:

“...y a la dicha Antonia de Louiano, que dentro de un mes, Depositte en el Archibo de dicha Iglesia las ciento y veinte y un maravedis, que por Su quantta resulta alcanzada, donde lo estten para Comberrtirlos, en el adorno y desencia de dicha Hermita [...]”¹³⁴

Kasu hauetatik ondoriozta litekeenaren arabera, ermiten zaintzan zeuden familiak baserri giroko ohiko familiengandik oso gertu zeudela ikusten dugu. Modu batera edo bestera, titulu batekin edo bestearekin, ermitaren zaintza eta bertako bizibidea ziurtatzen zituzten, baina Aro Berrian erlijiosoen eta bereziki emakume erlijiosen bizitzarako eredu bihurtu zen hura jarraitu gabe, inondik ere; ez zen ez kastitaterik, ez klausurarik gordetzen, eta nor bere eskuzko laboreei

atxikirik bizitzea (alegia, ez osoki debozioari eskainirik) ohikoa zen, ortu eta lursailetakoa lanetan. Alabaina, zenbaitetan seme-alabekin ageri zaizkigun ermitau eta serora hauek, abitua eraman ohi zuten, eta ermitaren mantenurako, inguruko lurraldeetan limosna eske ibiltzen ziren, nahiz eta XVII eta XVIII. mendeetan zehar praktika hauek (abitua eta limosna eskaera) ezabatu nahi izan ziren, debekuen **bidez**¹³⁵.

Ermitau eta sakristauen kasuan bizibide egokiaren mugak urratzen baziren, seroren kasuan haratago zihoan urraketa. Sakristauak eta ermitauak, laikoak eta beraz ezkonduak izan baitzitezkeen (nahiz eta kargurako ezkongabea izatea aintzatesten zen)¹³⁶; baina *serora* edo Oñatiko kasuan lez *beata* izena zeramatenak oster, Elizak landuriko teorien eta araudien arabera behintzat, ezin ziren ezkondu, eta kastitatea mantendu beharrean zeuden. Halaxe zioen Larramendik ere 1754an serorei buruz bere *Corografía*-n egin zuen deskribapenean. Baina noski, Larramendi ermitetako serora hauek desagerraraztearen aldeko ere **bazen**¹³⁷.

Edonola ere, ermitaren testuinguruan, serora bera zen auzotarrarekin kontaktu gehien zuen pertsona erlijiosoa, parrokoa, egin beharreko ofiziotara baino ez baitzen etortzen. Joaten ziren noski auzokideak eta serora zegozkien parroketara ere, baina ermitan bertan apezzen presentziarekin egiten ziren aktibitate erlijiosoak, ez ziren asko. Presentzia horri neurria har diezaiozun, esan behar, zenbait kasutan ermitako santuaren jaiegunera mugatzen zela, edo asko jota, urtean zeharreko beste bi, hiru edo lau egunetara (auzotarrek erromeriak, errogatibak, eta erlijio herrikoari zegozkion beste erritu komunitarioak egiteko zuten maiztasunaren – eta debozioaren – arabera). Garrazki kekatzen zen egoera horretaz Ignacio Javier de Arteach Bergarako bikarioa, aipaturiko serorak desagerrarazteko diligentzien baitan,

Emeterio eta Zeledoniorene ermita (San Matei)

Bergarako Udal Artxiboa. Lorentzo Laskurain / Egilea: Lorentzo Laskurain

apezpikutzarako informe bat idatzi zuenean. Ermitak urtean zehar baserritarren kutxa edo altzairuak eta artoa, gaztainak, sagarrak, etab. gordetzeko erabiltzen omen ziren, “solo para el día de su advocacion procurar assearlas algo, por que el Cura, ó otro Sacerdote en su nombre hà de ir á decir Missa en ellas según **costumbre**”¹³⁸. Urtean zeharreko ermiten erabilera, are XVIII. mende bukaera hartan ere, “profanoagoa” zen bikarioek nahi izango zuketena baino.

Izan ere, ermitak eta auzoetako parrokiek, auzoarekiko, aktibitate amankomunen espaziotzat egiten baitzuten, hauek profano edo er-

lijiosoak izan. Funtzioen eta espazioen banaketa ez zegoen hiribilduetan bezain espezializaturik, eta beraz, espazio laikoa eta erlijiosoa ez zeuden hain zurrunki banandurik, hiribilduetako botere espazioaren baitan fisikoki Udaletxeak eta Elizak sinbolizatzen zuten eran. Ermitak eta auzoetako parrokiek, bi espazio hauen funtzioak baitaratu ohi zituzten, demografikoki txikiago ziren komunitateen baitan. Ermita edo parrokia, auzoaren baitan, denen tenplua zen, baina ermitari atxikiriko seroretxean bizi zen serora edo/eta ermitauarentzat, etxe edo baserrien artean beste bat ere bazen, bere lur eta ustiapenekin. Honez gain, aintzat hartu beharra dago landa-eremuetan baserriak berak alderdi sakratu edo tenplu izaera ere bazuela, eta etxeakoandreek etxeako hildakoen aldeko errituak egin ohi zituztela bertan¹³⁹.

Ezin ditugu noski erlijiositate herrikoia adierazpen ugariak ere ahaztu: sendakuntza eta babeserako errituak, eguraldiaren gorabehera gogorren – lehortek, uholdeak, etab. – bukaera eskatzeko errogatibak, eta abereen, zekaleen eta fruituen bedekaziorako errituak dira, besteak beste, ermitetan gauzatu diren sineskera erlijioso herrikoien adierazgarri. Errituotaz aurreraxeago jardungo badugu ere, oraingoz behintzat gogoan har dezagun, ermitetako erlijiositatearen adierazpen hauek Aro Berrian zehar – eta baita Erdi Aroan ere – gauzatzen zirenean, bizitza ermitetan bertan egiten zuten serorak edo/eta ermitauak presente zeudela, egin beharreko errituetan lagundu eta gidatzeko. Bedekaziorako errituetan eta errogatibetan, erritu komunitario ziren heinean, apezak egon ohi ziren, eta erritua beraiek gidatzen zuten. Baina sendakuntza edo babeserako errituak gizabanakoaren mailakoak dira, eta gaitza datorren momentuan gauzatzen dira. Egutegiak eta gertaera meteorologikoek – hainbeste – baldintzatzen ez dituzten gaitzak diren heinean, urtean zeharreko edozein momen-

tutan joan ohi zen jendea beharrezko errituak egitera. Kasu hauetan, ziurrenik, serorek eta ermitauak sineskera erlijiosoaren eta errituen transmisioan izango zuten garrantzirik, belaunaldiz belaunaldi transmitituriko erritu horiek pertsonengan oinarritzen baitziren, ermitako aktibitateak beraien eguneroko bizitzan jarraitzen zituzten pertsonen adimen eta gogamenean, alegia¹⁴⁰.

Ermitako kanpaiaren bidez gauzatzen ziren dei komunitarioen garrantzia ere ardatzekoa zen auzo eta baserrietako bizitzan. Serora edo ermitauaren kanpaiaren deira, auzotarren batzarrak egiten ziren, tankera ezberdineko arriskuen eta ekaitzaren abisuak eman eta azken honen kontrako konjurua egiten zen, jaiotza eta heriotzen berri ematen zen, etab. Eta noski, eguneroko bizitzako denboraren erregulazioa ere ezin ahaztu, bere oinarritzko hiru kanpai-jotzeekin: goizekoa (“Alba”), eguerdikoa (“Sanctus”) eta gabekoa (“Abemaria”)¹⁴¹. Kanpaiak jotzeko gertakizunak antzerakoak izan ohi baziren ere, hauen adierazpenetarako erabiltzen ziren kanpai-jotzeen kodeek tokian tokiko ohiturak zeramatzaten, eta zenbait kasutan, gorde diren ohituren arabera, konplexutasun handia izatera heldu zirela dirudi. Ermitak itxi eta serorak desagerrarazteko Oñatin egin ziren dilijentzietara joko dugu berriro, zenbait kanpaiaren mantenurako egin zen eskakizunak auzo urrunetako komunitateek kanpaia erabiltzeko zuten behararen arrazoiak garbi azaltzen baitizkigu:

“Las de Santa Maria Magdalena de Corostola, San Christobal, y Santa Cruz deberan Colocarse en las Casas Contiguas e Ynmediatas â ellas, por ser sumamente nezesarias para el toque de oraciones, llamar â Yncendios, Entierros, y otras muchas ocasiones en que se han de Juntar los Vecinos de las Barriadas apartadas y distantes del Pueblo”¹⁴²

Azkenik, aintzat hartu behar da ermita askoren kokapenak zuen eta duen balore estrategikoa ere. Gertuko pertsona bat ermita batean kokatzea, edo berarekin ondo konpontzea, garrantzitsua izan zitekeen, inguruetan gertatzen zirenen gain ondo informaturik egoteko. Honen adibide garbia dugu, beste hainbaten artean, 1050. urtetik behintzat bere kokapen berezian dagoen Bergarako Aritzetako San Migel ermita; Imanol Sorondok ermita bertako kontu liburuan aurkituriko XIX. mendeko deskribapen bat dakargu hona, adierazgarria baita:

“[...] sita al mediodía de la población de la Villa de Vergara en una inminencia piramidal, que domina a la población distante no más de un tiro de bala y a la vista no sólo de la población, sino de los barrios dispersos de ella y de los más de la de Anzuola, Anguiozar, Mondragón y otros de diferentes villas, y que goza de la vista del camino real y carretera de Madrid para Francia en un trecho muy considerable, alcanzando a ver los dos puertos de Descarga y Salinas, distante el primero una legua y el segundo cuatro, cuyos puertos por peligrosos son muy **notables**”¹⁴³

Horrela, adibidez, eta nahiz eta bailarari dagokion eremua ez den, kostaldean ermitaren batzuek talaia funtzioak betetzen zituztela ikusten dugu, serorek itsasontzien heldueraren abisua emateko lana **baitzuten**¹⁴⁴. Kokapenaren ezaugarri honek, patroitzat egiten zuten etxe boteretsuen nahiz udal patronatuaren bidez beraien interesak bideratzen zituzten familia boteretsuen ikuspuntutik, ermita jakinetan gertuko pertsonak kokatzeko interesaren beste alderdi bat azal daki-guke.

2.5. Aterpetxeak eta ospitaleak

Azkenik, eta batzuetan eliza, ermita eta santuegiei atxikirik bazeuden ere, aterpetxe eta erietxeak aipatu beharrean gaude. Ikusi dugu jada sarreran, nola Donejakue bidearen eraginez, artapen eta sendatze lanetarako sorturiko Maria Magdalenaren izenpeko ermitak baziren, eta nola XVI. mende erdialderako (1551-52) jada bailarako herri guztiek ospitaleak zituzten. Hiribilduetan nahiz baserri inguruetan aurkitzen ditugu, hortaz. Erietxeetako serorak “hospitalera” izenez ezagutzen ziren, eta gainontzeko serorek lez, karguan sartzerakoan dotea ematen zuten, eta tankerako ezaugarriak eskatzen zitzaizkien. Auzoarekiko ermiten ohiko funtzioak betetzeaz bestalde (kapera ere izaten zuten), behartsuen eta gaixoen zaintzaz arduratzen ziren, eta Elgetako kasuan ikus litekeen lez, batzuetan, bertako zerbitzua parrokiako zerbitzu gutiziatuagorako lehen pausua izaten **zen**¹⁴⁵. Aterpetxeetako seroren azken ardura bat, bere garrantzia duena, bertara eramaten zituzten (edo bertan “agertzen” ziren) umezurtzen hazkuntza eta hezkuntza izan ohi ziren.

- ◀ 72 Ikuspegi orokor bat jasotzera begira, orain arteko lanik egokienak, nire aburuz, honakoak dira: AGUIRRE SORONDO, A., “La mujer en la religiosidad popular: las señoras”, *Sukil*, 1 zenb., 1995, 105-111 or.; eta AZPIAZU, J.A., “Las señoras en Gipuzkoa (1550-1630)”, *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 13 zenb., 1995, págs. 41-66.
- ◀ 73 LIZARRALDE, J.A. de, “Orígenes de la vida claustral del País Vasco”, *I Congreso de Estudios Vascos: Oñate 1918*. Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1919: “Casi los más de nuestros conventos de religiosas anteriores al siglo XVII, proceden de un beaterio antiguo transformado paulatinamente en claustro. La villa de Mondragón, los tuvo hasta dos; el uno de terciarias franciscanas, al cual debe su origen y tradición el presente convento la Purísima Concepción; el otro de beatas agustinas. Hay noticias de una media docena en Bilbao: cuatro fueron de terciarias franciscanas que hoy son tres conventos, y así en otras poblaciones” (592 or.).
- ◀ 74 XVI. mendeko – eta ondorengo – parrokiei eta ermitei gainbegiratu emateko, batez ere honako lanak izan ditut oinarri: DÍAZ BODEGAS, P. (arg.), *Libro de visita del licenciado Martín Gil*. Logroño, Diócesis de Calahorra y La Calzada-Logroño, 1998; eta AGUIRRE SORONDO, A. / LIZARRALDE ELBERDIN, K., *Eremitas de Gipuzkoa*. Ataun, Fundación José Miguel de Barandiaran Fundazioa, 2000. Parrokien kasuan, bestalde, Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoan gordeko parrokien liburuaren tarte kronologikoei ere lagunduko gaituzte, testuinguruaren ikuspegia betetzen.
- ◀ 75 Arrasate: Santa Barbara (1457), Iturriozeko Santa Kruz (1520), Kontsolazioko Andre Maria (1551-52), Musakolako San Antolin (1441), San Kristobal (1448), San Balero (1551-52.ean “San Balerián”), Uribarriko Santa Ana (1578), Ibarretako San Antonio Abad (1494?, 1551-52.ean “Nuestra Señora de Ibarreta”), Udalako Asentzio (Jasokundearena) (1528), eta Olandixoko Santa Kruz (1551-52); Garagartza: San Pablo (1551-52), San Lorentzo (1551-52.ean “San Llorente”), eta San Bizente (1551-52); Gesalibar: Santiago (1551-52) eta San Jorge (1551-52); Bedoña: Santa Kruz (1551-52) eta Ergiñako Andre Maria (1520).
- ◀ 76 Aretxabaleta: San Lorentzo (1551-52.ean “San Juan Bautista de Echavarri”), Ibarra-ko San Martin (1551-52) eta Bedarretako San Migel (XVI.en mendera arte Aretxabaletako parrokia); Oro: San Martin (1551-52); Aozaratz: San Antonio Abad (1551-52); Areantza: San Bizente (1551-52) eta San Juan (1551-52); Galartza: Zalonako San Pedro (1551-52), Murubeko San Adrian (1429.ean “San Adrian de Erenusqueta”), Murugaineko Santa Kruz (1429.ean “Santa Crus de Murua”) eta Jasokundearena (1551-52); Goroeta; Santa Ines (1551-52) eta San Jorge (1551-52).
- ◀ 77 Eskoriatza: San Pedro (1500) eta Aldaiako San Juan Ebanjelizatzailea (1521); Kas-
tañares: Santa Kolunba (1551-52); Mazmela: San Bartolome (1551-52), San Jorge (1551-52), Santa Luzia (1551-52) eta San Millan (1551-52); Marin: Santa Luzia (1551-52), San Lorentzo (1551-52) eta San Juan (1551-52); Zarimutz: San Martin (1551-52), San Andres (1551-52) eta San Paulo (1551-52); Bolibar: Aizorrotzeko Santa Kruz (1551-52), San Andres (1551-52) eta Santa Luzia (1551-52); Mendiola: San Jorge (1551-52) eta San Juan ante Portam Latinam (1551-52.ean San Pablo?, 1772.ean San Jorge eta San Pablo); Apotzaga: San Roke (1551-52); Gellao: Zabaleko Santa Marina (1551-52) eta Etxabeko Santa Katalina (1551-52).
- ◀ 78 Antzuola: San Bartolome eta San Pedro (1499), Antiguako Ama (1477) eta Santa Kruz (1551-52); Basalde: San Blas (1513, Santa Engrazia eta San Antolin ere deitua); Uzarraga: San Martzial (1503.ean “Santa Catelina”) eta Santa Ageda (1500.ean “San Lorenzo”).
- ◀ 79 Uriarteko Andra Mari (1551-52.ean “Nuestra Señora de los Remedios”), San Adrian eta San Antonio (1551-52.ean “San Adrián”), Tourseko San Martin (1551-52), San Blas (XVI-XVII bitartean eraikia), eta Santiago Apostolua (1551-52).
- ◀ 80 Bergara: Santa Engrazia (1551-52), Santa Ana (1504), Beheko San Migel (1551-52), Aritzetako San Migel (1050, 1468.ean “San Miguel de Ezquialday”), Santa Katalina (1468), Ozaetako San Martin (1468), San Koloman eta San Antolin (1551-52.ean “San Colomán”), San Millan (1468, San Bartolome ere deitua), San Martzial (1576), Leiza-riako San Lorentzo (1468), San Adrian (1551-52), Santo Tomas (1551-52), San Fausto (1468, “San Fausto y Januario”) eta “mártires San Fausto y Santa Jovita” ere deitua), Santa Luzia (1551-52), San Antonio Abad (1554.ean “Basílica de San Antonio Abad”), San Blas (1500), San Juan Bataiatzailea (1563), San Pelaio (1551-52) eta Irazabalbei-tiako Santa Kruz (1548); Basalgo: Santiago (1527); Upera: San Emeterio eta San Zeledonio (1551-52, “San Matei” deitua) eta San Paulo (1551-52); Osintxu: San Eme-terio eta San Zeledonio (1545); San Prudentzio: San Prudentzio (1432); Angiozar: San Kristobal (1551-52), Areskurenagako San Martin (1551-52), Pertegoitiako San Bizente (1551-52), Elexamendiko Andre Maria (1203), Asentzio (Jasokundearena) (1551-52), San Bartolome (1551-52), San Migel (1562) eta San Andres (1551-52); eta Elosu: Santa Kruz (1585).
- ◀ 81 Zurtitzako San Martin (1331, Dorletako Andre Mariaren aurretik parrokia?), Dor-letako Andre Maria (1331.ean parrokia izateari utzi – San Millanen alde –), San An-tonio edo Santa Kolunba (1551-52), Santa Kruz (1551-52), Iñurietako San Juan Ba-taiatzailea (1383.ean monasterioa, 1433.ean berriz aipatua, baina 1551-52.ean jada ez. 1625.eko “San Juan Portalatin” ote?), San Juan Bataiatzailea eta Ebanjelizatzailea (1551-52), Santiago (1551-52) eta Santa Engrazia (1551-52).
- ◀ 82 Oñati: Santa Marina (1149, parrokia zaharra?), San Antonio Abad edo San Anton (1481), Kalezaharrako Santa Kruz (XVI.ena), eta Tourseko San Martin (1589); Gori-bar: San Isidro (1551-52.ean “Santa Catalina”), San Bartolome (1442), eta San Pelaio (1149); Narria: San Lorentzo (1505); Lezesarri: San Esteban (1505); Berezano: San Roman (1505), Santa Luzia (1567), Santa Kruz (1530) eta San Jorge (1505); Murgia:

San Andres (1505); Olabarrieta: San Kristobal (1505); Uribarri: San Andres (1505); Garagaltza (lehen "Orcomadia"): Santa Kruz (1481) eta San Juan Bataiatzailea (1481); Zañartu: San Julian (1599); Torreuso: Lazarragako San Pedro (1442); Zubilaga: San Pedro (1442) eta San Bartolome (1442); Araotz: San Elias (1531) eta Artiako San Juan (1500); eta Arantzazu: Gesaltzako San Martin (1512) eta Andre Mariaren basilika (1479-1493). Araotzeko Santa Ana, San Martin eta Andre Mariaren Jasokundearen ermiten kasuan XVII. eta batez ere XVIII. mendeko datuak baino ez ditugu, baina, batez ere azkenaren kasuan (lehen parrokiatzat hartzen baita), garai zaharragoetakoak direla dirudi. Beste hainbeste gertatzen zaigu Urrexolako San Martin eta Santa Kolonba ermitekin. Datu falta medio, ez ditut XVI. mendekoen artean zenbatuko.

- ◀ 83 DÍAZ BODEGAS, P., *op.cit.*
- ◀ 84 *Íbid.*: "Yten hallo que tiene dicho hospital de la Madalena una casa pegante della que la dotó María de Madarioyga, huéspedea que tiene cargo al presente del dicho hospital, la quoaal está ocupada con dos sororas, las quoaales no pagan alquil[er] ninguno pudiendo[se] la dicha casa alquilar y arrendar cada año [en] quoaatro ducados, todo lo quoaal es en dapno y perjuyzio del dicho hospital" (368-369 or.).
- ◀ 85 ARAMBURU, Mª J., *Arte y piedad. El Arte religioso en Bergara en la Edad Moderna*. Bergara, Bergarako Udala, 2008, II. Alea, 574 or. Desagerrarazte prozesu hau azkenengo kapituluuan aztertuko dugu zehatzago, 113 orrialdetik aurrera.
- ◀ 86 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/742-12 leg., f.g. Aipua 67 orrialdean.
- ◀ 87 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 25/689/17 leg., f.g.
- ◀ 88 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/759-40 leg., f.g.: "Manuel Francisco de Venitua, maiordomo de la fabrica de dicha Yglesia Parroquial, Juan Baptista de Vizcalaza, Pedro Juan de Yraeta, Juan Domingo de Arzelus Aramburu, Juan Baptista de Goitia Bereterio, Juan Baptista de Vnanue, y Ygnacio de Lausagarreta Vezinos de esta dicha Villa y Parroquianos de la dicha Yglesia de San Juan Baptista de Vzarraga".
- ◀ 89 DÍAZ BODEGAS, P., *op.cit.*, 363-387 or.; eta AYERBE IRIBAR, Mª R., *Historia del Condados de Oñate y Señorío de los Guevara (s. XI-XVI)*. Zarautz, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1985, 517-586 or.
- ◀ 90 AYERBE IRIBAR, Mª R., *op.cit.*, 574 or.
- ◀ 91 MARTÍNEZ DE ISASTI, L., *Compendio Historial de Guipúzcoa*. Bilbo, Ed. Amigos del Libro Vasco, 1985 (1625), 209 or.
- ◀ 92 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 6/453/44 leg.
- ◀ 93 Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 331 kaxa, 3 zenb., 1r-5r fol.
- ◀ 94 MARTÍNEZ DE ISASTI, L., *op.cit.*, 221 or.
- ◀ 95 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/763-112 leg., f.g.
- ◀ 96 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/747-72 leg., f.g.
- ◀ 97 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 6/453/44 leg., f.g.
- ◀ 98 MARTÍNEZ DE ISASTI, L., *op.cit.*, 210 or.

- ◀ 99 MANSO, P., *Constituciones synodales del obispado de Calahorra y la Calçada / hechas y ordenadas por el señor Obispo Don Pedro Manso ... en el Synodo Diocesano que se celebró en la ciudad de Logroño y se acabo en el año 1601*. Logroño, Diego Mares, 1602, 117r-117v fol.
- ◀ 100 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 21/321-12; 6/452/4/35; 6/453/46 eta 6/453/52 leg.
- ◀ 101 Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoa, 3201/017-01 sig. Honakoa ziurtatzen zen: "nunca ha hecho ni hay exemplar lo hubiese hecho el Cavildo ni el Coadjutor Viviendo el Cura propio o Rector el nombramiento de ellas en ninguna de las Yglesias en tiempo alguno".
- ◀ 102 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 27/689/19 leg., lehen folioa (f.g.).
- ◀ 103 *Íbid.*, f.g.
- ◀ 104 ARAMBURU, Mª J., *op.cit.*, 578 orrialdean jasoriko aipamena. Erreferentzia dokumentala: Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoa, Bergara, J. de Olariaga eskr., I-300 leg., 216v-217v fol.
- ◀ 105 *Íbid.* Ermitak hauek ziren: "Ángel de la Guarda, San Antonio de Padua, Magdalena, Santa Ana, San Lorenzo, Santo Tomás, Santa Catalina, San Antolín, San Martín, San Bartolomé, San Marcial, San Juan Bautista, San Pelayo, Santa Cruz, San Prudencio, San Miguel, Santa Lucía, Santa Engracia, Nuestra Señora de Buruñano, San Cristóbal, Santiago, San Antonio Abad, San Fausto, Santos Emeterio y Celedonio, Santa Cruz del valle de Elosu, Nuestra Señora de la Soledad y San José" (578-579 or.). Erreferentzia dokumentala: Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoa, Bergara, J. Bta. de Elkorro eskr., I-581 leg., 106r-144v fol.
- ◀ 106 *Íbid.*, 579-580 or.
- ◀ 107 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/768-15 leg., f.g.
- ◀ 108 Oñatiko Udal Artxiboa, Z 1063 kaxa, 9 exp., 7r fol.
- ◀ 109 ARANA, Mª J., *La clausura de las mujeres. Una lectura teológica de un proceso histórico*. Bilbo, Deustuko Unibertsitatea / Editorial Mensajero, 1992, 119-120 or.
- ◀ 110 Kastitatea, obedientzia eta txirotasuna dira lehen hiru botoak, boto sinpleak deituak, eta serorek, batez ere hiribilduetako parrokien kasuan, gordetzeko zina egin ohi zutenak. Zinezko botoak ordena jakinen obedientzia pean zeuden mojek egingdakoak ziren, klausuraren laugarren botoa ere zin egitean.
- ◀ 111 Aita santuaren bulda honen aurrean, Bizkaiko Jauroak eta Gipuzkoako Probintziak izan zuten zeresanik; 122 orrialdetik aurrera ikusiko dugu zehatzago, "6.2. XVII. mende hasierako desagerrarazte saiakerak" atalean.
- ◀ 112 *Íbid.*, 248 or.
- ◀ 113 LIZARRALDE, J.A. de, "Orígenes de la vida claustral del País Vasco", *I Congreso de Estudios Vascos: Oñate 1918*. Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1919: "El convento de la Santísima Trinidad de Vergara dió *reformadoras* a las de Segura, de Villaro y Santa

Cruz de Bilbao; el de Vidaurreta, al de Durango; el de Vitoria, al de Salvatierra, etc., etc. Las *reformatoras*, después del trienio, regresaban a sus respectivos conventos y eran relevadas en los oficios por otras hermanas de su comunidad de origen, hasta tanto que, bien impuestas las beatas en su regla, en sus constituciones, en el rezo del oficio divino y ceremonias de la Orden, comenzaban a regirse independientemente a sí mismas” (615 or.).

- ◀ 114 *Ibid.*, 599-600 or.
- ◀ 115 Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoa, 1/000112 leg., 583r-585r fol.
- ◀ 116 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/763-112 leg., f.g.
- ◀ 117 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/759-40 leg., f.g.
- ◀ 118 ARANA, Mª J., *op.cit.*, 110 eta 121 or.
- ◀ 119 AGUIRRE SORONDO, A. / LIZARRALDE ELBERDIN, K., *op.cit.*, 268 or.
- ◀ 120 Adibidez, 1663.enean, Maria de Gamarra serora Gipuzkoa aldetik ibilia zen limosna eske, 15 egunean zehar (Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 324 kaxa, 7 zenb. 2v eta 4v fol.).
- ◀ 121 Parrokiatzat aipatzen bada ere, ez zaigu garbi gelditzen jarlekuen zerbitzurik egiten ote zuten, baina ekonomikoki behintzat, emolumentuak oro apez eta benefizio-
dunei zegozkien, ez dirudi etekindun aktibitatea zenik, eta bertarako kontsultatu ditugun dokumentuetan ere ez da aktibatetzat aipatu ohi.
- ◀ 122 Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoa, Dorletako (Leintz Gatzaga) Andre Mariaren santutegiko liburua, 1691-1733. (06.112 kodea), 2568/000-00 sig., 68r-68v fol. Ikus aipua 80 orrialdean.
- ◀ 123 MADARIAGA ORBEA, J., *Una Noble Señora: Herio Anderea. Actitudes ante la muerte en el País Vasco, siglos XVIII y XIX*. Bilbo, EHU/UPV, 1998, 432-452 or.
- ◀ 124 Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoa, Dorletako (Leintz Gatzaga) Andre Mariaren santutegiko liburua, 1691-1733. (06.112 kodea), 2568/000-00 sig.: “...que todas ellas aian de traer y traigan auito de la tercera Orden de nuestro Padre Serafico San Francisco. Y si por los prelados de esta orden se les pusiere algun enbarazo por falta de lizenzia o por otra Causa puedan mudar el auito a que se ynclinare mas su deuo Zion Ganando lizenzia, del señor Prouisor para la muda del auito y no en otra forma” (66v fol.).
- ◀ 125 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 25/689/17 leg., 9-12 fol (1657, 1689.eko berridazketa); Bergarako Udal Artxiboa, 04 MIK/ SP5 (AHDSS) sig., 084-087 fot. (data gabe); eta Bergarako Udal Artxiboa, 04 MIK/ SP14 (AHDSS) sig., 073-075 fot. (data gabe).
- ◀ 126 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/759-40 leg., f.g. (1639, 1759.eko berridazketa).
- ◀ 127 Hegoaldeko dokumentazioan “coadjutora” izenez aipatu ohi diren serora laguntzaile hauek Iparraldean “brayine” edo “braine” izena jasotzen zuten (WEBSTER, W., “Seroras, Freyras, Benitas, Benedictae entre los vascos”, *Euskalerrriaren alde*, I. Alea,

(1911), 148 or.).

- ◀ 128 Bergara, Murinondoko Andre Maria (San Blas) ermitako liburua, 1570.eko uztailaren 7an egindako bisitako agindua (Bergarako Udal Artxiboa, CD/001-5, f.g.).
- ◀ 129 Oñati, Santa Catalina ermita, 1593. Mari Ramos de Laquidiolaren seroraren heriotza osteko informazio diligentiak (Oñatiko Udal Artxiboa, Z 1063.9 sig., 2v fol.).
- ◀ 130 ARAMBURU, Mª J., *op.cit.*, 585 or.
- ◀ 131 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 6/562-85 leg., f.g.
- ◀ 132 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/755-80 leg., f.g.
- ◀ 133 DE LA SOTA, M. / LAFITTE, P. / AKESOLO, L., *Diccionario Retana de Autoridades de la Lengua Vasca*. Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca, 1976-1991, “serora” boza, 3384 or.
- ◀ 134 Bergara, Santa Katalina ermitako etxezain liburua, 1665-1772 (Bergarako Udal Artxiboa, 01-L/111 sig.). Badirudi dotea emateko betekizun hau, ziur aski bere senar izandakoaren ahaide izan zitezkeen “Aldaeta”rrek kontuak ikuskatzeko ardurari utzi ostean izan zela. Izan ere, 1756.era arte Miguel Antonio de Aldaeta izan zen ikuskatzailea, eta 1759.era arteko hiru urteetan berriz, Juan Thomas de Aldaeta. Urte horretatik aurrera Sagastizabal delako batek ikuskatu zituen, eta sarrerarako dotearen ustezko eskakizuna ere urte berean egin zitzaion. Izan zitekeen beraz bere senararen familia-kideen aldetik nolabaiteko babes, dotea eman beharrik izan ez zezan.
- ◀ 135 Limosna eskaeraren inguruko debekuei buruz, ikus “6.3. XVIII. mendeko mugapen ekonomikoak; gainbehera” atala, 132-136 or.
- ◀ 136 Sakristaen gaineko zehaztasun hauek 1601.eko sinodoan erabakitzen dira: BERNAL DE LUCO, J., *Constituciones Synodales del Obispado de Calahorra y la Calzada, hechas y ordenadas por los Prelados en ellas nombrados, agora nuevamente compiladas y añadidas por Joan Bernal de Luco, con acuerdo del Sínodo que por su mandato se celebró en la Ciudad de Logroño el año 1553*. León, anno de XDLV, 117r-117v fol.
- ◀ 137 LARRAMENDI, M. de, *Corografía de Guipúzcoa*. Donostia, 1969 (1754), 135-139 or.
- ◀ 138 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/770-18 leg., f.g.
- ◀ 139 RUBIO DE URQUÍA, G., “Espacios femeninos en la sociedad vasca tradicional: la mujer y el culto a los antepasados”, *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, LII. Alea, 1 zenb. (1996), 3-50 or.
- ◀ 140 Gaia sakonago, “5.3. Kanpaiak, erlijiositate herrikoia eta sendakuntza sineskerak” atalean, 103-109 or.
- ◀ 141 Kanpai-jotze hauek Kalagorriko apezpikutzan jada Alonso de Castilla apezpikuaren agintaldian ezarri ziren, 1539.ean (BERNAL DE LUCO, J., *Constituciones Synodales del Obispado de Calahorra y la Calzada, hechas y ordenadas por los Prelados en ellas nombrados, agora nuevamente compiladas y añadidas por Joan Bernal de Luco, con acuerdo del Sínodo que por su mandato se celebró en la Ciudad de Logroño el año*

1553. León, anno de XDLV, LXXIr-LXXIv fol.).

- ◀ 142 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 6/562-85 leg., f.g.
- ◀ 143 SORONDO, I., "Las 38 ermitas de Bergara. Estudio etnográfico-histórico", *Anuario de Eusko-Folklore*, 31. Alea, 1982/83, 199 or.
- ◀ 144 AZPIAZU, J.A., "Las seroras en Gipuzkoa (1550-1630)", *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 13 zenb. (1995), 47 or. Kokapen estrategikoen inguruan, bada A. ERKOREKArek artikulatu interesgarri bat ere: "La colonización de las islas e islotes del litoral vasco: atalayeros, militares y eremitas", *Zainak*, 15 zenb. (1997).
- ◀ 145 Andre Maria parrokiaren, Francisca de Berraondo 1704. urtean serora izendatu zutenean, ordura arte "Ospital de la Magdalena"ren zerbitzuan jardun zela zehazten da. Luisa de Vbera-k ere ibilbide berbera zeraman, 1734.ean izendatu zutenean (Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/763-112 leg., f.g.).

3

GIZARTE BAITAKO EGINKIZUNAK ETA LANAK; TENPLUAN ETA TENPLUTIK KANPO

Seroren eginkizunen artean baziren batzuk komunak, parrokia, santutegi, ospitale eta ermita orotan betetzen zituztenak. Zorua eta oihalak oro garbitzea zerbitzari lez zituzten ohiko lanak izaten ziren. Argiteriaren zaintza ere beraien ardura izan ohi zen, eta parrokien kasuan, baita jarlekuetako argien eta eskaintzen zerbitzua ere. Zenbaitetan, emolumentuak medio, zerbitzu hori gutiziaturiko espazio bihurtzen zen, seroren arteko liskar iturri. Sakristau lanetan jardutea beste liskar iturri bat izan zen, batez ere XVII. mende hasieratik, eta 1769an seroren desagertpena Errege Dekretuz agindu zen arte, presente egon zena. Zein zen, baina, sakristauaren lana? Noiz definitu eta ezarri zen? Seroren eginkizun eta lanak ikusi ahala, Aro Berrian zeharreko Kalagorriko konstituzio sinodaletan sakristauren lanen inguruan egin zituzten definizio eta zehaztapenen jarraipena eginez ere joango gara, Debagoienez aurkitzen ditugun kasuen arabera, legegiaz errealitatean zein islada izan zuen ikusteko.

Baina gaian sartzeko, 1425. urtea lako garai goiztiar batetik hasiko gara, Mª Rosa Ayerberen eskutik, Oñatiko San Migel parrokian sakristauren eta seroraren betebeharren inguruan hitzartu zen akordio baten berri baitugu; eginbeharren banaketa “por quanto non es honesto nin osado que ninguna mujer sirva ant’el cuerpo santo de Dios y reliquias dentro en las gradas **mayores**”¹⁴⁶ egiten zen, aipaturiko autoreak honela laburbiltzen dizkigunak:

“Se encomienda al sacristán:

- encender, regir y administrar las dos lámparas situadas delante del altar mayor
- hacer candelas de ceras para maitines, misa mayor, vísperas, coro, tabla del convento y dormitorio, dar cera a la iglesia según costumbre

Mientras que las tareas encomendadas a la serora consistie-

ron en:

- lavado de las vestimentas, sábanas, manteles y otras ropas de lienzo de la iglesia
- barrido del cuerpo interior de la iglesia una vez cada 20 días y los claustros 4 veces al año (en S. Miguel y en las tres Pascuas)
- disponer el agua para las abluciones de los clérigos en la iglesia
- encender, regir y administrar desde el amanecer hasta el anochecer todas las lámparas de la iglesia, salvo las dos del altar mayor, mientras no estuviese ocupada ‘de dolencia o fuere fuera del término de Oñate o en Araos o en Urrexola’ (en cuyo caso le sustituiría el sacristán)
- traer el vino de la oblación ‘cuando oviere en la tierra’
- guardar la cera de los difuntos que daban las mujeres a la iglesia y entregarla al sacristán y a los mozos para ponerla en los altares

Y finalizaba la sentencia señalando que los deberes de ambos no podían exceder los señalados (salvo que lo hicieran de propia voluntad o si 3 jueces realizaban una pesquisa y encontraban que lo debían **hacer**)”¹⁴⁷

Baina lehen testigantza hau garai goiztiarrotatik badatorkigu ere, jarraian ikusiko dugun lez, eta jada esan bezala, Aro Berrian zehar badira kasu ugari, serorek aldareen apainketa eta garbiketa beraien esku izan zituztela frogatzen dutenak. Oñatiko San Migel parrokian bertan gertatzen da kasu horietariko bat, XVIII. mende **bukaeran**¹⁴⁸.

XVI. mendetik hasiko gara bada. 1553an eginiko sinodoan erabaki zirenetan aurkitu ditugun aipamenen arabera, ez dirudi sakristauren lanaren mugak garbi azaltzeak oraindik ardura gehiegirik sortzen zienik. Bere “Repertorio Alfabético”ak sakristaurendako ematen dizkigun bost sarrerek ondo laburbiltzen digute, honi esleituriko lanek zertan zeutzan:

“Sacristan aya en cada yglesia, que sea clerigo, o lego no casado, para tañer a las horas y officios diuinos y ayudar a missa, y hazer otras cosas de su officio. XIII

Sacristan han lo de poner los clerigos a costa de sus rentas, o lo sean ellos a semanas como en este obispado comunmente se acostumbra. XIII

Sacristanes en sus yglesias tañan la campana a la oracion tres vezes cada dia, a la mañana, a los *Sanctus*, y a la tarde, antes que tañan al *Aue Maria*. XIII

Sacristanes tengan cuenta, si las missas de las capellánias perpetuas, y otras memorias de missas se cumplen, o no . XVI

Sacristanes tañen a las horas por espacio conueniente, para que puedan los clerigos venir a dezirlas. LXX”¹⁴⁹

3.1. Ermitetan: kanpaiak eta ondasunen administrazioa

Lehen begiratu batean, kanpaien lana, nabariki, bere kargutzat hartzen dela ikusten dugu. Honekiko, egoki datorkigu gogoraraztea nola, Henao aita jesuitaren *Averiguaciones...*aren 1895eko edizioan baitaturiko gehigarrietan, serorek kanpaia jotzeko ohituraren ezarpena ordenaren fundatzaileari egotzi nahi zitzaion:

“Una de las obligaciones diarias de estas Ermitañas ó Sero-ras, era desde la reforma, que San Ignacio hizo en su patria, el que tocasen, con la campana de la Basílica ó Ermita, tres veces á las *Ave*

Marias, al amanecer, al medio dia y al oscurecer. Esta santa costumbre se guarda aun hoy en dia en las Ermitas ó Iglesias, de Nuestra Señora de Olás, [...]”¹⁵⁰

Zehaztu behar, 1555eko konstituzioetan, sakristauari buruz diharduela, momentu oro parrokiak dituela mintzagai, eta ermitei buruz ezjakin uzten gaituela. Debekurik ere ez da luzatzen gainera, kanpaiak beste inork jo ezin dituela esanez. Dena den, ikusiko dugu aurreraxeago ere, nola XVII. eta XVIII. mendeetan zehar ere testigantzak badiren, serorek ermita eta elizetako kanpaiak jotzea normaltasunez onartzen zela adierazten dutenak.

Kanpai-jotzeek, denboraren oinarritzko erregulazioaren funtzioaz bestalde, gizartearen baitan beste hainbat funtzio – zibil nahiz erlijioso – ere bete izan zituzten: elizkizun eta batzarretara deiak, aktibitate ezberdinen hasierakoak (produkturen baten bilketa, autoritatearen baten helduera, prozesioren bat...), arrisku egoeren abisurakoak (“su-eskila”) eta arriskuen aurrean babesteko xedea zutenak (ekaitzaren aurrean, edo soroen nahiz animalien babeserakoak), edo bataioen, ezkontzen eta heriotzen abisurakoak aipa *litezke*¹⁵¹. Berezik azken funtzio honek izango duen garrantzia nabaria da; heriotzaren espazioari asoziatutako beste ohitura batzuekin gertatzen den lez (hileta, jarlekuak, etab.), bertan sexu eta klase ezberdintasunak adierazteko bideak garatzen dira, beti ere, lekuan lekuko ohituren arabera. Klase bereizketa, dena den, ez zen antza hain ohikoa, eta funtsean agonia edo heriotza egoera eta sexua bereizten ziren. Oñatin, kasurako, emakumeen agonia bost kolperek adierazten zen, eta gizonezkoena berriaz *zazpirekin*¹⁵². Elgetan ere kolpe kopuru bera jotzen zen, auzotarren baten heriotza adieraztean, hildakoaren sexua *bereizteko*¹⁵³.

1555eko konstituzioek ez digute inon argitzen sakristauei bu-

ruzko “Repertorio Alfabético”ko lehen sarreran aipatzen diren “otras cosas de su officio” horien artean parrokiako ondasunen zaintza eta administrazioa lako eginkizunak aurkitzen ote ziren; izan ere, 1602ko konstituziotatik aurrera, ornamendu eta gauza sakratuen zaintza bere ardura dela azpimarratuko baita, garbi esanaz, objektuok bereziki emakumeen eskutatik at mantendu behar direla. Alabaina, ermiten kasuan, jada 1555ean betebeharrak hauek maiordomo edo etxezainei esleitzen zitzaizkien. Ermitari zegokion parrokiako apezak urtean behin edo birritan pasa behar zuen bertatik, eta etxezainak ondasunen eta kontuen berri eman beharra zion, ermitako kontu-liburua gorde eta eguneratuz. Hauen aukeraketa ez zen “por antigüedad de casamiento” edo etxeka egin behar, “sino a los que vieren que son abonados, y bastantes para hazer negocios de las *yglesias*”¹⁵⁴.

Baina praktikan, auzotarrek ez zuten ardura hori hartzeko inongo gogorik izaten, eta konstituzioen betearazpenaren eta etxezainen ardura hartzeko gogo gutxien artean, denetariko egoerak ematen ziren. Horrela, eta Bergarako kasuetara mugatuz, Murinondoko Andre Mariaren (San Blas) ermitan 1564. urtean gertatu zen bezalaxe, bisitatzaileek etxezainari karguaren onarpena eskumiku mehatxu bidez inposatzea ez zen batere arraroa; hurrengo urteetako bisitetan ikus litekeenaren arabera, ondasunen zaintzarako aginduak serorei ematen zaizkie, eta areago, 1570ean, ermitatik kanpo bizi ziren serorek (bakarra bizi zen bertan) zenbait arropa eta ornamendu euren etxeetara eramanak *zituzten*¹⁵⁵. Aritzetako San Migelen, 1696, 97, 98 eta 99ko kontuak egin ostean, Mariana de Aguirre serora nazkatu egin zen antza, 1700ean, apezari ardura horretarako etxezainen bat izenda zezala eskatu *baitzion*¹⁵⁶. Eta Santa Katalina ermitan, 1759. urtean bisitatzaileak idatzi zituen aginduetan, etxezainei kontuen ardura har zez-

Santa Katalina basiliza

Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondoa / Egilea: Juan Idigoras, 1989

tela agindu zien; dirudienez, ermitako kontuak egiten zituen serorarekiko mesfidati zen bisitatzailea. 1763ko bisitan, – 1759ko bisitan lez – izenik gabe ageri zaigun etxezainari (“personas obligadas a dar y recibir dichas quanttas”), kontuak berak egitea baino, serorak eginitako kontuen berri jasotzea agintzen *zaio*¹⁵⁷. 1602ko konstituzioetan neurriak zurruntzen hasi aurretik behintzat, ez dirudi Debagoienez arau hau betetzen zenik: 1568ko irailaren 30ean Olariaga batxilerra Bergarako Murinondoko Andre Mariaren (San Blas) ermitara bisitan etorri zenean,

San Blas ermita

Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondoa / Egilea: Juan Idigoras, 1988

“[...] allo que Estaban asi los ornamentos como las sabanas de la dicha yglesia bien Adrescasadas y limpias y mando a las freilas de la dicha hermita ençerrar con toda linpiesa En Arcas çerradas con llabe / y asi lo hiziesen so pena de escomunión. y encargo a ellas que tubiesen sienpre bigilancia de tener bien Adrescada y linpia la dicha hermita [...]”¹⁵⁸

Are nabariago adierazirik ageri dira zaintza eta administrazio lanak, 1589an Mari Ramos de Laquidiola Oñatiko Santa Katalina ermitako serora izendatzen dutenean:

“[...] y asi su merced dixo vna missa del dicho sancto y le hizo las amonestaciones neçessarias E ynstitucion de su vida y le mando dar possession de la dicha hermita y de todos los bienes della para que los tubiese en su poder y los administrase [...]”¹⁵⁹

1601ean Catalina de Zuaçu beatak Arrasateko San Andres ermitaren gaineko posesioa hartu zuenean egin zuten idatziak, ez du inongo zalantzarako tarterik uzten, inbentarioari ekitean honakoa dioenean:

“[...] Entregaron a Catalina de Zuaçu sorora Beata desta dicha hermita que por el dicho conçejo Esta nombrada que esta pressente Los Vienes, pertenecientes, a esta dicha hermita asi los raices, como los Vienes; muebles, calices ornamentos, bestimentas, y Las demas cossas e bienes desta dicha hermita para que los tenga y los administre como tal sorora beata como esta acordado y mandado, por la dicha Villa conçejo Justicia y regimiento [...]”¹⁶⁰

1602an publikaturiko konstituzioetan beraz, jada aipatu bezala, etxezainei zegozkienez gain, zehaztapen batzuk egin ziren sakristauei zegozkien lanei buruz ere, errubrika bereizi bat eskainirik: “Rubrica de Officio Sacriste”. Bertako konstituzio guztiak 1601eko sinodoan ezarriak izan zirela zehazten da, ez dago aurreko sinodoetatik jaso izandakorik; berriak ziren hortaz. Lehen kapitulua hasi ahala, – eliza guztietan sakristaua izan dezatela agintzearekin bat – aipatuko dituen betebeharren artean “que tenga cuydado de tener limpios los Altares y Ornamentos” adierazten da, esanguratsuki. Igande eta jaiegunetako bazkalosteetan dotrina kristaua irakasten lagundu behar dutela ere ezartzen da, horretarako, auzotarrei kanpaiarekin dei eginez. Horrez gain, ornamentuak eta beste objektu sakratuak elizatik ateratzeko eta emakumeek hauek ukitzeko 3. kapituluan ezartzen dituen debekuak,

batera datozela erreparatzen **dugu**¹⁶¹; agindu hau, 1570eko uztailaren 7an Bergarako Murinondoko Andre Maria ermitan eman zen egoera bezalakoak ekiditeko eman zela dirudi. Oxirondoko Santa Marinako parrokoak, Bisitatzaile Orokorren komisioren egindako bisitan, honako agindua eman zuen:

“Y por quanto En la dicha iglesia para El serujçio della las freyras que al presente estauan la vna hera vieja y las demas por otras causas que Ellas las sauen estan y Viuen en otras partes por lo qual [lerro artean: la dicha iglesia] Reçibia mucho detrimento y perdida de muchas cosas / El dicho señor cura mando A maria de jauregui freyra se Entregase de las ropas y ornamentos y adreços de la dicha hermita. y que venga a Viuir a la casa de las freyras dentro de dos dias so pena de Excomunjon [...]”¹⁶²

Serora laguntzaileak ermitatik kanpo bizi ziren, eta antza, Maria de Jauregui-k behintzat, beste nonbaiten zituen ermitako gauzaren batzuk.

Baina ondasunen zaintza eta administrazioaz haratago, 1602. urteko konstituzioetan, seroren euren “oficio”a ere zedarritzen zen: “Que en las hermitas ni casas cerca de las yglesias, no pueda auer mas de vna Sorora, ò Frayla: y que hedad ha de tener, y qual ha de ser su officio” kapituluaren izenak garbi adierazten du agindu zena. Bat izan ezik beste serora eta serora laguntzaile guztiak ermita eta elizetatik irten behar ziren, eta zaharrena baino ezin zitekeen gelditu, beti ere 40 urte baino gehiago bazituen:

“Empero permitimos, que en la casa de junto a la hermita é yglesia, pueda hauer vna muger frayla sola, de quarenta años arriba, cuyo officio sea barrer la yglesia, componer las sepulturas, lauar la ropa blanca. Y le mandamos so pena de excomunion, que no toque

a los Ornamentos, ni llegue al Altar, Caliz, Hostia, ni **Corporales**”¹⁶³

Berotuz zihoazen gauzak, eta Kalagorriko apezpikutzaren alde-tik arauen aplikazioa zurruntzeko neurriak hartzen hasiak ziren. 1620. urtean egin zen sinodoaren ondoren gauzak aldatu zirela dirudi; aurreko urtean Erromatik Lanceloto kardinalaren eskutitz bat heldu zen, serorak desagerrarazteko agintzen zuen Kardinalen Kongregazioaren dekretu batekin batera. Aginduaren aplikaziorako neurri estuagoak hartzen hasi ziren, Bergarako Santa Luzia ermitako etxezainaren liburuan ikus litekeen lez; ermitetako beste adibide batzuetan ikusi bezala, 1600. urte inguruan, etxezainak ermitako ondasunak, ornamentu eta objektu sakratu eta guzti, Magdalena de Telleria seroraren eskutan utzi zituen, zaintza eta administrazioarako. Baina hara non 1621ean, Santa Marinako parrokoak Magdalenari guztiak kendu eta etxezainari itzuli zizkion,

“[...] en cumplimiento de lo que mandan las constituciones synodales de este obispado y el decreto de su santidad que esta en el capitulo que trata de las freyllas y seroras [...] Todos estos vienes por ser ornamentos y cossas sagradas mande al dicho pedro de abrayn mayordomo los tenga el mismo y en su poder en una caxa o arca sin que esten en poder de magdalena de telleria persona que como freylla a estado en esta hermita y a ella mande asimismo que no se entremeta de aqui en adelante en componer los altares so pena de que sera castigada con rigor por su señoria vels[?] obispo de este obispado y el dicho mayordomo y la dicha magdalena prometieron de cumplir con lo que se les manda [...]”¹⁶⁴

3.2. Aldareak eta zerbitzuen mugak, heriotza-errituak

Seroren aktibitate eremua murriztuz zihoan; urte hartan bertan (1621) publikatu ziren konstituzioek, jarlekuen zerbitzuaz besteko seroren egiteko guztiak, sakristauaren figurari esleituko dizkiote jada. Laburbildu ditzagun orain arte ikusi ditugun eginkizun eta lanak bada, bidenabar. Lehenik eta behin, kanpai-jotzeak, baitaratzen zituen funtzio sozial ezberdinekin (eguneroko hirurak, igande eta jaiegunetako mezetarako deiak, etab.). Argiteriaren zaintza ere beraien esku gelditzen zen, “especialmente la que arde delante del Santissimo Sacramento, de manera que siempre aya luz de dia, y de noche”. Objeto sakratuen (“lamparas, y vinageras, y candeleros, y la pila del Bautismo, y las pilas de agua bendita”) garbiketa, “y los Domingos tendran sal para bende-cirla, y brasa, y incienso”. Aldarea apaindu eta garbitzea ere, zeresanik ez, sakristauaren lana dugu, “y quando fuere necessario acompaña-ran al Cura en la administracion de los santos Sacramentos”. Eta hara non, orain arte inoiz eztabaidagai izan ez zen zerbitzari lan bat ere, sakristauaren zereginen artean ikusten dugun: “Barreran la Iglesia todos los Sabados, y visperas de Pasquas, y fiestas principales”. Mezetarako beharrezko ziren ura, ardoa eta ostien hornidura ere bere ardura zen, eta baita eliza zabaldu eta ixtea ere: “tendran las puertas de la Iglesia cerradas quando no se dixere el oficio”. Azkenik, aipagarri, prozesiotan gurutzea eramateko zeregina ere badugu. Bestalde, eta zehazki serore-kiko, elizako ondasun eta ornamentuak kanpora ateratzeko, eta azken hauek emakumeek ukitzeko 1601eko konstituzioetan egin ziren debe-kuak ere berresten dira, hitzez **hitz**¹⁶⁵.

Lortu ote zen, konstituzio hauek asmo zuten lez, serorak alda-

reetatik urrundu, eta areago, jarlekuen zerbitzu hutsera mugatzea? 1623an, serorak debekatzeko lehen saiakera indartsu bat eman ze-nean, auziaren baitako bi parteek, Gipuzkoako Probintziak eta Kalago-rriko Apezpikutzak, lekukoendako galdeketak aurkeztu zituzten; Pro-bintziak aurkeztu zituenen artean, honakoak aurkitzen ziren:

“4. Yten si saben que las dichas freiras y sororas no acian ofi-zio de sacristanas ni se llegaban a los altares ni tocaban ni menosca-baban los ornamentos y basos sagrados y que solo se ocupaban en barrer las yglesias encender las lanparas y labar la rropa digan etc.

5. Yten si saben que las dichas yglesias y hermitas son muy pobres y que no tienen rentas ni dotacion con que poder sustentar sacristanes y que con el serbicio de las dichas freyras y sororas se an serbido y pasado por largos siglos sin que dello se aya [ezabaturik: con] sentido ynconbeniente ni indecencia alguna etc.

6. Yten si saben que ademas de lo dicho las dichas freyras y sororas se ocupaban en conponer las sepulturas y en encender las candelas que sobre ellas se ponen de los duenos que por sus perso-nas no podian acudir y en abrir y cerrar las puertas de que tenian las llabes digan etc.

7. Yten si saben que despues aca que an sido espelidas las dichas sororas y freiras como no ay dotacion no ay personas que sirban en las Hermitas ni abran ni cierr[en] las puertas y que por ello se an dexado y dexan de decir muchas missas y que las hermitas estan cerradas y sin barrer y que las limosnas que se acian cesan de todo punto lo qual todo es de gran descon[suelo] para los vecinos de la dicha probincia y que dello ay mucho sentimiento y quexas digan etc. [...]

9. Yten si saben etc. que las dichas sororas se sustentaban en serbicio de nuestro señor con labores que acian de sus Manos y avn de lo que les sobra acian mucha limosma (*sic*) muy considerable para adorno a las dichas Yglesias y hermitas digan etc.”¹⁶⁶

Sakristauak izateko arazo ekonomikoak aipatzen zaizkigu, eta serorei aitortzen zaizkien jarlekuen zerbitzu eta argien zaintzaz gain, bestelako lan batzuk ere egiten zituztela ere ikusten dugu, “labores que acian de sus Manos” esaerak aditzera ematen duenez. Giltzak seroren eskutan izatea, jarlekuen zerbitzua ondo artatu ahal izateko zela ere ulertzen ematen da, ikusi dugun lez, azken konstituzioetan eginbehar hau sakristauari esleitzen zitzaionez, ohiturak azalpenen baten beharra baitzuen. Bestalde, 7. galderan nahiko garbi ageri zaigu, ermitetan ziren egitekoak seroraren esku gelditzen zirela, bere osotasunean. Izan ere, serorak kanporaturik, ermitak itxita baitzeuden. Beraien presentzia beharrezkoa zen, eta falta zirenez, ez zen jada limosnarik jasotzen, y “se an dexado y dexan de decir muchas missas”. Behar besteko errentarik ez zutenez, ez zen sakristaurik ermitarik artatzeaz arduratzen, eta meza asko esateari utzi zioten, seroren falta zela eta. Hortaz, serorak, ermitetan egiten ziren mezetan, beharrezko ziren zerbitzuan, bazuten parte hartzeren bat. Falta ziren sakristau horien lanak egiten zituztela, alegia. Baieztapen hau are nabariago ageri zen auziaren hasieran, 1622an Gipuzkoako Batzarretan, auzia Probintziak berak bere gain har zezan egin zen eskakizunaren aurrean, zenbait mandatariren iritzia eskatu zenean; bertan apezpikutzara kexua Probintziaren izenean helaraztea proposatzen zen, konstituzio sinodalaren aplikazioak sortuko lituzkeen arazoak zirela eta:

“Y particularmente porque las dichas yglesias y ermitas no estarán con el adorno y limpieca que conviene ni abrá quien encienda las lánparas, como se acostunbra en todo el reyno, no contradiciendo a la Constitución signodal en que se manda que las dichas freyras no sean sacristanas ni toquen a las cosas **sagradas**”¹⁶⁷

Alegia, gero apezpikutzaren aurrean, serorek sakristau lanak egitea ukatuko bazen ere, Probintzia beraren Batzarretan, serorei sakristau lanak ukatzea agintzen zuen konstituzioa aplikatzeak, eliza eta ermitetan arazoak sortuko lituzkeela onartzen zen.

Probintzia eta Kalagorriko apezpikutzaren baitan ziren Gipuzkoako herriak apezpikutzarekin auzitan hasi ziren eta dezenteko gora-beherak izan ziren, bere ondorioak izango **zituztenak**¹⁶⁸; baina oraingoz, auzia zela eta Bergarako agintariak idatzi zuten memorialean, serorek zituzten eginbeharrez aipatzen zutena da interesatzen zaiguna. Bergaran agintari zirenen, alegia, seroren defentsa zeramatenen hitzak direlako, eta bertan garbi definitzen delako, beraien zerbitzuaren muga non kokatzen – omen – zen, Vatikanoko kardinalen nahiz konstituzio sinodaletako aginduak saihesteko saiakeran:

“– Su señoría a querido que esta villa y su Juridición Y las veatas de Ella sean conpreendidas en esta Constitución sin considerar que la dicha Constitución ni El decreto de la santa congregación de los señores cardenales no abla con las dichas beatas de la dicha uilla por quanto Ellas ni son ni an sido sacristanas ni an manoseado ornamentos ni vasos sagrados por que en todas Las yglesias ay cle-rigos sacristanes que tienen sus criados legos que varen Las yglesias y encienden La Lanparas y tocan Las canpanas y que Ellas no se meten en otra cossa sino en tener quenta con las sepulturas de los dichos vezinos en La forma que esta dicha Y para y obscurecer El decreto de los señores cardenales que esta villa tiene obedecido dio horden El señor obispo por carta suia al arcipreste del arciprestasgo de esta Uilla y a los Vicarios del que a ninguna muger que tubiesse nombre de sorora o beata no dexasen en Las yglesias ni aun a tener quenta de Las sepulturas de los dichos **Ve-zinos**”¹⁶⁹

Sakristauari aldarea, ornamentuak eta objektu sakratuak, eta kanpaiak, eta serorei berriz, jarlekuen zerbitzua, ez besterik. Zorua eren garbiketa ere, sakristauak edo beraien otseinek egiten omen zuten. Sakristauaren lanekin inongo zerikusirik ez zuen jarlekuen zerbitzuaren ostean babesten ziren parroketako serorak, baina trukean, ermitetakoak salduta uzten ziren, beraien lanak, sakristauarenaren esparruan sartzen baitziren. Aktibitate espazioen banaketa hau ez zen bailarako herri guztietan gauzatuko, baina 1623ko auziaren eta ondorengo arazoaren ostean, eta nahiz eta azkeneko serorek euren karguetan jarraitu zuten, zerbitzuaren espazioa jarlekuetara mugatzeak bere ondorioak izan zituela dirudi. Hala atzeman liteke behintzat Bergarako San Pedron, bertan, 1657an eginiko seroren jarlekuen (eta bertako emolumentuen eta ondasunen) zerbitzuaren inguruko – auzi baten osteko – akordio **batean**¹⁷⁰.

Jarlekuetako zerbitzuei loturik, heriotzaren inguruko ohitura eta errituak serorek zuten parte hartzea, zenbaitetan, ermitako edo parrokiako kanpaiarekin herrian edo auzunean lehenik agoniaren, eta gero heriotzaren berri ematearekin hasten zen. Gorpuak atontzeaz ere arduratzen ziren, aurreraxeago, Elgetako kasu baten bidez ikusiko dugun **lez**¹⁷¹. Etiket elizara bidean, eta elizatik etxerako itzuleran, emakumezkoen doluaren gidari izaten ziren, eta bukatzeko, denak etxe aurrean gelditurik, *Requiescat in pace*-a esaten **zuten**¹⁷². Elizarako bidean, buruan eskaintzadun otarra zutela joan ohi ziren batzuetan, hileta prozesioaren aurrean (beste batzuetan emakumezko bat, edo neskatila bat izan ohi zen). Eskaintzaren arabera, hildakoaren kategoria adierazten zen; lehenengokoa (adib., aharri hanka), bigarrenekoa (arkume hanka) edo hirugarrenekoa (**bakailaoa**)¹⁷³. Lurperatzeetan ere emakumezkoen gidaritza hartu ohi **zuten**¹⁷⁴.

3.3. Parrokietako zerbitzu eta negozioak

Eliza beraren barruan zituzten eginbeharren artean, eta bereziki jarlekuen zerbitzuan zituzten betebeharren ikuspegi zehatzagoa osatzeko, Oñatiko San Migel parrokiara begira jarriko gara lehenik. Izan ere, bertako beatari, 1769an abiatutako seroren desagerpenerako informazio diligentzien barruan, bere lanen, ministerioaren eta emolumentuen gaineko azalpenak eskatu baitzitzaizkion; bertatik, XVIII. mendearen bigarren erdi horretan beatek parroketan zituzten – edo horrelako galdetara baten aurrean, zituztela zioten – eginkizunen gaineko ikuspegi bat jaso liteke:

“Lo primero Barrer la Yglesia a fin de que siempre permanezca limpia: Lo segundo el limpiar la ropa blanca de Albas, manteles etc. de dicha Yglesia, y el componerla: Lo tercero adornar la Ymagen de Nra. Sra. el dia de su Purificacion, y otros del año: Lo cuarto preparar paños de manos el dia de Juebes Santo para el Lauatorio: Lo quinto apromptar las mantas necesarias para cerrar los obalos, ó luceros de la Yglesia los dias de Juebes; y Uiernes Santo: Lo sexto el poner, y quitar en las Sepulturas los Tablones para las achas de los entierros, y onras, y encenderlas, y apagarlas: [...] Y tambien diferentes personas de esta uilla, que tienen Sepulturas en dicha Yglesia, le encargan el cuidado de guardar en ella las Tablas de Cerilla, llamadas Comunmente Arguizagui olac, y ponerlas encendidas en las Sepulturas al tiempo de las misas maiores, y uisperas de todo el año y recomponerlas despues y la que tiene dos Tablas, le paga por ello al año una fanega de trigo, y la que no tiene mas que una, media fanega, y las que le encargan esta diligencia solamente los dias festivos de todo el año le dan una **quarta**”¹⁷⁵

Ikusten dugu bada, desagertu “ofiziala” baino lehentxeago ere, 1621eko konstituzioetan sakristauari esleitu nahi zitzaizkion egin-

beharretariko askok seroraren esku jarraitzen zutela (ez zela jarlekuen zerbitzura mugatzen, alegia); eta ez dihardugu leku iris gaitzetako ermitez, Oñatiko parrokia nagusiari buruz baizik. 1425. urtea lako garai goiztiarretatik jada sakristauak ezagutzen ziren eliza batean, alegia. Ez gaude beraz, kasu honetan, Bergarako herriaren memorialean (1623) argudiatzen zen lez, sakristauak edukitzeko arazo ekonomikoak izango lituzketen egoera baten aurrean. Aipatu dezagun baina bidenabar, jarlekuen zerbitzuak berak ere nahikoa lan ematen zuela; Elgetan Andre Maria (orduan “Nuestra Señora de la Asunción”) parrokiako izendapen baten inguruko arazoak medio 1763an egin zen galdeketa batean, lekukoek nolabaiteko miresmena agertzen dute, jarlekuetako argien antolakuntza konplexuaz, serorak baino ezin arduratu zitezkeela ziurtatzen dutenean:

“[...] a no ser las dichas mugeres Sororas tan diestras en el Conocimiento de encender las luces en las Sepulturas Seria una Confusion el Sauer qual rollo de Cera Corresponde a ttal Sepultura y de que Dueño hera por no hallarsen estos a la Sazon y Con ttiempo à asisttir a las Misas lo que es imposible pudiesen ejecutar otras Personas que no sean mas que las dichas mugeres señaladas [...]esttas mugeres esttan tan diestras en este empleo que haunque la Cera que estta en sus rollos se halla Cerrada en Una Arca o Armario tienen tal Conocimientto que Sin Confusion ponen a Cada Sepultura la que le Corresponde Sin necesidad de que las Dueñas de dichas Sepulturas Se hallen presenttes a su Colocacion y es Un trauajo que a no esttar en ello tan practticas hera imposible que otras Personas la pudieran hacer [...]”¹⁷⁶

Armairuetan gorderiko kandela eta argizaiolen antolakuntzak, etxe bakoitzeko hildakoen, eta hauen inguruan jarlekuetan egin behar ziren ogi nahiz argi eskaintzen berri izatea zeraman asoziatu-rik, eta

etxeakoandreek etxe-ko hildakoen zaintza eta gurtzaren erantzule lez zituzten eginkizunetan, antolatzaile eta laguntzaile lanak betetzen zituzten. Parrokia eta ermitetako serorek heriotza errituei asoziatu-rik betetzen zuten beste eginbehar baten berri ere ematen zaigu; hildakoen prestaketa eta apainketa, “aliñar los cadaueres”:

“[...] cubrir la cara soltar las manos y entrarlas en el Auito que lleuan cuidamente y obrar otros egercicios honestos con dichos Cadaveres hasta que quedan sepultados en sus sepulturas [...]”¹⁷⁷

Seroren eginkizun eta lanen barruan beraz, jarlekuen zaintza eta heriotza errituen espazioa izan ziren, – sakristauen aktibitateetatik kanpo mantentzen ziren eginbeharrak ziren heinean – seroren behar soziala defendatzeko balio izan zuten aktibitateak. Desagerrarazteko dilijentzien barruan 1770eko apirilaren 7an Bergarako bikario Ignacio Xauier de Arteach-ek egin zuen informeak, muga hor ezartzen zuela ikus dezakegu, beste behin, beraien egitekoak sakristauen lanengandik ezberdinak zirela garbi utzi nahi zuenean:

“El trabajo y ocupazion de las Seroras de las Parroquias se reduce á barrer la Iglesia de ocho á ocho dias, menos el Presbyterio, cuiá limpieza, y la de los Altares es del cargo de los Sacristanes legos; á encender las luces de las Sepulturas; cuidar de los panes, que se ofrendan, y paños, que se ponen en ellas; acompañar á las demas mugeres, que hacen las ofrendas, y el duelo en los años de difuncion, y dias, en que se celebran los entierros, y honrras primeras, y segundas; amortajar los difuntos, assi del poblado, como de las Caserías; y á otros ministerios semejantes, igualmente propios de su sexo, que agenos, inconnexos, y diferentes de los de los Sacristanes”¹⁷⁸

Alabaina, eta aktibitateen espazio horietara soilik mugaturik ere, izan zezaketen serorek nondik etekinak atera. Cathalina de Ondarza-ren testamentuak argizariaren negozioan parte hartzetik atera zitezkeen etekinen berri ematen digu: Bergarako San Pedro parrokiako beata honek, 1572an bere testamentua egin zuenean, Goenkalean zuen etxe batean parrokian aurrerantzean zerbitzatuko zuten hiru serorendako seroretxe bat sortu zuen, bere arau eta guzti. Testamentuan ageri diren zordunen artean, parte handi bat beatak emaniko argizariengatik ziren zordun. Edo besterik gabe, bataren edo bestearen ehorzketaren gastu ezberdinak bere kargu hartu izanagatik. Gainera, argizariaren negozioa ardatz, mailegutza aktibitateek ere aberasbide ona ematen ziotela **dirudi**¹⁷⁹. Dena den, kasua ezin da orokortu. Aipatua dugu jada 1425ean Oñatiko San Migel parrokian sakristauaren eta seroraren betebeharrak zehazten dituen hitzarmena, eta bertan, adibidez, argizariaren (zoruari argizaria eman, eta kandelak egin) erabilera eta etekinak, sakristauari egozten **zitzaizkion**¹⁸⁰.

Serorek ehuntzeari eta joskintzari ere ateratzen zioten etekinik. Azpiazuk jada erreparatua digu, ehule eta joskintza lanak Euskal Herrian seroren, eta orokorrean emakumeen eskutan nola izan ohi **ziren**¹⁸¹. Bergaran badugu aktibitate horien berririk, 1545etik aurrera Pedro de Pisa lizentziatuak bere San Pedro parrokiako bisitetan eman zituen aginduen artean. Bisitatzailleak elizako maindire erabiliei serorek euren kabuz ateratzen zieten etekina eragotzi nahi zuen, salmenta medio, etekinok elizara bideratuz:

“Yten por quanto visitando la dha. Yg.^a de San P^o hallo q. avia muchas sabanas demasyadas q. se perdian en la dha. Ygl.^a y las seroras se aprovechavan dellas, su md. mando al cura e mayordomos q. dexando las mexores sabanas de la dha Yg.^a ... dobladas p^a cada

altar todas las otras vendan en almoneda p^a provecho de la dha. Yg.^a”¹⁸²

Bi mende geroago, 1771n, Goenkaleko seroretxean neska-tilei ehuntzen eta josten irakatsi ere egiten zitzaizela ikusten **dugu**¹⁸³. 1655ean, Mariana de Anuncibai Gatzagako Dorletako Amaren santutegiko serorak testamentua egin zuenean ere joskintza lanak ageri zaizkigu, “en encomienda del Rector Erostarbe Cura de la Villa de Escoriaza” zeuden beata batzuekin zorra baitzuen, horiek egin zizkieten jantzi edo soineko batzuek zirela **eta**¹⁸⁴. Oñatin, ermitetako seroren ehule lanen eta beraieendako oihalek zuten balioaren berri dugu: 1577an, María de Abendaño-ren testamentuan San Kristobaleko Magdalena de Ençela serorari “un delantal y dos sayuelos” ematen zitzaizkion, bere gaixoaldian serorarengandik jasoriko zaintzaren esker **onez**¹⁸⁵; 1593ko Oñatiko auzi batean, Santa Katalina ermitako seroraren ohiko egoera bat azaltzen digu hamabi urteko Juan Garcia-ren aitortpenak ere: “estava y quedo hilando asentada en las puertas de la Cassa de la dicha **ermita**”¹⁸⁶. Arruntak ziren hortaz ehule eta joskintza lanak, parroketan lez, ermitetan ere.

Baina itzul gaitezen XVII. mendearen bukaerara, aktibitateen mugaketa saiakerei neurria hartzen jarraitzeko, eta hel diezaiegun berriro konstituzio sinodalei; 1698. urtean, izan ere, Kalagorriko apezpikutzako beste sinodo bat izan baitzen. Bertan 1621eko konstituzioetan esana berretsi zen; alegia, erabateko debekua. Beraien karguetatik kendu behar ziren emakume hauek,

“[...] que con nombre de sororas sirven, y disfrutan las Iglesias, cogiendo sus limosnas, y haziendose colectoras, y distribuidoras de las Missas, con grande murmuracion, y escandalo de los **Pueblos**”¹⁸⁷

Eliza eta ermitetako ondasunak euren esku izaten jarraitzen zutela ere nabaria da:

“Y debaxo de la misma censura se les manda dār quenta de todos los Ornamentos, ropa, y demàs cosas de las Iglesias, que tuvieren en su poder, como dinero, y alhajas; todo lo qual se recibia de ellas, y entregue à la persona, que segun lo dispuesto por la Constitucion, fuere señalada para ello; y en caso de contravenir, y no obedecer lo aquí dispuesto; mandamos à los Curas, que publiquen, y pongan en tablillas à las Sororas, que fueren contumaces, è inobedientes [...]”¹⁸⁸

Konstituzio hauetan esana fidagarritzat hartuz gero, oraindik ere limosnak jasotzen zituzten, eman beharreko mezen kontuak ere bazeramatzaten, eta elizako gauza ugari izaten zituzten etxera eramana (ornamentuak, arropak, dirua, bitxiak, etab.). Hainbeste arazoren iturri zen aldareetako zaintza eta apainketak ere, zenbait kasutan, seroren esku egoten jarraitzen zuten; ministeriorako elizaren posesio erritua egiteko orduan, Ana Cathalina de Ynza-k behintzat garbi adierazi zuen aldea San Migeleko seroren aktibitate esparruaren barruan sartzen zela, 1734. urtean, noren eta Oñatiko bikarioaren aurrean:

“[...] el señor Don Joseph de Erostequi Presuitero y Benefiziado de dicha Yglesia y uicario foraneo de esta dicha uilla y su Partido dio en dicha Yglesia de posesion de Serora maior a la dicha Ana Cathalina en uirtud del título Referido e hizo entrega de las llaves de las arcas y alazenas que ai en la dicha Yglesia y con ellas abrio y cerro dichas arcas y alazenas Registrando lo que en ellas hauia y andubo componiendo los Altares e hizo otros actos de uerdadera posesion y la tomo quieta y pacificamente y el dicho señor uicario mando hazer Entrega de todo lo que toca a la Yglesia y acue[rdan?] estar en poder de dicha Serora por imventario y en forma como se acostumbra [...]”¹⁸⁹

San Migel basiliza

Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondoa / Egilea: Juan Idigoras, 1984

Geu ere jada aldareetatik irten baino lehen, Gatzagako Dorleta-ko santutegiko kasura itzuliko gara, 1700ean idatzi zizkieten arauetan giltzari edo “mayordomo clauero”aren lanak beraien eskutan uzten zirela ikusten baitugu:

“[...] con obligazion de que aian de poner el azeite y cera nezaria en la lanpara y altares en todas las funziones, que se ofrezieren y en las misas que perpetuamente se dijeren asi botibas como

perfectuales. Y el azeite a de ser con tanta abundanzia que sienpre sin zesar arda en la lanpara o a lo menos tanta como sea usado por los maiordomos claueros asta el tienpo presentes y asimismo a de ser de la obligazion de las beatas el azer todos los manteles y sauanas y demas lienzo que hubiere menester para altares y sacristia de la dicha Yglesia para su maior adorno y quedando lo referido a cargo de las beatas no sera nezesario que aia nonbramiento de maior-domo clauero porque no abra de que azerle cargo que sera preziso que todos los gastos del adorno de la Yglesia suplan dichas beatas cuia residencia en dicho Santuario es al parecer conbeniente para la Custodia de la plata labrada y alajas con que se sirue la dicha Yglesia y para que cuiden de su adorno [...]”¹⁹⁰

Orain arte ikusi dugunaren arabera, egoera sozial eta erlijiosoaren inguruko ñabardura ezberdinak ageri zaizkigu, eliza eta ermitetako serorei zegozkien eginbehar eta lanetan. Sakristauen eginbeharrak zehazten joan ahala serorei aktibitate esparrua mugatzeko legedia sortuko da, baina aplikazioak oso irregularra dirudi. Praktikan eraginkorrenak izan ziren araudiak, eliza edo herri mailan ezarririkoak izan ziren, nahiz eta apezpikutzak, izendapenak berresteko orduan azken hitza izan. Izan ziren probintzia mailako araudiak ere, seroren aktibitateen murrizketa eragin zutenak. Gipuzkoako probintziak mugatu nahi izan zituen aktibitate horietako bat da Gatzagako Dorleta-ko santutegiaren kasuan ikusi berri duguna, limosna eskaerarena. Limosna eske irteteko ohitura ohikoa zen ermitetan, eta baita aterpetxe edo umezurtz-etxeetan, eta ospitaletan ere. XVII. mende erdialdetik (1629-1645) seroren desagerpena agindu zenara arte (1769) aktibitate honek hainbat debeku jaso bazituen ere, aterpetxeen eta ospitaleen kasuan, apezpikutzatik baimena eman ohi zuten, beraien lanen karitatezko izaera zela eta. Serora hauen bizibide eta aktibitateen berri Don Agustin de Antepara Arrasateko bikarioaren informe batek ematen

digu; 1738. urtean Santa Ageda aterpetxeko Antonia de Zuazu serorak, apezpikutzara limosna eskatzeko baimena eskatu zuen, eta hemendik Arrasateko bikarioari informazio xedatuagoa eskatu zitzaion:

“[...] sirue en dicha Yglesia cuidando de su limpieza, y aseo, adrezar, y componer la ropa, y cuidar de las lamparas, y lo demas, que se ofrece en ella con gran satisfaccion del Cura, y parrochianos de aquel lugar, asistiendo tambien con ygual caridad, y limpieza á los pobres, que acuden á aquel hospicio; y para la limosna, que se á recogido, no ha intervenido otra persona alguna, sino es ella por si, ó valiendose de alguna muger, y dicha limosna se suele recoger en los lugares circunvezinos en distancia de tres, ó quatro leguas, como es en Aramayona, Villareal de Alaba, Elguea, Marieta, y en otros lugares de dicha Provincia; en la anteyglesia de Arrazola Señorío de Vizcaya confinante á esta Villa, y en la de Bergara, y la limosna, que se recoge, no pasa de ciento y sesenta reales; y no avra ningun ecclesiastico ni secular, que quiera encargarse de la postulacion, ni del seruicio de la Yglesia, y ella solo aiute[?] y cuida de ella, sin que otro ninguno le aiude, y para la leña, que se gasta, necesita la mitad de la limosna, que se recoge, y sirue la dicha Antonia en dicha Yglesia, y hospital en estos quarenta años, aviendo procurado dar gusto al Cura, y parroquianos por el cuidado, que ha puesto en cumplir con su obligacion”¹⁹¹

Antonia de Zuazu seroraren aktibitateen baitan, behartsu eta erien zaintzaz eta xede horretarako limosna bilketaz gain, ermitetako seroren ohiko egitekoak aurkitzen ziren, eta informearen arabera, badi- rudi nahiko bizibide gogorra izana zuela, 40 urte horietan zehar. Ez omen zen beste inor, lan horiek hartzeko prest zegoenik.

1755. urtean ermita eta aterpetxe berberen arduran zirela, Antoniak bezalaxe, limosna eskaerarako baimena eskatu zuten Francisco de Guridi sakristauak eta Lucia de Arri serorak (senar-emazte zirelako jada

aipagai izan ditugunak) hobeto eramango zuten ziurrenez eginbeharren karga, 1738an jada zaharra behar zuen Antonia bakartiak baino¹⁹². Azkenengo senar-emazteon kasu honek zer pentsaturik ematen digu; alde batetik, limosna eskaerarako baimenen gain kontrola nahiko zurruna zela dirudi, beraien eskaeran 4 urte lehenago emaniko “Especial titulo”aren berrespena eskatzen baita. Eta zuela 4 urte baimena jaso bazuten ere, Antoniaren kasuan egin ziren diligentzia berberak egiten dira, Arrasateko bikarioari informe bat eskatzen baitzaio. Beste alde batetik oster, arraro xamarra dirudi ezkonduetako sakristau eta serora baten aurrean apezpikutzak inongo arazorik ez agertu izanak. Areago, 1621eko konstituzioen ondoren, serora kargua bera desagerrarazi beharrezkotzat hartzen zenean. Ez dugu azken erabakiaren berririk, ezin jakin beraz azkenean baimenik eman ote zitzaien; orduan zela lau urte baina, emana zitzaien jada... Aterpetxearen beharra bera ote zen, garaiko legediaren arabera gutxienik “irregulartasuntzat” jo beharko zatekeen kasu baten aurrean, apezpikutzak itsuarena egiteko arrazoia? Ezin erantzunik eman.

Esan dugu nola ospitaleetan ere, aterpetxeetan lez, ermitetako seroren ohiko lanak betetzen ziren, erromes behartsuen eta gaixoen artapenez gain; hala azaltzen zaigu behintzat jada aipaturiko 1763ko Elgetako galdeketetan. Bertan, lekukoetariko batek, serorez hitz egitean erabiltzen ziren izenen inguruan ziharduela, honakoa gehitu zuen, beata izena zela eta:

“[...] Beattas respectto de esttarsen Recogidas y Cuidar de la asistencia limpieza y ornatto de dicho ospital y dar Cama a los pobres Peregrinos y asistencia a los enfermos que ban a el y tocar la Campana de los que mueren en el Barrio y paraje que da a dicho Ospital que es bastantte dilattado y Cuidar de esta pension de los Uecinos Caseros que mueren Como tambien lo tienen el de tocar a

la queda Ybierno y Berano y asisttir a la Yglesia Parroquial para los efectos que ban dichas en la Segunda preguntta y aduiertte al testigo que dicho Ospital tiene su Capilla muy decentte y aseada Con el tittulo y Ymagen de la Gloriosa y Benditta Santta Maria Magdalena y en ella y en el paraje correspondiente tienen su Campana para los efectos que lleua dicho [...]”¹⁹³

3.4. Baserriko lanak

Azkenik, eta ermitetako – eta auzoetako parroketako – seroren bizi-irauenaren oinarri bestetarte bat eskainiz, baserrietako ohiko lanak aipatu beharrean gaude. Ermita askok ondoan ortua eta beste lursailen batzuk zituzten ondasun lez, eta serorek etekinez gozatzeko eskubidea ere hartzen zuten, ermitaren jabego-hartzea egiteko orduan. Arrasateko San Andres ermitak ematen digu lursail ezberdinen eta bertako etekinen adibide egoki bat (1601), Katalina de Zuaçu beatari eman zitzaizkion ondasunen inbentarioan:

“– Yten Vn monte xaral En el termino de abata[?] apegante a las heredades, de santuru de gauria y su caseria de echaburu
– Yten Vn castanalejo apegante al dicho monte xaral
– Yten Vn castanalejo, En el termino de mucibar de la otra parte del rio
– Yten dos mancanales, El Vno tras la casa de la dicha hermita Y el otro Entre El mançanal de los herederos, de Pedro ochoa de abarrategui y Pedro de lara y de su muger
– Yten Vn pedaço, de tierra En El terminado, de bolinate En linde de tierra de los herederos de Juan de Vitoria
– Yten Vn pedaço de tierra y algunos castaños, y algunos ro-

bles En bedoinabe En linde de castanaje de Pedro ochoa de oro
 – yten dos bellotas Junto a la dicha hermita que son pequenas, Donde ay algunos mancanos
 – Yten las casas, que tiene la dicha hermita Enfrente de ella con escaño, que tiene La dicha hermita En la coçina y lares y morillo, de fierro En ella [...]”¹⁹⁴

Txaradi bat, bi gaztainadi, bi sagardi, haritzen batzuk, arte pare bat... bazuen Katalinak nondik etekinik atera. Ermita parean ziren etxeek ere bazituzten sukaldea, beheko sua eta suburdina, eta kanpoan zizeilu eta guzti.

Lursail horien etekinak ermitari zegozkionen eta serorari zegozkionen artean banatu ohi ziren, lekuan lekuko tratuen arabera; adibide bat dugu 1528. urtean, Antonio Abbad de Marutegui apaizak Bergarako San Millan ermitako sagardiaren etekinen inguruko agindu bat eman zuenean:

“[...] mando por el poder que tengo del Señor lizençiado Vrtiz Vysytador Xeneral deste obispado que la mançana que Vbiere del Señor Sant Myllan sea la meytad para la dicha freyra por que trabaja por avmentar la dicha hermita y adelante ara lo mesmo [...]”¹⁹⁵

San Millaneko serorari, edo hobeto esan, serorei (“feyra mayor” izendapenak beste batzuek bazirela adierazten baitu), sagardiaren etekinek nola konpondu ematen zietela dirudi, horien kontu ermita konpontzen joateko dirurik ere ateratzen zuten eta. Baina beste zenbaitetan serorek ermitetatik kanpo bilatu behar izaten zituzten lana eta jana, etekinek ez baitzuten behar beste ematen. Ermitetako serora laguntzaileek, laguntzen zituzten serorak baino gazteagoak izaki, morroi lanetan ere jardun ohi zuten, Oñatiko Santa Katalina ermitaren kasuan ikus genezakeen lez; 1593. urtean, Mari Ramos de Laquidiola

serora zaharra erail zutenean, kanpoan omen zegoen Maria de Olaçaran serora laguntzailea:

“[...] desde el mes de agosto Proximo Passado deste año a esta parte esta testigo cassi de hordinario a andado fuera de de la dicha hermita buscando su vida y trabajando para se sustentar en Cassa de dona Maria Perez de Landaeta biuda uezina de la dicha uilla = e que casi de hordinario a dormido fuera de la dicha hermita en Casa de la dicha dona Maria Perez [...]”¹⁹⁶

Ortuarekin, ustiatzeko zenbait lursail eta ondasun zituztela, limosnak eskatzera irteerak eginez eta sostengatu ezin zirenean kanpoan morroi lanetan, serorek eta euren laguntzaileek baserri inguruko bizibideetan txertaturik bizi irauten zuten, batzuetan gehiagorekin, bestetan gutxiagorekin.

Atala bukatzeko, begirada orokor bat eman diezaiegun, seroren egiteko ugari. Lehenik eta behin, tenpluen barruko egitekoak ditugu. Parrokietan jarlekuen zerbitzua eta hauei asoziatutako aktibitateak (argiak eta ezkogintza, oihalak eta ehuntze eta joskintza lanak, ogiak eta eskaintzak). Aldareen espazioaren eta bertako ornamentuen garbiketa, zaintza eta apainketaz ere arduratu izan ziren, nahiz eta, debekuak zorroztu ahala, azkenerako espazio horretatik kanporatuak izan ziren. Bataio, ezkontza eta batez ere heriotza errituetan (gorpuaren garraioa, ehorzketa) emakumeen asistentzia eta gidaritza lanak egiten zituzten, azken kasu hauetan, gorpuaren apainketa ere euren gain hartuz. Parrokia nahiz ermitetako prozesio eta errogatibetan, eurak joan ohi ziren emakumeen buru.

Ermita eta santutegien kasuan, ondasunen administrazioa euren gain izatea ohikoa zen, ardura hau, aldareen zaintzarekin gertatu bezala, debeku bidez kentzen saiatu baziren ere. Sendakuntza sineske-

ren motibazioz bertara bisitan gerturatzen zirenen artapenez eta egin beharreko errituen gidaritzaz ere arduratzen ziren.

Aterpetxe eta ospitaleetan behartsuen, gaixoen eta are umezurten zaintza lanak ere betetzen zituzten, ermitetako ohiko lanez bestalde. Limosna eskaera ere garrantzitsua zen, azken hauen kasuez gain, baita ermita eta santutegietan ere. Aktibitate guzti hauek, bestalde, ortuak eta esplotazio ezberdindun lursailek osaturiko bizi- iraupenerako gutxieneko oinarriaren gain lantzen ziren. Horrez gain, ezkogintza, ehuntzea eta jaskintza lako aktibitateak ere ohikoak ziren, eta jarraian ikusiko dugun lez, mailegutzaeren praktikari etekinik ateratzen ere bazekiten. Aipatu behar, azkenik, neskaten oinarritzko hezkuntza ere bazutela parterik; ez dihardugu irakurtzen eta idazten irakasteari buruz, serora gehienek, nahiz eta maila ekonomiko altuko familietakoak izan, ez baitzekiten idazten. Azaletik baino ez bada ere, hezkuntza hori ehuntze eta jaskintza lanen irakaskuntza, umezurten hezkuntza edo ermiten kasuan, serora nagusiak berarekin bizi zen laguntzaileari emaniko ofizioaren ikasgaietan atzeman genezake.

- ▶ 146 AYERBE IRIBAR, Mª R., *Historia del Condado de Oñate y Señorío de los Guevara (ss. XI-XVI)*. Zarautz, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1985, 536 or., 44. aipua.
- ▶ 147 *Ibid.*, 536-537 or.
- ▶ 148 Aipua 67 orrialdean.
- ▶ 149 BERNAL DE LUCO, J., *Constituciones Synodales del Obispado de Calahorra y la Calzada, hechas y ordenadas por los Prelados en ellas nombrados, agora nuevamente compiladas y añadidas por Joan Bernal de Luco, con acuerdo del Sínodo que por su mandato se celebró en la Ciudad de Logroño el año 1553*. León, anno de XDIV. "Repertorio Alfabético" a, CXXXr foliotik aurrera, f.g. Bideratzen gaituen folioetara informazio bila goazelarik, lehen hiru sarrerek garrantzatsuen XIII. folioan ez dugu sakristauaren inguruko inongo aipamenik aurkitu. Akats bat dago hemen, lehen hiru sarrera hauek bideratu beharko luketen informazioa berez LXIXv folioan hasten den "Rubrica De Celebratione missarum" atalean baitago.
- ▶ 150 HENAO, G. de, *Averiguaciones de las antigüedades de Cantabria*. Bilbo, La Gran Enciclopedia Vasca, 1980 (gehigarriaren edizioa, 1895.ekoa. Gehigarri gabeko lehen edizioa – 5 aletan –, 1689-1691 urteetan publikatua), VI. Alea, 115. or.
- ▶ 151 Kanpaien erabilera eta esangura sozial eta erlijiosoari buruz, ikus: AGUIRRE SORONDO, A., "Usos y creencias mágicas en Euskalerra sobre las campanas, campanillas y cencerros", *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 6. alea (1988), 127-149 or., eta "Las campanas en la vida de las comunidades religiosas femeninas de Gipuzkoa", *Cuadernos de Sección Antropología-Etnografía*, 13. alea (1995), 9-40 or.; eta ENRÍQUEZ FERNÁNDEZ, J.C., "Los sonidos de la tierra. Los rituales de campana y las prácticas comunicativas vascas de devoción y creencia en la Edad Moderna vasca", *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 28. Alea (2006), 465-484 or.
- ▶ 152 MADARIAGA ORBEA, J., *Una Noble Señora: Herio Anderea. Actitudes ante la muerte en el País Vasco, siglos XVIII y XIX*. Bilbo, EHU, 1998, 200 or.
- ▶ 153 AGIRREAZALDEGI, A., *Heriotza Euskal Herrian*. Donostia, Kriselu, 1989, 40 or.
- ▶ 154 BERNAL DE LUCO, J., *op.cit.*, LIIr-LVIr fol.
- ▶ 155 Murinondoko Andre Maria (San Blas) ermitako liburua, 1555-1662. Bergarako Udal Artxiboa, CD/001-5 sig.
- ▶ 156 Aritzetako San Migel ermitako liburua, 1686-1768. Bergarako Udal Artxiboa, 01-L/113 sig.
- ▶ 157 Santa Katalina ermitako etxezaintza liburua, 1665-1772. Bergarako Udal Artxiboa, 01-L/111 sig.
- ▶ 158 Murinondoko Andre Maria (San Blas) ermitako liburua, 1555-1662. Bergarako Udal Artxiboa, CD/001-5 sig.
- ▶ 159 Oñatiko Udal Artxiboa, Z 1063 kaxa, 9 exp., 7v fol.
- ▶ 160 Euskaltzaindiaren Artxiboa. Juan Carlos Guerra Bilduma. Bilduma Dokumentala.

- 4346 zenb., 47. dok.; Kopia mikrofilmatua IRARGIn, 1-C-7 sig.
- ◀ 161 MANSO, P., *Constituciones synodales del obispado de Calahorra y la Calçada / hechas y ordenadas por el señor Obispo Don Pedro Manso ... en el Synodo Diocesano que se celebró en la ciudad de Logroño y se acabó en el año 1601*. Logroño, Diego Mares, 1602, 117r-117v fol.
- ◀ 162 Murinondoko Andre Maria (San Blas) ermitako liburua, 1555-1662. Bergarako Udal Artxiboa, CD/001-5 sig.
- ◀ 163 MANSO, P., *op.cit.*, 88r fol.
- ◀ 164 Bergara, Santa Luzia ermitako etxezaintza liburua, 1568-1626. Bergarako Udal Artxiboa, 01-C/120-03 sig.
- ◀ 165 GONZALEZ DEL CASTILLO, P., *Constituciones Synodales del Obispado de Calahorra y la Calzada Hechas y ordenadas por Pedro Gonzalez del Castillo Obispo de Calahorra, Synodo Diocesano que se celebró en Logroño en el año 1620*. Madrid, Viuda de Alonso Martín, MDCXXI, 81r-82v fol.
- ◀ 166 Bergarako Udal Artxiboa, MIK. 17A60 (legajoaren sig.: L/063), 292r-293v fol.
- ◀ 167 DÍEZ DE SALAZAR FERNÁNDEZ, L.M. / AYERBE IRIBAR, Mª R., *Juntas y Diputaciones de Gipuzkoa*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1998-2006, XXII. Alea, 138 or. Arrasaten, 1622.eko azaroak 14/24.
- ◀ 168 Aurrerago aztertzen da xehetasun gehiagoz, “6.2. XVII.en mende hasierako desagerarazte saiakerak” atalean, 122-132 or.
- ◀ 169 Bergarako Udal Artxiboa, MIK. 17A60 (paper sorta edo legajoaren sig.: L/063), 295r-298v fol.
- ◀ 170 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 25/689/17 leg., 9-12 fol. Akordio hau, eta ondoren izango diren beste batzuk, ekonomiari eskainiriko atalaren baitan aztertzen ditugu: “4.1. Eliza, ermita eta santutegiekiko erlazioak: doteak eta emolumentuak”, 75-78 or.
- ◀ 171 Atal honetan bertan, 65 or.
- ◀ 172 LARRAMENDI, M. de, *Corografía de Guipúzcoa*. Donostia, 1969 (1754), 137 or.
- ◀ 173 AGIRREAZALDEGI, A., *op.cit.*, 50 or.
- ◀ 174 LARRAMENDI, M. de, *loc.cit.*
- ◀ 175 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g.
- ◀ 176 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/763-112 leg., f.g. Francisco Joaquin de Rayzaual sakristauaren eta Francisco Antonio de Aluiztategui herritarraren testigantzak.
- ◀ 177 *Íbid.*
- ◀ 178 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/770-18 leg., f.g.
- ◀ 179 Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoa, 1/000112 leg., 577r-585r fol.
- ◀ 180 AYERBE IRIBAR, Mª R., *Historia del Condado de Oñate y Señorío de los Guevara (ss. XI-XV)*. Zarautz, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1985, 536-537 or.
- ◀ 181 AZPIAZU, J.A., “Las seroras en Gipuzkoa (1550-1630)”, *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 13 zenb. (1995): “Los datos que se desprenden de la documentación que utilizo relativa a las seroras dejan bien claro que tejer, hilar y coser eran actividades que se pueden considerar casi como inherentes no sólo a las beatas, sino en general al mundo femenino en el País Vasco” (50 or.).
- ◀ 182 SORONDO, I., “Mandatos de visita de los señores obispos de Calahorra y La Calzada. Bergara – Parroquia de San Pedro. Años 1512-1568 y 1667-1763”, *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 11. Alea, 1994, 294 or.
- ◀ 183 Bergarako Udal Artxiboa, C/312-02 sig.
- ◀ 184 Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 331 kaxa, 3 zenb., 94r fol.
- ◀ 185 AZPIAZU, J.A., *op.cit.*, 51 or., 24.en aipua.
- ◀ 186 Oñatiko Udal Artxiboa, Z 1063.9 sig., 35v fol.
- ◀ 187 LEPE, P. de, *Constituciones Synodales antiguas y Modernas del Obispado de Calahorra y la Calzada, reconocidas, reformadas, y aumentadas por Pedro de Lepe Obispo de Calahorra, en el Synodo Diocesano que se celebró en Logroño en el año 1698*. Madrid, Antonio González de Reyes, 1700, 498 or. (1621.eko seroren inguruko konstituzioa baitaritzen du, 1698.ean helaraziriko berriein batera).
- ◀ 188 *Íbid.*, 500 or.
- ◀ 189 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/742-12 leg., f.g.
- ◀ 190 Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoa, Dorletako (Leintz Gatzaga) Andre Maria santutegiko liburua, 1691-1733. (06.112 kodea), 2568/000-00 sig., 65r-65v fol.
- ◀ 191 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 6/561-34 leg., f.g.
- ◀ 192 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/755-80 leg., f.g.
- ◀ 193 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/763-112 leg., f.g.
- ◀ 194 Euskaltzaindiaren Artxiboa. Juan Carlos Guerra Bilduma. Bilduma Dokumentala. 4346 zenb., 47. dok. / Kopia mikrofilmatua IRARGIn, 1-C-7 sig.
- ◀ 195 San Millan ermitako liburua, 1528-1699. Bergarako Udal Artxiboa, MIK / SM0 sig., 78 fot.
- ◀ 196 Oñatiko Udal Artxiboa, Z 1063.9 sig.

4

ONDASUNAK ETA DIRU ITURRIAK

Serorek, ermitetako seroretxeetan nahiz hiribilduetakoetan sartzeko orduan, dotea eman ohi zuten. Dote horiek, lekuen, patronatuen eta egoeren arabera, oso desberdinak izan zitezkeen, baina funtsean, parroketan diru dezentet eskaintzera hel zitezkeen artean (doteen konpetentzia ohikoa da), ermitetan berriz murrizagoak ziren, eta zenbaitetan ahal zena, edo batere ez ematea ere gertatu ohi zen. Horrek, noski, bere arrazoiak ditu. Parrokietako zerbitzuek etekin esanguratsuak eman zitzaizketen, eta horrexegatik ziren gutziaturiko karguak. Doteen enkanetan familia dirudunak baino ezin ziren lehiatu, eta horrexegatik, familia horietakoak izaten ziren gehienetan parrokietako serora lanetan jarduten ziren emakumeak. Ermiten – eta auzoetako parrokien – kasuan oster, konpetentzia ez zen hain ohikoa, eta askotan, ermita bera seroraren dotearen eta aktibitateen bidezko etekinen bidez baino ezin zitezkeen sostengatu; alegia, parrokietan egon nahi zuten seroragaiak konpetentzian sartzen ziren artean, ermitetan, hainbeste konpetentzia ez emateaz gain, seroragairik ez izanez gero ermita bera gainbeheran etor zitekeen.

4.1. Eliza, ermita eta santutegiekiko erlazioak: doteak eta emolumentuak

Zehaztu dezagun begirada lehenik parrokietakoetan, zenbait kasuri jarraipena eginaz. Bergarako San Pedro parrokiako hiru serorek, ustez 1623ko serorak desagerrarazteko saiakeren ondoren funtzioaren batzuk

kendu zitzaizkienean diru arazoak izaten hasi zirelako, edo bestela, diruzale xamarrek zirelako, parrokiako jarlekuen zerbitzua monopolizatu nahi izan zuten. Parrokiaz kanpoko serorak jarlekuen zerbitzuan zebiltzala eta, Catalina de Curucelaegui, Franzisca de Oruesagasti eta Ana de Guerra serorek, Kabildoaren eta parrokiako biztanleen arteko dekretu eta akordio bat egin zedin lortu zuten, jarlekuen jabeek zerbitzua hiruretariko bati soilik eman ziezaioketela ezarritik. Baina Don Juan Jorge de Yrazual-ek eta Don Nicolas Antonio de Madariaga-k, nork bere jarlekuaren zerbitzua nahi zionari emateko askatasuna zuela argudiatuz, akordioa auzitara eraman zuten, eta beste batzuek ere bat egin zuten ondoren iritzi horrekin. Ezadostasunei 1657an eginiko akordioarekin eman nahi izan zitzaien bukaera:

“[...] una y otra parte se an conformado y acuerdan que el sobredicho decreto se guarde y cunpla y execute con que no sea uisto quitar á los uezinos La liuertad de poder encargar El seruicio y cuydado de sus sepulturas a qualquiera freyra o tercera o muger de otro estado que quisieren aunque sea fuera de las dichas tres freyras destinadas Con tal que la freyra tercera o muger que el uezino o uezinos quisieren elegir no pueda seruir mas de tan solamente a Un Parroquiano de la dicha Yglesia y sus sepulturas que tubiere En la dicha Yglesia y solo se le permite que si en una casa hauitaren mas de Un Parroquiano pueda Seruir las sepulturas de los que vibieren y hauitaren en Una Cassa sin que de ninguna manera se estienda la tal freyra a tener mas sepulturas ni seruir las ni hazer manejo ni otra zircunstanzia en otra sepultura alguna ni tanpoco en entierros honrras y demas actos Han de interbenir asi en poner y quitar Cera Manteles Paño y otras cosas sino tan solamente de las que tubiere de tal Parroquiano o Parroquianos que biuieren Juntos en Vna Casa y La tal Beata tanpoco aya de tener en la dicha Yglesia de San Pedro arca, Alacena ni otra Cosa alguna para la Custodia de los Manteles de las sepulturas que han de seruir y las dichas freyras ayan de se-

ruir y siruan La tal sepultura o sepulturas del Parroquiano personalmente y no por criadas ni otras personas y si en lo suso dicho o parte dello Contrabinieri o yntentare La tal freyra sea multada [...] otrosi incurra[n] en la dicha pena las dichas freyras terzeras o mugeres fuera de las tres destinadas si lleuaren vesamanos panes ni otros emolumentos asi en ocasion de entierros Honrras y otros actos que se hazen en la dicha Yglesia aunque sea en ocasion que se ofreciere En la sepultura donde estubiere siruiendola y solo an de lleuar los dichos uestamanos panes y emolumentos las dichas tres freyras destinadas y nombradas y estos emolumentos se entiende lo que Comun y Uoluntariamente quisieren y se suele dar a las dhas freyras”¹⁹⁷

Kalagorrin gordetako dokumentu honez gain, beste zehaztasun batzuk ere ematen ditu San Pedron gorde zen akordioaren bertsioak, dokumentu guztian noizbait azpimarratu ziren lerro bakarretan:

“[...] y tambien les den los panes de a ocho a ocho dias y de a quince a quince dias que se [u]san Durante el pan an[ul]al, y en los dias de los aniversarios para que los repartan entre filas dichas tres freyllas aunque no es de a cargo de [irakurgaitza] o ellas el seruiçio y cuydado de las sepulturas de los dichos vecinos y si ellos las llamaren ayan de acudir en las ocasiones de entierros y honrras y sentimientos a ayudar en lo necessario así a las casas como a las sepulturas”¹⁹⁸

Akordioan kanpoko seroren zerbitzua onartu zen beraz, baina oso muga estuen barruan. Aipatzen zaizkigun egitekoen artean, “poner y quitar Cera Mantelos Paño y otras cosas” ditugu lehenik. Gauzak elizan bertan zeuden kaxa nahiz kutxatzarretan gordetzen ziren, eta kanpokoei ezer bertan edukitzea debekatu zitzairen. Bertan gauzatzen ziren errituen artean “entierros honrras y demas actos” aipatzen zaizkigu; ogien eta argien eskaintza egin ohi zen aipaturiko errituen

baitan, eta serorek ogi nahiz dirutan jasotzen zuten ordaina. Etekinok oro San Pedroko hiru serorei baino ez zegozkiela adostu zen, nahiz eta zerbitzua kanpoko serorek bete; baina azken hauek jaso beharrekoaren inguruan aipatzen denaren arabera, “fuera de la yglesia se abengan como quisieren con las que sirvieren las dichas sus sepulturas”¹⁹⁹.

Baina akordio honek bazuen beste alderdi bat ere. Parrokiako serorek kanpokoekiko zituzten abantailak ezartzeaz eta sarrerarako kondizioak berresteaz gain, eman beharreko dotea ere asko garestitu baitzen:

“Y por quanto cada una de las dichas tres freyras al ttiempo de sus nombramientos y entraticas dan cada Doze ducados y estos se entregan al cauildo de la dicha Yglesia para dezir misas por el Alma de la dicha freyra Catalina de ondarza que dexo la Cassa para la hauitazion de ellas se hordena que las que de qui adelante fueren nombradas y hubieren de entrar por tales freyras hauitadoras de la dicha Casa y seruidoras de la dicha Yglesia ayan de dar para la fabrica de ella cada otros treinta ducados por lo menos de lo que se a vsado dar para las dichas misas y en esta eleccion sean preferidas las que mas Canttidad dieren huiendo ygualdad En la Calidad entre las pretensoras y ayan de ser hijas de Parroquianos de la dicha Yglesia y que ayan de ser de treinta años de hedad, y con estas adiziones y nueua forma que en este acuerdo se toma aprueuan El dicho acuerdo [...]”²⁰⁰

Karguak etekinak ematen zituenez eta gutiziatua zenez, akordio berrian “birbalarizatu” egin zuten. Onarpenerako ezaugarrien artean, konstituzio sinodaletan ezarria zegoen 40 urteko muga beharrean, 30 urtekoa ezarri zen, bestalde. 40 urteko muga ez errespetatzea ohikoa zen, eta Bergarako bikarioak berak ere, 1759an Uzarragako (Antzuola) parrokiarako serora berria aukeratu behar zenean, gazteegia izatea

justifikatzeko are elizako autoritateen idatzietara ere jotzen zuen:

“[...] si bien es constante, que esta Pretendiente no passa de los treinta y uno, ó treinta y dos años de edad, tambien lo es, que no ai actualmente otra de sus circunstancias, ni de tanta edad, que aia solicitado esta plaza, y este pequeño defecto de la edad quadragenaria puede suplirlo, al parecer, la pureza de costumbres, y vida ajustada de Maria Ignacia, según la regla infalible del Espiritu Santo al cap. 1 de la Sabiduria: *Aetas Senectutis vita immaculata*; mayormente quando este defecto no puede influir en nulidad alguna de la licencia, que Vmd. fuese servido conceder á esta **Pretendiente**”²⁰¹

Bergarako San Pedron, kondizio horiez gain, Catalina de Ondarza seroretxearen fundatzaileak ezarri zituenak ere betetzen ziren; besteren artean, bere askaziko edo sendikoek aukeraketan lehentasuna izatea. 1611n serora izan nahi zuen Chariaco de Aguirre-k 1618ra arte itxaron behar izan zuen, adibidez, ahaidego frogantzak medio, aukeraketa lehentasunaz **baliatzeko**²⁰².

Baina emolumentuen inguruko arazoetara itzuliz; hauek ez ziren kanpoko serorekikoak soilik, San Pedroko hiru seroren artekoak ere konpondu behar izan baitziren, beste akordio baten **bidez**²⁰³. Seroarak, egoera berriaren aurrean, jarlekuen ehizan hasi ziren antza, lagun eta ahaideen artean zituzten influentziez baliatuz. Euren arteko liskarrak hasi ziren,

“[...] y adelante se pueden esperar maiores siendo assi que la casa donde viven es destinada para las tres Beattas que an de servir en la dicha yglesia de san pedro y la mixa principal del cavildo y parroquianos A ssido y es que las dichas beattas sean como an ssido personas principales, quiettas y pacificas y de forma que no solo se conozca entre ellas [*pendencias*] [?] ni dissensiones antes bien de Buen exenplo [...]”²⁰⁴

Errekalde jauregia eta San Pedro eliza
Bergarako Udal Artxiboa. Fondo municipal / Egilea: Fran Lete, 1996

Eta hortaz, ondorengo puntuak adostu zituzten:

“Lo primero que las dichas tres beattas bivan Juntas en la dicha cassa que esta destinada teniendo cada vna por ssi y para ssi los bienes y alajas que tienen y ttubieren y cada una pueda [*dis*] poner lo que fuere suio =

Que la dichas tres beattas ayan de servir y sirvan todas las [*dichas*] sepulturas sin [*distinssion*] ni separasion alguna entre ell[as] acudiendo a ttodo lo que conbenga en las cassas y cossas que en cada vna de las dichas sepulturas se ofreciere assi en entierros honrras cassamienttos Bautismos y otras cossas y a ello quedan las dichas tres beattas obligadas ynssolidum en f[or]ma [*apurtuta*] =

Que entre las dichas tres Beattas se repartten ygalmentte

ttodos los emolumentos que cada parroquiano y vezino suele dar a la beatta que acude y sirve su sepultura assi en los mortuorios honrras y cavo de anno con el pan que se da como en las ocassiones que sse ofrezcan y lo que se da durante el anno fatal del enttiero y ttanbien el pan que sse da por pasquas y lo que sse da de a ocho a ocho o de quinze a quinze dias y ttanbien lo que sse da en los aniberssarios batteos por ttodos santos conmemoración de difunttos y o tres dias sennalados de forma que los dichos emolumenttos sean comunes y para las dichas tres beattas y entre ellas se rreparttan ygualmente sin division ni separaçion alguna y de manera que vna no lleve ni quede con mas provecho que la otra = Y si en los Batteos se diera algun dinero se rreparta ttanbien que las dichas tres beattas pongan el gasto de la llena para su lunbre y la mançana neçessaria para hazer sidra por iguales partes para su sustentto y **consumo** =”²⁰⁵

Funtsean, etxe berberean bizita ere, nork bere ondasunak izan eta beraietaz baliatzeko eskubidea izango duela adosten da, eta baita elizako lanak oro amankomunean egin eta etekinak hiruren artean banatuko dituztela ere.

Oñatin ere gertatu ziren jarlekuen zerbitzuaren inguruko zenbait liskar, mende bat beranduago. Bertako San Migel parrokiako hautaketa Oñatiko Kondeak egin ohi zuen, eta 1734. urtean Ana Cathalina de Ynza-ri eman zion seroratza, oraindik aurreko serora bizi zela, hau hil ostean berak kargua har zezan. 1739. urtean eman zitzaion posesioa, eta karguan sartu ahala Bentura de Echabarria salatu zuen, elizako jarlekuen zaintza lanetan hasi zela eta, bere emolumentuak kenduz. Testigantzak jaso ziren jarlekuen zerbitzuaren ohitura parrokian nola gauzatzen zen jakiteko, eta galdekatuek Ana Cathalinaren alde egin zuten, ohituraren arabera zerbitzua serorari eta bere neskameei zegokiela esanez. Apezpikutzatik horrela mantendu zedila agindu zuten beraz, Bentura de Echabarria edo beste inork muturra sartuz gero, es-

kumiku zigorrarekin **mehatxatuz**²⁰⁶. Baina desagerrarazte aginduaren atarian, 1768an Gabriela de Sarraoa seroraren eta Theresa de Cortazar-en artean arazo berbera errepikatu zenean, Joseph Juachin de Sarria Oñatiko bikarioari informa zedila eskatu zitzaionean, honek “persona de Juicio” zeritzenengandik honakoa jaso zuen:

“[...] a la uerdad unas se siruen por si mismas, ô de criadas, y Mujeres de confianza, y las mas de las criadas de la misma serora, quien, como ttanbien su anterior an procurado solicitar las uoluntades de las gentes para que les den este cuidado; y Theresa de Cortazar, que no es sola la que tiene esta incumbencia, según me an ttanbien informado, fue buscada para este encargo muchos años antes que la demandante fuese serora, y no introducida de pocos dias a esta parte, por todo lo qual y hauer ttanbien oido es uoluntario de las partes este encargo, Jusgara Vm lo que le pareciere [...]”

Bikarioaren informeari ez zion baina Juan Luelmo y Pinto apezpikuak kasu handirik egin, aurreko kasuan bezalaxe, jarlekuen zerbitzua serorari eta bere neskameei baino ez zegokiela berretsi **baitzuen**²⁰⁷.

Parrokia hauengandik bestelakoa dugu Gatzagako Dorletako Andre Mariaren santutegiko seroretxearen kasua. Bere antolakuntza eta bizimodu eredua, idatzi zitzaizkien konstituzioen arabera, jada klausurako mojenetik oso gertu leudeke. Ikusi dugu jada nola 1691n bisitatzailleak limosna eskatzea debekatu zien, eta 1700erako jada nahiko larri zeuden. Bizi-irauteko ez omen zioten eskulanari muzinik egiten, baina:

“[...] por que la situazion del dicho Santuario esta desbiada de la comunicazion de los Pueblos no se pueden baler de la lauor de sus manos ni Seria dezente se subgetasen a algunas lauores con que

al vso de la tierra se mantienen otras mugeres [...]”²⁰⁸

Eta hori zela eta, Don Anbrosio Baroja bisitatzailari, egin ziotuen azken bi bisitetan, limosna eskatzea baimendu ziezaiela eskatu zioten, herriko beste biztanle batzuen babesarekin. Honek baina, beste burutazio batzuk zerabiltzan. Beaten sostengu ekonomikorako, mojen komunitateetako ohiko eredua jarraitu nahi zuen; Don Juan de Ormaeche kapitainak, izan ere, diru kopuru bat bidalia zuen Ameriketatik, santutegiaren mantenurako: “dos mil y quatrocientos ducados de Uellon y mil y duzientos de Plata que estan en deposito en la Ciudad de Vitoria del çenso que redimio Don francisco de Elorza”²⁰⁹. Konstituzioak idatzi zizkien Ignacio de Sagastiuerra-k, errenta horiek santutegiari esleitzearen arrazoiak ematen dizkigunean, seroretkeen administrazioan izan ohi ziren arazoek berri ematen digu, bidenabar:

“[...] porque sera muy dificultoso y grauso la administracion de los efectos y rentas del dicho Santuario a los vezinos de esta Uilla que por suerte o desgrazia suia les tocara porque al fin de la administracion que comunmente sera anual se les a de azer algunos alcanzes que sea por auer cobrado y gastado en su despeno o por su omision o por no auer cursado en quantas y administraciones semejantes y siendo asi que los alcanzes se les allasen con partidas menudas que hiran cobrando, al fin se les a de azer cargo de vna vez apremiandoles a la satisfazion para cuio despeno como la experiencia nuestra en dependenzias semejantes se allaren prezisados a bender sus bienes de que resultara entre los Uezinos continuos pleitos y enamistades que suelen motiuar las execuciones en cuia considerazion y de que no abra quien azepte este cargo por los riesgos que tiene [...]”²¹⁰

Ermiten kasuan ere, jada ikusi lez, auzokideek administrazioaren kargua hartzea ekidin nahi izaten zuten, eta ez ziren gutxi, etxezain

San Blas ermita

Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondo / Egilea: Juan Idigoras, 1983

kargua har zezan, auzokideren bati eskumiku mehatxua egiten zioten kasuak ere.

Dorletako serorei errenta batzuk esleitu zitzaizkien, mojen komunitateei klausuran bizi ahal izan zitezen, esleitzen zitzaizkien bezala. Ostera, ekonomiaren arloan serorak hain zurrunki zuzendu nahi baziren ere, ez dirudi aldareetatik urruntzearen gaiak ardura gehiegirik sortzen zuenik. Konstituzioetan etxezainaren kargua kentzen zen eta santutegiko ondasun guztiak, ornamentuak eta objektu sakratuak barne, seroren zaintza eta ardurapean gelditzen ziren. Alabaina, se-

roretxearen barne antolakuntzak, hala nola, hiru urtean behin aukuraturiko “priorearen” agintaritzak, nobiziatuek, otoitzerako araudiek, profesioaren solemniteteak... komentuen bizibide eta eskemetara garamatzate. Erdibide bitxi horretan egonik ere, dena den, araudian ekonomiar buruzkoak diren puntuetan, zenbait gauza garbi asko ezartzen dira:

“2. Que las beatas que al presente son y adelante fueren no aian de poder disponer de sus bienes en poca ni en parte de sus bienes raizes ni muebles en Publico ni en secreto por donazion graziosa ni testamento sin que prezeda lizenzia del ordinario con zitazion de los administradores de la dicha Yglesia

3. Que la forma y disposizion del entierro onrras y funerales que se les a de azer a las beatas difuntas la aian de dar los dos cauildos eclesiastico y secular todos Juntos o la Maior parte sin que dichas beatas por si puedan tener Mano ni derecho alguno para enplear sus bienes con el pretesto del sufragio de sus almas a que cuidaren dichos cauildos. [...]

N. 12. Yten que aunque se allen en disposizion de poder azer el quarto boto no pueden ni puedan prestar obediencia a otro Superior sino a su Yll.ma sin embargo de qualquier preuilexio y derecho que en contrario aya ni puedan tener ni tengan Vicario ni Confesor de ninguna relixion sino que aian de ser y sean cura y benefiziados de la Yglesia Parroquial de esta Uilla ni tanpoco an de tener mano ni facultad en ningun tienpo aunque tengan grandes medios y conbeniencias a elixir por Vicario ny confesor a eclesiastico alguno que no sea Cura y beneficiados en esta Uilla a quienes pertenezzen todos los emolumentos y quales que ai y puede auer en dicho Santuario por ser parroquia aneja a la de San Millan. Y si lo contrario yntentaren sobre ser ninguno y de ningun balor y efecto se puedan sacar de la dicha cassa y de que lo cunpliran lo preuenido en esta clausola Juren dichas beatas que al presente son y adelante fueren al tienpo

de su profesion de manera que este Juramento no se las pueda **dispensar**”²¹¹

Herriko apez eta benefiziodunek, “a quienes pertenezzen todos los emolumentos”, ez zieten santutegiko ondasunei ihes egiteko zirrikiturik ere utzi nahi. Beaten obediencia erlijioso bakarra, nahiz eta frantziskotarren abitua eraman, apezpikua bera zen. Emolumentu guztiak eurek jasotzeaz gain, eliz kabildoaren onespenez ez bazen, ez zieten serorei testamentua egiten uzten. Ondasunak oro, baita bertara sartu ondorengo aktibitateen etekinak ere, beraien administraziopean zeuden. Areago, seroren hiletetako gastuak ere beraiek erabakitzen zituzten, “sin que dichas beatas por si puedan tener Mano ni derecho alguno para enplear sus bienes con el pretesto del sufragio de sus almas”. Ekonomiaren alorreko lotura zurrun hauek, bestalde, 1700eko araudia baino lehenago ere betearazten ziren, zenbait urte lehentxoagoko (1694) seroretzerako sarrera-kontratu batean ageri den **lez**²¹². 1700eko araudian, akaso, bisitatzailleek seroren bizitza erregulatzeko araudia idazteko agindua eman zutenean, aurreko praktika berretsi eta apezpikutzaren bidez zilegitzeko bide bat aurkituko zuten.

Baina araudi batekin jardun dugu; alegia, praktikan eragina izan nahi zuen instrumentu teoriko batekin. Errealitatean, ia klaustrako mojen bizitza egiten zutela diruditen Dorletako serora hauek ere, kabildoaren diru-gosea, bizi beharra, eta familiarekiko loturak zirela eta, arazo dezente sortu zituzten, 1700.eneko araudiaren ondoren (baita lehenago ere). Gerturatu gaitezen tarte batean beraien-gana.

1663ko gertakizun batzuekin hasiko gara. Maiatzaren 1ean, orduan zela egun gutxi beata-etxean sartua zen Cathalina de Zuma-

rraga beatak, Maria de Gamarra bertako beste beata batekin liskarra izan zuen. Azken hau, orduan zela 15 egun irtena zen Gipuzkoa inguruetan limosna batzera, eta itzuleran Cathalinarekin topo egin zuen; Maria Lopez de Elexalde lekukoari utziko diogu gertaturikoa kontatzen:

“[...] ayer Martes que se contaron treynta y vno de julio del dicho año [que fue esta] testigo a sus debociones a la debota casa de Nuestra Señora del Castillo Junto con Mariana de Pagalday beata y abiendo llegado a la dicha debota casa toparon en ella a Doña Cathalina de Zumarraga Biuda del Dotor Barriónuevo quien por su debocion esta haciendo nobena en ella llorando y muy aflixida y preguntandole esta testigo por que Causa estaba llorando le respondiò que Maria de Gamarra le abia dicho sesenta desberguenzas sin que le Vbiese Dado Causa ni motibo alguno – Solo no mas que le dixo que abia rrecoxido por Guipuzcoa Buena limosna y que se olgaba y porque tambien le dixo a la dicha Maria de Gamarra Donde enpleaba o quien daba quenta de las limosna que en nombre de la dicha Santa Casa rrecoxia – por cuya rrazon sin mas Causas [que?] le abia dicho le rrespondio que quien se metia en ello y que callase y que le quiso arañar = por cuya desberguenza y soberbia suya salio de la dicha Santa Casa y bajo a Vna Ermita que esta Junto a las dorlas Y esta ttestigo bisto la desberguenza tan grande le dixo a la dicha Maria de Gamarra como no vsaba con [t]erminos que la rrelixion rrequiere y rreçibia latente con amor y boluntad como se rrequiere en la dicha Santa Casa para que aya debozion en ella y otros consejos = a lo qual alterandose con mucha Colera le dixo a Esta ttestigo algunas desberguenzas de que se les Causo mucho escandalo a los que estaban presentes. Con que Visto su modo se despidio y se bino a Su Casa”²¹³

Maria de Gamarra berak egin bezala, lekukoetariko batzuek ere ondo eragin zioten mingainari; Cathalina de Ormaecheak honakoa esan zuen:

“Y tambien se oyo deçir el dicho dia que se encontro con la dicha Doña Cathalina a la dicha alabandose que ella abia de ser Dueña y señora de la dicha Santa Casa a pesar de todos”²¹⁴

Baina akaso halakorik ere esan izango zuen, ez baitzen edonolakoa emakumea. Hau gertatzen zenerako, gainontzeko beatak, Doña Antonia de Otalora, Ana de Ayesta, Mariana de Anunzybay eta Mariana de Pagalday, seroretzetik alde eginda zeuden jada, “por la mucha Soberbia que tiene y por no poder atreguar Con ella y por sus escandalos que a causado y Causa”²¹⁵. Inork ez zuen santutegira joan nahi, beata harroputz edo jasangaitz hau zela eta. Areago, urte hartan bertan bisitatzailea santutegitik iragana zen jada, eta Maria de Gamarraren liskarreatatik, edo hauen aitzakiaz, neurri gogorrek hartu nahi izan zituen (batere kasurik egin ez zitzaientak, bestalde):

“Maria de Gamarra vna de las beatas que [acuden?] a dicha Ymaxen es muger de terrible condi[zion] Aspereza y poca Caritatiba y por otras razones que su merced rreserbo mandaba y mando al Cura y Beneficiados alcalde y ayuntamiento de esta Villa de Salinas que so pena de excumunion Ypso facto yncurra y suspension rrespetibe que dentro de dos dias como este nuestro auto fuere publicado la mande desocupar dicha Yglesia y ospito en que bive y alla so pena de excomunion en que Ypso facto yncurra. Salga dentro de dichos dos dias y esto executado ynbiolablemente so las dichas penas la Uilla y Cabildo Busque como esta mandado Ermitano que asista y allado se despida la dicha beata y en Caso que no se puede allar dicho Ermitaño Busquen vna Beata a quien se aga las ynformaciones de moribus el (sic) vita para que asista con la otra mientras

no se alle Ermitaño o Capellan como dicho *esta*²¹⁶

Bisitatzailaren aginduari entzungor egin bazitzaion ere, bisitaren ondorengo liskarrak medio, santutegira joan zen alkatea, eta Maria de Gamarra kanpora atera, eta giltzak kendu zizkion. Honek auzitara jo zuen, eta azkenik, Gatzagako sindiko orokorraren aurka izan zuen auzia 1664ko maiatzaren 6an bukatu zen, Valladolid-eko Kantzelaritzan sindikoaren aldeko sententzia eman zenean. Bukatu ziren, jasotako limosnen konturik inori eman nahi ez zion, eta santutegian jaun eta jabe izan nahi omen zuen beataren gorabeherak.

1711. urtean, jada arautegia idatzia zelarik, Maria de Pagadigorri beataren aurkako prozesu bat hasi zen; elizako kabildoak eta sekularrak beata salatu zuten:

“Dijeron que se les avia dado noticia de cómo Maria de Pagadigorri Beata que a asistido en el Beaterio de Nuestra Señora del Castillo y que despreciando la obligacion que tenia por lo Capitulado en la escriptura de yngreso de su Beatorio de dos años a esta parte a ocultado del dicho Santuario muchos vienes y alajas de mucho valor y estimacion y las atraso parte a las Casas y avitacion de Magdalena de Pagadigorri su hermana y desde ella a la Caseria de Erostarbe Juridiccion de la Villa de Oñate de noche y a deshora y aunque las Beatas sus Compañeras procuraron persuadir a la dicha Maria a que no hiciese dicha ocultazion y transporte de vienes no pudieron Conseguir por la Condizion natural de ella y que despreciando dicho Beatorio sin dar quenta a los dichos señores otorgantes ni a las dichas Beatas havia avandonado el dicho su Beatorio y Celda en que avia vivido desde el año pasado de mill seisientos y setenta y seis en que se otorgo la dicha escriptura de Capitulacion [...]”²¹⁷

Lekukoek Mariak limosnetatik ateratako diruarekin ondasun eta bitxiak erosi zituela uste zuten; Rosa de Azcunaga 26 urteko “bea-

ta nouizia”k aitortzen zuenaren arabera, “mas de doze Uezes” ikusia omen zuen Maria, iluntzean edo egunsenti aurretik, estaliriko otar bat buruan zeramala seroretzetik irteten. Magdalena de Pujano-ri ere entzuna omen zion, “[que] entre otras muchas alajas de balor tenia Un plato de plata thasas y cucharas y thenedores de plata y otras álajas de balor y estimazion”. Mariak zeldetariko bi okupatzen zituen, eta alde egin zuenean zelda bateko giltza Rosa berari eman zion, eta bestearen sarraila atetik kendu, eta eraman egin zuen. Domingo de Ydigoras-ek, Erostarben egon zeneko batean “bio Un quarto âdornado de quadros y pinturas, Y ymagenes que le parezio mui dezente al que depone lo qual no hauia Uisto en otros tiempos”.

Pedro de Yzaga-k esandakoaren arabera, orduan zela hogei egun (testigantzak martxoaren 10ean hasi ziren), Mariaren ahizpa Magdalenaren etxetik, ondasunen parte bat Francisca de Laquitegui ilobaren etxera eramatera, Juan de Erostarbe – azken honen senarra – eta Urrexolako beste bi lagun arratsaldeko zazpiak pasata agertu ziren,

“[...] Con sus buies y Carros Con el pretesto de que benian con paxa para la dicha Magdalena de Pagadigorri que los tres apenas hauian traido medio Carro de paxa a fin de disimular el fin â que benian [...]”²¹⁸

Baina alkateak honen berri izan zuen, eta Pedro bera eta beste bi herritar, Magdalenaren baserrira abiatu ziren. Magdalena bera irten zitzaien lehenik atera, eta Juan de Erostarbe etxean ote zegoen galdetu zioten. Azken honi zertara etorria zen galdetu ziotenean, Magdalenak haserre erantzun zien, zein kontu eskatzera etorri ote ziren. Maria bera irten zen orduan,

“[...] y dixo que le querian a ella si queria bender sus Uienes como bend[e] à la dicha francisca de laquitegui su sobrina dos arcas y Una Cama y que â portearlas hauian benido Y que si queria bender sus bienes no se lo podia ympedir porque nezesitaua de Alimentos ô para emplearlos en misas y al mismo tiempo la dicha Magdalena de Pagadigorri sin dar lugar â su merzed â que las Replicase las Razones que hauia en el Caso Con bozes descompuestas y Yndecorosas aun [el] señor Alcalde Con suma llaneza D[?]to a su merzed y a los que fueron en su âcompañamiento que si tubiese ottra almoneda como en otras oca[sio]nes tubieron para lleuar las mejores Alaxas en el sobaco y otras palabras semexantes con suma yrreberenzia a un señor Juez de forma que a su merzed le parecia salir sin replica de la dicha Casa y sin embargo continuando la dicha magdalena la expresion de sus Palabras entre otras Dijo que a las diez de la noche que tenia su merzed que hazer en la Casa de ella pues no tenia fraile ôculto ni ottra cosa semejante y que le tomaria Quenta a su merzed y sabia como se hauia de portar pues no hera ella ôcultadora de ladrones y otras muchas palabras semejantes prouocatorias y que por entonzes disimulo el señor Alcalde el pasar â demostrazion alguna asta tomar parezer de letrado con ymformazion de el Caso [...]”²¹⁹

Gau horretan belarriak jaitsita joan zen alkatea Magdalenaren baserritik, baina laster egin zuen beataren eta gainontzekoen aurka, informazioaren oinarritzat ditugun testigantza hauek jasoz. Portaera lotsagarria ere egozten zioten zenbaitek Mariari, eta gainontzeko beatek joan zenean lasaitua hartu zutela zioten,

“[...] asi por su condizion como lo yndezente con que se solia portar en dicho Santuario en su traje que despreciando la onestidad solia andar descalza y descubierto la maior parte de su cuerpo, con ynponderable yndezenzia como es publico y notorio â todos los Uezinos de esta Uilla, que todos lo an Uisto [...]”²²⁰

Maria de Bergara eta Maria Garzia de Aguiriano beatek baina, hasiera batean Pagadigorriko beata babestu zutela dirudi. Aurreko garaietan berarekin zenbait gorabehera izan zituztela aitortu zuten, baina ordurako jada inongo arazorik ez zegoela ere ziurtatu zuten. Aurretiko testigantzek aipatzen zituzten otarretan ateratako ondasunei azalpen bat emanaz, Mariak bere diruarekin zenbait bitxi erosiak zituela erantzun zuten (“como la dicha beata tubo caudal en dinero y oportunidad”). Bitxi horiek ez zituenek seroretxean gordetzen, bere ahizpa Magdalenaren etxera eramanak izango zituela suposatzen omen zuten. Eta, jendeak esandakoaren aurka, beraiek ez omen zuten gauetz inongo zaratarik eta sartu-irtenik entzun. Zenbait egun beranduago baina, iritziz aldatu, alkatearengana joan ziren berriz, oraindik ondasun guztiei gainbegiratu ez bazieten ere, santutegiko kutxa amankomun baten falta sumatu zutela esateko.

Aholkulari izendatu zuten Oro lizentziatuaren iritzia jasorik, Alkateak Magdalena de Pagadigorriren ondasunak santutegirako errexisatzeko agindu zuen, eta Maria bera santutegitik ateratako ondasunen inguruan aitortzera deitu **zuen**²²¹. Hor galtzen dugu auziaren ildo, ondorengo dilijentziak falta baitira. 1720an egin zuen kodizilotik, hurrengo urteak Martin de Salterayn bere ilobaren eta honen emaztearen etxean iragan zituela dakigu, eta baita bera zaintzeagatik oinordeko izendatu zituela **ere**²²². Azkenik, Oro lizentziatuaren urte bereko informe batean agertzen zaigu arazoaren ardatzeko eragilea: testamentua egiteko gaitasuna izatea, edo ez izatea. Hau da, heriotzaren orduan nork bere ondasunen gain erabaki ahal izan, edo ez. Izan ere, beata-etxerako sarrera-kontratuan eragozten bazitzaion ere, Mariak testamentua egin zuen (kodiziloa), eta hori zela eta eskatu zuten lizentziatuaren iritzia; honakoa izan zen:

“[...] que los señores Patronos se conbengan con el heredero de la suso dicha en razon de la dotte que parece lleuo á dicho Santuario pues aunque la escriptura de donazion echa para la suso dicha le priban de disponer de sus Uienes por testamento cobdizillo o otra forma tiene graue dificultad del que se estimen por lexitimos dichos pactos que priban de la libertad de testar Y ttiennen otros yncombenientes por que sera mui Abenturada la sentenzia Que en esta Razon se tiene y mas Hauiendo la suso dicha desamparado dicho Santuario y no hauerse Utilizado desde que salio de sus frutos y Rentas Por cuiu Razon el heredero obligandose a hazer buenos los Duzientos Ducados de la dotte de la suso dicha y a la Euiz.n[?] Y Saneamiento de los Zensos que manda para Este efecto en su cobdizillo seria de sentir que los señores Patronos se contentasen Con el montamiento de los dichos Duzientos Ducados [...]”²²³

Mariaren ahizpa Magdalenak alkateari esandakoek ere beste zentzu bat izan zezaketela ohartzen gara; haserre adierazten zituen “otra almoneda como en otras oca[sio]nes tubieron para llevar las mejores Alaxas en el sobaco” horiek aipatzen zituenean, akaso, udal agintariak elizakoekin bat – beatek bidez lorturiko – santutegiko ondasunak eskuratzeko zuten moduari buruz jardungo baitzuen: hauek enkantera ateratzea.

Gauzak horrela, beatak ez zeuden testamenturik ezin eginarekin konforme, eta arazoak ez ziren hor bukatu. 1746an ere antzerako kasu bat gertatu zen; Theresa de Laquitegui-k testamentua egin zuen, eta Ygnacio Antonio de Zuazagoitia beataren oinordekoaren eta Seuastian de Elexalde santutegiko apez administratzailearen artean, auzia hasi zen. Theresa, santutegian sartu eta bi urtetara bertatik irtena zen, eta beata jantzia mantendu bazuen ere, bere amaren etxean honen zaintzan bizi izan zen, hil zen arte. Hain denbora gutxi eman zuenez,

– santutegiko ohitura bereziaren arabera – profesatu ote zuenaren zailantzak ere baziren. Oraingo honetan ere galdeketak egin ziren, aurretik testamentua egin zuten serorengatik ere galdetuz. Ygnacio Antonio oinordekoak aurkezturiko lekuko gehienek ez zekiten garbi, beatek testatzeko eskubiderik ba ote zuten edo ez; baina 48 urteko Pedro de Saltterain-ek, testamentua egin zuten Luysa de Aguirre, Mariana de Anunzibay eta aurreko auziko Maria de Pagadigorri beatak aipatzen zituen. 78 urteko Pedro Garzia de Aguiriano-k argigarri gehiago ematen dizkigu:

“[...] saue por hauerlo vistto, que algunas de las Beattas de dicho Santuario, han dispuestto de sus vienes por via de testamento dejando la Dotte que lleuaron para el Re[?]do Santuario, o lo que ttenian, quando no alcanzaua a dicha Dotte, y que si los dichos vienes excedian de dicha Dotte del tal Exceso, disponian asi para sus Almas, Como, otras mandas [...]”²²⁴

Doteak berak ezarriko zukeen santutegiari eta beatei zegozkien ondasunen arteko muga, hortaz; 1700eko arautegian ezarri zenaren arabera:

“[...] trezientos ducados o a lo menos duzientos y cinquenta ducados en vienes raizes y çensos de satisfazion. Y ademas dos cammas cumplidas a Vso de la tierra dos cucharas y vn tenedor de Plata y vn barquillo de lo mismo”²²⁵

Bestalde, jada beste lekukoek aipaturiko beatez gain, Luisa Diaz de Garayo eta Maria de Bergara ere aipaturiko dituen. Oinordekoaren defentsa sostengatzeko, aipaturiko Mariana de Anunzibay-ren (1655), Luisa de Aguirre-ren (1693), eta Mariana de Learriarte-ren (1709) testamentuak, eta Maria de Pagadigorri-ren kodiziloa (1720) berridatziko

dira, eta horrez gain, 1621ean Maria de Jesus Elejalde beatak kapilautza bat fundatu zuela ere ikusten dugu, eta baita 1711n Maria de Bergara, Maria Garcia de Aguiriano eta Rosa de Azcunaga beatak (Maria de Pagadigorri bota ostean gelditu zirenak), “unicas Patronas por Razon de sus officios de la dicha Capellania por si mismas” zirela ere. Kapilautzan urteko 15 dukateko errenta ezarri zen, astero fundatzailearen arimaren alde meza bat eskaintzeko betebeharrari loturik. Baina Domingo de Lamariano kapilauak mezak ematen kale egin zuela eta, 160 dukatetan balioesten ziren zentsuen bidez ordainduriko mezak, aurrerantzean Antonio de Jausoro-k emango zituela erabaki zuten. 1700. urteko arautegiak ulertzera ematen zituen apezan eta benefiziodunen eta beaten arteko erlazioak, errealitatean bestelako xamarra zirela ikusten dugu. Beatek ez zuten apez eta benefiziodunekiko hainbesteko menpekotasun ekonomikorik, eta areago, kapilautza honen kasuan, emaniko mezetatik izan zitzaketen etekinen gain erabakitze gaitasuna zuten, beraiek aukeratzen baitzituzten. Erabakia beraien esku zegoela garbi uzteko borondatea nabari zaie gainera:

“[...] por ser estta memoria merelega ad nulun mobible que por ttal se a ttenido y se tiene sin que en el pertenezca a la Jurisdiccion hordinaria eclesiastica yncunbencia alguna, ni en tiempo alguno desde la dicha fundacion hasta aora ningun Capellan a ocurrido a dicho tribunal eclesiastico para ninguna dependiencia que se aia ofrecido tocante a su nombramiento ni para otro efecto ni fin alguno huiendolo Resuelto deliuerado y ejecutado por si las otorgantes, como tales Patronas en virtud de la pottestad autoridad y facultad que les conzedio la dicha fundadora en cuio uso y posesion han esttado y esttan sin acto en contrario a uistta, ciencia y tolerancia de dichos Señores Obispos y sus Prouisores y Uisitadores [...]”²²⁶

Seuastian de Elexalde apezak aurkeztu zituen lekukoek deklarazioek, beaten eta elizako agintarien arteko eten gabeko tentsioa agertzen digute. Tentsio hau, beatetariko zenbait behintzat familia bote-retsuetako ahaide izateak ere areagotzen zuen; 1655ean testamentua egin zuen Mariana de Anunzibay-k adibidez, sarrera-kontratua egin zuenean bere aita Legutioko alkatea zela aipatzen zuen. 1711n liskarrak sortu zituen Maria de Pagadigorri ere, familia lotura garbirik eza gutzen ez badiogu ere, beaten artean aberatsenatarikoa omen zen, eta bere harrotasunak, herrian norbait izatearen iritzia zuela adierazten du. Gainera, aipatu berri dugun kapilauaren hautaketarako zuten eskubideak, apez eta benefiziodunei nondik heldu ere ematen zien. Tentsioa aipatzen dugu beraz, jada beste lekukoek aipaturiko zenbait testamenturen betekizunak, ondorengo aitopenen arabera, auzi edo akordio bidez eragotzi zirela ageri baitzaigu; Cathalina de Ormaechea, Luisa Diaz de Garcia, Maria Lopez de Bergara, Maria de Learriarte (1709) eta Maria de Pagadigorri-ren testamentuekin (1720) behintzat, hala gertatu omen **zen**²²⁷.

Hau zergatik gertatzen zen azaltzeko orduan, santutegitik kanpo (“asi en esta Uilla como en el Ualle de Aramaiona y Prouincia de Alaua”) hil izan ziren beatek, hitzartuta zituzten sarrera-kontratuetan adosturikoak ezagutzen ez zituztela aipatzen zen; testamentuak, “por ignorar y no tener presente el Contexto de las escrituras de Donacion que otorgaron a fauor del Referido Santuario al tiempo de su ingression” eginak zituzketen. Honetan, beatetariko gehienek idazten ez jakiteak zerikusirik izan zezakeela pentsa genezake. Nahiz eta askoren ondasunek maila sozial altua adierazten diguten eta beraz, oinarritzko hezkuntzaren bat jaso zezaketela pentsa genezakeen, beatei dagozkien dokumentuetan ez zaigu sinatzen dakienik agertzen, eta 1700. urteko

arautegian ere, nahiz eta egoera aldatzeko borondaterik agertzen zen, idazten edo irakurtzen orduan ziren 7 beatetariko batek ere ez zekiela ikus liteke:

“N. 24. Yten que por quanto entre las beatas que al presente estan no ai ninguna que saue ler ni escriuir Caso que hubiere alguna muger de buena abilidad que las eduque a las que al presente estan en ler y escriuir y rezar el ofizio diuino se pueda amitir sin dote y que asta se la de duplicada cantidad que a las otras **beatas**”²²⁸

Baina horrek ez du kontratuaren gorabeherak ezagutzen ez zituztenik esan nahi. Nork azaldua izango zuten, eta inondik ere, badakigu alfabetatuak ez izateak ez ziela santutegiko kontuen eta administrazioaren berri garbi asko izaterik eragozten. Testamentuek ere garbi azaltzen dute, beraien ekarpenaren muga dotean emaniko 300 dukat horietan zegoela kontsideratzen zutela, nahiz eta eliz agintariak ondasun guztiak zegozkiela interpretatzen zuten; Maria de Gamarrak behintzat bazekien garbi sarrera kontratuan bere ondasunekiko zer nolako konpromisoa hartua zuen, ez zituzkeen bestela santutegitik ilunpetan eta ezkutuan aterako eta.

Azken finean, ikusi berri ditugun hiru kokapenetan, agindu eta arauen eta praktikaren artean, – zenbaitetan oso nabariak ziren – ezberdintasunak zeudela ikusten dugu. Udal patronatupeko Bergarako San Pedroko eta Kondearen patronatupeko Oñatiko San Migeleko kasuetan, parrokiako serorek jarlekuen zerbitzua eta bereziki hauen mozkinak monopolizatu nahi izan bazituzten ere, eta hein handi batean, beraien asmoak bete baziren ere, zerbitzua parrokiak kanpoko serorek, tertziariak, familiaren zerbitzariren batek, edo besterik gabe, zuzenean etxeko andreak eurek betetzea ohikoa zela – edo izana zela – ikus liteke. Jarlekuen zerbitzuaz kanpoko seroretxe eredu bat azaltzen

digun Leintz Gatzagako kasuak berriz, batez ere jarlekuen zerbitzua- ren etekinen faltan, beata askok limosna bidezko etekinei eta beraien ondasunen gaineko kontrolari uko egiteko inongo asmorik ez zutela agertzen digu.

Ermitetan eta auzoetako parroketan ere dotea ematen zuten seroratzara sartzeko orduan, baina hauek herrietako parroketakoak baino urriagoak eta irregularragoak izaten ziren; orokorrean, dotearen neurria, ermitak berak etekin eta elikagaiak usufruktuan jasotzeko izan zitzakeen ortu eta lursailen kopuruei loturik zegoen. Alegia, ermita aberatsagoek, dote handiagoa eskatu ohi zuten. Hala ere, egoerak denetarikoak dira. Adibidez, 1589an Mari Ramos de Laquidiolak Domingo Martinez de Assurduy-ri (“abbad de la yglessia Collegial de señor Sant miguel desta dicha Villa y sus anexas E jurisdizion y asi bien Vicario della”) Oñatiko Santa Katalina ermitako serora izenda zezala eskatu zionean,

“[...] dixo que por agora no queria señalar ni mandar cossa ninguna a la dicha hermita pues con su trabajo y con lo que tenia habia de vibir y que procuraria de yr cada dia aumentando las cosas de la dicha hermita En su vida y despues de sus dias pues no tenia a quien dexar sus bienes sino Es a la dicha hermita y para su Alma y que Esta hera su yntençion y voluntad como su merced del dicho abbad beria Adelante y que assi desde luego señalaba y señalo por sus heredera a la dicha hermita y su alma de lo que dios le habia dado y ganado con su trabajo y con Esta declaraçion pedia y suplicaba a su merced del dicho abbad le mandase dar y diesse El dicho habito y belo de tal serora que hera **costumbre**”²²⁹

Ez dirudi azken kasu hau ohikoena zenik baina; gehienetan beraien eskuen lanaren etekinez gozatzen zuten, eta 1623an Probin- tziaren aldetik apezpikutzaren aurkako auzian aurkeztu ziren galde-

retan adierazi bezala, “y avn de lo que les sobra acian mucha limosma muy considerable para adorno a las dichas Yglesias y **hermitas**”²³⁰.

Ermiten bizi-iraupenerako ermitau eta serorek zuten garrantzia, jada aipatua dugun Bergarako Santa Katalina ermitako etxezaintza liburuan nabari liteke. 1737-38 urteetako kontuetan Andrés de Bellaztegui etxezainak ermitari atxikitako etxea gainbehera egiteko zorian zegoela idatzi zuen; Joseph de Aldaeta ermitaua eta bere emazte Antonia de Louiano konponketetarako diru-sarrera bat emanez sartu ziren orduan bertara, eta hurrengo urteetan zehar, lehenik senarrak ermitau lez egin zituen kontuetan, eta batez ere hau 1752an hil ostean, bere burua serora lez aipatzen zuen Antonia de Louiano-k egindakoe-tan, ermitaren aberastasunek gora egin zuten, 1753an 118 erreal eta 4 marabedi izatetik, 1767an egin zituen azken kontuetan 672 erreal eta 30 marabedi izatera arte. Urteotako etekin hauek, fededunen limosnetatik eta urtero lursail batek ematen zizkion 70 errealeko errentatik batu ohi **zituen**²³¹.

Ortuak, lursailak eta hauek emaniko errentak, ermitez gain, auzoetako parroketan ere beharrezko izaten ziren, jarlekuen zerbitzu soilak ez baitzuen seroren bizi-iraupenerako behar beste ematen; Ignacio Xavier de Arteach Bergarako bikarioak 1759an Uzarragako (Antzuola) San Juan Bataiatzailea parrokiako seroren bizibiderako funtsak honela deskribatzen zituen:

“Viven las dos Sororas de Uzarraga, á que està reducido actualmente el numero de las quatro, que hà havido en tiempos pasados en aquella Iglesia, en una Casa mui contigua á ella, y propia de su Feligreses, destinada por ellos para habitacion de estas mugeres, sin renta alguna, como tambien la huerta para verdura, un Jaral de robles para leña, un manzanal, y porcion de tierra, que las produce veinte y quatro Reales. Y con este socorro, y el de alguna

porcion de trigo al año, y en las ocasiones de entierros, panes, y respices, con que contribuién los Parroquianos á estas dos Sororas, y el producto de la labor de sus manos, se han mantenido decente y **competentemente**”²³²

4.2. Serorak eta euren familiak: dohaintzak eta testamentuak

Oso kasu ezberdinak ematen baitira, aspektu ekonomikoen azterketa sistematikoak egin ezean, zaila egiten da serorek oinarri hauen gain jaso zitzaketen etekinei eta aberastasunei neurria hartzea. Baina darabiltzadan dokumentuek garbiak eta adierazgarriak diren zenbait datu eta azalpen ere ematen dizkigute. Ukaezina da, lehenik eta behin, familien ekonomiaren baitan, seroratzak, doterik ezin eman izanagatik ezkon ezin zitezkeen alabei irteera egokia – eta ekonomikoki sostengagarria – emateko aukera eskaintzen zuela. Komentuen aurrean, dote merkeagoko aukera osatzen zuten. Bergarako herriak serorak defendatzeko 1623an idatzi zuen memorialean garbi adierazten da:

“Ademas del prouecho que tiene los vezinos de la dicha uilla en tener las dichas beatas para el seruiçio de sus sepulturas Les es mucho mayor para El remedio de sus hijas porque como en ella los hombres naçen con mas obligaciones que hazienda vn hombre que se vee cargado de hijos La mas Uirtuosa de sus hijas procura que se ponga El abito de beata [...]”²³³

Jada alarguna edo ezkongabea izanik, dotea ematen zuten momentutik serorek ondasun propioen gaineko kontrola eta gestioa har-

tzen zituzten, familiako gizonezkoen eskumenetik kanpo gelditzen baitziren. Horrela, familiaren bizitzaren baitan, baliabide ekonomiko propioak medio, pisu garrantzitsua izatera hel zitezkeen. Honetarako erabil zezaketen bide baten berri Bergarako San Pedro parrokiako Francisca de Beiztegui-ren kasuak ematen digu; serora honek, 1680. urtean, Juan Martínez bere iloba ezkon zedin Beiztegui leinu-etxetik zegozkion seniparteak bere alde eman zituen²³⁴. 1580an Antonio de Landaburu-ren Bergarako eskribautzan jasoriko dohaintza batean beste moduetariko bat azaltzen zaigu; bere izebak ziren Maria eta Francisca de Aeta Echenagusia serorek ezkontzarako dotea eman baitzioten, Mariana de Aeta Echenagusia-k bere aitaren alde eman zituen zegozkion seniparteak, honako arrazoiak emanez:

“La dicha Mariana de Aeta Echenagusia, considerando que se halla constituido en mucha edad y con algunas cargas y obligaciones por hauer pagado las dotes de otras hixas, con deseo de aliuiarle, en la mejor forma que puede y mas conbenga, haze a fauor del dicho su padre renunciacion en forma de las lexitimas maternas que la tocan y de las paternas que la pudieren tocar y perteneszer y de los demas derechos en qualquier manera en los vienes de los dichos sus padres, y de todo suelta, gracia y donazion...”²³⁵

Bestetan, serorek ekarpen xumeagoak egiten zituzten; 1569an, Martin de Oxirondo eta Madalena de Moyua-ren ezkontza kontratuan, azken honek dotean dirutan eman behar zituen 100 urrezko dukate-tatik 60 Pedro de Moyua bere aitak eman zituen, eta beste 30 berriz, Maria eta Marina bere ahizpek eman zizkieten. Falta ziren 10 dukaten ordainketa Mariak bere gain hartu zuen, eta serora zen Marinak berriz, zilarrezko katilu baterako 6 dukat emateko konpromisoa hartu zuen²³⁶.

San Martzialgo ermita

Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondoa / Egilea: Juan Idigoras, 1997

Serorek familietako ekonomietan eragina izan zezaketen beraz, gizonezkoen kontroletik at, betetzen zituzten eginbehar ezberdinen etekinen gain erabakitzeke zuten gaitasuna medio. Azpiazuk, familia baitako solidaritatea adierazten duten beste Gipuzkoako serora batzuen kasuak ere aipatzen dizkigu: Soraluzen, San Estebaneko serorak ermita ondoan bere dirutik etxe bat eraiki zuen, eta gero, – gurasoek etxera ezkontzen ziren seme-alabekin egin ohi zuten lez – hil artean etxean egon eta etekinez gozatzeko eskubidea gorderik, 1572an etxe

beharrean ziren iloba batzuei dohaintza bidez eman **zient**²³⁷. Mutrikun, 1619. urtean, Maria de Corostola freiraren anaia bere etxean izan zen sute batean hil zen, eta bere koinatu alargunak hala eskatuta, freirak etxearen berriztapena bere gain hartu eta handitu ere egin zuen, “acordándose de sus padres y passados y que su memoria no se **perdiesse**”²³⁸.

Ermiten mantenuan, hauetako ornamendu eta aberastasunak gehitzerakoan, eta seroren etxeak eraikitzerakoan ere, Gipuzkoako Probintziak 1623an aitortu lez, zenbaitetan seroren diruek paper erabakigarria izaten zuten. Horrela, eta Bergarako adibideetara mugatuz, 1597an San Martzial ermitaren gangan egin ziren obretan, maisu eraikitzaileari zegokion lehen ordainketa serorak emaniko zazpi dukatekin egin zen; 1602an, San Millan ermitako freirak Santa Marina parrokiarako kaliz bat eman zuen; 1730ean, Soledadeko santutegiaren zabal-kuntzaren parte handi bat Maria de Olariaga-k ordaindu zuen; eta 1613an, San Kristobal ermitako serorak bera bizitzeko etxe atxikiaren eraikuntza ia osoki finantzatu zuen, 66 dukat **emanik**²³⁹.

Ermiten eta familien ekonomietan betetzen zuten paperaz bestalde, testamentuek aktibitate ekonomikoen beste zenbait berri ematen dizkigute. Aipatua dugu jada Bergarako San Pedroko seroretxea fundatu zuen Catalina de Ondarza-ren testamentua (1572), bereziki argizariaren, eta orokorrean jarlekuen zerbitzuaren bidezko zor ugari agertzen dituen. Pedro Garcia bere aita, eta Bidaurretako komentuari obretan lagundu zuen (San Andresen kaperaren patronatua jaso zuen trukean) eta Trinitatearen komentua 1563an fundatu zuen Andres Martinez de Ondarza y Uzarraga (Ondarza komendado-rea) lehengusuak zirenez Catalina, Ondartzatarren leinuaren baitan, bigarren mailako adar bateko partaide **zen**²⁴⁰. Leinuarekiko sentitzen

zuen lotura seroretxearen jabegoa – eta testamentuaren betearazpena – bere lehengusu ziren San Joan de Ondarza eta Juan Ibañez de Ondarza-ri eman izanak adierazten du, azken hau, bere garaian leinuaren buru baitzen. Horrez gain, seroretxearentzat ezarritako arauetan zehaztu lez, bere leinu edo odolekoek aukeraketan lehentasuna izan behar zuten.

Catalina hiribilduetako beatak ordena mendikanteen (frantziskotarren) menpekotasunera lotzen aitzindari izan zen familia baten partaide zen beraz, eta horrexegatik, bere testamentua testuinguru horri dagokion adibide eredugarritzat ere jo dezakegu. Adierazgarria da, Gaztelako Gortean lan burokratikoak eginez aberasturiko familia kideak izanik ere, Catalina-k testamentua egin zuenean, sinatzen ez jakitea. Trinitatearen komentuan zegoen bere ilobak (“beata de Abraen”) oster bazekien, nahi zituen liburuak eros zitzaiz 6 erreal eman **baitzizkion**²⁴¹. Egoera hau, Aro Berrian emakumezkoen hezkuntzari buruz zabaldu ziren ideien adierazgarri dugu; hezkuntza bai, baina – ezkontza edo itxitura erlijiosoa eredutzat zituen – doktrinatze moral eta erlijiosoari begira zenean baino ez.

Baina, idazten ez jakinda ere, Catalina-k administraziorako eta kontu-hartzailetzarako gaitasun handia behar zuen izan, argizariaren negoziotik, elizako zerbitzuetatik eta mailegutza aktibitateetatik, dirutza dezente egin baitzuen. Askotan zorduna, hildakoa eta zerbitzua zehazten dira, eta zenbaitetan baita zorra noizkoa zen ere. Zor zizkioten diruak, gutxi gora beherako kalkulu bat eginez, 250 dukaten bueltan zebiltzan: 75 zordunetatik 42k 2 dukat baino gutxiagoko kopuruak zor zizkioten; beste 18, 2 eta 5 dukat bitarteko kopurutan zebiltzan; eta 15 ziren 5 dukat baino gehiagoko zordunak. 2 dukat baino gutxiagoko gehienetan, hileta eta mezetarako argizaria eta jarlekuko zerbitzua

San Martin ermitaren hondakinak Mintegi kaleko paretan
Bergarako Udal Artxiboa. B.K.E. fondoa / Egilea: Aritz Ondo, 1993

ageri zaizkigu. Heriotzaren momentuan, argizariaren gastuak lehen momentu batean serorak bere gain hartuak zituzkeen kasuak dirudite, familia kideek ondoren ordaintzeko konpromisoa hartuta zuketene-koak. Beste zenbait kasutan argizaria bera zen eresia ziotena, pisura (“por cinco libras y media de çera”, adibidez, 17 erreal zor zizkioten). Maileguak ere badira, baina hauek batez ere 2 dukatetik gorakoetan agertzen zaizkigu; argizarien eta eguneroko zerbitzuaren etekinak maila xumeagoan mantentzen ziren bitartean, mailegutza aktibitateetan kopuru handiagoak zerabiltzan. Zorren bermetzat, era guztietako ondasunak zituen bere esku; besteren artean: maindireak, zetazko jantziak, urrezko eraztunak, “un joyel de oro”, eta are, nire irakurketa zuzena bada behintzat, antzar bat [ere](#)²⁴².

Ondasunen banaketari dagokionez, Goenkalean zeukan etxea (“que al presente esta en pena”) seroretxe izan zedin eman zuen eta konponketak egin zitezen agindu zuen, bere ahizpen (20 erreal) eta iloben artean (20, 8 eta 6 erreal) zenbait diru-sari banatu zituen, San Pedro parrokiarako dohaintza batzuk egin zituen (apezendako “dos bestimentas de fustan”, eta San Martin eta Santa Agedaren kaperenda-ko “dos misales con sus ofiços cumplidos”), herriko ermita bakoitze-
rako libra erdi olio eman zedila agindu zuen, eta gainontzekoa, berriz, bere arimaren aldeko mezatan xahutu behar zen. Ermita bakoitzean, zegokion santuaren festa egunean bere arimaren aldeko meza bat eman behar zitzaion (Pero Abbad de Gorostola-k eman behar zituen), eta bestelakoan, San Pedron eman behar ziren, “en la sepultura de la dicha casa de my dependençia”. Seroretxean sartzeko ziren beaten do-
teak eta are beraien hilotzak ere, bere arbasoen jarlekuan bukatzekoak ziren gainera:

“que los dichos doze ducados se den por mano de todas tres veatas y por mano del subçesor e dueño que a la sazón fuere de la casa de maesterreca de donde yo dependo / al cura y cabildo de la dicha yglesia para que los saque de misas para el dicho efecto / en la sepultura de la dicha casa de my dependençia donde mando se entierren las dichas **beatas**”²⁴³

Bere ordeaz, berak hazi eta hezia zen, eta ordura arte laguntzen izan zuen Maria de Oruesagasti izendatzeko eskumena hartzen ere auzartu zen, ofizioa ondo ikasia zegoela adieraziz. Ez zegoen baina horrelakorik egin ote zezakeenaren inguruan oso ziur:

“y si para este efecto fuere nese[saria] liçençia e la aprobaçion del juez ordinario o otra diligencia alguna – desde agora pido y suplico a quien de derecho la debiere – la de y conçeda como para semejante caso se rrequiere [...]”²⁴⁴

Arraroa egiten zaigu izendatzeko eskubidea nori ote zegokion ez jakitea; Catalina bera ez al zuen ba norbaitek izendatu? Agian oraindik parrokiako seroren kargua bera zehaztasunez arautu gabe egongo zen bestela, ezin jakin.

Catalina-ren testamentuak hiribilduan ondo kokaturiko familiaritatik irteten ziren seroren kasua azaltzen digu. Ermitetako seroren etekinak eta ondasunak osteratzen urriagoak izan ohi ziren, baina eman zezaketen, ondo bizi eta are dohaintzak egiteko beste ere: Oñatin, San Esteban ermitako Mari Joan de Jausoro serorak – izurriak jota zegoela – 1598. urtean egin zuen testamentuak azaltzen duenaren arabera, 20 dukat eta 3 erreale bitarteko mailegu sorta bat egin zuen, guztira zorpeko 56 dukat eta erreale 1 ematen zituztenak. Zordunen artean, adibidez, Azcarraga eta Çubilaga batxilerrak aurkitzen ditugu; lehenak 3 dukateko zorra zuen, eta bigarrenari, 15 dukatetatik 10 barkatzen zi-

tzaizkion. Horrez gain kutxan dirutan beste 20 dukat zituen, eta maindire, arropa eta jantzi ugari, kutxa horretan bertan eta beste batzuetan. Maileguengatik, hain zuzen ere “en prendas” hartuak zituen beste zenbait jantzi, maindire, eta burkoez gain, ohe bat eta “un anus dey de plata” ere bazituen Mari Joan-ek bere esku. Lursail baten jabe ere bazen, “en Lesesarri linderos la heredad de Lesesarri y camino Real”.

Ondasunen banaketa egiteko orduan, ehuntzeari eta joskintzari lotutako ondasunak bere oinordeko Juan de Alçibar-i eta familiarako eta lagunarteko emakumeei eman zizkien, eta gainontzekoak, hau da, saldu eta zorrak kitatu ondoren lortzeko ziren diruak, bere arimaren aldeko hileta-elizkizunetan eta mezatan (ehun meza, erdiak San Migel parrokian eta erdiak Bidaurretako komentuan), ospitaleko behartsuendako zenbait elikagaitan (“media anega de Pan coçido y Dos Radas de sidra y dos Reales Para carne”), San Esteban ermitarako etxea egiteko obretan (serorentzakoa?), eta parrokiako hiru sakramentuetarako, Arantzazuko santutegirako eta “del Rio arriba” zeuden ermita guztietarako oliotan xahutu zitezen agintzen **zuen**²⁴⁵.

Catalinaren kasuak argizarien ekoizpen eta salmentaren aktibitatea azaltzen badigu, azken honek ehuntze eta joskintza kontueta-
ra garamatza. Seroren ondasunen artean oso ohikoak ziren maindire, trapu, jantzi, burko eta era guztietako oihalak, eta testamentuek agertzen dutenaren arabera, badirudi, batez ere emakumeen arteko harremanetan, tratu eta maileguetan trukerako elementu lez balio izan ohi zutela. Azken kasu honez gain, adibidez, aipaturiko Gatzagako Dorletako santutegiko beateen testamentuetan ere halaxe ageri zaizkigu ehuntzearen eta joskintzaren ondasunak; trukerako, mailegurako, edo hauen berme lez erabili ohi **ziren**²⁴⁶. Horrez gain, jarlekuetako errituetan behar ziren oihalen gain zuten jabegoak batzuetan apezten eteki-

nen oinarrietan ere eragiten zuela ikus dezakegu; Elgetan, 1763.ean, parrokiako seroren zerbitzua, kargurako hautagaien arteko liskar batzuek medio geldi zegoela eta, bertako biztanleak – eta bereziki apezak – kexu ziren, eliztarrek jarlekuetan ipintzeko oihal egokirik ez izatean, bertako eskaintzetan uzten zituzten ogiak lizundu egiten zirela eta:

“[...] este se deja en unas Mantas comunmente viejas rotas y hasquerosas de forma que con repugnancia y mucho antojo se puede comer por no estar sobre las Sepulturas en su[s] Manteles muy Limpios como lo han estado en el tiempo que dichas mugeres han Cuidado de esta limpieza y a aseo por lo que se experimenta cono cidamente mucha mineracion en el Pan de Ofrenda con grandisimo perjuicio de los Curas y Beneficiados de esta Parroquial de Elgueta por consistir la tercera parte de su Congrua en este emolumento y al presente despues del movimiento de este Pleito es muy poco o nada el Pan que se ofrenda por la falta de dichas mugeres y su gouierno en dicha Yglesia y que de no boluer a ella se experimentara maior calamidad [...]”²⁴⁷

Zituzten etekin ekonomikoei esker ezagut ditzakegun egin-behar eta aktibitate hauez gain, dena den, serorek, beraiendako edo tenplurako limosna formapeko etekinak ematen zituzten beste hainbat aktibitate ere egiten zituzten, ekonomikoki kuantifikatzen eta aztertzen zailagoak direnak. Eginbeharrez jarduterakoan ikusi ditugun kanpai-jotzeak, behartsu eta umeen zaintza eta azken hauen hezkuntza, edo ermitetako erlijio herrikoiaeren sendakuntza errituetan gidatu eta laguntzea bezalako aktibitateei buruz dihardugu.

- ▶ 197 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 25/689/17 leg., 10r-11v fol.
- ▶ 198 Bergarako Udal Artxiboa, 04 MIK/ SP5 (AHDSS) sig., 084-087 fot.
- ▶ 199 *Íbid.*
- ▶ 200 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 25/689/17 leg., 11v-12r fol.
- ▶ 201 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/759-40 leg. f.g.
- ▶ 202 Bergarako Artxiboa, Sig: 04 MIK/SP 16 (AHDSS), 252-259 fot. Hona bere familia erlazioen azalpena: “[...] y por quando La Beata de ondarça en su testamento mando La casa y morada suya que es en el varrio de Goencale para que en ella viviesen las tres beatas que Continuamente sirven a la dicha yglesia y que La que Subiese de ser admitida por las personas que dexo por patronos, fuese parienta suya y de su linage, me combiene dar ante vm de como soy Sucesora legitima de San Joan de Aguirre y Maria Martinez de Supide Sauida y procreada durante su matrimonio y que los dichos mis padres e yo somos parientes çercanos de la dicha Beata de ondarça fundadora”.
- ▶ 203 Akordio honek eta aipatu berri dugunaren Bergarako bertsioak, ez daukate datarik, baina bi dokumentuek garai beretsukoak izateko itxura dute. Kalagorriko Katedrallean aurkitzen dena 1657.enean idatzia izan zela dakigunez, denek ere data horren ingurukoak izan beharko lukete.
- ▶ 204 Bergarako Udal Artxiboa, 04 MIK/ SP14 (AHDSS) sig., 073-075 fot.
- ▶ 205 *Íbid.*
- ▶ 206 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/742-12 leg., f.g.
- ▶ 207 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/768-15 leg., f.g.
- ▶ 208 Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoa, Dorletako (Leintz Gatzaga) Andre Maria santutegiko liburua, 1691-1733. (06.112 kodea), 2568/000-00 sig., 63v fol.
- ▶ 209 *Íbid.*, 64v fol.
- ▶ 210 *Íbid.*, 64r-64v fol.
- ▶ 211 *Íbid.*, 66r-66v eta 68r-68v fol.
- ▶ 212 Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 331 kaxa, 3 zenb., 1r-5r fol.
- ▶ 213 Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 324 kaxa, 7 zenb., 2r-2v fol.
- ▶ 214 *Íbid.*, 6r fol.
- ▶ 215 *Íbid.*, 3r fol.
- ▶ 216 *Íbid.*, 7r-7v fol.
- ▶ 217 Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 330 kaxa, 4 zenb., f.g.
- ▶ 218 *Íbid.*
- ▶ 219 *Íbid.*
- ▶ 220 *Íbid.*
- ▶ 221 *Íbid.*
- ▶ 222 Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 331 kaxa, 3 zenb., 83v-86v fol.
- ▶ 223 Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 330 kaxa, 4 zenb., f.g.

- ◀ 224 Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 331 kaxa, 3 zenb., 18v-19r fol.
- ◀ 225 Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoa, Dorletako (Leintz Gatzaga) Andre Maria santutegiko liburua, 1691-1733. (06.112 kodea), 2568/000-00 sig., 66r fol.
- ◀ 226 Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 331 kaxa, 3 zenb., 87v-88r fol.
- ◀ 227 *Íbid.*, 102r-121r fol.
- ◀ 228 Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoa, Dorletako (Leintz Gatzaga) Andre Maria santutegiko liburua, 1691-1733. (06.112 kodea), 2568/000-00 sig., 70r fol.
- ◀ 229 Oñatiko Udal Artxiboa, Z 1063 kaxa, 9 exp., 7v fol.
- ◀ 230 Bergarako Udal Artxiboa, MIK. 17A60 (legajoaren sig.: L/063), 292r-293v fol.
- ◀ 231 Santa Katalina ermitako etxezaintza liburua, 1665-1772. Bergarako Udal Artxiboa, 01-L/111 sig.
- ◀ 232 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/759-40 leg. f.g.
- ◀ 233 Bergarako Udal Artxiboa, MIK. 17A60 (legajoaren sig.: L/063), 295r fol.
- ◀ 234 OLIVERI KORTA, O., *Mujer y herencia en el estamento hidalgo guipuzcoano durante el Antiguo Régimen (siglos XVI-XVIII)*. Donostia, 2001, 193 or.
- ◀ 235 *Íbid.*, 218 or., 395 aip. Erreferentzia dokumentala: Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoa, 1/418 leg., 204r-204v fol.
- ◀ 236 Bergarako Udal Artxiboa, C/186-01 leg., 12v-13v fol.
- ◀ 237 AZPIAZU, J.A., "Las seroras en Gipuzkoa (1550-1630)", *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 13 zenb. (1995), 53 or. Erreferentzia dokumentala: Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoa, Soraluze, 3696 leg., 67 fol.
- ◀ 238 *Íbid.*, 53 or. Erreferentzia dokumentala: Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoa, Mutriku, 2602 leg., 99 fol.
- ◀ 239 ARAMBURU, Mª J., *Arte y piedad. El Arte religioso en Bergara en la Edad Moderna*. Bergara, Bergarako Udala, 2008, 583-584 or.
- ◀ 240 TOLA DE GAYTÁN, Marqués de, "Linajes vergareses. Los Ondarza", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, XV. Alea (1959), 119-142.
- ◀ 241 Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoa, 1/000112 leg., 578v fol.
- ◀ 242 *Íbid.* Zordunen zerrenda, 579r-582v folioetan. Antzarrari dagokionez, "oca" irakurtzen badut ere, ez nago erabat ziur.
- ◀ 243 *Íbid.*, 583v fol. Azken datu honek, kuriosoki, Hegoaldean baino Iparraldean ohikoa goa zen jada aipaturiko praktika batera garamatza: serorendako jarleku bereizi bat izatea.
- ◀ 244 *Íbid.*, 584r fol.
- ◀ 245 Oñatiko Udal Artxiboa, Z 856 kaxa, 11 exp., 19r-20v fol.
- ◀ 246 Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 331 kaxa, 3 zenb. Pleiturako frogatzat aurkeztzen diren testamentuak, 82r-101r folioetan.
- ◀ 247 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/763-112 leg., f.g.

5

ERLIJIOA, SINISKERAK ETA BOTEREA; EMAKUMEZKOEN ESPAZIO SAKRATUAK

XVI eta XVIII. mendeen bitartean bizi izan ziren seroren erlijioaren inguruko praktika eta bizipenen inguruko aspektuak, hein handi batean, iturri dokumentaletatik kanpo gelditzen dira; ondorioz, informazioa gehienetan zeharkako iturrietatik edo diziplina lagungarrietatik baino ezin da jaso. Hurrengo orrietan garatzen joango garen aspektu erlijiosoen inguruko informazioaren parterik handiena, hortaz, Arkeologia, Etnografia edo Artearen Historia bezalako alorretatik datorkigu.

5.1. Heriotza eta arbasoen gurtza

Honez gero nahikoa argi badugu, serorek heriotzaren inguruan zeuden sineskera, ohitura eta errituekin lotura zuzena izan zutela. Baina ez serorek bakarrik, orokorrean, etxekoandreak baizik. Berez, serorak jarlekuko zerbitzua betetzen zuenean, etxekoandrea ordezkatzeko zuen. Serora espazio horretan “espezializatzen” zen pertsona zen, zerbitzua bere lanetarikoa bat lez integratzen zuena. Hein batean, hildakoen zerbitzuarekiko, etxekoandreak etxeko espazioan zuen funtzio bera zuen serorak, baina elizako espazio komunitarioaren baitan. Elizako kultua etxekoaren luzapena hainbestean zen eze, elizako jarlekua bera etxearen partetzat hautematen baitzen.

Heriotzaren errituek, izan ere, etxearen baitan eta inguruan izan zuten beraien hastapena. Sutegiak, itsusuriak eta baratzen hildakoen lurrazpiko munduarekiko errituen gune izandakoak dira, eta historiaurretikezagutzen da gune horiek ehorzleku moduan erabiltzeko

praktika. Etxea bera, XIII. mendean eliza barruko jarlekuetan eta inguruko hilerrietan ehorzteko praktika orokortu baino lehenago, etxe izateaz gain, panteoia ere bazen. Elizako jarlekuetan ehorzteko praktika berriz, XVIII. mendearen bukaeran eliza barruko ehorzteak debekatu ziren arte luzatu zen²⁴⁸. Alabaina, eta nahiz eta etxeko baratzean ehorzteko ohitura aipaturiko garaioetatik gainbehera joan zen, arbasoenganako kultu-leku leza izan zuen erabileraren testigantza XX. mende hasiera arte luzatzen dira²⁴⁹.

Ehorzteak etxekoandreaken baratzetik elizara (etxekoandreaken jarlekura) edo hilerriara igarotze honek, praktika komunitario batzuen garapena eragin zuen. Herribide eta elizbide ere deitzen ziren – eta diren – hil-bideek etxeak elizarekin lotzen zituzten, azken hauen inguruan erabilpen amankomuneko bideen sareak osatuz. Bideok sakratutzat hartzen ziren, eta zerraldoarekin, hil-bidea ez beste bide bat hartu behar izana suertatuz gero, bide-zortasuna sortzen zen; alegia, eginiko bide berritik iragateko eskubidea hartzen zela. Halatsu, bideon inguruan ezin zen eraikinik egin, eta aldemeneko lurak, ezin ziren hesitu²⁵⁰.

Gorpuaren garraioaren inguruan lehen-auzoak edo gertueneko auzotarrek, erostariak, hiletariak eta serorek parte hartzen zuten, bakoitzak bere zereginetan. Lehen auzoak, kanpaiz abisua emateko elizara edo ermitara joaten ziren, eta familia doluan zen bitartean, hiletarako gertakizunetan laguntzen zuten, heriotza bera auzotarren arteko solidaritatea sendotzeko gertakizun ere bihurtzen zen. Errostariaren eta hiletariaren figurek lotura estua dute, eta nahasirik ageri ohi dira zenbaitetan, baina badira zenbait funtsezko ezberdintasun. Errostariena XVI. mendean zehar galtzen joan zen tradizio bat izan zen; omenezko eresia abesten zuen hildakoaren familiako emakumea

izan ohi zen. Hiletari edo negartiena ostera ikerketan dagozkigun mendeetan bizirik mantendu zen figura da, are XIX. mendean ere zenbait azken testigantza bazituena; hauek, ordain truke hildakoari negar egiteko lana hartzen zuten emakumeak ziren. Zenbait arazo sortu ohi zituztela dirudi, hileta funtzioetan oihuak eginez, arropak tarratatuz, ileak ateraz, eta lurrera eroriz. Larramendik, bere garaian, “gentilismo” ari loturiko gehiegikeriarik – jada – ez zela egiten esanez dio, ohitura onargarria **zela**²⁵¹.

Testuinguru horretan garatzen ziren beraz, seroraren aktibitate eta esperientzia erlijiosoak. Atal honetan, eta heriotza errituen baitan zituzten zereginak jada ikusiak ditugunez, eginbehar horiek eta asoziatutako elementu eta sinboloek adierazten zuten hautemate erlijiosoan sakontzen saiatuko gara.

Aipatua dugu, nola batzuetan seroraren heriotza errituen baitako parte hartzea agoniaren eta heriotzaren kanpai-jotze bidezko jakinarazpenarekin hasten zen. Kanpai soinuak hildakoa hil-bidean zehar ere jarraitzen zuen, heriotzaren momentuan izpiritu gaiztoak urrun manten zitezen. Oñatiko Olabarrieta auzoan jasoriko ohitura batek kanpaiek hildakoaren ibilbidean zuten funtzio horren berri ematen digu: hildakoa Olapatora heltzen ez zen arte, Olabarrietako kanpaia joka aritzen zen; San Lorentzoko ermitak hartzen zion orduan erreleboa, gero Bidaurretako komentuak, ondoren San Martin ermitak, eta azkenik Santa Anako komentuak. Ibilbide guztian zehar jarraitzen zuen kanpaien soinuak hildakoa, “lagundu” egiten omen **zion**²⁵². Eta noski, dolua momentu oro nondik zihoan jakiteko modua ere ematen zuen. Hil-bideko ermitetako seroren kanpai hotsek ere, beraz, “laguntzen” zieten hildakoei, parrokiarako bidean.

Behin elizaren barruan, jarlekuetako elementuen sinbolismo

San Lorentzo ermita

Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondoa / Egilea: Juan Idigoras, 1985

erlijiosoarekin egiten dugu topo: sua (ezkoa) eta janariak (ogia bereziki). Praktikoki unibertsala den suaren eta heriotza kultuen arteko asoziazio honek Euskal Herrian sua/etxea/ehorzlekua identifikazioa hartuko du **ardatz**²⁵³. Suaren sinbologia etxearen beraren hastapenetako guneari loturik dugu (sukaldea), eta horrela, etxeko suak, bere testuinguruan, etxe inguruko lur azpian (sutegian bertan, itsusurian, edo etxekoandarearen baratzean) ehortzirik zeuden arbasoen arimak, eta baita jeinu gaizkileak ere, bizien mundura iragan zitezkeen espazioa adierazten zuen; arbasoen munduaren eta

Basalgoko Santiago ermita

Bergarako Udal Artxiboa. Lorentzo Laskurain / Egilea: Lorentzo Laskurain

bizienaren arteko igarobidea. Bertan, etxekoandreak hiru eginkizun xume baina erritualki garrantzitsu betetzen zituen. Sutondoko sua itzal ez zedin zaindu (etxeko sendiaren jarraikortasuna sinbolizatzen zuen heinean), argiak piztu eta etxeko hildakoendako janari-
eskaintzak egin (gauez bisitan etortzen ziren arbasoen arimek argia eta janaria izan zitzaten), eta azkenik, errautsak batu, lotara joan aurretik (etxe garbiak jeinu ongileak, eta zikinak berriz gaizkileak erakartzen zituelako **sinesmenagatik**)²⁵⁴. Ezkoaren eta suaren sinbologiari loturik beste ohitura batzuk ere gordetzen dira, usu aipatu izan den adibide

bat aipatzearren, erleei, ezko gehiago egin dezaten, heriotzen abisua emateko ohitura **kasu**²⁵⁵.

Zenbaiten arabera, sua/etxea/ehorzlekua ardatzaren jarraikortasunaren adierazgarri lirateke argizaiolak ere; beraien dekorazioak aditzera ematen duenez, sutegietako, hilarrietako eta argizaioletako sinbologia geometrikoak irizpide berberen gain lantzen zireladirudi, izan ere. Azken bien kasuan, gainera, antropomorfismorako joera nabaria da; hein horretan, argizaiola, elizako jarlekuko gurtzara moldatutako hilarri txiki bat omen **litzateke**²⁵⁶. Zaila da, hala ere, ziurtasunez halakorik sostengatu nahiz ukatzea, interpretatzen zaila den sinbologia geometriko baten gain ezartzen baitaigu lotura.

Janariei eta bereziki eskaintzarako ogiei dagokienez, ohikoa izan zen hildakoak hauen “sustantzia” elikatzen zirenen sineskera, eta horrela, eskaintzaren ondoren ogiak jada elikagaiak galtzen zituela pentsatu izan da. Halatsu, zenbait lekutan (Aretxabaletan adibidez), ogia eskaintzaren ostean arinago bihurtzen zela esan ohi zen, sustantzia galdu izanaren adierazgarri. Hildakoaren alde bere heriotza ostean mantendu beharreko eskaintza hauek, iraupen ezberdinak izan ohi zituzten. Madariaga Orbeak 4 eta 5 urtera arteko luzapenak ere aipatzen dizkigu, baina kasurik ohikoena, Larramendiren garaian eta hitzetan, handikien kasuan 2 edo 3 urtekoa izaten zela zehaztuz. Oñatin, bestalde, ezin jakin zergatik, ohitura askotan 14 hilabetekoa zela **dirudi**²⁵⁷.

5.2. Ehorzteak (eta jaiotzak)

Elizetako ehorzteak XIII. mendetik aurrera ugaritzen joan ziren heinean beraz, etxeko suari asoziatutako arbasoen gurra elizetako jarlekuetara iragan zen, eta bere euskarri sinbolikoek garapen bat jasan zuten. Erdi Aro berantiarrean eta Aro Berrian zehar sartu ahala berrinterpretazio bat ere jasango du, jada ikuspegi katolikoaren baitan ibilbide luzea zeramaten arima erratuen eta – etekin ekonomiko nabaridun – purgatorioaren ideiak eraldatzen eta orokortzen joan ahala, arimen kondizio penagarri hau ekiditea kultuen erdigunera iragan baitzen. Ongile nahiz gaizkile izan zitezkeen arbasoen arimak, – hildakoek eurek edo ehortzi zituztenek – eginbehar erlijiosoren bat ez betetzeagatik purgatorioan loturik mantentzen ziren sufrikariozko arima penitente bihurtu ziren. Norbere arimaren salbazioagatik arduratzen eta infernuaganako nahiz purgatorioaganako beldurra, katolizismoaren doktrina ofizialean inoiz baino presenteago zeuden.

Baina purgatorioaren ideia garapenez bestalde, elementu sinbolikoek eta beraiei asoziatutako erritualek bizirik jarraitu zuten elizetako jarlekuetan. Gaur egun ere egiten den lez, bestalde, hilerrietan bertan ere kandelak pizten ziren hildakoen arimen alde²⁵⁸. Elizak kanpoko hilerriekiko, interesgarria zaigu Iparraldera begira jartzea, ikuspegi konparatibo bat jasotze aldera. Izan ere, bertako hilerrietako ehorzte-ohiturek Hegoaldean ez bezalako ibilbidea izan baitzuten; Iparraldean hilerria askotan elizari atxikirik kokatzen da, Hegoaldean ez bezala. Elizen barruan ehorztearen ohitura, bestalde, ez zen hainbeste hedatu, eta hilarri edo estela funerarioen tradizioak jarraikortasun sendoagoa izan zuen Hegoaldean baino, hemen, XIII-XVIII. mendeen bitarte horretan, jarlekuan ehorzteko ohitura izan

baitzen nagusi. Iparraldean ere, alabaina, elizaren barruko espazioaren – eta jarlekuen – banaketaren ardura seroraren esku mantendu izan zela ikusten dugu; horrela, kanpotarren bat elizkizunetara baldin bazetorren, andere-serorari galdetu behar izaten zion, zein lekutan koka zitezkeen²⁵⁹. Halatsu, elizari atxikiriko hilerrian ere, norbaitek ehorzleku berri bat zabaldu nahi zuenean, serorari eskatu behar izaten zion baimena, eta honek adierazten zion kokapen berria²⁶⁰. Etxekoandreak baratzaren kolektibizazio bat dirudi, etxean etxekoandreak baratzatza zuen lez, elizan serorak hilerria zuen, eta bizilagunen baratz guztien zaintzaile lanak betetzeaz arduratzen zen.

Hegoaldean, dena den, batez ere eliza barruko jarlekuen testuinguru horretan zuen serorak bere lekua; hildakoen gurtza, orain funtzio erlijiosoetan kokatzen zenez, etxekoandreak, etxean ez bezala, ezin zuten jarlekuaren zaintzaren ardura gertutik jarraitu. Serorak egiten zuen lan hori, etxekoandreak mezatara heldu orduko, jarleku bakoitzak zegozkion argiak eta ogiak izan zitzaizkion. Herriko hildakoekiko zeuden betebeharrak erritualek betearazle eta zaintzaile zen heinean, serorak bazuen ministerio erlijioso garbi bat, eta hein horretan, eta nahiz eta ofizialki onartzen ez zen, apaizeme lanak egiten zituen. Areago, eta ikuspegi honi jarraiki, serorak ordezkatzeko zituen etxekoandreetariko bakoitza zen, berez, bere jarlekuko errituen apaizemea, ez baitzen jarlekuen zerbitzua gizonezko batek bete zezakeenik hautematen; ohituraren arauak debekatzen zuten. Baina hemen bi ahoko labanarekin egiten dugu topo; kulturalki lan hau emakumeek bakarrik egin zezaketela hautematen zenez, parroketako serorak desagerraraztean, luze gabe, jarlekuetako zerbitzuaren beraren desagerpenean ere eragin zen. Hala adierazten dute behintzat Oñatin, serorak desagerrarazteko udal mandatariek eginiko informean:

“El poner, y quitar las Zerillas, y guardarlas que es en lo que mas se ejercitan las Criadas de la Serora, [...] tambien es como preciso el que se haga por mujeres; por que seria mui digno de nota é indecencia el que andubiese un hombre Cargado con el Cesto de las Zerillas, por medio de mujeres, repartiendo, y recojiendo dichas tablas, de Sepultura en Sepultura, y por lo mismo nos parece, que ò se deue prouidenciar el que se quiten del todo las Zerillas de Sepulturas, ò permitir, que en su distribucion entiendan solamente las mujeres, y en caso que se quitasen las Zerillas, tambien se disminuirian considerablemente las ofrendas de pan que son mui quantiosas en esta Yglesia: por quanto la hacen las mujeres cada una en su propia Sepultura, en que mantiene la Zerilla, y son familiares todas las de esta Parroquia, y se hallan repartidas entre los Uecinos, siendo perpetuo el derecho del Usso que tienen à ellas [...]”²⁶¹

Ikusia dugun lez, honek apezendako ere ondorio kaltegarriak zituen, zegozkien emolumentuen parte handi bat (Elgetan, herena) ogiaren eskaintzatik jasotzen baitzuten. Ohitura honen dimentsio erlijiosoa XVIII. eta XIX. mendeetan zehar galtzen joan zen, eta azkenean, ikusi berri dugun adibidean iradokitzen den lez, etekin ekonomikoei begira baino ez zen gauzatuko. Azken garaiotan beraz, eskaintzen jarraipenerako interes gehiago izan zuten hau jasotzen zuten apez eta serorek, egiten zuten herritarrek baino; azken hauek, ahal zen heinean, eskaintza egin beharra ekiditen saiatzen **ziren**²⁶².

Kristau zeremonialaren gertakizunik garrantzitsuenei erreparatzen badiugu (jaiotza, ezkontza, heriotza), testuinguruaren baitan deigarria da, gertakizun hauetariko bateko – eta berari asoziatutako erritualeko – ardatzeko protagonistak, espazio erlijiosoaren baitan partzialki baino hautematen ez diren emakumezko batzuk izatea. Eta are deigarriagoa suertatzen da, serorek kristau

bizitzako beste ardatzeko gertakizunetan ere parte hartzerik bazutela ikustea, erditzearen eta ezkontzaren momentuan emakumezkoen artapen edo asistentziaz ere arduratzen baitziren.

Jaiotza eta bataioekiko, nahiz eta bailararako adibiderik aurkitu ez dudana, interesgarria deritzot Iparralderako Duvert-ek jasotzen duen ohitura bat aipatzeari. Arberatze-Zilhekoa inguruan kokaturiko ohitura dugu hau, eta bertan, serora lehen bataioaz arduratzen zen: umea etxeko ur bedeinkatuarekin bataiatzen zuen (etxe guztietan zuten ur bedeinkatuarendako txokoa), eta egunari zegokion santu edo santaren izena ematen zion. 8 edo 10 bat egun beranduago jasotzen zuen elizako bataio “ofiziala”, eta bertan behin betiko izena ematen zitzaion (aurrekoa aldatu edo **mantenduz**)²⁶³. Kasu konkretu honetan serora emagina ere bazen, eta lanbide hau beste emakume batekin banatzen zuen: serora Arberatzekeoz arduratzen zen, besteari osteraz Zilhekoakoak zegozkion. Nahiz eta – Duvert berak zehazten duen lez – emagin lanak seroren eginbeharretan sartzen ez ziren, lehen bataioa seroren esku izateko ohitura, ez dirudi lekuz kanpo dagoenik. Izan ere, eta dagokigun eremura etorriz, Kalagorriko konstituzio sinodaletan, jada 1555. urtetik behintzat emaginei bataioa ematen erakutsi behar zitzaizela ezarri baitzen, jaioberrien heriotzen maiztasuna zela eta (kasu horretan soilik bataiatu **zezaket**)²⁶⁴. Baserri eremuetan askotan gertueneko pertsona erlijiosoa serora bera izan ohi zela aintzat hartzen badugu, oso litekeena da auzokideek, bataio ofiziala egin artean, “lehen babeserako” bataio horietarako serorarengana joan izana, emagina ez bezala, hau pertsona erlijiosotzat ere hautematen baitzen. Gainera, serorak bizilagunei jaiotzaren berri kanpaiaren bidez emateko eginkizuna ere bazuenez, abisua jasotzen lehenetarikoa zen, eta lehen bataioa testuinguru horretan koka zitekeen.

5.3. Kanpaiak, erlijiositate herrikoia eta sendakuntza sineskerak

Baziren erlijiositate herrikoari zegozkion beste hainbat betekizun, serorak paper garrantzitsua betetzen erakusten dizkigutenak. Horietariko bat dugu hainbatean aipagai izan dugun kanpai-jotzea; erabilpenaren dimentsio praktiko honetaz gain, bestalde, kanpaiei eurei botere ongilea eta babeslea ere egozten zitzairen. Honekiko, lehenik eta behin, ekaitzaren eta tximistaren aurreko babesla aipatu beharrean gaude. Eguraldiaren fenomeno hauen aurkako “borrokak” sineskera sinkretikoak batzen ditu, ekaitza sortzen duen jenio edo izaki mitologikoari (Aidegaxto, Mari edo Odei) aurre egiteko prozedura kristau bat baitugu²⁶⁵. Eta noski, honek, inplizituki, izakion existentzian sinesten zela adierazten digu. Askotan aipagai izan dugun Bergarako San Migel ermitaren kasuan, bertako ermitau edo serorak, bere kokapen bereziko ikuspegitik ekaitza heltzen ikusi bezain laster, “hodei kanpaia” jotzen zuen, herriko San Pedroko eta Santa Marinako parrokoek ekaitzaren aurkako konjurua egin zezaten. Ermita honetako kontu-liburuan egiten den XIX. mendearen lehen erdialdeko aipamen batek, hain garai berantiarretan ere kanpaiari – eta kanpai-joleari – konjurailearen aurrean egozten zitzaion garrantzia eta botere babeslea adierazten dizkigu:

“Tal es la fe de los sencillos caseros de esta Villa y sus inmediaciones, que en el sonido y toque de esta campana confían aún más que en los mismos exorcismos sin que se les pueda sacar de esta preocupación y tiene aún más franqueza para dar de sus frutos al que lo toca, que al mismo sacerdote encargado del Conjuro y bendiciones. Los más o cuasi todos los vecinos de los caseríos

contribuyen al campanero con dos cuartillos de trigo siendo así que al Conjurador sacerdote no le dan más que una y esta de mala gana”²⁶⁶

Aipu honen kasuan XIX. mendean gaude jada, eta kanpai-jolea gizonetzkoa dugu; alabaina, Aro Berrian ermita berebanean aurkitzen genituen serorei ere paper horixe tokatzen zitzairen²⁶⁷.

Euskarazko literaturaren baitan ere bada Kardaberazen *Ama Beneragarri Josefaren bizitza* (176?) liburuan pasartetxo bat, egoera bere sineskeren baitan irudikatzen diguna:

“Arratsalde batean turmoizko ekaitz izugarri bat asi, eta bere ermitako kanpana jotzera Josefa igo, eta oi dan bezela, asi zan, lurreko frutuak Jainkoak gorde zitza: orduan Zentoi izugarri edo infernuko mamuak aga andiaz armaturik sartu ziran, eta gora ta bera aserre andiaz zebiltzala, argiro ikusi zituen. Lenengoan zerbait izutu zan: baña Gurutze Santuaren konfianzan, kanpana jotzen nola beti sendo jardun baitzan, andik puska batera guziak ondatu, eta ekaitza desegin zan”²⁶⁸

Kanpaien babesla hedatzen zen beste espazio bat abereena zen, zintzarriek begizkoaren aurka babesten baitzituzten. Kanpaien soinuek soroak eta are pertsona jakinak ere babesten zituzten, eta sorginen aurkakotzat ere jotzen ziren. Herri medikuntzako sineskeretan ere bazuten parterik, gaixotasun eta begizkoen sendakuntzarako kanpai jakinak modu jakinetan jotzeko erritu sendatzaileak landu baitziren. Azkenik, aieru txarren iturri ere izan zitezkeen, kanpaien soinuak egoera berezietan eta ñabardura jakinekin (erresonantziak, adib.) entzuten zirenean²⁶⁹.

Herri medikuntzaren sineskerak aipatu berri ditugu. Bereziki ermiten testuinguruan, sineskera hauek kokapen ugaitan gauzatzen

ziren, eta nahiz eta serorei buruz eskuragarri dagoen dokumentazioak sineskera hauekin zituzten loturak argitzeko ezer gutxirik eskaintzen duen, ukalezina da parte hartzeren bat izan beharko zutela. Baina praktika hauek dokumentaturikoaren alorretik at gelditzen zaizkigunez, oso zaila da jarraipen historikorik egitea. Dena den, eta azken finean, ermita jakin batera gaixotasunen baten aurkako erremedio eske heltzen zen hark, egin beharreko sendatze-errituaren berri bere kabuz ez bazuen, bertako serora edo ermitauarengandik jaso behar izango zituen egin beharrekoen gaineko xehetasunak. Gainera, debozio hauek limosnak zekartzatenez, zentzuzkoa dirudi, ermitau eta serorek sineskera hauek mantentzeko orduan, interesik eta parte hartzerik izango zutela pentsatzeak.

Etnografiaren alorretik heltzen zaigu berriren bat edo beste, errituotan serorek izan ohi zuten parte hartzeari buruzko informazioak ematen digunik; ohikoak behar zuten Astigarragan jaso den erritu honen tankerakoek:

“A la ermita de Santiago se llevaba a los niños de mucho llanto. Se llevaba el niño y allí se le acostaba sobre el altar donde la mujer [*serorak*] le daba vueltas. Le hacía además la señal de la cruz (“aitaren, semearen, eta espíritusantuaren, amen”) y le daba un beso. Las madres de los niños, por su parte, llevaban aceite que dejaban en la misma ermita depositándolo en unos vasos donde ardían las mariposas de las velas. Después tomaban del aceite que ardía una cucharada, con una cucharilla que allí había y lo llevaban a casa. En la casa durante nueve días, había que frotarle al niño con este aceite en el ombligo, haciéndole sobre el mismo una cruz si era niño y frotando de otra manera si era niña. Tras los nueve días, el aceite que sobraba, se echaba tras el fuego, beheko sue *atzetik*.”²⁷⁰

Ez da soilik serorak erritua gidatzen zuenik, etxean gero – orokorrean etxeakoandreak – bete beharreko eginbehar erritual batzuk ere ezartzen ziren, umea ondo sendatu ahal izateko. Autore berberak ematen digu, erritu honen antzintasunaren eta zergatien berri ere:

“El ritual de la rodadura de niños sobre el altar, está documentado en Europa desde el siglo XV, y en un principio se realizaba tras la ceremonia del bautismo y en ausencia del sacerdote, como modo de cerciorarse de la calidad de los sentidos de las criaturas, para fortificarles el cuerpo y evitarles finalmente los males. Procedimiento que con el tiempo derivaría tal y como se ha conocido o como nos lo han relatado, en práctica para atajar el llanto infantil, la falta de habla, los desarreglos del sueño, las dificultades de andar y otros problemas, y que han estado vigentes en el siglo XX”²⁷¹

Adibide honetan aipatzen zaizkigun umeen negarrak, mintzo berantiarra, lo egin ezinak (amesgaiztoak), eta ibiltzeko zailtasunak, Debagoieneko ermita askotara joateko arrazoen artean ere aurkitzen ziren. Ez dezagun ahaztu, gainera, ermita hauetariko batzuk, beraien hastapenak, preseski artapen eta sendakuntza xedeetara begira Donejakue bidean hedatu ziren aterpetxe eta ospitaleetan izan zituztela, eta hiribilduetako ospitaleak ere seroren zerbitzuaren ohiko espazio bat zirela. Bada lotura dezente beraz, seroren, sineskera erlijiosoaren eta sendakuntzaren artean. Egin dezagun bada errepasotxo bat bailarako sendakuntza-sineskeren gain, serorek parte hartzerik izan zezaketen dimentsio erlijioso honi neurria *hartzeko*²⁷².

Lehen begiratu batean, Eskoriatzako Aingeru Guardakoaren ermitan, umeei lotarako arazoak kentzeko, ikusi berri dugun errituaren antzerako bat praktikatzeko zela ikusten dugu: Serorak

umeak aldarearen gainean jartzen zituen, beraien alde erreztatzen zuen bitartean. Lotarako arazoak eta amesgaiztoak uxatzeko baina (*Inguma* gaueko jeinu gaizkileari aurka egiteko), Santa Ines izan da bailaran – eta are bertatik kanpo ere – gurrik gehien jaso izan duen santa. 1607. urtean Valladolid-en hil zen Ines Ruiz de Otalora, Arrasateko familia boteretsu bateko emakume bat izan zen. Bere gorpua, azken gurariei jarraiki, Arrasateko San Juan Bataiatzailea parrokiara – Okariztarren kaperan ehorztera – eramateko jaso zutenean, momifikaturik zegoela aurkitu zuten. Ordundik aurrera abiatuko zen – batez ere umeen – amesgaiztoen eta lotarako arazoen aurreko babesletzat santutzea; gurtza eta bere errituak, Arrasateko parrokiatz gain, Aretxabaletara, Goroetako Santa Ines ermitara ere hedatu **ziren**²⁷³. Kasu honek XVII. mendearen hasieran erlijiositate herrikoiak gurtza berriak sortzeko zuen bizitasun sinkretikoa aditzera ematen digu, berriki – herriaren ahotan – santuturiko emakume batekiko gurtzaren baitan, eta momifikaturiko gorpuaren amets goxoaren iradokizunez, *Inguma* lako tradiziozko jeinu gaizkilearekiko sineskerak ere txertatzen baitziren.

Jarrai dezagun umeei asoziatuturiko gaitzekin, errituen parte handi bat beraien babes eta sendakuntzara begira gauzatzen baitzen. Ibiltzen ikasteko zailtasunak zituzten umeak, Antzuolako San Bartolome eta Antiguako Amaren ermitetara, eta Oñatiko Lezesarri auzoko San Estebanenera eramane ohi **ziren**²⁷⁴. Hizketan berantiarak zirenak berriz, Bergaran San Pedro auzoko San Estebanera eta Elosu auzoko Santa Kruzera, eta Oñatin Santa Maria Magdalena ermitara eramaten zituzten. Bergarako San Estebanen kasuan, belarrietako gaitzak zituztenak (aldareko olioarekin sendatzeko zioz) eta negartiak (“sustua kentzeko”) ere bertara eramaten **ziren**²⁷⁵. Tripetako minak kentzeko, Oñatin, Zañartu auzoko San Julian ermitara, eta Bergaran,

Olalde Azaldita auzoguneko San Esteban ermita
Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondoa / Egilea: Juan Idigoras, 1998

Angiozar auzoan, Pertegoitiko San Migelera joatea zen ohitura. Azken honetara bularretako arazoekin zebiltzan emakumeak ere joan ohi **ziren**²⁷⁶. “Errosena” deituriko azaleko gaitza sendatzera Bergarako Aritzetako San Migelera eramaten **zituzten**²⁷⁷. Azkenik, Gatzagan, Dorletako Amaren Santutegira ere umeak eramaten ziren, gaitz ezberdinen sendakuntza, edo horien aurreko babesa eskatzera.

Haurdunei eta jaioberriei zegozkien erritu eta sineskerak ere baziren zenbait. Ume jaioberriak Elgetako Santiago Apostoluaren ermitara eramaten zituzten, santuaren babesa jaso zezaten. Erditze onaren eske Arrasaten, Bedoña auzoko Ergiñako Amarenera, eta Bergaran, Muriñondoko Andre Maria (San Blas) eta San Antonio Abad ermitetara joan ohi ziren. Azken honetan kandelak bedeinkatzen ziren, erditzeaz gain, animalien gaitzen aurrean eta beste egoera arriskutsuetan pizturik, babesa eman zezaten. Haurdun gelditzeko nahia zuten emakumeak berriz, Oñatin, Araotzeko San Elias ermitara joaten **ziren**²⁷⁸.

Biztanleria guztiak pairatzen zituen gaixotasunen inguruan ere, bazen noski sineskera eta erritu dezente. Katarroak eta eztarriko gaitzak sendatzera ohikoa zen San Blasengana babes eske joatea. Santu honi eskainirik Antzuolako Basalde auzoan, Bergaran, Elgetan eta Aretxabaletako Leizabal auzoan dauden ermitetan, eta baita azken herri honetako San Lorentzo ermitan ere, bertara joateko ohitura gordetzen zen, orain gutxira arte behintzat. Beti ere, santuaren egunean egin eta bedeinkatzen ziren – eta diren – San Blas opilak janez (abereei ere ematen zitzaizkien) edo errezo eta kandelen eskaintza bidez lortu nahi izaten zen **babesa**²⁷⁹.

Belarriko gaitzen aurreko babesa eta sendakuntza berriz San Kristobali zegokion, eta santu honi eskainiriko Arrasateko eta

Bergarako ermitetara joateko ohitura gordetzen zen. Bertako olio bedeinkatuaren sendatzeko gaitasuna zela eta, kriseiluetako olioak hartu eta berria uzten zen.

Begietako gaitzei zegokienez berriz, Santa Luzia zen babesle. Gaixoak, Eskoriatzako Marin eta Bolibar auzoetan, eta Oñatiko Berezano auzoan santa honi eskainirik zeuden ermitetara joaten **ziren**²⁸⁰. Bergarako Santa Luziara joaten zirenean berriz, begietako gaixotasunengatik baino, norbaitek botatako begizkoa kentzeko izan ohi zen.

Hortzetako eta buruko minak kentzeko, Arrasaten, Meazterrekako San Balero ermita zen joan beharreko **lekua**²⁸¹. Buruko minei dagokienez, Oñatin, Garagaltzako San Juan Bataiatzailearen ermita ere famatua izan zen, jada 1516tik dokumentatzen denaren arabera. Juan Ochoak, Mercado de Zuazola (Oñatiko Unibertsitatearen fundatzaile) bere anaiari eskutitzez erantzun zion orduan, agindu bezala, bere burukominak arintzeko ermita honetan zenbait meza atera zituela esanez. Ikusten dugunez, pertsona boteretsu eta ilustratuek ere sinesten zuten ermitetako santuen sendatzeko gaitasunetan.

“Isipula” edo sarna Bergarako San Martzial ermitako iturrian sendatzera joaten ziren, eta herri bereko Leizariako San Lorentzora berriz, azaleko erreduren sendakizun **bila**²⁸². Garitxoak kentzeko txanpon batekin igurtzi eta hau limosna lez uzteko ohitura, Antzuolako Santa Agedan eta Oñatin, Arantzazuko Santa Kruz ermitan gordetzen zen.

Gatzagan, Zurtitzako San Martin ermitara, Lope Martinez de Isasti-k 1625ean idazten zuenaren arabera, berak “ethicos” deiturikoak (tisikoak) joaten ziren, edo sendatu, edo **hiltzera**²⁸³. Herri berean, San Antonioren edo Santa Kolonbaren ermitatik herrirako bidean zegoen

hormako hobi batean, agonian zegoenaren familia kideek heriotza ona izan zezan kandelak ipintzen zituzten.

Animalienganako babes eske ere, bedeinkazioak egiten ziren; Bergaran, Angiozar auzoko Pertegoitiako San Bizentera San Anton egunean eramaten ziren, eta auzo bereko Elexamendiko Andre Mariaren ermitan ere beste hainbeste egiten zuten.

Azkenik, Oñatin, Arantzazuko Amaren santutegian, inkisizioaren jazarpen garaietan, Amabirjina sorginkerien eta hauen kalteen aurreko babesletzat zutela aipatu behar. Baina Arantzazuri dagokionez, ezin ditugu Juana de Arriaranen sendakuntza gaitasun miragarriak ere ahaztu; izan ere, santutegiaren hasierako garaian, Amabirjinaren agerpen miragarriaz gain, Juana beraren gaitasun taumaturgikoek ere zeresan handia izan baitzuten, santutegiaren itzala handitzeko orduan; Anoetako Juanes de Echezarreta-k bere Asteasuko osaba eta aitapontekoari idatzirik bi eskutitzek gordetzen dute honen testigantza, 1494. urtean, ilobak osabari Arantzazura sendatzera joan ahal izateko dirua eskatzen baitzion:

“Honorable padrino: ... como el que está con trabajo demanda remedio, habemos información de personas de creer: que cabe Oñati está una iglesia de Sancta María, que se nombra de santa María de Arançadi, en la qual está una devota muger, que santigoa a los que van allí con necesidad e se han remediado personas tollidas, que estos miembros no se podían valer, e son sanos; e destos muchos, que casi hombre estaría pasmado de lo que se **cuenta...**”²⁸⁴

Ez ziren noski serora denak Juanak sortzen duen debozioa sortzeko gai izango, baina, batez ere ermitetako serorei dagokienez, – ermita sostengatzeaz gain – sendakuntzarako errituen gordailu ere izaten zirenez, bizilagunen artean errespetua eta aintzatespena izaten zuten.

Juanaren aktibitate taumaturgikoak alde batera utzirik, sineskera hauetariko askori, gainera, alderdi animista ere nabarizaie, kriseiluetako olio edo ura bitarteko, edo ukipenaren bidez, gurtza objektuaren indar sendagarria gaixoaren gorputzera iragaten delako hautemapena baitaramate baitan. Errituak, santuaren egunari zegozkion batzuen salbuespenaz, urtean zehar beharrezko zenean – eta ahal zenean – gauzatzen ziren, ermitetan, norbait egotekotan, serorak eta ermitauak baino ez zeudenean. Hori dela eta begiratu diegu zehatzago. Ohiturazko edo mandatuzko mezak (santuaren egunekoak, eta beste) eta prozesioak oster, erritu kolektiboak ziren, erroa hiribilduetan zuen erlijiositate elizkoiagoarekin, ofizialagoarekin, eta publikoagoarekin lotura ezartzen zutenak. Errogatibak ere espazio publikoan gauzatzen ziren errituak ziren, baina sineskera eta erlijiositate herrikoiarekin, azken hauek baino lotura estuagoa zutenak.

5.4. Andre Mariaren kultuaren heterodoxiak

Amabirjinaren kultuarekiko, Arantzazuko Juanaren kasuaz bestalde, eta sendakuntzaren aspektuez haratago, badugu beste agerpen heterodoxo xamar bat ere: Bergaran, Murinondoko Andre Mariaren edo San Blasen ermitako Amabirjina irekigarria. Bertan, itxitura fasean haurdun dagoen Amabirjina, irekidura fasean trinitatea baitan duela agertzen da, Aitaren, Semearen eta Izpiritu Santuaren jatorria, Amabirjina bera egingo balitz lez. Adierazpen sinboliko hauek bere garaian teologoek gaitzespena jaso zuten, eta irudi asko suntsituak izan ziren. Ikonografiaren ikertzaileen artean, Murinondoko hau, gorde direnen artean interpretazio

heterodoxo hau garbien azaltzen duena dela esan izan **da**²⁸⁵.

Estilo artistikoetan oinarriturik, XV. mendean kokatzen digu González Hernandok (zehatzago, 1420/1430 eta 1460/1670 bitartean), eta kronologia hau, hain zuzen ere, Andre Mariaren kultuak indar gehien izan zuen garai historikoari dagokiola diosku. Alabaina, Amabirjina irekigarri trinitarioen artean salbuespena ere bada; bere kanpoaldeko ikonografia berezia da, irudi bakarrean haurdun dagoen Amabirjinaren, Amabirjina otoizgilearen, eta *Sedes Sapientiae* Amabirjinaren arteko korrelazioa adierazten **baita**²⁸⁶.

XII. mendean Adam de San Victor-ek Amabirjina trinitatearen gordailutzat esplizituki adierazi zuenetik (“Salve, Madre de Piedad y de toda la Trinidad noble mansión / morada”), – Amabirjina trinitatearen gordailu baino, jatorri egiten zuten – interpretaziorik muturrekoenek XV. mendean zehar jo zuten goia, eta XVI.enetik aurrera, Trento ondorengo garaietan jada indarra galdu, eta gainbeheran joan ziren. Ikuspegi tradizionalak, trinitatearekiko, Maria Aitaren alaba, Semearen ama eta Izpiritu Santuaren emazte egiten zuen, baina irekigarri trinitarioek erlazioa alderantzten zuten, jainko Aita, Semea eta Izpiritu Santua bere sabelean kokatzean, Maria “– bere – Aitaren ama” bihurtzen baitzuten. Maria fededunen aurrean “sortzaile” paperean agertzen zen, “como si la Trinidad al completo hubiese tomado carne humana en la Virgen **María**”²⁸⁷. Gaitzespenak, bere garaiko Frantzian *turlupins* izenez ezagutzen ziren begardo eta beginen “mistizismo ‘faltsuaren’ aurka ere egin zuen” Gerson-ekin (1363-**1425**)²⁸⁸ hasi ziren, eta Trentoko Kontzilioan irudien sorkuntza eta gurtza gaitzetsi baino, beraien onarpen edo gaitzespenaren ardura apezpikuei esleitu bazitzaieen ere, Molanus-ek, kontzilioa amaitu eta bost urtera (1568), jada Gerson-en ideiak berreskuratu zituen. Funtsean, ikonografia horiek Idatzi Sakratuetan nahiz Eliz Gurasoen idatzietan

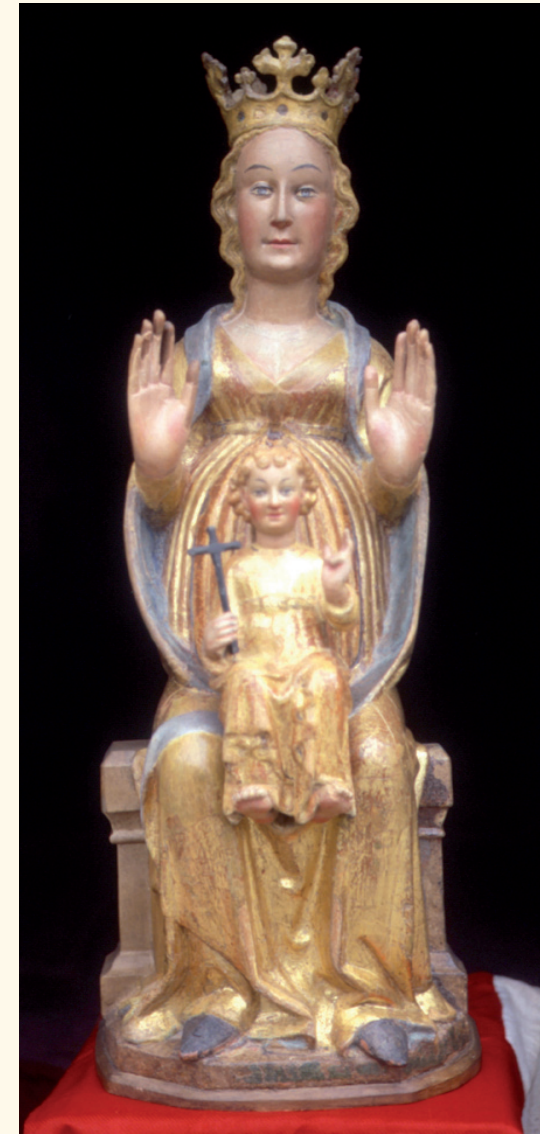
inongo oinarririk ez zutela, eta interpretazio okerretara gidatzen zutela argudiatzen zen, irekigarri trinitarioak debekatu beharko lirakekeela sostengatzeko. 1745ean Benedikto XIV.ena aita santuak erabat debekatu zituen azkenean, Behe Erdi Aroan eta Aro Berrian zehar polemika iturri izan zen gaiari bukaera eman **nahian**²⁸⁹.

Trento ondorengo testuinguruari erreparaturik, Murinondoko irudiari sabela itxita duela altzoan ipintzen zaion umea, ondorengo garairen batean Amabirjinaren ikonografia zaharra ezkutatzeko gehitua izan zitekeela pentsatu izan **da**²⁹⁰.

Trinitatearen inguruko alderanzketa teologikoen irudikapenaz gain, erlijiositate herrikoiaaren alorrean, Murinondoko ermita hau, jada aipatu lez, eta esanguratsuki, haurdun zeudenak erditze onaren eske joan ohi zirenetarikoa zen. Haurdunen eta erditzeen babesgoa beste irekigarri batzueganako kultuetan ere aurkitzen da, Autun-en (Frantzia) eta Pie de Concha-n (Kantabria) **kasu**²⁹¹. Seroren presentziari dagokionez, ermitako liburuan 1564. urtetik aurrera aurkitzen ditugu bertan (liburua bera 1555etik aurrerakoa da), eta 1570ean hiruk behintzat egon behar zuten bere zerbitzura, bertan bizi zen serora zaharrenaz gain, ermitatik kanpo bizi ziren “besteak” aipatzen **baitziren**²⁹². Elementuak batzen zaizkigu, baina zaila da jakitea zer nolako loturak zeuden euren artean, iturri dokumentalek zuzenean isladatzen ez dituzten aspektuak baitira.

Dena den, Gatzagako Dorletako santutegiko beaten testamentuetan aurkitzen ditugun “creiendo como creo en la Santissima Trinidad Padre Hijo y Espiritu santo tres personas distintas y un solo Dios verdadero y en la Virgen Santissima su **Madre**”²⁹³ edo “creiendo, como crehe el Misterio de la Santissima trinidad Padre Hijo, y Espiritu santo que son tres personas distintas, y un solo Dios verdadero,

y la Ynmaculada Purissima Concepcion de Maria Santissima su **Madre**²⁹⁴ lako espresioek, ematen digute zer pentsaturik, Amabirjina Trinitatearen ama egiten dutela baitirudi. 1700ean idazten dieten arautegian ere, beaten beharra “para que cuiden de su adorno y siruan a Dios nuestro señor y a la Santísima Virgen su madre” zela zehazten **zen**²⁹⁵. Beste batzuetan oster, “Madre del Verbo **encarnado**”²⁹⁶ dela zehazten da, interpretazio ofiziala egoki adieraziz. Ez dezagun ahaztu, Dorletako santutegian Amabirjinaren kultua lantzen zela, tradiziozko legendaren arabera, bere jatorria preseski honen agerpen batean bailuke. Bestalde, Murinondoko Andre Mariaren ermitaren kasuan lez, umeei asoziatutako babes gurtzak aurkitzen ditugu, oraingo honetan, haurdun zeuden emakumeak baino, umeak eurak babestu eta sendatzera bideratuak zirenak.

Murinondoko Gizakundearen Andra Mari
irekigarriaren irudia

Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondoa / Egilea: Juan Idigoras

- ◀ 248 RUBIO DE URQUÍA, G., “Espacios femeninos en la sociedad vasca tradicional: la mujer y el culto a los antepasados”, *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, LII. Alea, 1 zenb. (1996), 12 or. Lan honek, hein batean, bere ardatzak J.M. BARANDIARAN eta J. CARO BAROJAren lanetatik jasotzen ditu, hauen azterketetatik, emakumearen eta erlijioaren espaziori dagozkien aspektuak batuz.
- ◀ 249 *Íbid.*, 25 or.
- ◀ 250 *Íbid.*, 27-28 or.
- ◀ 251 *Íbid.*, 28-32 or.
- ◀ 252 MADARIAGA ORBEA, J., *Una Noble Señora: Herio Anderea. Actitudes ante la muerte en el País Vasco, siglos XVIII y XIX*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 1998, 200-201 or.
- ◀ 253 *Íbid.*, 233 or.
- ◀ 254 RUBIO DE URQUÍA, G., *op.cit.*, 19-27 or.
- ◀ 255 AGIRREAZALDEGI, A., *Heriotza Euskal Herrian*. Donostia, Kriselu, 1989, 40-42 or.
- ◀ 256 RUBIO DE URQUÍA, G., *op.cit.*, 40-42 or.
- ◀ 257 MADARIAGA ORBEA, J., *op.cit.*, 235 or.
- ◀ 258 *Íbid.*, 234 or.
- ◀ 259 DUVERT, M., “Les andere serora et le statut religieux de la femme dans le culture basque: étude ethnographique”, *Hommage au Musée Basque*. Bayonne, Société des Amis du Musée Basque, 1989, 402 or.
- ◀ 260 *Íbid.*, 401 or.
- ◀ 261 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g.
- ◀ 262 MADARIAGA ORBEA, J., *op.cit.*, 236-237 or.
- ◀ 263 DUVERT, M., *op.cit.*, 407 or.
- ◀ 264 BERNAL DE LUCO, J., *Constituciones Synodales del Obispado de Calahorra y la Calzada, hechas y ordenadas por los Prelados en ellas nombrados, agora nuevamente compiladas y añadidas por Joan Bernal de Luco, con acuerdo del Sínodo que por su mandato se celebró en la Ciudad de Logroño el año 1553*. León, anno de XDLV, LXXVI fol.
- ◀ 265 AGUIRRE SORONDO, A., “Usos y creencias mágicas en Euskalerría sobre las campanas, campanillas y cencerros”, *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 6. alea (1988), 132 or.
- ◀ 266 SORONDO, I., “Las 38 ermitas de Bergara. Estudio etnográfico-histórico”, *Anuario de Eusko-Folklore*, 31 Alea, 1982/83, 197-198 or.
- ◀ 267 Adibidez, 1688.ean, Mariana de Aldai eta Maria de Larrea serorak bizi ziren bertan, eta kanpaiaren ardura beraiei zegokien (San Migel ermitaren liburua, Bergarako Udal Artxiboa, 01-L/113, 2v fol.).
- ◀ 268 KARDABERAZ, A., *Ama Beneragarri Josefaren bizitza*. Iturria: KARDABERAZ, A., *Euskal lan guztiak*. La Gran Enciclopedia Vasca, 1974 (*Klasikoen Gordailua* web gunean eskuragarri), 38 or. Zenbait urtean zehar Azkoitiko Santa Kruz ermitan izan zen serora lanetan emakume hau, eta ondorengo gorabehera askoren ostean, bizi izan zen ermitaren gainean eraikiko zen brigiden komentuko abadesa izatera heldu zen.
- ◀ 269 AGUIRRE SORONDO, A., *op.cit.*, 131-136 or.
- ◀ 270 ELORZA, E., “Expresiones seculares de religiosidad en rituales: La rodadura de niños sobre el altar y otras prácticas de curación en Gipuzkoa”, *Euskoneus & Media*, 133 zenb. (2007), 4 or. Informatzailea: Astigarragako I. Gorriti (1921).
- ◀ 271 *Íbid.*, 2 or.
- ◀ 272 Hurrengo orrialdeetako informazioaren gehiengoaren iturria honakoa da: AGUIRRE SORONDO, A. / LIZARRALDE ELBERDIN, K., *Ermitas de Gipuzkoa*. Ataun, Fundación José Miguel de Barandiaran Fundazioa, 2000. Bailarako herrien inguruko informazioa ondorengo orrialdeetan: Antzuola: 48-54; Aretxabaleta: 54-61; Arrasate: 61-69; Bergara: 112-138; Elgeta: 176-182; Eskoriatza: 196-209; Leintz Gatzaga: 265-270; eta Oñati: 298-324.
- ◀ 273 HERRASTI ERLOGORRI, L. / ETXEBERRIA GABILONDO, F., “El nacimiento de un rito: Amandre Santa Inés en Arrasate”, *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 26. Alea (2004), 639-651 or. Aretxabaletako Goroeta auzoko Santa Ines ermitak izena Arrasateko santa momifikatuaren agerpenaren aurretikoa zuen (1551-52 inguruan jada izen horrekin dokumentatua dago), Santa Ines martiri erromatarrari zegokiokkeen (neskatilen eta bikoteen patroia). Alabaina, Arrasateko Santa Inesek gurtza absorbitu zuela dirudi, bertako errituaren baitan amesgaiztoen eta lotarako arazoaren aurreko babesgoa jasoko baita. Ines / amets hotsen loturatik, *Ingumaren* aurka babesteko, lotara joan aurretik kantatzen edo erreztatzen ziren letaniak ere egin ziren; hemen Arrasateko eta Bergarako bariantek jaso ditugu: Arrasate:
Amandre, Santa Ines, / bart egin jot amets, / Ona bada, bion partez, / txarra bada, dihoala ihes.
Amandre, Santa Ines, / bart egin dot amets, / Ona bada, bion partez, / eta txarra bada, inondako bes.
Bergara:
Amandre Santa Ines, / bart egin dot amets: / Ona bada, bion partez, / txarra bada, batere ez.
Amandre Santa Ines, / bart egin det amets: / Ona bada, bion partez, / txarra bada, bion kaltez.
- ◀ 274 Antzuolan, amak hiru ostiraletan jarraian joaten ziren San Bartolome eta San Pedroren ermitara, lehenaren irudiaren aurrean erreztatza, eta umeak santuaren irudiari eskuineko hankan muxu eman ziezaion, honek indarra emango ziola sinesten baitzen. Antiguako Amaren ermitan, kanpoan den gurutzera eramán ohi

zituzten. Bertan, amak, familia kideren batek edo serorak lagundurik hiru bira emanarazten zitzaizkion umeari, bira bakoitzeko Aita Gure bat erreztatzu eta umeari gurutzearen azpialdean dagoen oilar baten irudiari muxu emanaraziz. Gero ermitara sartzen ziren erreztatzera, eta limosnaren bat utzi edo kandelaren bat pizten zuten. Oñatin, Lezesarri auzoko San Esteban ermitan, kriseiluko olioarekin umeen hankak igurzten zituzten, eta gero bertan horretarakoxe dauden adreilu batzuei hiru bira ematen zizkieten.

- ◀ 275 Elosuko Santa Kruz ermitara amak etortzen ziren, erreztatu eta kandela bat eskaintzera. Oñatiko Santa Maria Magdalena ermitan berriz, Borjako San Frantziskoren kanpaitxo edalontzi lez erabilirik, umeari ur bedeinkatua edanaraztea zen erritua.
- ◀ 276 Oñatiko San Julian ermitaren kasuan, amak joaten ziren bertako kriseiluko olio bila, umeei tripako minak kentzeko gaitasuna zuela eta.
- ◀ 277 Santuari erreztatu, limosna eta kandelak eskaini, eta ermitako kriseiluko olio – bedeinkatua – hartu eta ordeztzeko uztera joan ohi ziren amak, umeei. Olio horrekin igurzten zen umearen burua, eta hau hiru astean zehar, asteo egun berberean bertara joanez egin behar izaten zen.
- ◀ 278 Bertako harri batean landuriko bataiarrian gerriraino bustitzea zen erritua; horrela, umeak errazago izateko “berau” (beratu) egiten ziren. Lotsatiak zirenek zapiren batekin bustitzen zuten gorputza.
- ◀ 279 Elgetako San Blasen, apezak, mezaren ostean, “V” eran jada bedeinkaturiko bi kandelaren tartean mutiko eta neskatilek burua sartzen zutela, erritualari zegozkion otoitz batzuk egiten zituen. Gero, amek eskakizunerako kandelak pizten zituzten.
- ◀ 280 Eskoriatzako Bolibar auzokoan, santak plater batean aurkezten dituen begiak ukitzen dira behatzekin, eta ondoren gaixoak beraren begiak igurzten ditu.
- ◀ 281 Aldareari hiru bira ematen zitzaizkion, bakoitzeko Abemaria bat erreztatzu.
- ◀ 282 San Martzialeko iturrira trapu zuri bat eramaten zen; hau iturriko uretan busti, eta berarekin burua igurtzi ostean, inguruko sastraketara botatzen zen. Trapuek gaixotasuna eurekin zeramatela eta, bertan gelditzen ziren, inork ukitu gabe.
- ◀ 283 MARTÍNEZ DE ISASTI, L. de, *Compendio Historial de la M.N. y M.L. Provincia de Guipúzcoa*. Bilbo, Ed. Amigos de Libro Vasco, 1985 (1625), 222 or.
- ◀ 284 MENDIZABAL, M., “Origen de los franciscanos en Oñati”, *Historia de Oñati: siglos XIV-XIX = Oñatiko historia: XIV-XIX mendeak*. Oñati, Oñatiko Udala, 1999, 102 or.
- ◀ 285 GONZÁLEZ HERNANDO, I., “La Virgen de San Blas de Buriñondo en Bergara: ejemplo y excepción de Virgen abridera trinitaria”, *Anales de Historia del Arte*, 16. Alea (2006), 60 or.
- ◀ 286 *Ibid.*, 62-63 or.
- ◀ 287 *Ibid.*, 69-73 or.
- 288 BAZÁN DÍAZ, I., *Los herejes de Durango y la búsqueda de la Edad del Espíritu Santo*

en el siglo XV. Durango, Durangoko Arte eta Historia Museoa, 2007, 110 or.

- ◀ 289 GONZÁLEZ HERNANDO, I., *op.cit.*, 73-75 or.
- ◀ 290 *Ibid.*, 66 or.
- ◀ 291 *Ibid.*, 64-65 or.
- ◀ 292 Murinondoko Andre Maria (San Blas) ermitaren liburua, 1555-1662. Bergarako Udal Artxiboa, CD/001-5 sig.
- ◀ 293 Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 331 kaxa, 3 zenb., 92r fol.
- ◀ 294 *Ibid.*, 98r-98v fol.
- ◀ 295 Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoa, Dorletako (Leintz Gatzaga) Andre Maria santutegiko liburua, 1691-1733. (06.112 kodea), 2568/000-00 sig., 65v fol.
- ◀ 296 Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 331 kaxa, 3 zenb., 96r fol.

6

NEURRIAK ETA DEBEKUAK ARO BERRIAN ZEHAR

6.1. XVI. mendea: lehen neurriak

Beaten eta seroren gaineko ondorengo legedia ezartzeko orduan, eta abian zen Kontraerreformak emakumeari esleitzen zizkion patroietan sartarazteko, Trentoko XXV. sesioa (1563) erabakigarria izan bazen ere, aurretik ere izan ziren ohituren eraldaketarako hainbat saiakera. Jada aipaturiko adibide goiztiar bat dugu Oñatiko San Migel parrokian, 1425ean, sakristauaren eta seroraren eginkizunak definitu eta ezartzeko akordioa egin zenean; ez zuten garbi, antza, bakoitzari zein lan zegokion. Berez, seroraren aldareko zerbitzua ekidin nahi zen, objektu sakratuak emakumeen eskutatik kanpo mantendu behar zirela eta. Horrela, sakristauari aldareko bi kandelaren arduraz gain, kandelatarako argizaria egitea eta elizako zoruari argizaria ematea esleitzen zitzaizkion eginkizuntzat, eta seroraren eginbeharrak osterara, ugariagoak, elizaren “mantentzearekin” zerikusia zuten gainontzeko egitekoek osatzen zituzten (garbiketak, argiteria, ur eta ardo hornikuntza, *etab.*)²⁹⁷. Adibide honek Aro Berrian zehar arazo iturri konstantea izan zen auzi baten aurrera gakartza: elizako zerbitzuan sakristauek eta serorek izan behar zituzten eginkizunen arteko ezberdintasunen ezarpena, eta bereziki, serorak, emakume ziren heinean, sakratutzat hautematen ziren espazio eta objektuetatik urruntzeko neurrien aplikaziora.

Halatsu, 1516-1545 urteen bitartean Kalagorriko apezpikuen bisitatzailleek Bergarako San Pedro parrokiara egindako bisitetan seroren eta bereziki hauen elizaren zerbitzuaren inguruan eman zituzten aginduetan, beste zenbait aspekturen artean, nabaria da aldareetatik urrundu zitezen borondatea ere:

“El dho. Señor probisor fue ynformado como avía quatro o cinco beatas q. andan siruiendo en al dha. Yglesia y muchas vezes ... van por las gradas arriba ansy al altar mayor como a los otros laterales e suben hasta el altar y alli ponen candelas y otras cosas lo que es proybido... queriendo rremediar sobre ello mandamos a las dhas. beatas que ellas e qualquiera otra mujer no suban las gradas del altar ...”²⁹⁸

Agindu hau 1525 eta 1535 bitarteko bisitetariko batean eman zen, eta 1545ean berriz aurkituko dugu, zehazki serorei, eta orokorrean emakumeei ezarrita. Bertako ohituren beste hainbat aspektu ere deigarri zitzaizkien, eta arbuiagarri: heriotza errituetan ziren “aldiaguille”en gehiegizko negarrak eta “erostari”en *kantuak*²⁹⁹, seroren aldareetako eta jarlekuetako zerbitzua, doneskainen errituan sortzen ziren arazoak... Aro Berrian ohikoak izan ziren ohitura hauek ere, ondorengo garaietako hainbat bisitatzaileraren buruhausteen jatorri ere izango zirenak. Izan ere, ikusi dugun bezala, askotan aginduok ez baitziren betetzen; jarrai ditzagun baina hurbilagoatik.

Besteak beste, seroren kopurua bera, eta ordena erregularrekiko loturak ere arautu nahi izan ziren:

“Yten mando su señoría que en dha. Yglesia solamente tengan una freira para barrer e limpiar la dha. Iglesia la que mas onesta se hallare, e para que labe los hornamentos y sabanas de la Iglesia. E que si mas quisieren que no las acojan sino que estén en sus casas e sirvan a Dios como mejor pudieren. E entre an alguna de las religiones que por la Santa Iglesia rromana estan aprobadas... pero si algunas estan rreçibidas tubo por bien que se tolere durando ellas en castidad y en virtudes hasta que Dios disponga de ellas otra cosa. Pero que de aquí adelante no acoja ninguna (sin escritura?) de su señoría y esto mando *guardar...*”³⁰⁰

Ikusi dugu jada nola, agindu honetan zehazten den lez, parrokia askotan, ordenaren baten abitua eramatea (frantziskotarrena gehienetan) bertako seroren hautaketarako baldintza bihurtu zen. Baina abitua eramatea ez dezagun oker uler, ez baitzen beti, botoak profesatzen zirenaren seinale izaten.

Jada aipatu dugun agindu bat ere, serorei elizako maindire erabiliak berrerabiltzea eragozten ziena, tarte honetan emana izan zen³⁰¹, eta beste agindu interesgarri bat ere bada, elizako eskaingai edo doneskainei dagokiena, eta jarlekuek eta bertako errituek herri eta auzoetako botere egituretan zuten garrantzia gogorarazten diguna. Etxekoandreen jarlekuen zaintzan lagundu eta heriotza errituetan emakumeen gidari egiten zuten heinean, serorak zenbaitetan jarlekuek eta bertako errituek komunitate baitako botere egituraren adierazpen gisa sortzen zituzten arazo eta liskarretan inplikaturik egon ohi ziren:

“Yten por quanto somos ynformados q. de ofrecer las dhas mugeres seroras las ofrendas de personas particulares se han seguido e syguen algunos ynconbenientes ... a vezes escandalos e alboratos ... mandamos q. de aqui adelante (ninguna) de las dhas seroras puedan ofrecer y ofrezcan obladlos ny ofrendas algunas por otras personas particulares so pena de excomuni6n e de una lybra de cera pa. la dha Yga.”³⁰²

Seroren euren artean ere bazen liskarrik, San Pedroko beaten artean 1538an gertatu zena kasu. Maria Garcia de Gorosavel-ek Domenja de Ascarrunz-i sekulako jipoia eman zion kanderailua eskuetan zuela; honek Gipuzkoako korrejidorearengana jo zuen, zigor eske:

“en Vn dia deste mes corriente y Ano en la casa de rrecalde que es en la dicha villa lin[?]deada por la vna parte con el camino real que pasa para Mizpildi y por la Otra parte tras mancanas de la dicha mysma casa y por la parte debaxo el camino rreal que ba para Vriburu que estando yo salba y segura syn hazer ny dezir por que mal ni dapno rreçibir devisa la dicha Maria Garcia con Animo perberso y dapnado dello me dio muchos y dibersos golpes con vn candelero de laton que en las manos la tenia espeçial-mente en la cabeça me herio de la qual herida me sallio mucha sangre y me corto dos y tres benas por lo qual [?] quedara [?] de vista corporal según me dizen y rrelatan cirujanos y medicos espertos que de la Arte y çiencia saben y no contenta con la dicha herida y golpe de que quede aturdida me dio otros dos golpes en el braço izquierdo y pescueço con el dicho candelero de que E estado lijada por ende pido y suplico a Vm abiendo la rrelaçion suso dicha por Verdadera [...] a la dicha Maria Garcia condene A las mayores y mas graves penas que por derecho y fuero **hallare**”³⁰³

Domenja de Ascarrunz-ek korrejidoreari informazio diligentziak egiteko eta bilaketak hasteko bere merinoetarikoren bat bidaltzeko eskea egin zion hortaz, eta erantzunez, korrejidoreak Maria Garcia de Gorosavel freira kartzelatzeko eta auziaren ikerketarako hiru lekuko aurkezteko agindua eman zuen. Baina auziaren ondorengo ibilbiderik ez baitakigu, jipoia zergatiak zeintzuk izan ziren jakin gabe geratu beharrean gaude.

Bitartean, apezpikutzaren mailan, ohituraz pertsona batzuen ardurapean zeuden erietxe eta ermiten inguruko aipamen adierazgaitz bat baino ez zen errepikatzen 1555eko konstituzioetan; Diego López de Zúñiga-k emana zen, 1410. urtean. Ez dirudi seroren inguruko ardura gehiegirik zutenik:

“La cura y administracion de los hospitales y leprosarias, y de las ermitas encomendamos a los curas de las yglesias: y donde viere dos que sean ambos, y se auengan entre si que el vno tome la carga. Pero si el concejo quisiere con el cura poner vna buena persona para la tal administracion, que lo puedan hazer ambos a dos, y den cuenta cada año en concejo delante clerigos y legos de el lugar, y si mal lo hizieren, que lo hagan entender a nos, porque lo proueamos y les demos pena a los que hallaremos culpantes. Y demas que qualquier de los primicieros y mayordomos que encubrieren qual quier cosa de lo sobre dicho, seyendo probado, que lo paguen [...] Pero que acerca de algunos hospitales, o ermitas que estan de costumbre encomendadas a personas algunas, que especialmente tengan dellos cargo, y den cuenta, que no se estienda nuestra constitucion a aquellos, pero que los tales curas nos lo hagan saber en las visitaciones, porque den cuenta cada año aquellos que los **tuuieren**”³⁰⁴

Baina izan beharko zituzten arazoren batzuk, 1557ko Gipuzkoako Batzarretan korrejidoreak seroren gaineko kexua azaldu baitzuen, kontrol gehiagoren eske:

“Este día el señor Corregidor representó a la dicha Junta el poco servicio que ay en algunas yglesias d’esta Provincia donde ay patronazgos que son a probisión de los pueblos, e de cómo algunos pueblos que ellos mesmos presentan los beneficios dan aquellos a personas de poca esperiençia y que no son para ello. E que así bien en algunas ermitas d’esta Provincia o en las más d’ellas residen por monjas o seroras, mugeres moças y de mala vida a cuya causa redundo mucho desservicio de Dios y escándalo de las gentes; para que Sus Mercedes diesen horden en todo **ello**”³⁰⁵

Batzarrak zortzi mandatari izendatu zituen, gaia aztertu eta hartu beharreko neurrien gaineko iritzia eman zezaten. Azterketak

egin, eta batzarrean iradokizunak aurkeztu zituztenean, zenbait neurri hartzea hitzartu zen: Lehenik, alkateei, nork bere jurisdikzioan ziren seroren gaineko informazioa batzea agintzen zitzaien. Zintzoak, bizitza onekoak eta kultuaren zerbitzurako egokiak ote ziren ikertu behar zuten. Hala ez liratekeenak eliza eta ermitetatik bota behar zituzten, eta zigorrak “condignamente a sus delitos y profanidades” ezarri. Horien ordezkoez 40 urtetik gorakoak beharko zuketan izan, eta bizimodu onekoak ote ziren ikertu ostean emango zitzaiekeen kargua. Bigarrenik, Probintziak Kalagorriko, Iruñako eta Baionako apezpikutzetara eskutitzak bidaltzea adostu zen, hauek Probintziako bikario eta erretoreei aipaturiko neurriak betearaz ziezazkieten. Azkenik, herriek Batzar Orokorretara bidaltzen zituzten ahalduen neurrien betearazpenaren berri eman behar zutela agintzen zen, bi mila marabeditako zigorraren **mehatxu**pean³⁰⁶.

1565. urtean, ordena mendikanteekiko lotura aldakorretan zeuden beatak zirela eta (oraindik ez zen klausurarik ezarri), udalen eta apezpikutzaren arteko jurisdikzio arazoak hasi ziren. Soraluzeko beata batzuek, “deziendo ser veatas religiosas no tenyendo monesterio ny religión y tenyendo bienes en particular”, probintziaren eta udalaren zergak ordaintzeari uko egin zioten. Errege jurisdikziotik at zeudela, eliz jurisdikzioa omen zegokiela. Auzia Kalagorriko Probisorearengana eramana zuten, eta honek arrazoia emana **zien**³⁰⁷. Batzarrak, aprobaturiko ordenen bat profesatzen ote zuten, edo Aita Santuaren pribilejioren bat gozatzen ote zuten ikertzea agindu **zuen**³⁰⁸. Ordenei modu batera edo bestera loturiko beatak, arazoak izaten hasiko ziren laster, klausuraren agindua zekarren *Circa Pastoralis* bulda hurrengo urtean (1566) aginduko baitzen. Buldaren aplikazioaren aurrean, 1574. urtean, frantziskotarren Kantabriako Probintziako sekretarioa zen Joan

de Arriaran-ek Probintziari beaten klausuraren aurkako kartak eskatu zizkion, agindua betez gero, goseak hilko zirelako eta; eman egin zitzaizkion³⁰⁹. Bizkaiko Jaurgoak ere beaten klausuraren aurka egin zuen, eta auzitan hasi zen frantziskotarren Ministro Orokorrekin³¹⁰.

Baina kontua da, ordenenganako lotura gabeko beste serorek ere, hurrengo urteetan zehar, jurisdikzio zibila ekidin nahi izan zutenean, elizakoa zegokiela argudiatu zutela. Horrela, Probintziako Batzarretara heldu ziren 1584an Tolosan³¹¹ eta Beizaman³¹², 1593an berriz ere Tolosan³¹³, eta 1599an Ordizian (Legorreta)³¹⁴ gertaturiko kasuak. Probintziaren aldetik, ikusi lez, hauek profesiorik egin gabeak zirela eta ondasun propioak zituztela argudiatzen zuten, jurisdikzio zibila zegokiela defendatzeko.

1601ean hasi zen beste auzi batean berriz, serorak berak eskatu zuen Probintziaren babesa. Zumaiako Santa Klarako freira zen Francisca de Arrieta-ri, Tomás de Maurica eta Juanes de Azcorra soldaduek, “fuerça y malos tratamientos y heridas” egin zizkioten. Bortxatu egin zutela dirudi. Soldaduok Donostiako goarniziokoak zirenez, bertara itzuliak ziren, eta Juan de Yturgoyen soldaduen auditoreak, gertaturikoaren berri izanik, atxilotu egin zituen. Baina honek ez zituen soldaduak Gipuzkoako Korrejidorearengana bidali nahi, auzia berari zegokiola eta³¹⁵. Hiru urte geroago zabalik jarraitzen zuen konpetentziaren gaineko auziak³¹⁶, eta 1605ean Francisca-k amore eman zuenez, auzia bertan behera gelditu zen³¹⁷.

Jurisdikzioaren inguruko arazo hauek sortzen ziren bitartean, 1585 eta 1586. urteetan egindako Batzarretan, serorei kargurako eskatu behar zitzaizkien gutxieneko baldintzak zehaztuz, agindu berbera errepikatu zen:

“Este día la Junta hordena y manda a los alcaldes hordinarios de las villas, alcaldías y valles de la dicha Provincia y a las demás personas que tubieren voz e voto que, en las provisiones y presentaciones que ubieren de haçer e hiçieren de aquí delante de seroras para el serviçio del culto divino, agan la nombración y presentación d’ellas en personas que fueren de quarenta años arriba e no dende abaxo. E que estas tales sean de las naturales y originarias de la dicha Provincia, hijasdalgo y de buena fama, so pena de diez mill maravedís a cada uno para la cámara y fisco de Su Magestad, atento que de lo contrario se an visto averse ofresçido algunos ynconbenientes”³¹⁸

Baina mende bukaera aldean, eta jurisdikzio arazoez bestalde, Batzar Orokorren ardura ziren zenbait arazok jarraitzen zutela dirudi. Horrela, 1594an, doneskainen errituan izan ohizirenliskarretarikobaten berri dugu, Bergarako ahaide nagusien etxerik boteretsuenetarikoen artean gertatu zena gainera; San Pedro parrokian, Maria de Yzaguirre beatak, Ozaetako etxearen izenean eskaintza egitean, Gabiria etxeoen aurretik joan nahi izan zuen:

“... ayer dia de San Miguel y hoy dia en la iglesia parroquial de señor San Pedro de la dicha villa, al tiempo de las ofrendas, una señora llamada Maria de Yzaguirre se puso en diferencia a querer ofrecer primero que otras mujeres el pan que llevaba para la dicha ofrenda con intento de anticiparse a la ofrenda que se iba a hacer de la sepultura de la casa y solar de Gabiria por doña Catalina de Mallea, señora della que murió y fue enterrada el dicho dia de San Miguel, o por intentos a fin de causar alboroto y escándalo en la dicha iglesia. Lo cual había sido y era contra ordenanza y costumbre que en la dicha se había tenido y se tenía de tiempo inmemorial a esta parte orden y acuerdo del cabildo clero y justicia y regimiento e vecinos de la dicha villa, en que por oviar y excusar las diferencias e inconvenientes que podía haber en el modo de ofrecer estaba

ordenado que en las cuatro partes que se hacen y se acostumbran hacer en la dicha iglesia las ofrendas se guardase orden como se ha goardado; de que de la sepultura del defunto más moderno se hiciese la primera ofrenda, e por quanto la dicha beata contra esta orden y costumbre se movió a hacer lo suso dicho, y convenía poner remedio para adelante para que cesen los inconvenientes que de no guardar la dicha orden y costumbre se podían seguir en la dicha iglesia; mandó su merced notificar a la dicha beata para que de aquí en adelante no se mueva a ofrecer ni hacer otra novedad contra la dicha costumbre y orden, sino que deje hacer sus ofrendas de las sepulturas de los difuntos más modernos, so pena de diez ducados aplicados para la cámara de su magestad y gastos de su real **justicia...**³¹⁹

Ikusten dugunaren arabera, Udaleko agintariek, kabildoek eta apezek ere egina zuten arazook ekiditeko akordio eta ordenantza bat, eskaintzaren lehentasuna azken hildakoaren arabera ezartzen zuena. Alegia, eskaintzaren ordenak etxeen eta sendien botere mailaren araberrako lehentasuna sinbolikoki adierazteko zuen funtzioa, hein batean behintzat, alderatu nahi izan zen. Baina lehentasun sinbolikoek liskarrak sortzen jarraitzen zuten, ikusten dugunez.

Oñatin aurkitzen dugu osteraren ermitetako “mugeres moças y de mala vida” omen ziren horiekin gertaturikoen adibide bat, 1593. urtean. Mari Ramos de Laquidiola serora, Maria de Olaçaran serora laguntzaileak eta berarekin ermitara garia aletzera zihoazen beste bi emakumek ohean hilik aurkitu zuten. Bizilagunek bazuten susmoren bat, gorpua aztertu zuten bi zirujauak eta medikuak berriz aztertzeko eskatu baitzieten; hauek, lehen aldiz aipaturiko heriotza naturalaren iritzia berretsi zuten. Baina seroraren heriotzak ez dirudi bere laguntzaile Maria de Olaçaran-i tristura handiegirik eman zionik, lagun batzuk ermitan baturik, jada serora berria zenak emaniko gazta,

intxaurrak eta ardoa lagun, hurrengo egunetan parrandatzoren batzuk egin baitzituzten, zenbaitetan goizalderaino luzatzen **zirenak**³²⁰.

Laburbilduz (auzia eta informazio diligentziak luzeak baitira), kontua da, Maria de Olaçaran serora laguntzaileak eta bere zenbait familia kide eta lagunak hil zutela Mari Ramos de Laquidiola serora zaharra. Horrela azaltzen du behintzat lehenaren hamabi urteko Juan Garcia anaiak berak; serora zaharra hilik “aurkitu” baino lehenago, bere arreba Mari Garcia de Arriaran alargun gaztearekin bidali zuen Balzategi baserrira, ermitako arropa batzuk otar batzuetan zituztela. Baina mutikoak susmo txarra hartu zien, eta:

“[...] dixo a la dicha su hermana e moça que cuya era aquella ropa que ellas algo avian hecho de la dicha Mari Ramos serora o la auian muerto. Las quales le dixeran que ellas / o quien quiera que la hubiese muerto no hablase este confesante palabra sobre ello y si no le matarian a **el**”³²¹

Hainbat gorabeheraren ostean, Martin de Elordui akusazioaren fiskalak, Maria Garçia de Olaçaran serora, honen anaia Joan Garçia de Olaçaran, Joan del Castillo Çamalloa, eta Françisca de Balçategui-rendako honako zigorra eskatu zuen:

“[...] los condene en las maiores y mas graves penas que por derecho leies fueros costumbres y prematicas de estos reinos contra los tales estan estableçidas las quales por todo rrigor mande ex[*ecu*]tar y llebar a deuido efecto con sus personas [...] otrosi a Vm pido inçidentemente pues es el dicho delito tan grande y atroz y ay indicios sufiçientes y bastantes para ponerlos a question de tormento y que alli declaren la verdad los conpela y apremie a ella porque los dichos rreos an ocultado y trasportado mucha cantidad de bienes [...] los ponga en su carçel publico con bastantes prisiones

y no les den soltura ni en fiado ni en manera alguna fasta que de ellos me sea hecho entero conplimiento de iusticia atento [a] los delitos por ellos cometidos asi en la muerte violenta que dieron a la dicha Mari Erramos como en trasportar y ocultar sus bienes son graves y atroces y requiere la dicha prision para lo qual el officio de Vm imploro y pido iusticia [...]”³²²

XVI. mendearen bukaeran, beraz, seroretariko batzuek sortzen zuten oraindik nahikoa buruhauste.

6.2. XVII. mende hasierako desagerrarazte saiakerak

Apezpikutzaren aldetik, 1602. urteko Kalagorriko konstituzio sinodaletan ikusi dugun lez, jada seroren egitekorik gehienak sakristauari esleitzen zitzaizkion, eta ermita bakoitzean serorarik zaharrena baino ez zen baimentzen, betiere 40 urtetik gorakoa bazen. Horrez gain, konstituzioen publikazioaren ostean, izendapen berrietarako apezpikutzaren lizentzia izatea derrigorrezkoa zela agintzen zen³²³. Gauzak horretan zirela, 1607an, Bergarako Santa Marina parrokiari atxikiriko ermitetako serorek, defentsarako botere bat erredaktatu zuten notario aurrean, apezpikutzatik, zeramaten bizimoduaren berri izateko, galdeketa egiten hastekotan zirenen berri izan zutenean³²⁴.

Puntu eta garai honetara heldurik, begirada Gipuzkoatik haratago jaso beharrean gaude, seroren aurkako neurriak, Euskal Herri guztian hasi baitziren zorrozten. 1614tik aurrera Kalagorriko apezpiku

zen Pedro González del Castillo-ren erabakiak eta sortu ziren arazoak ez dira egoki ulertzen, testuinguru orokorrari begira jarri ezean; datu zehatz batzuk emango ditugu, gaiarekiko dagozkigunak kokatzeko.

Jada XVI. mendearen lehen erdialdean, Martín de Castañega teologoak, bere *Tratado de las supersticiones y hechizeras* (1529) liburuan, sorginkeriatan ibil zitezkeen emakumeen artean, naturalista, belargile eta emaginez gain, serorak ere aintzat hartu zituen³²⁵. Seroren gaineko kontrola, Iruñeko apezpikutzan Kalagorrikoan baino lehenago hasia zen, bestalde, apezpikutzaren titulua jada 1540. urteko konstituziotatik eskatzen baitzitzaien³²⁶. XVI. mendeko gertakizunen harira sortzen joango zen joera misoginodun literaturaren (Tasso, Ronsard, Ariosto, Jean Bodin), eta noski, sorginei buruz ziharduenaren (Sprenger eta Institoris-en *Malleus maleficarum* sonatua kasu) eragina, 1609an Lapurdin triskantzak eginga zen Pierre de Lancre inkisidoreak 1613an idatziriko lanean isladatzen zen; lan honetan seroren gain sortzen zen irudiak izan zuen ondorengo garaietan ondoriorik, elizetan deabruak zituen “infiltratutzat” hartzen baitzituen; horrez gain, sorgin ehizan errearazi zituen bi seroraren berri ere eman zuen. 1621eko konstituzio sinodaletatik aurrera, eta are lehenago ere, akusaziotan ohiko egingo zen *sacristana* izena ere ematen zien, bestalde³²⁷.

1613an publikatu zen beraz De Lancre-ren liburua eta laster izan zituen itzulpenak eta arrakasta. Iparraldean harturiko neurriei buruz De Lancre berak ematen digu berririk, Baionako apezpikua jada serorak “erreformatzen” hasia zegoela dioskunean³²⁸. Badakigu garairen batean (ez dakigu zoritxarrez data zehatzik) Pabeko Parlamentuko abokatu orokorraren eta Akizeko apezpikutzaren aldetik Nafarroako Estatuiei seroren desagertzea eta ermitauei (*benoîts*) bidezko ordezkapena proposatu zitzaiela ere; ukoa jaso zuten

erantzun³²⁹. Iruñeko apezpikutzaren lurraldeetan, 1585 urtetik aurrera Juan de Undianok bultzatu zuen ermitauen erreformaren baitan jada ermitetako seroren desagerpen graduala proposatzen zen, eta 1590eko Iruñeko apezpikutzako konstituzioetan asmo berberak jaso ziren³³⁰.

Seroren gaineko laino ilunen giro honetan heldu zen 1614an Pedro González del Castillo Kalagorriko apezpikutzako buru izatera, eta 1617an, hauek desagerrarazteko ahaleginei ekin zien, *sakristanak* zirelako salaketapean. Bizkaiko Jaurgoari zuzendu zitzaion lehenik, seroren erabateko desagerpena dekretatuz. Jaurgoak bi aldiz apelatu zuen apezpikutzaren aurrean, eta bigarren apelazioa ukatu zitzaionean, 1618an Valladolid-eko Errege Audientziara bideratu zuen auzia, eta han momentuz dekretuaren baliogabetzea erdietsi zuten³³¹.

Ermitetara letania eta prozesioetan joatea eta limosnen eskaera ere debekatuak zituen, eta 1617ko urte horretan bertan Bergarako udalak apezpikuaren aginduak atzera botatzeko eskaera egin zuen:

“...pedir y suplicar enmienda y reparo de algunos autos que el dicho señor obispo y sus visitadores tiene fechos en bisitas y en otra manera en esta dicha villa de Vergara y sus yglesias parrochiales y hermitas sufraganeas en mandar proymbir y vedar en forma de reformation de que no se visiten las hermitas en ledamas y procesiones no anden vaçines y demandas por las iglesias pidiendo entre las gentes quando dizen misas mayores del pueblo y otras cosas, que aunque su señoría y sus visitadores se ayan movido a mandar lo contrario de lo que se a hecho en esta dicha villa de Vergara y sus yglesias y hermitas de tiempo ynmemorial a esta parte que según esta tierra es derramada y las hermitas son muchas y se conserban y sustentan todas con limosnas y muchas dellas se reparan y acreçientan las obras y ornatos dellas con lo que se logre de limosnas en baçines, con averse prohibido esto se a disminuydo la deboçion y el aumento de iglesias y hermitas y resultado otros yncombenientes...”³³²

Apezpikuak Aita Santuarengana eta Kardinalen Kongregaziora jo zuen laguntza eske, eta 1619an, jada arazo latzagoak hasi ziren. Martxoaren 4an Lanceloto Kardinalak eskutitz bat idatzi zuen Kalagorriko apezpikutzara, Kardinalen Kongregazioaren izenean. Bertan serora guztiak debekatzen ziren, sakristau lanak egiten zituztela eta³³³. Eta izan halaxe zen, baina ez serorei sakristauaren lanetan besterik gabe sartzea otu zitzaielako, aipatu berri bezala, 1601.eko konstituziotan jada seroren lanak oro sakristauari esleitzen zitzaizkiolako baizik. Mugatua zieten jada aktibitate espazioa. Urte horretan bertan (1619) azaroan egin ziren Batzarretan beraz, Soroluzeko herria Probintziari zuzendu zitzaion, seroren kanporatze aginduari Probintziaren izenean – eta bere gastuz – aurre egin ziezaion eskatuz. Batzarrek horrela egitea onartu zuten, “Pero que siendo las causas por defetos particulares, se atiendan y consideren los que se ofrecieren”. Apezpikuari Probintziaren izenean idaztea ere adostu zen, eta baita Martín Pérez de Cubiaurre Tolosako alkatea auzia apezpikutzan zertan zen jakitera, eta serorekin ordura arte jarraitu izan ziren ohiturak aldatu ez zitzaizen eskatzera joan zedila ere³³⁴.

Baina apezpikua ez zen edonolakoa, eta hurrengo eguneko Batzarrean bertan Arrasate, Bergara, Elgoibar eta Leintz Bailararen izenean aurkeztu zen proposizioak garbi adierazten du honen ezpal gogorra, eta baita zerbait egin beharra zegoela ere, arazoa serorez haratago ere baitzihoan:

“[...] cada una d’ellas en sus repúblicas y sus vezinos padezen graves molestias y vejaçiones, gastos e ynquietudes. Y lo que de mayor dano es, desconsuelos espirituales después que entró a ser su Obispo el señor Don Pedro Gonçález de Castillo, por el nuevo gobierno y modo de prozeder que a pretendido yntroduzir, no sólo en las yglesias y con sus eclesiásticos, pero por anpliar más su juridiçion

y hazer soberana su monarchía, pasándose a la de V.S^a y con sus vezinos seglares. Porque demás de los muchos pleitos que cada una de las repúblicas tiene yntroduzidos por el dicho señor Obispo y sus Visitadores, y de las prisiones y çensuras y riguroso prozedimiento con que los trata, les a quitado las proçesiones y frequentación de las hermitas y las cofradías y hermandades antiguas con que se an conserbado en amor y charidad en ynmemorial tienpo, y muchas vezes les a dejado sin curas y confesores, y agora lo están algunas de las dichas villass, y con muchos pleitos y differências pendientes, que se defienden a gran costa de sus repúblicas y de V.S^a. Y muchas vezes se a deseado ocassión para tratar de su remedio. Y agora se ofrezte a las manos si se acude con la autoridad de V.S^a y con el ánimo y buena diligencia que se deve, porque se a publicado Sínodo General del Obispado y asinado su principio en la çiudad de Logroño para uno de los días d'este presente mes. Y ynportaría grandemente que por V.S^a se allase una persona principal, qual conbeniese para representar su autoridad, y que propusiese el remedio de todo lo neçesario para la quietud d'estas repúblicas, porque si agora se confirma el modo de prozeder que asta aora ha abido y se asientan // las Constituciones Sinodales contrarias a las dichas repúblicass se lebanarán muchos pleitos y no quedará remediado ninguno de los pasados. Y lo que agora se podría hazer a poca costa y con comodidad será muy costoso y dificultoso remediar **después**³³⁵

Jurisdikzio arazoak, ermitetako erlijiositate eta debozioaren giltzarri ziren prozesioen eta ermandadeen aktibitateen debekuak, apez eta konfesoreak paretik kentzea,... auzizalea zen gizona. Sinodoa konbokatua zegoen gainera, eta Arrasate, Bergara, Elgoibar eta Leintz Bailarako herriei, apezpikuak sorturiko kalteei erremedioren bat bilatzekotan, orduan behar zuela iruditzen zitzaien.

Kontuan hartu behar da, beraz, Kalagorriko apezpikutzatik eragin nahi ziren aldaketa edo berrikuntzak (horrela aipatzen baitziren Bizkaiko Jaurgoaren eta Gipuzkoako Probintziaren aldetik) ez zirela

seroren auzira mugatzen; letania, prozesio eta limosna eskaerez gain, González del Castillo apezpikuak bertako jantzi tradizionalak ere debekatu nahi zituen, gaztelau erako janzkeren erabilera inposatuz. Honek, noski, biztanleengan haserre eta aurkakotasun handia eragin zituen, janzkerak, gizarte mailan ondorio sakonak zituen kultur joskera propio baten baitan, elementu garrantzitsua baitziren. Auzi eta kexa askotan “traxes y freilas” en auziak batera hautematen dira, eta apezpikuari herrialdearen ohituren ezjakintasuna egozten **zaio**³³⁶.

Bitartean, eta auziak oraindik zabalik jarraitzen bazuen ere, Kardinalen Kongregazioaren eskutitza oinarritzat harturik, Kalagorriko apezpikua hasia zen agindua aplikarazten. Alabaina, Bizkaiko Jaurgoak kexua aurkezturik, urriaren 12an (1619) Felipe III.aren eskutitz bat heldu zen, seroren kanporatzea gelditzeko aginduz; inongo erabakirik hartu aurretik, Vatikanotik heltzen ziren dekretu eta buldak lehenik Errege Kontseilutik pasa behar zirela agintzen zuen, eta honek erabakiko zuela, horiek aplikatzen ote ziren, edo **ez**³³⁷.

Baina Kalagorriko apezpikuak bere horretan jarraitzen zuen, eta betiere Kardinalen Kongregazioaren eskutitzaren babesarekin, 1620. urteko sinodoan harturiko erabakiak zurrinak izan ziren:

“Ordenamos, y mandamos, S.S.A. que de aquí adelante, en las Iglesias, y lugares Sagrados deste nuestro Obispado, no aya muger alguna con titulo de freyra, ò sorora, que haga oficio de Sacristana; y las que huviesen sean quitadas, y removidas de las dichas Iglesias, dentro de dos meses de la publicacion destas Constituciones, y que en su lugar se pongan Sacristanes Clericos en todas las dichas Iglesias, y lugares Sagrados, como su Santidad lo **manda**”³³⁸

1621ean konstituzio berriak publikatu ziren, eta hasi zen horien aplikazioa **ere**³³⁹; baina, Bizkaiko Jaurgoaren eta Kalagorriko

apezpikutzaren arteko auzia oraindik zabalik baitzegoen, 1622an, Felipe IV. errege berriarekin heldu zen azken erabakian, serorak euren karguetara itzultzea agindu zen³⁴⁰.

Gipuzkoan oster, auziak zabalik jarraitzen zuen, eta 1622ko azaroko Batzarretan, Eibarreko herriaren eskakizunez, interesaturiko herriek memorialak idaztea adostu zen, Probintziak seroren defentsa aurrera eramanez³⁴¹. Gaiaren azterketa batzarkide batzuei agindu zitzaion, eta hauek, agindua atzera botatzearen eskea lehenik apezpikutzako auzitegira eramatea aholkatu zuten. Gero, behin honen ukoa jasorik, Valladolid-eko Kantzeleriara eramango litzateke: “Y declarándose que açe fuerça en no otorgar la apelación las fleyras podrán continuar el serbiçio de las dichas ermitas y quedar la Provincia y ellas en su quasi posesión”³⁴². Antza, kalkulaturik zuten jokaldia. Batzarretako ondorengo egun batean, beharrezko izanez gero, auzirako izendatuek Burgos-eko Metropolitanoaren aurrean egin beharreko dilijentziak egin zitatzela agindu zen³⁴³.

1623ko apiril eta martxo bitartean egin ziren Batzarretan, gaiaren arduradun zen Joan Sáez de Aranburu-ren eskutitz bat irakurri zen; honek, adosturiko planarekin jarraituz, auzia Logroño-tik Valladolid-era eramateko boterea eskatu zuen, eta eman egin zitzaion³⁴⁴.

1623. urtean, seroren bizimoduaren azterketarako, auzian ziren bi alderdiek beraien galdeketa aurkeztu zituzten. Galdeketa horietako galderaren batzuk ikusi ditugu jada, seroren eginbeharrez jarduterakoan³⁴⁵. Hain zuzen ere, galdera horiek Probintziaren aldetik aurkezturikoak ziren, eta serorek egindako lanak sakristauenaz bestelakoak zirela eta beraien presentzia sozialki beharrezkoa zela adieraztea zuten xede³⁴⁶. Izan ere, seroren aurka egindako salaketa nagusiak sakristauaren lanak egitean baitzetzan, apezekin

lizunkeriatan ibiltzearenarekin batera. Era berean, kanporatze agindua “sin aberse echo caussa alguna ni autos con ellas ni con la dicha probincia” heldua zela ere adierazten zen, eta Kalagorriko apezpikutzaren neurrien gogorkeria salatzeke Iruñekoarekiko konparaketara jotzen zen, honen jurisdikziopeko lurretan, inongo arazorik izan ez zela eta. Gainera, Kalagorriko apezpikutzako beste lurralde batzuetan ere, inongo arazorik izan gabe, serorak bazeudela iradokitzen zen:

“11. Yten si saben que en muchas partes del obispado de Calaoorra ay mugeres que llaman freiras que tienen por ofizio el barrer las yglesias labar la rropa encender la cera que se pone sobre ellas y particularmente las ay en las yglesias e monasterios de la ciudad de Logroño donde rreside la audiencia del señor obispo digan etc.”³⁴⁷

Kalagorriko fiskal orokorraren aldetik aurkezturiko galderak berriz, euren kabuz nahikoa esanguratsuak dira, eta osorik transkribatuko ditugu:

“2. Yten si sauen que las dhas freyras y sororas hacian ofiçio de sacristanas en las dichas yglesias o hermitas teniendo las llaues de las puertas de las yglesias y sacristias y de hordinario se llegauan a los altares y encendian las candelas y manoxeauan los hornamentos y basso[s] sagrados por que siempre andauan metidas en las sacristias con grande yndecencia del culto diuino y nota y escandalo de los que beyan es publico y notorio ayudando a bestir en las sacristias a los sacerdotes ansi quando salen a dezir missa como a ciertas procesiones y demas cosas digan etc.

3. Yten si saben y an visto que con ocasión de lo referido en la pregunta, antecedente Las dichas freyras y sororas siempre andauan enbueeltas y rebueeltas en las sacristias entre los sacerdotes y

les ayudaban a bestir las vestiduras sagradas sacerdotales para aber de salir a dezir missa y de las dichas comunicaciones comunmente se an seguido muchos ynconuenientes en materia de honestidad biuiendo hamancebadas muchas de las dichas mugeres con los clerigos pe[r]maneciendo preñadas y paridas dellos y al presente esta preñada Maria Miguelez sorora de San Miguel de Aguinaga de la villa de Heybar y es publico que lo esta de Francisco Abbad de Sugadi capellan en La misma yglesia sobre lo qual ay pleito pendiente en esta audiencia y esto es publico y notorio digan Los testigos Los demas casos que supieren en particular de que tubieren noticia por lo haber visto decir etc.

4. Yten si saben que en las dichas Yglesias y hermitas se ban prouiyendo de sacristanes y personas que hazen todos los dichos oficios y de Barer Las yglesias y encender Las Lanparas y tender Los panos de las sepulturas y saber de lo demas coniuente y nescenario de las puertas adentro de las yglesias con grande satisfacion de todas y mejor y mayor puntualidad y dezençia haçian las dichas mugeres

5. Yten si sauen y tienen por cierto que fuera menos inconuinientes que Las yglesias cerrasen por falta de sacristanes que tenerlas abiertas haziendo mugeres Los dichos oficios por la yndeçençia con que Los han hecho por las deshonestidades que an resultado y pecados mortales que se cometian en grande ofensa de nuestro señor

6. Yten que por heuitar Los dichos pecados daños e ynconuinientes en la Congregacion sinodal Vltima se hordena vna Constituçon para que todas las freyras y sororas fuesen expelidas de las yglesias y hermitas y que La dicha Constituçon esta aprouada y consentida por toda la Junta y Congregacion signodal y su magestad de liçençia para que se ynprimiese con las demas como se an ynpresso y que la dicha Constituçon se ha guardado y executado en todo El obispado con grande consuelo de todo El obispado por beer se an remediado tantos daños e ynconuinientes envejeçidos de los que resultaban en tener por sacristanes a las dichas mugeres llamadas sororas digan etc.”³⁴⁸

Galderon funtsak batuz, honako ikuspegia ondoriozta liteke: serorak, aldareko lanetan parte hartu nahian eta sakristian apezekin lizunkeriatan ibili ohi ziren, beraien ohaide izaten ziren eta haurdun ere gelditzen ziren. Jada elizetan baziren sakristauek, betebeharrak serorek baino hobeto betetzen zituzten, eta gainera, hobeto zatekeen elizak itxi, seroren zerbitzu bekatiarekin zabalik mantentzea baino. Eta preseski horrexegatik erabaki zen azkenengo sinodoan, serorak desagerraraztea.

Ikusi dugu nola 1622ko Batzarretan herriei memorialak idaztea eskatu zitzairen. Tarte bat eginez, Bergarakoa dakargu, herri mailan gertakizunok nola bizi izan ziren gertuagotik ikusteko.

Apezpikuak, serorak kardinalen eskutitzean eta konstituziotan aipaturiko *sakristana* horiek zirela interpretatu zuen, noski. Areago, preseski hauen desagerepenari begira egindako konstituzioa zen. Baina Probintziaren aldetik, interpretazio hori ekiditeko, beraien lanak jarlekuetara mugatzen zirela argudiatu zen; alegia, konstituzioak ezarritako muga legalen barruan kokatzen zirela. Alabaina, apezpikuak konstituzioaren betekizuna agindu zuenean,

“[...] para y obscurecer El decreto de los señores cardenales que esta villa tiene obedecido dio horden El señor obispo por carta suia al arcipreste del arciprestazgo de esta Uilla y a los Vicarios del que a ninguna muger que tubiesse nombre de sorora o beata no dexasen en Las yglesias ni aun a tener cuenta de Las sepulturas de los dichos *Vezinos*”³⁴⁹

Bergarako bikarioak hiru agindu helarazi zituen, serorei elizetako zerbitzu guztiak, jarlekuetakoak barne, debekatuz. Baina udalaren partetik kexua luzatu zitzaion, jarlekuen zerbitzua eta seroren beste egitekoak legezko eta ohiturazko zirela, eta inolako ikerketarik egin

gabe debekua ezartzea legez kontrakoa zela argudiatuz. Bikarioak, arrazoiaren eta oposizioaren aurrean, amore eman zuen.

Aipatu ditugun 1622ko azaroan eginiko Gipuzkoako Batzarrak izan ziren gero, eta Probintziak – Eibarreko herriaren eskakizunez – seroren auzia bere gain hartzea erabaki zuen. Eta gauzak horretan zirela, Ontiberos bisitatzaillea heldu zen Bergarara. Jakin bazekiten serorak kanporatzeko asmotan zetorrela, eta aurreratu egin zitzaion herriko sindiko orokorra, bere asmoen berri jakin zutela eta, jada bikarioari agerturiko oposizioa, berari ere arrazoi berberekin azalduz. Bisitatzailleak, entzungor eginez, agindua betearaziko zuela erantzun zuen, eta serora guztiei kanporatzearen berri ematea agindu zuen. Baina serorak haizeak eraman zituen antza, jakinarazpenak egin beharreko apeza, inon aurkitzen ez omen zituela esanez itzuli baitzen. Hortaz, eta beraien aurka agintzekotan zen eskumikuaren berri izan zezaten, kanporatze agindua eta eskumiku mehatxua elizetan publikoki irakurrarazi zituen. Sindiko orokorrak, gertakizunen bidea ikusirik, Probintziak Apezpikutzarekin zuen auzia oraindik zabalik zegoela, eta ondorioz aginduaren aplikazioan jarraitzea momentuz legez kanpokoa zela gogorarazi zion; “que de lo contrario apelaua y protestaua El auxilio real de la fuerça”. Bisitatzaillea ez zen kokildu, eta burugogor, San Pedro parrokiako elizako diruen liburuan serorak publikoki eskumatuta gelditzen zirela idatzirik utzi zuen, eta apezek beste hainbeste adierazi zuten. Baina agintari zibilek Valladolid-en zabalik zegoen auziaren probisioa (erregeren izenean auzitegiaren erabakiak betetzera derrigortzen zuen agindua) ekarri zutenean, Ontiberos bisitatzailleak amore eman behar izan zuen, eta seroren eskumikua baliogabetzat onartu.

Valladolid-en aurkeztekoa zen memorialaren azken lerroetan

bisitatzaillearen jardueraren gaineko kexuak batu ziren eta arrazoiak eta frogak aurkeztu ziren, nahiz eta auzia zabalik zegoela jakin, eskumikua agindu **zuelako**³⁵⁰. Aurreko memorialari atxikirik Pedro Jubera (Ubera?) de Vergara delako baten eskutitz bat ere badator, 1623ko martxoaren 26an emana; auziaren jarraipenerako Bergararen izenean bidali zen ahaldun bat zela dirudi, nahiz eta garbi ez dakigun. Bertan, apezpikuaren izaerari buruzko eta auziaren dilijentzien inguruko azalpen interesgarriak dakarzkigu:

“En este negoçio de las sororas de la muy noble y muy leal provincia de Guipuzcoa he visto el breue de su Ill.ma del señor nunçio de estos reinos para su señoría Ill.ma del señor arçobispo de Burgos y para su prouisor, en que viene inserta la carta de el illustrissimo Cardenal Lançeloto presidente de la sagrada congregaçion de los illustrissimos cardenales interpretes del sancto concilio de Trento, en que le encarga prouise que no se le impida al señor obispo de Calahorra la execucion del decreto de la dicha sagrada congregaçion, en que se mando espeler de las iglesias y hermitas las dichas sororas = Y aunque es verdad, que la dicha carta y breue tienen la dificultad del dicho decreto, de auerse proueido sin citaçion de las dichas sororas, y con siniestra relaçion, todavia ha de embaraçar a el Metropolitano el proueer el remedio tan pronto, y tan eficaz como se esperaba; y que lo que importa en un negocio puesto en tanta apretura, como el señor obispo lo ha puesto, es acudir a la chancilleria por via de fuerça en virtud de la prouision, que se ha ganado, y hazerlo ver, y si alli sale bien es lo que se pretende, y si no saliesse me parece que no ay que cansar por el remedio en España en tribunales eclesiasticos, porque el señor obispo es de la condicion tan belicosa como se sabe, y tiene tan grande aprehension en este negocio, que ninguno tiene mas delante los ojos, y en la defensa del no perdonara a ninguna diligencia, ni gasto, y ansi si la prouision se perdiessse seria lo mas facil, y lo menos costoso acudir a la mesma congregacion de los illustrissimos cardenales, y pedir juez de

rescripto para España = Y me parece que se puede tener esperanza que la prouision saldra bien en chançilleria por las raçones alegadas, y apuntadas en el proçeso ansi me lo parece **saluo**³⁵¹

Kantzelerian saiakera egin zitekeen beraz, baina bestela zuzenean Vatikanora jotzearen aholkua luzatzen zuen Pedro Juberak. Espainiako eliz auzitegietan ezer aurrera ateratzeari, ezinezkoa zeritzon. Azkenean ibilbide hori eraman zutela dirudi, eta 1623ko azaroaren 20an eginiko auto baten bidez, apezpikuak berak ere men egin zuen; izan ere,

“[...] no es juez ni tiene jurisdiccion mas de p[ara] executar el dicho decreto de la sacra congregacion y esto lo tiene executado conforme por el se manda y por vnas letras del Ill.mo señor nuncio en que yniue todos los juezes en quanto a lo demas eçcepto la dicha expulsion y en razon de lo dicho ay constituçion executoriada en contradictorio Juizio en [el] Consejo Supremo de Castilla = Por tanto desde luego r[e]mitia y rremito esta causa en quanto a la rrestituçion pedida por la dicha prouinçia a nuestro muy sancto padre Vrbano v el ano v a la sagrada congregaçion de donde emano el dicho decreto ante quien las partes pidan lo [que] vien les estuuiere y [ho?] en razon de que se les restituian sus bienes y hazienda[s] y doctes que dizen lleuaron las dichas freiras a las dichas yglesias y hermitas quisieren pedir alguna cosa la pidan [?] ante su merced que les goarda su Justiçia y contando ser çierta su relaçion se les rrestituiran sus bienes y dotes y por este su auto asi lo pronunçio [...]”³⁵²

Orduantxe Probintzia Batzarretan baitzen, Juan Sáez de Aranburu ahaldunari Logroño-tik itzultzeko agindua eman zitzaion, “y, si fuera posible, trayga consigo el pleyto para que no se trate d’ello, por quanto no se espera buen suçesso por **agora**³⁵³. Hurrengo urteetan, 1632ra arte behintzat bai, auziak bere horretan jarraitu zuen, zabalik, baina ez dirudi ezerk aurrera egin zuenik. 1624an, Eibarreko

batzarkidearen eskakizunez, eta aurreko eskutitzean iradokitzen zen bezala, Juan Bautista de Oquendo ahaldunari auzia Valladolid-en “por bía de fuerça” aurkez zezala agindu zitzaion, baina 1625etik aurrera, gauzak bere horretan gelditu zirela **dirudi**³⁵⁴. 1632an Valladolid-en Probintziaren izenean zegoen ahaldunari emaniko aginduen arabera, auziaren baitan Probintzia posizio onean zegoela esan genezake, ez baitzaio ahaldunari bere ekimenez dilijentziarik egitea eskatzen; apezpikutzaren aldetik eliz auzitegietan bultza zitezkeen auzien aurrean adi egon eta erreakzionatzea, ez **besterik**³⁵⁵.

Alabaina, hara non, 1700. urteko Kalagorriko konstituzio sinodalei begira, 1623. urtean Errege Kontseiluak 1621eko konstituzioak berretsi omen zituela ikusten dugun. Kuriosoki, Errege Kontseiluaren agindu hori 1623ko irailaren 2an emana litzateke, eta hilabete bereko 15ean bidalia. Agindua faltsua dela dirudi, edo erabat lekuz kanpo dago behintzat; eta frogatzat, ikusi berri ditugun 1623. urteaz ondorengo gorabeherak dakartzagu. Izan ere, Kalagorriko apezpikuak auzia Vatikanora azaroaren 20an emaniko auto batean bideratu baitu. Errege Kontseiluak apezpikutzaren alde irailaren 2an edo 15ean egin izan balu, ez zukeen, egin zuen bezala, azaroaren 20an, auziaren gaineko erabakia Vatikanora bideratu beharrik izango. Bestalde, hurrengo urteetan, auziak Valladolid-eko Kantzelerian zabalik jarraitu zuen. 1700eko konstituzioek ziurtatzen duten lez, Errege Kontseiluak “sentencia favorable en todo à la justicia de la Constitucion” eman izan balu, Valladolid-eko ondorengo dilijentziak oro, lekuz kanpo zeudekeen. Gainera, Probintziak 1623. urteaz geroztik egin zituen Batzarretan, ez zen inondik ere Errege Kontseiluaren sententzia horren berririk eman. Nork bere ustea egin beza, dena den; hona Errege Kontseiluaren agindua omen zena:

“Visto por los de nuestro Consejo, con lo demás por su parte, y de las dichas freylas Sororas pedido, dicho, y alegado, proveyeron otro auto en dos de Septiembre de este presente año: por el qual confirmaron el por ellos proveído en treinta de Julio passado de este presente año, en que se mandava se guardasse la Constitucion hecha por el Synodo, que tratava de las Sororas, y mugeres Sacristanas, como en ella se contenia, sin embrago de la suplicacion interpuesta por el dicho Señorío, y prueba por èl ofrecida; y de vuestro pedimento, fue acordado, que debiamos mandar dár esta nuestra Carta para vos en dicha razon, y Nos tuvimoslo por bien.

Por la qual mandamos, que veais la dicha Constitucion, que de suso se haze mencion, y que trata de las dichas Sororas mugeres Sacristanas, hecha en el Synodo, que se celebrò en el dicho año passado de mil seiscientos y veinte, que và incorporada; y la guardéis, y cumplais, como en ella se contiene, è no fagades en deal. Dada en la Villa de Madrid à quinze dias de el mes de Septiembre de mil seiscientos y veinte y tres años. El Licenciado Don Francisco de Contreras. Licenciado Don Luis de Salcedo. Licenciado Don Geronimo de Medinilla. Licenciado Jilimon de la Mota. Licenciado Belenguer Daoiz.

Yo Juan de Xerèz, Escrivano de la Camara del Rey nuestro Señor, la fize escribir por su mandado, con acuerdo de los de su Consejo. Registrada por el Canciller mayor. Martin de **Mendieta**³⁵⁶

Dena den, eta auzia itxi ote zen, edo zabalik jarraitu ote zuen zalantzak izan baditzakegu ere, urak, zalantzarik gabe, zertxobait baretu ziren. Edo, agian zehatzago esanda, auzitan ziren parteek seroren ministerioarekiko, eta hauen aktibitateenganako zuten ikuspegia, eraldatuz joan zen. XVII. mendearen erdialdetik aurrera, Probintziako Batzarren ikuspegiaren aldaketa bat atzeman liteke. Seroren aktibitateen inguruan, zio ekonomikodun neurriak hartzen hasi ziren, ermitau eta seroren aurrean, komentuen alde eginez. Limosna eskaerari eta aktibitate honi asoziatuak zegoen abituaren erabilerari buruz ere badihardugu.

6.3. XVIII. mendeko mugapen ekonomikoak; gainbehera

Limosna eskaeraren inguruan, 1730eko Gipuzkoako Probintziako Batzarrera heldu zen Errege Agindu baten arabera, Probintziak berak Erregearen Kontseiluari gogorarazia zion, bazirela 1629. eta 1645. urteetan emaniko bi Errege Agindu, sortzen ziren arazoak medio, ezein ordenatuko erlijiosoek nahiz serora edo beatek limosnak nork bere hiri, herri edo auzoan baino ezin zituztela eskatu agintzen **zutenak**³⁵⁷.

Eskakizunari bi Errege Aginduok eransten zitzaizkion, eta 1629an emandakoak, XVII. mendearen lehen erdi horretan egoera zeharo berbera ere ez zela aditzera ematen digu, ardura lehenik zentro erlijioso ezberdinek induljentziak publikatzeko eta hauen medioz limosnak jasotzeko zuten ohiturak sortzen zuenez, debekatu zena, limosna eskaera bera baino, induljentzien publikazioa izan **baitzen**³⁵⁸. 1645eko Aginduan jada limosnaren eskaera, komentu mendikanteetako erlijiosoek, ermitauak eta serorek nork bere herrian egin behar zutela ezarri zen. Esanguratsuki, debeku honetatik erlijioso frantziskotarrak salbuetsi ziren, zenbait ospitalerekin batera:

“y mucho menos debian pedir la dicha Limosna fuera de sus Lugares las Beatas, y Hermitaños de Ermitas; de lo qual, demás de contravenir à nuestras Leyes Reales, causaba este genero de gente en los Lugares, y Caserías, que estaban apartadas, y dibididas en Montaña fragosa, muchas indecencias, engaños, y escandalos, para cuyo remedio nos pidió y suplicò mandasemos dar esta nuestra Carta, y Provisión Real, para que à ninguna de las dichas personas se le permitiese, ni consintiese pedir limosna en los Lugares de essa dicha Provincia, mandando castigasedes à los que contraviniesen à ello: y que de las licencias que se huviesen dado en contrario, no se vsase de

ellas, excepto las de nuestra Señora de Guadalupe, Hospitales *de...*³⁵⁹

1698aneginiko Batzarrean erabakieta 1700ekoan berretsitakoaren arabera, ermitau eta serorei limosna eskaera urtean behin bakarrik egiteko baimena eman zitzaien, eta bakoitzak bere herrian baino ezin zuen eskatu, ingurukoetan sartu *gabe*³⁶⁰. 1722ko Batzarrean, aginduari entzungor egin zaiola eta, Justiziaren agintariei zaintza zurrunagoa eta zigorrak eskatu zitzaizkien, norbere herritik irteteari utz *ziezaioten*³⁶¹. Aipaturiko 1730. urteko Errege Aginduan eta urte bereko beste batean, beraz, Probintziaren asmoari jarraiki, 1629ko eta 1645eko aginduak berrestu ziren, baina zenbait zehaztapenekin: limosna eskaeraren aktibitatea ez zen komentatu, eliza edo ermita zegoen hiri, herri nahiz auzora mugatzen, Probintzia beraren testuingurura baizik. Alegia, neurria Probintzia kanpotik eskean heltzen ziren erlijioso, ermitau eta seroren aurkakoa zen, bertakoek Probintziako inguruko herrietan ere eska zezaketen eta. Honako hitzetan azaltzen zaigu limosna eskaleen arazoa:

“...no permitiese, que en los Lugares, y Caserías de su Distrito, se pidiese limosna por Persona alguna de fuera de essa Provincia, para lo qual se avian mandado insertar, è insertaron en ellas las Leyes de el Reyno, que trataban sobre lo referido [1629.eko eta 1645.eko *Erret Aginduak*], en atencion à los graves perjuicios, y escandalos, que se avian experimentado con la entrada de Religiosos forasteros de ella, Beatas, y otras personas, à pedir limosna; y tambien los grandes daños, que los Conventos de essa Provincia, experimentaban por serla imposible, por la suma esterilidad que padecia, poder subvenir à las necessidades de los Religiosos de dentro, y fuera de ella, y à las cargas precissas que tenia de acudir con sus Limosnas à la Santa Casa de Jerusalèn, Redempcion de Cautivos, de Trinitarios Descalzos de Pamplona, Santuarios, Hospitales de Monserrate,

Pamplona, y Zaragoza, y San Antonio Abad de Olite, en atencion al beneficio que recibian sus Naturales en su Hospital, y à la Iglesia, que essa Provincia avia edificado à su Glorioso hijo San Martin de la Ascension, como constaba de los testimonios, que en debida forma presentaba: Y era assi, que de vnos Años a esta parte eran tantos los Religiosos, que de todas Ordenes Mendicantes de los Obispos de Pamplona, y Calahorra se avian introducido en ella à pedir Limosna, que absolutamente avian pribado à los Conventos sitios en dicha Provincia, de las Limosnas que necessitaban para su manutencion, y conservacion, lo que avia dado motivo a vn continuado clamor, sin que los Naturales pudiesen subvenir à sus necessidades, de que se podian seguir, y causar notables escandalos; y para oviarlos, y que los expressados Conventos se pudiesen conservar, y dicha Provincia lograrse el beneficio de el Pasto Espiritual, que de ellos hasta aquí avia recebido, nos suplico fuessemos servido mandar, que en consecuencia de la providencia dada por las referidas Provisiones, se librasse Sobrecarta, para que las Justicias de las Villas, y Lugares de essa dicha Provincia no consintiesen, ni permitiesen, que ningun Religioso de qualesquiera Orden que fuesse, pidiese Limosnas en el Distrito de ella, no siendo de los Conventos sitios dentro de sus *limites*”³⁶²

Errege Aginduetatik erator litekeenaren arabera, 1629tik 1730era, ardura nagusia, erlijioso mendikanteen, ermitauek eta seroren limosna eskaeraren aktibitatea komentuek jaso beharko zituzketen dirulaguntzen kalterako izateak sortzen zuen.

Gauzak horrela, ermitauek zerabilten erlijio gizonen janzkera bereziak sortzen zuen errespetuagan eta honek sorturiko gaizki ulertu eta arazoengan ere erreparatu zen 1747. en urteko Errege Agindu batean, ordutik aurrera gizon arrunt lez jantz zitezten agindu *baitzen*³⁶³. 20 urte beranduago, 1767ko Batzarrean aipatu zirenen arabera, neurriak berriz zorroztu zirela ikus liteke. Limosna eskaerarako Justiziaren

lizentzia eskatzen zen, Erregearen Kontseiluari seroren janzkera berezia (frantziskotarrena, domingotarrena edo karmeldarrena) debekatzeko eskaera adostearekin batera:

“Noticiosa la Junta de que ha havido Seroras, que fundadas en la exterioridad de trage, semejante al de Religiosas, con que visten en el País, llegan á persuadirse, y persuadir al vulgo, que poseen exenciones, que no tienen, acuerdo suplicar al Consejo, que asi como lo fueron los Hermitaños, sean tambien las Seroras, privadas del trage singular que usan”³⁶⁴

Ermitaueen jantziak debekatu eta serorenarenaren debekua eskatu zen denbora-tarte honetan, apezpikutza ere instituzioaren inguruko interes gehiago agertzen hasia zen berriz, sortzen ziren auziak argitu eta izendapen berriak egiteko orduan, lanak zeintzuk ziren, lekuan lekuko ohiturak nolakoak ziren eta are instituzioaren jatorriaren inguruko informeak eskatu eta galdeketak egin baitziren. Leintz Gatzagan, Dorletako santutegian testamentua egiteko eskubidea izatearen inguruan gertatu ziren liskarren inguruan izan zen auzirik luzeena – informazio bilketa eta galdeketa gehien eragin zituen – (1746)³⁶⁵; Antzuolako San Juan Bataiatzailearen parrokiarako serora aukeraketa medio, Ignacio Xavier de Arteach Bergarako bikarioaren seroren lan, etekin, izaera eta jatorriari buruzko informea (1759)³⁶⁶; Elgetako parrokian, seroren arteko konpetentzia arazo bat medio, aukeraketa eskubidearen eta ohituraren inguruan sortu zen auzian eginiko galdeketak (1763)³⁶⁷; eta Oñatiko San Migelen, jarlekuaren zerbitzuaren inguruan izan ziren bi auziak, eta bertako ohituraren inguruan egin ziren galdeketak (1742, 1768)³⁶⁸, testuinguru honi dagozkio. Hauen jatorriaren eta izaeraren inguruan – eta onartu eta debekatu behar zitzaizaienaren inguruan – Arteach bikarioaren antzerako

San Anton ermita

Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondoa / Egilea: Juan Idigoras, 1988

iritzia (baina moderatuagoa) zuen Larramendiren *Corografia...* ere, lehenak bere informea egin zezan baino 5 urte lehenago baino ez zen idatzi (1754)³⁶⁹.

Seroren jatorriari eta izaerari buruzko duda-mudak zabalduak ziren; honen berri Elgetan eginiko galdeketako galderetako batek ematen digu, izanaz gain, izenaren egokitasunaz ere zalantzak ageri baitira:

“6. Y si por lo que lleuan expuesto, tienen por cierto, que el llamar Sororas a dichas mugeres, prouiene de usar de este nombre

los Escrivanos, y Notarios, confundiendolas, con las que se dicen ueatas, que siruen a conuentos; y que propriamente se llaman en el bascuense *elizaco andra*. Termino, que reducido a el idioma castellano, significa mugeres, que cuidan de la limpieza del suelo de la Yglesia. digan *etc.*³⁷⁰

Lekukoei, erantzunen berdintasunean, jada hauek adostuak zituztela nabari zaie; galdera zehatz honen kasuan, gaizki ulertuen errua eskribau eta notarioei egozteaz, eta euskaraz “Elizako Andra” deitzen zitzaielako baieztapenaz bestalde, ematen zuten itzulpena egiten zaigu deigarri. Izan ere, “Mujeres de la Iglesia” erraz asko itzul bazezaketen ere, lekuko guztiek itzulpen zuzena ekidin zuten, azalpen deskriptibo soil batera joz. Gehienek elizaren garbiketa aipatzen zuten, baina zenbaitek deskribapena luzatzen zuten:

“en Castellano quiere decir que solo Cuidan las mugeres de la Limpieza de el Suelo de la Yglesia”, [...] “termino que reducido al Ydioma Castellano significa que dichas mugeres de las quales ba echa espresion solo se emplean unicamente en cuidar de la Limpieza y aseo de la Yglesia encender las luzes recojer el Pan de Ofrenda de sus Manteles y Aliñar los Cadaueres sin otro Egercicio como asi lo lleba depuestto”, [...] “termino que reducido al Ydioma Castellano significa que las dichas mugeres solo siruen de la Limpieza de el Suelo y aseo de la Yglesia”, [...] “en Romance Son mugeres que meramente solo siruen de Cuidar de la limpieza y aseo de la Yglesia y demas ejercicios de Caridad que lleua espuestto”, [...] “en Castellano las que Cuidan de la Limpieza de la Yglesia y Gouierno de las Sepulturas y Recoger el Pan de Ofrenda y *entregarlo*”³⁷¹

Alegia, itzulpen baten ordeaz, eginkizunen azalpena ematen da. Elizetako serorak komentuen zerbitzurako beatengandik ezberdindu nahi dira, eta horrez gain, lekukoengan seroren gain hedatzen ziren

susmoak uxatzeko nahia nabari dugu. Itzulpen zuzena ekiditeaz gain, izan ere, erantzun guztietan aurkitzen dugu “solo” hitza, beraien zerbitzuek aipaturikoak gainditzen ez zituztela azpimarratzeko beharra izango balute bezala. Galderak berak ez du halakorik jasotzen, baina lekukoek, erantzunetan, behin eta berriz darabilte espresio mugatzaile hori.

Azkenik, 1769ko uztailaren 5ean, Tolosan eginiko Gipuzkoako Batzarrean, herrietara eskutitzak idaztea adostu zen, abuztuaren bukaerarako, Diputaziora ermiten artean zeintzuk itxiarazi eta zeintzuk mantendu beharko ziratekeenaren inguruko informazioa bidal zezaten. Diputazioak Gaztelako Errege Ganberari berri emango ziokeen ondoren, beharrezkoa izanez gero, auziak erabakitzeko Elizaren nahiz Erregeren Epaimahaietatik iragan *ostean*³⁷². Horrela, XVII. mendearen hasieran instituzioa Kalagorriko apezpikutzaren debeku saiakeretatik eta limosna eskaeren debekuetatik babestu izan zuten Gipuzkoako Batzarrak eurak izan ziren, hein batean, XVIII. mende bukaera horretan erabateko desagerpenerako aginduaren txinparta piztu zutenak. Jada, dena den, debekuek ere izanak zituzten euren ondorioak, ondoren aztertuko ditugun 1769. urteko azken desagerrarazte aginduaren informazio dilijentzietan ageri den lez, ermita asko hutsik baitzeuden.

6.4. Erabateko debekua: 1769.eko Errege Dekretua

1769ko urriaren 18an Juan de Luelmo y Pinto Kalagorriko apezpikuak Bergarako, Oñatiko eta Arrasateko Bikariotzetara Gaztelako Errege Kontseiluaren aldetik heldu zen Errege Dekretuaren berri eman **zuen**³⁷³. Bertan ermitau laikoei eta “santeroei” jantzi arruntaz bestelakorik erabiltzea debekatzen zitzaien, eta serorei zegokienez, janzkera erlijiosoaren (frantziskotarra, domingotarra, karmeldarra) debekuaz haratago, seroratzeen amaiera agintzen zen, izendapen berriak egitea debekatuz:

“se experimenta en la Prouincia de Guipuzcoa un abuso introducido por una clase de gentes que se llaman Seroras, hermitañas o Beatas, usando indiferentemente de qualquiera de estos tres títulos y de habitos de Dominicas, Franciscas, ó del Carmen, con unas tocas tán uenerables, que infunden en toda la Prouincia un respeto tán eficaz que uiolentando la caridad de los Fieles apenas se atreven a negarles la limosna con perjuicio notable de otros uerdaderamente pobres. La ocupacion de estas Beatas, es la de seruir de Sacristanas egercitandose en la Parroquia y hermitas en uarrer y cuidar de la limpieza de los Templos, componer los Ornamentos, y demas perteneciente al uso de Altar. Para que en un assunto de tanta grauedad se tomase con conocimiento la prouidencia conueniente: Acordó en Consejo [...] [autoa] A consecuencia de lo resuelto por S.M. á consulta del Consejo de nueue de Nouiembre de mil setecientos quarenta y siete sobre el traje que deuen usar los santeros, ó hermitaños: se prohiue a todas las Beatas, ó seroras de la Prouincia de Guipuzcoa, y sus Arciprestazgos, assi a las que asisten a las Parroquias, y hermitas, como qualesquiera otras, que en adelante puedan usar del traje, y habito que han acostumbrado hasta aquí, y de otro particular distinto del que se use comunmente en aquella Prouincia, o Pais donde residan. Por

ahora continuen sin nouedad las actuales Seroras, o Beatas en la asistencia a las Parroquias a que estubiesen assignadas, pero con absoluta prohiucion de que puedan continuar perciuiendo los emolumentos, que han acostumbrados en las oblaciones, y en los funerales, hasta que los Diocesanos arreglen los que correspondan dando quenta al Consejo sin que puedan cuestiar en el Pueblo, ni aun dentro de sus respectiuas Parroquias, y con preuencion a los Patronos, y a los Diocesanos, que conforme fueren uacando las plazas de las Seroras por muerte de estas, ó por su uoluntaria dimision, ó por otro motiuo se uayan extinguendo, de modo, que ni los Patronos, puedan hacer nuevos nombramientos de otras en su lugar, ni los Tribunales Eclesiasticos admitirlos en el caso que los hiciesen debiendo quedar refundido el oficio o empleo uacante de dichas Seroras en el de los Sacristanes, y de la obligazion y cuidado de estos el seruicio de su ministerio con ygal prohiucion de perciuir por razon de el los referidos emolumentos de las Seroras, hasta que en la forma preuenida se arreglen los derechos que les correspondan. En quanto a las seroras destinadas a las hermitas se manda, que desde luego cesen en el ministerio, y egercicio de tales, y se recojan sus nombramientos por el Corregidor de la Prouincia, para que no se pueda boluer a usar de ellos reintegrandolas de la cantidad, y dotacion, que por esta razon hubiesen dado a las hermitas al tiempo que los obtubieron, y los ordinarios Diocesanos manden cerrarlas **todas**”³⁷⁴

Agindu hau Bergarako Bikariotzaren bitartekaritaz heldu zen Oñatiko eta **Arrasatekoetara**³⁷⁵; azken honen kasuan baina, bere heldueraren berri baino ez dugu (San Juan Bataiatzailea parrokian), eta ondorengo diligentziak nola izan ote ziren ez dakigu. Hortaz, eta ezinbestean, prozesuaren azterketarako Bergarako eta Oñatiko bikariotzen kasuak hartuko ditugu oinarritzko gidatzat.

Parrokietako serorak hiltzen joan ahala desagertu egin behar ziren eta sakristauak ordezkatu behar zituzten beraz, eta ermitetakoei

zegokienez berriz, kargua berehala utzi behar zuten. Areago, ermiten itxiera agindu zen, eta parrokoek hauen egoeraren berri eman zezatenean, zeintzuk ireki zitezkeen erabakiko zen. Bergarako eta Oñatiko bikarioei, bestalde, zituzten lanen, beraien “ministerioaren” eta jasotzen zituzten emolumentuen inguruko informazioa bidal zezatela ere agintzen zitzairen. Emolumentu hauek “sequestratu” (termino horixe darabilte dokumentutan) egingo ziren, sakristauaren mantenura edo beste xede batzuetara bideratuz. Ez dugu ahaztu behar, emolumentuez gain, serorek eliza eta ermitetan sartzeko orduan doteak ere emanak zituztela, eta erabaki honen zioz, kasu askotan, emaniko dotearen etekina (alegia, bizilekuaren erabilera) bere horretan gelditzen zela, doteen itzulera aginduan zehazturik bazegoen ere. Hau da, kasu askotan dotea eliza edo ermitaren beharrak ordaintzeko erabilia zen jada, eta serorei ez zitzairen sartzean emanikorik itzultzen.

Hortaz, Bergara eta Oñatiko bikariotzen aginduz, kanporatze agindua betearazten hasi ziren, eliz agintariei, serorei eta ermitauei jakinarazpenak egin, eta guztien agindua betetzeko zina jasoz. Garaian ziren eliza eta ermiten eta bertan zeuden serora eta ermitauei gaineko ikuspegi orokor egokia eskaintzen digute diligentzia hauek.

Bergaran San Pedro (“Beatas Franciscanas Maria Ana de Aleiza, y Thomasa de Ercilla”), Santa Marina (“Beatas Franciscanas Theresa de Zuloeta, y Polonia de Arizpe”) eta Elosuko San Andres (“Beata Franciscana Ana Maria de Lete”) parroketan zeuden beatez gain, baziren beste bi herrian bizi zirenak, baina inongo eliza edo ermitaren kargurik ez zutenak (“Beata Maria Luisa de Insauredieta” – karmeldar abituaz –, eta “Beata Ana Maria de Bazterrica” – abitu frantziskotarrak –). 7 ziren beraz Bergaran aipatzen diren beatak.

Antzuolan Uzarragako San Juan Bataiatzailea (“Beatas

Franciscanas Maria Clara de Azcarate, é Ygnacia de Ynurrigarro Amezti”) eta Gure Errukizko Ama parrokietakoak (“Beatas Maria Ana Josepha de Gaztelu Franciscana, y Maria Francisca de Unanue Carmelitana”), eta Antiguako Andre Maria ermitakoak (“Seroras Maria Ana de Yraeta Ybarra, y Agustina de Vgalde”) zeuden, 5 **denera**³⁷⁶.

Oñatiko Bikarriotzako eliza eta ermiten egoerak, batez ere azken hauenak, barietate handixeagoa erakusten digute. San Migeleko parrokan serora bakarra agertzen zen (Jauiera de Sarraoa), eta gainontzeko serorak eta ermitauak ermitetan bizi ziren: Olabarrietako San Jose (Juan de Ugarte), Barriako San Lorentzo (Josepha de Guridi), San Antonio Abad (Antonio de Ugarte), Lazarragako San Pedro (Juan de Galdos), Zubilagako Santa Maria Magdalena (Maria Josepha de Elorza), izen bereko auzoko San Kristobal (Christobal de Ugarte), herrian kokaturiko Santa Marina (Lorenza de Oñate) eta San Juan (Manuel de Azurmendi), Zubilagako San Pedro (Joseph de Zaualeta), Gorostolako Santa Maria Magdalena (Domingo de Ynza), San Martin (Agueda de Ygartua), San Esteban (Maria Bautista de Lascurain), Berezanoko Santa Luzia (Josepha de Uillar), Murgiako Jasokundearena (Joseph de Yrizar), San Roman (Concepcion de Gorosabel), Santa Katalina (Francisca de Marculeta), Santa Kruz (Ysabel de Madinaueitia), San Bartolome (Maria Josepha de Olalde), San Julian (Ana Maria de Alday), eta Uribarriko San Andres (Josepha de Uriarte). Urrexola (“San Martin, y Santa Coloma”) eta Araozeko (“Santa Cruz; San Julian; San Martin; San Elias; Santa Ana y Nuestra Señora de la Asuncion”) ermitetako serora eta ermitauei egin beharreko jakinarazpenak, bertako apezten esku uzten **ziren**³⁷⁷. Azken bi auzo hauetan egon zitezkeenez bestalde, 13 serora eta 8 ermitau kontatzen ditugu, eta jada aipatu lez, seroretariko biren kasuan, ermitauei emazte zirela ikusten dugu.

Bergararen kasuan aldiz, ikusi berri dugun lez, ez dirudi ermitetan serora edo ermitaurik ageri zenik, antza denez hiribilduan edo parroketan baino ez zeudekeen. Era berean, gehienak frantziskotarren edo karmeldarren abituz ageri zaizkigu, eta parroketan kargua zutenei buruz “beatas franciscanas” direla esaten den artean, kargu jakinik gabe zeuden biei buruz “ha acostumbrado traer el hauito” baino ez da adierazten, “beata franciscana” edo “beata carmelitana” izenik eman gabe. Antzuolako parroketan ere antzerakoa da egoera, Antiguako Amaren ermitako bi seroren kasua salbu. Oñatiko seroren artean oster, ez zaigu frantziskotar edo karmeldarrenganako loturen lorratzik aipatzen, ez eta parrokiako seroraren kasuan ere. Zer dela eta ezberdintasun hauek? Patronatuen izaera ezberdinek (Oñatiko kondea / Bergarako udala) motibatua ote, edo ordena mendikanteen erlijio mailako eraginei begira jarri beharko ote ginateke?

Azaroaren 28an, kanporatzea agindu zenetik hilabete baino beranduxeago, Oñatiko udaletxean “señores Justicia, y regimiento, y Caualleros especiales” bildurik, Errege Aginduaren inguruko erabakiak hartu zituzten. San Migel parrokiako beatarekiko, honako iritzia zuten:

“que en orden à la serora de la Parroquia de esta uilla se representase à S.Y. que nada hauia en su exercicio, que no fuese mui propio de una muger, à excepcion de la muda de los manteles de los altares por si misma, y que se sirua permitir, el que se continue sin nouedad, asi en la percepcion de los cortos emolumentos, que recieue, como en el todo del ministerio de que se halla encargada, trasladando al sachristan el cuidado de la muda de ropa de los altares, exxponiendo à este fin el salario, que percibe y la (*sic*) cargas particulares que **tiene**”³⁷⁸

Parrokiakoa ez bezala, ermitetako seroren patua ermita beraren

Santikurutz ermita

Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondoa / Egilea: Juan Idigoras, 2001

mantenu edo desagerpenari loturik zegoen. Zentzu honetan, ez dirudi udal agintariak seroren desagerpenagatik oso arduraturik zeudenik. Ematen zuten aholkuaren arabera 13 ziratekeen bota beharreko ermitak eta 9, berriz, mantentzekoak. Itxi beharrekoen ondasunak eta errentak, zabalik mantendurikoetara eramango **ziratekeen**³⁷⁹ eta ermita bakoitzekoak nora eramane zehazten **zuten**³⁸⁰. Era berean, gerora ermitetan ohikoa bihurtuko zen egoera ezartzeko aholkua luzatzen zuten:

Gipuzkoako armarria eta gurutzea San Martin ermitan
Bergarako Udal Artxiboa. / Egilea: Fran Lete, 1994

“encargando su cuidado al uecino haitante en la casa mas inmediata respectivamente, para que la abra siempre, que concurra algun sacerdote à celebrar Misas, ò algun uecino à hacer oracion, apoiando la representacion con todas aquellas razones de congruencia, que se han tenido presentes, y expuesto en este congreso”³⁸¹

Badirudi beraz udal agintariak San Migel parrokiako seroraren egoerak baino ez zituela arduratzen, eta ermitetakoak desagerrarazteari egoki zeritzela. Udal bilkuraren aginduz egoeraren inguruko informea

osatu zuten Martin de Madina eta Francisco Xavier de Uzelay udal mandatariak, seroraren betebehar eta emolumentuen azalpen zehatzak ematearekin bat, hauek dotrina kristauaren eta “dezentziaren” aurkako ezer ez zutela defendatzen saiatu ziren:

“el empleo, y la ocupacion de esta mujer en los ministerios expresados no se opone al parecer, al sagrado, y honestissimo fin de separar à las mujeres de todo ministerio en la Yglesia quitando el Cuidado de poner por si misma los manteles de los Altares”³⁸²

San Migel parrokian zegoen ohituraren arabera, – tituludun – serora bakarra izanik ere, honek beste leku batzuetan serora nagusiak betetzen zituen funtzioak zituela eta hainbat laguntzaile zituela dirudi. Aldareetako apaindurak bere kabuz ipini eta kentzeaz bestalde, jarlekuetako – argizaiolen – zerbitzua egiteko modua bera zen zalantzak sortzen zizkien auzi bakarra. Zerbitzua emakumeen espazioari hain loturik atzematen zenez, emakumeek ez eginez gero, zentzudunena argizaiolak ipintzearen ohitura bera kentzea omen zatekeela adierazten baitzen, izan ere:

“El poner, y quitar las Zerillas, y guardarlas que es lo que mas se ejercitan las Criadas de la Serora, y en que pudiera hauer algun reparo por andar descubiertas, y causando alguna distraccion, à los concurrentes à la Yglesia, tambien es como preciso el que se haga por mujeres; por que seria mui digno de nota é indecencia el que andubiese un hombre cargado con el cesto de Zerillas, por medio de mujeres, repartiendo, y recojiendo dichas tablas, de sepultura en sepultura, y por lo mismo nos parece, que ó se debe prouidenciar el que se quiten del todo las Zerillas de sepulturas, ó permitir, que en su distribucion entiendan solamente las mujeres, y en caso de que se quitasen las Zerillas, tambien se disminuirian considerablemente las ofrendas de pan que son mui quantiosas en esta Yglesia: por

quanto la hacen las mujeres cada una en su propia sepultura, en que mantiene la Zerilla, y son familiares todas las de esta Parroquia, y se hallan repartidas entre los Uecinos, siendo perpetuo el derecho del Usso que tiene â ellas, subcediendo de Padres â Hijos, sin que ninguno pueda disponer de entierro de Cadaver en ellas contra la Uoluntad del **dueño**³⁸³

Serorak berak ere izan zuen zerikusirik udal agintarien parte hartzea bultzatzeko orduan, mandatariek informea egin zutenetik bost egunetara (abenduak 16) Oñatiko bikarioak Kalagorriko apezpikuari idatzi zion eskutitzean ageri denez:

“He remitido a la secretaria las diligencias practicadas en orden a las Hermitas, y Beatas. La de esta parroquia á mouido bastante con sus empeños al Ayuntamiento de esta Villa, que es Patrona de esta Plaza, a fin de que la mantengan en su empleo uestida al modo del Pais, por lo que me uinieron dos diputados a suplicarme primero, para que informara a V.S.Y. a gusto de ellos, a lo que me escuse, por que ueo que no puede tener efecto la Real orden, ni se euita en todo la indecencia de la Yglesia, que con este pretesto se andan en el Cuerpo de ella en el tiempo de los oficios; lo segundo para que queden corregidas uarias hermitas, a lo que respondi se entiendan con los Parrocos, quienes deben solicitar la extincion de las que no siruen de **utilidad**³⁸⁴

Eskutitz honetan ikus litekeenaren arabera, ez dirudi bikarioak neurri zorrotzegiak hartzeari egoki zeritzonik, mendialdeko auzo urrunen egoera zela eta, auzotarren mezatarako asistentziari begira onura baino kalte gehiago izan zezakeela eta. Hiru ez beste guztiak ixteko erabakia hartu zuen hala ere (“la de San Joseph, la Magdalena, y San Andres”), eta apezpikuari beste bi zabaltzeko baimena eman zezan aholkatu zion (San Antonio Abad eta San Juan **Bataiatzailea**)³⁸⁵.

Hurrengo urtearen hasieran, 1770eko urtariletik aurrera, Bergarako Bikariotzako diligentziak hasi ziren jada. Hilaren 30ean Antzuolako eliza batuen apezak bere informea bidali zuen, agindua zela eta, bertako eliztarren haserrea ere aditzera **emanez**³⁸⁶. Otsailaren 14an Bergarako San Pedroko apezak bere informea helarazi zuen, eta apirilaren 2an Santa Marinakoak ere beste horrenbeste egin **zuen**³⁸⁷. Apezek bidaliriko informetako azalpenekin, Ignacio Xavier de Arteach bikarioak aspektu askotan oso argigarria den informe propioa osatu zuen, apirilaren 7an.

Bertan, bere bikariotzako 28 ermitez ziharduenean, 8 edo 10en salbuespenaz gainontzeko guztiak ixteko iritzia azaldu zuen, Juan Francisco de Torrano San Pedroko apezarekin bat. Urtean zeharreko egun arruntetan (alegia, jaiegun berezi ez zirenetan), oso erabilpen desagokia egiten omen zela argudiatzen zuen:

“por que ordinariamente no han servido, ni sirven, sino para profanarlas sacrilegamente con usos improprios, sordidos, e indecentes, quales son los de guardarse en ellas, por algunos labradores contiguos, arcas, y otros muebles, y cosas de sus Caserías, como maiz, castañas, manzanas, lino, paja, y aun alhechos, para reducirlos despues á fiemo en las Cauallerizas de ellas: de manera que siruiendo las Ermitas para estos disonantes usos en todo el resto del año, solo para el día de su advocazion procurar assearlas algo, por que el Cura, ó otro Sacerdote en su nombre hà de ir á decir Missa en ellas según costumbre, verificandose aquí á la letra lo que dice el R.l Propheta: *Filiae eorum compositae, circum ornatae vt similitudo* **Templi**³⁸⁸

Oñatiko Bikariotzaren kasuan ere, udal mandatariek agertua zuten jada ermiten erabilpen desagokiaren kexua; “con suma profanacion, é indecencia” omen zeuden, “siruiendose los Hermitaños,

ó Caseros inmediatos, de la misma Yglesia de usso como de hauitacion propia, y solo se abren para celebracion de Misa una ó dos ueces al año”³⁸⁹.

Ermitetako adbokazioen santuen festekiko, Bergarako bikarioak behintzat ez zuen batere iritzi onik agertzen. Bere azalpenen arabera, urrun ziren ermiten zaintza gabeziak, gaztetxoek kastitatea arriskuan jartzen omen zuten, eta agintarien zaintzapetik kanpo, herritarren arteko liskarretarako giro egokia izaten omen zen:

“prescindiendo de lo indecentissimas, que están las mas de ellas, se ven con harto dolor, especialmente en el día de la advocacion de cada una, muchissimos desordenes, mediante el concurso de Jovenes de ambos sexos, del tamboril, y vino, en unos sitios despoblados, y distantes del cuerpo de la Villa á media legua y aun á mas, y donde no concurriendo la Justicia, ni persona alguna de respeto y autoridad, que pueda contenerlos, es

Arteach lizenziaduna, Bergarako bikarioa zeneko sinadura
Bergarako Udal artxiboa / Signatura C/533-11

consiguientemente inescusable la ruina espiritual de las Almas, y no pocas veces tambien de los cuerpos, y aun de las familias, con alborotos, pependencias, palos, cuchilladas, heridas mortales, y otros excesos, que varias veces han sucedido en mi tiempo: de suerte que por haver sido, y ser esto tan frecuente, es yá la regular primera pregunta, que se hace en el Lugar á la gente, que viene de la fiesta de la Ermita: Si hà hauido paz en ella?”³⁹⁰

Era berean, San Prudentzio eta San Emeterio ermitetako auzuneek ziharduenean, hiribilduetatik urrun bizi zen biztanleriaren bizimoduaren eta kristautzearen gain ere ez dirudi, inondik ere, iritzi hoberik zuenik:

“por que la distancia misma y desvio, en que viven de sus Parroquias, y de todo trato y comunicazion de gente racional, y la privazion de la palabra de Dios, y de la explicazion de la Doctrina Christiana, á que se entregan, los embrutece cada dia mas, y llena de Ignorancia de lo mas importante, que deben saber, como nos lo hace ver la experiencia en este Santo tiempo de la Cuaresma, y precepto annual, en que haviendo de venir á su Parroquia por precission á ser examinados en la Doctrina Christiana, y recibir de sus respectivos Curas la Cedula de aprobazion, se reconoce en ellos maior ignorancia, è idiotismo de un año para otro”³⁹¹

Funtsean, Ignacio Xavier de Arteach Bergarako bikario jauna batez ere hiribilduetako kontrolpetik urrun ziren ermitetako ohiturei eta bizitza sozialari amaiera ematearen aldekoa zen. Oso ikuspegi iluna azaltzen digu: tenpluen erabilera sakrilegoak, gaztetxoek kastitaterako eta herritarren bakerako arriskuak, isolamendua eta ezjakintasuna. Horrelako egoerak medio, ermita asko itxi eta bertako serorak kanporatzearen aldeko ageri zen. Hiribilduetako parrokiekiko ere, kanporatze aginduaren irizpideekin bat egin zuen: bertako serora

edo beatak hiltzen zirenera arte mantentzearen aldekoa zen, eta emolumentuak jada ezin gutxiagotu zitezkeela zioen, jada feligresen laguntza hutsarekin baino sustengatzen ez zirela eta. Arteach jaunaren ikusmolde honek, izango zuen akaso zerikusirik, bost hilabete lehenagoko seroren kanporatze jakinarazpenen bidez ikusi ditugun Bergarako (eta Antzuolako) eta Oñatiko egoeren artean zeuden seroren banaketa espazial eta sozialen arteko ezberdintasunekin; Bergarako Bikariotzaren kasuan iritzi hauek jada praktikara eramanak zeudela baitirudi, izan ere. Gogora dezagun nola Oñatiko Bikariotzaren lurretan serora eta ermitau gehienak ermitetan aurkitzen ziren artean, Bergarako Bikariotzari zegozkionetan oster, gehienak parroketan baino ez zeuden (Antzuolako Antiguako Andra Mari ermitako bi seroren salbuespenarekin).

Bergarako bikarioaren informeari azken aholkua, aipatzen dituen 18 parrokia eta ermiten artean 14 mantentzearena izango da, nahiz eta hasieran 8 edo 10 soilik utzi beharko ziratekeela adierazten zuen. Hasieran aipatzen dituen 28 ermiten kopururako falta diren 10ak, Santa Marinako parrokiari atxikiak zirela ondorioztatzen dugu, “todas las demas” esaerapean biltzen dituen horiek izan behar baitute³⁹². Gogora dezagun Oñatiren kasuan udal mandatariek ermitetariko 13 ixtea aholkatzen zutela, 9 mantenduko ziratekeen artean³⁹³.

Informea Bergaratik orduan astebete pasatxo bidalia zela, Kalagorriko apezpikuarenganako kexak eta eskakizunak helarazten hasi ziren jada. 1770eko apirilaren 16an, Oñatiko San Migeleko apezek, Zubilagako auzotarren izenean bertako San Pedro ermita irekitzeko eskakizuna egin zuten apezpikutzara. Antza, auzotarrak kexuz joan ziren San Migeleko apezengana, auzoa jendetsua izanik eta urrun egonik, eta gainera jaiegun guztietan goizeko meza emateko ohitura

San Esteban ermita

Bergarako Udal Artxiboa. Toribio Jauregi fondoa / Egilea: Toribio Jauregi, 1946

mantendu izan zela eta, zabaltzea baimendu zezaten eskatuz. Apezek, eskaerari zentzudun iritzirik, eta arazoak ekidite aldera, meza eman zezan kapilau baten bila hasi ziren. Baina bikarioak horren berri izan zuenean, eta apezpikuari berari bidaliriko eskutitzean auzotar askoren urruntasunarekiko ardura bera jada agertua bazuen ere, kapilauari, eman zioten enkargua ez betetzeko agindu zion. Beraz, eta egoera ikusirik, apezek zuzenean apezpikuari idaztea erabaki zuten, Zubilagako auzotarrendako eskaera zehatza egiteaz gain, beste ermitetarikoz batzuk ere zabaltzea baimendu zezan eskatuz, herriko leku urrun batzuetan distantziak berak beharrezko egiten zituenaren argudioz:

“seria muy util, y aun nezesario, que en cada Barrio de los muchos que comprehende Este Pueblo, se conseruare una, para que con mas comodidad pudiesen los habitantes de los Caserios oir misa los dias festivos, y hazer oracion, principalmente en tiempo de Quaresma, y Aduiento, en que tiene la deuozion de frecuentar sus hermitas, á rezar el santo rosario, y uisitar los Altares al retirarse de la labor de sus campos, y que las asi reservadas quedasen á custodia del sacristan de la Parroquia, y direccion de los Parrocos, que son, y fuezen, en los terminos de la Real Carta: Pero hauiendo reconocido que el Vicario, sin reciproca Inteligencia, tomo el expediente de zerrar todas á exepcion de tres, en que se zelebra la misa matutinal de los Domingos, y fiestas de guardar, se retiraron del empeño de suplicar á V.S.Y. por las demas en suposicion de que el Vicario lo executaria de orden particular de U.S.Y.”³⁹⁴

Bost egun beranduago, Bergarako San Prudentzio eta San Kristobal ermitetako auzokideen izenean Juan Francisco de Torrano San Pedroko apezak bidaliriko eskakizunari jarraiki, apezpikuak bi ermita hauek zabaltzea baimendu zuen. Badirudi zabaltze baimenak

lehenik Santa Maria Magdalena, Santa Ana eta San Martin de Aguirre ermitak ere aipatzen zituela, baina gero, dena delakoagatik, baztertu egin zirela, ezabaturik ageri baitira³⁹⁵.

Ermita bat itxi edo zabalik mantentzeko erabakia hartzeko orduan, San Prudentzioko ermitaren kasua esanguratsua zaigu. Ikusi dugu nola bikarioa bertako biztanleen dotrina eta bizibide kristauaren gaineko ezjakintasunarekin arduraturik zegoen; litekeena da ardura hori San Pedroko apezak bidali zuen informeak motibatua izatea. Informe horretan San Prudentziori buruz esaten denak argigarri gehiago ematen dizkigu, ermita baten patua erabakitzeko orduan aintzat hartzen ziren irizpide praktikoa, erlijioso nahiz moralei buruz:

“Esta, señor Yll.mo, por una parte es muy util, y por otra muy nociua. Es util porque dista una legua del cuerpo de la Villa, con[?]na con las Villas de Oñate, Mondragon, y Anguiozar, y los dias de fiesta oien Missa en ella los de la inmediacion; pero es nociua, porque el encargado de decirla, que es un religioso del convento de San Francisco de Mondragon, dexa de ir muchos dias, a que es consiguiente el que ello no satisfagan al precepto, y aunque vaya, ni confiesa, ni explica la doctrina christiana, de que resultan grauissimos inconuenientes. El medio que se me ofrece para ocurr[?] los perjuicios, y atender a la conueni[encia] de los caseros es el de poner un sacerdote que cuide de decir Missa, y a lo menos algunos dias confiese, y explique la doctrina christiana, si quieren conueniencia y aliuio pueden dotar un Ministro, y e[ll] desembolso entre tantos no sera sensible. Por lo demas, no sabiendo el cathecismo, y sin oir el Euangelio de Ministro que tenga lexitima mission, me parece que la conueniencia, y comodidad de oir Missa, [s]e de en perjuicio de las Almas”³⁹⁶

Hau da, meza ematearen eta dotrina kristauaren irakaspenaren inguruko ardurak hor izanik ere, eginkizun horiek behar bezala ez

San Kristobal ermita

Bergarako Udal Artxiboa. Juan Idigoras fondoa / Egilea: Juan Idigoras, 1984

betez gero, ermitaren egoerak on baino kalte gehiago egin zezakeela zeritzon. Hortaz, bere eginbeharrak (meza, katekesia, konfesioa, etab.) ganoraz betetzen zituen apez bat jarri ezean, San Prudentzioko ermitak onura gutxi zekarkeen.

Oñatiko bikarioak, irizpide hauek oso zurrunki interpretatuz, 3 salbu, ermita guztiak ixtea agindu zuenez geroztik, alkatea zenbait arazo izaten hasia zen jada, eta halaxe jakinarazi zion apezpikuari, maiatzaren 11n bidaliriko eskutitz baten bidez. Aurreko egunean, udal agintariak aurreko urteko azaroaren 28an udal bilkuran hartu

zituzten erabakien kopia bat bidali zuten apezpikutzara, eta alkatea apezzei beraien betebeharraren berri ematera joana zen. Hauei, bota nahiz mantendu beharreko ermiten inguruko informazioa eskatzen zitzairen, udal mandatariek azalduko iritzia berretsi edo gaitzetsi, eta erabakiak betearazteko. Azkenean men egin bazuten ere, ez zuten antza agindua betetzeko gogo handiegirik, alkatearen jakinarazpena ekiditen ibili baitziren, gezur eta aitzakiak ere erabiliz:

“Con motivo de hauerseme Conferido en Ayuntamiento de Caulleros especiales de esta Uilla, celebrado el día 9 del Corriente mes, Comision para comunicar a los Curas Parrochos de ella los Tres puntos, que informara á U.S.Y. el Testimonio adjunto, pasé la mañana del día 10 por tres veces en persona a la Casa del Cura Don Thomas Miguel de Eguino, y me aseguraron sus domesticos hallarse fuera de ella, por lo que me fue preciso encargar a mi Alguacil, que practicase la diligencia de yndagar el paradero de dicho Cura, y le insinuase mis antecedentes en busca suia, y que se siruiese asignarme hora Competente para Comunicarle la Comision que tenia, y hauiendolo practicado asi, dicho mi Alguacil, me auiesò por medio de este referido Don Thomas Miguel, que el día siguiente tenia que salir de la uilla; pero se experimentò lo contrario, pues se quedò en ella, y celebrò la Misa maior, en cuia uista di orden al escriuano de Ayuntamiento de esta uilla para se uiese con dicho Cura, y su Compañero Don Miguel Antonio de Yrala, y manifestase á ambos la precision, que tenia de uerme con ellos, y que se siruiesen de señalarme la hora, y para que Gustasen para noticiarles la Comision que tenia de Villa y en efecto me asignaron las tres horas de la tarde del día 11. y para mejor instruirse, les entreguè por escripto el Contenido de mi Comision, y se me dio la respuesta en la misma forma el día 12. que su tenor se halla tambien en dicho Testimonio”³⁹⁷

Gogaituta zegoen jada alkatea, apezpikuaren eta bikarioaren aginduak betetzeko apezek agertzen zuten erresistentziaz gain, herritarrek oso haserre zeudenez, ez baitzuten bakean uzten:

“El clamor de los uecinos de esta uilla sobre que se abran las hermitas de que tiene hecha U.S.Y. la uilla su representacion, y la hace Oy de nuevo, en cada dia maior, sin que Yo pueda euitar la suma mortificacion, y molestia que me causan para el efecto como si de mi dependiera, y en su uista me ha parecido Conueniente hacer á U.S.Y. de mi parte la Suplica mas sumisa, a fin de que se digne atender a la representacion que se hace con la Generosidad que acostumbra U.S.Y. de que quedase en particular mui **reconocido**”³⁹⁸

Azkenean, eta arazoak arazo, apezak agindua betetzeko prest azaldu ziren. Ordurako, dena den, eta udal agintariei gogorarazi zieten lez, apezpikuak jada emana zuen prozesio eta errogatibetarako zenbait ermita zabaltzeko baimena, herritarren izenean apezek eurek eginiko eskaerak zertxobait **asez**³⁹⁹. Ez ziren baina herritar eta auzotar guztiak aginduriko birgaitzearekin erabat konforme gelditu, eta apezengana nahiz apezpikutzat bertara ermita jakinak zabaltzeko eskakizunak helarazten jarraitu zuten, hauen beharra mota guztietako arrazoiekin **argudiatuz**⁴⁰⁰.

Badirudi, prozesuak hartua zuen norabideari begira, ermiten itxiera bera bihurtu zela jada auzi nagusi, eta seroren egoera eta beraien karguaren defentsa, batez ere ermitetako (eta ermitauek) kasuan, alde batera utzia zegoela. Lehen momentu batean ermitarik gehienak itxi zirenetik, apezpikutzatik ermitak zabaltzeko baimena lortzea bihurtu zen herritar eta auzotarren lehentasuna, prozesioak, errogatibak eta erromeriak egin ahal izateko; azken finean, auzoetako bizitza sozialerako ardatzezko ziren festa eta aktibitate egunak

mantentzea zuten xede. Ermitetako seroren zerbitzuari uko egitea ez zuten antza hain garrantzitsutzat hartu, prozesioak, errogatibak eta erromeriak izateko baimena lortzen zuten bitartean.

Alabaina, seroren desagerpenerako hartu ziren neurriak ez ziren ahazturik gelditu. 1772ko azaroaren 16an, urrian Gipuzkoako Korrejidoreak Gaztelako Errege Kontseilura eginiko eskaera bat medio, azken instituzio honek agindua egoki bete ote zen ikertzea eta hamabost egunen buruan erantzuna helaraztea agindu zien Probintziako hiribilduei:

“Primeramente, si algunas Beatas, ó Sororas, que hayan asistido, ò asisten á las Parroquias, y Hermitas, y qualesquiera otras, usan en sus Pueblos, Barrios, Aldeas, Ante-Iglesias, y Parroquianias de la comprension de toda su Jurisdiccion Ordinaria de Trage, y Abito particular del que se usa comunmente por las demás personas en esta dicha Provincia. Si las Sororas, que anteriormente à dicha Real Orden se hallaban destinadas á las Hermitas, cesaron en el ministerio, y egercicio de tåles en cumplimiento de la mencionada Real Resolucion; y si actualmente en contravencion à su tenor hay alguna Sorora en alguna de las Hermitas de su jurisdiccion egerciendo el ministerio, y cuidado de tal. Si haviendo muerto despues de la mencionada Real Orden, alguna Beata, ó Sorora de las asignadas à las Parroquias, ó separadose de este Empleo por dimision, ó en otra forma, se ha elegido, y nombrado á alguna otra en su lugar, en contravencion à dicha Real Resolucion. Si las Sororas existentes en las Parroquias, ó los Sacristanes, en quienes se huviese refundido el oficio, ó empleo vacante de èllas, se arreglan en la percepcion de los emolumentos y derechos á lo señalado por los Ordinarios Diocesanos, sin ecceder en cosa alguna, ni cuestuar en el Pueblo, ni aun dentro de sus respectivas Parroquias. Si por razon de la agregacion de algunas Hermitas á las Parroquias, se ha aumentado en éstas algun sirviente, contra lo determinado por dicha Real Orden”⁴⁰¹

Zirrikiturik ez uzteko asmotan zen antza Gaztelako Errege Kontseilua, erabaki denak zurruntasunez beteko zirela ziurtatu nahian.

Zabaltzeko eskakizuna egin zuten ermitetako auzokideei eskaerak – edo horietariko batzuk – onartu zitzaizkienetik, Bergarako Bikariotzan ez dirudi nahasmendu handiegirik egon zenik. Oñatiko Bikariotzaren kasuan luzeago joan zen prozesua. Horren erakusgarri da Oñatiko San Andres ermita zabaltzea eskatzen zuten San Krispin eta San Krispiniano martirien kofradiako partaideen kasua, zeintzuk, 1774. urtean helarazi zuten eskaerarako, Pedro Javier de Ramila Oñatiko alkatearen, Joseph Nicolas de Arrazola apezaren eta Joseph Juachin de Sarria Oñatiko bikarioaren onespenez ere igorri zituzten⁴⁰².

1782ra arte ez ziren Oñatiko ermitak birgaitzearen inguruko azken erabakiak hartu. Don Thomas Miguel de Eguino hurrengo Oñatiko bikarioak Bikario Orokorrendako eginiko informean argi azaltzen digu, egoera berriaren aurrean eliz agintariak zein ikuspegi zuten. Hainbat ermita zabaltzeko moduan omen zeuden, ornamentu, kaliz, eta beharrezko ororekin, eta hori zela eta erabiltzenerako baimena ematea eskatzen zuen, beti ere serorarik sartuko ez zela ziurtatuz. Baldintza bete ezean, mezarik ez emateko agindua emango zatekeen, bertan serorarik ez zela ziurtatu arte:

“[...] mandando se entreguen sus respectivas llaues â Personas de entera satisfaccion, y confianza, que se encarguen de su custodia, limpieza, cuidado, y asistencia, con prohibicion aubsoluta de que las mugeres con pretexto alguno se mezclen, ni Entrometan en ellas â titulo de seroras, ô sacristanas, como por abuso se Yntroduzen [...] y que las mugeres se abstengan del oficio de sacristanas, prouidenciando que interin no se obedezca a lo asi mandado, no se celebre en ellas misa, Encargando a Persona

de confianza, zele, y dando comision, pareziere a Vm, deponer en Execución quanto se siruiere ordenar en el particular”⁴⁰³

Eta areago, zabaltzekotan ziren horien artean, seroren, ermitauren edo zaintzaz arduratzen ziren familiek, ermitara atxikirik zituzten etxeetan, ermitara sartzeko zituzten barreneko ateak ixtea agindu zen, ikerketan zehar aipagai izan ditugun erabilpen desegokiak (umeak elizan jolasean, gauean jendea bertara lotara, etab.) ekiditeko asmoz. Ermita bera ere egun arruntetan itxita mantentzea zen asmoa (eta giltzak bikarioak aginduriko konfiantzazko pertsona batek – parrokiako sakristauak, ziurrenez – izango zituen); beharrezko ofizioetarako soilik zabalduko zen⁴⁰⁴. Ermiten atxikiriko etxez diharduenean, nabaria da batzuetan, “serora” aipatzen duenean, ermitauren emazteari buruz ari dela. Alegia, lehen kanporatze jakinarazpenetan ikusi dugun egoera oraindik mantentzen zela dirudi, ermitauak eta serorak, besterik gabe, seme-alabadun familia normalak baino ez zirela (ermitaren zaintza euren kargu izateko berezitasunarekin). Proposatzen ziren neurrien zorrotasunak direla eta (meza emateko debekua), biziera hauek aldatzeak nahikoa lan eman behar izan zuela adierazten digute.

Bikario Orokorrak, Oñatikoak adierazten zizkion eskakizun guztiei baiezkua eman zien, eta aholkaturiko aginduak eman zituen. 16 ermita birgaitzea onetsi zuen⁴⁰⁵, eta 7 behera bota zitezen agindu⁴⁰⁶. Gogora dezagun nola 1769an, kanporatze jakinarazpenak egiteko momentuan, Oñatin – Urrexola eta Araotzez gain – herriko parrokia eta 20 ermita aipatzen ziren, ermitau eta serorekin. Oñatiko bikarioak, lehenik, hiruren salbuespenaz beste guztiak ixtea agindu ostean, 1782rako, azkenean ermitarik gehienak, edo asko behintzat, birgaitu zirela ikusten dugu. Baina jada ermitak ez ziren urtean zehar zabalik mantenduko, bertan bizi zirenak, serora eta ermitauak, desagerrarazi

baitzitzuten. Ordurako, bestalde, Bergara eta Antzuolaren kasuan parroketan ikusten genituen serorak desagertzen joango ziren, hauek hiltzen joan ahala. Dena den, eta 1772an Gaztelako Errege Kontseiluak aginduriko ikerketaren bidez, debekaturiko izendapen berriak egitea ekidin nahi izan bazen ere, ez ziren beti aginduak erabat bete, 1829an Antzuolan izendapen berriak egin zirela baitakigu⁴⁰⁷.

Alabaina, batzuetan lehenago bestetan beranduago, ikusi ditugun azken neurri hauek, jada gaur egunean gelditzen diren serora gutxien testuinguru sozial eta erlijiosora eramaten gaituzte. Serorak (eta ermitauak) jada erabat “laikoturik” geldituko dira, janzkera erlijioso gabe, inguruan limosna eskaera egiteko ohitura – debekua medio – eta beraien kargua medio jasotzen zituzten emolumentuak jada galdurik. Ermitai euren dagokienez berriz, urtean zehar itxita egonik, bere garaian izan zezaketen eguneroko bizitza soziala gainbeheran joan zen denboraren poderioz. Hauen giltzak eta zaintza, edo ondoko baserriko biztanleen, edo sakristauaren ardura izatera iragango dira, eta ermitaren etxeari atxikita bizi den seroraren figura, bizi-irauten dutenengan atzeman edo iradoki baliteke ere, jada oso urrun gelditzen da.

- ▶ 297 AYERBE IRIBAR, Mª R., *Historia del Condado de Oñate y Señorío de los Guevara (ss. XI-XVI)*. Zarautz, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1985, 536-537 or.
- ▶ 298 SORONDO, I., “Mandatos de visita de los señores obispos de Calahorra y La Calzada. Bergara – Parroquia de San Pedro. Años 1512-1568 y 1667-1763”, *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 11. Alea, 1994, 289-290 or. Martín Pérez de Villar eta Navarro doktorea bisitatzaileren aginduak, 1525 eta 1535 urteak.
- ▶ 299 Izenok LARRAMENDI emanikoak dira: *op.cit.*, 226 or.
- ▶ 300 SORONDO, I., *op.cit.*, 289 or. Fernando Ibañez de Olazabal batxilerraren aginduak, 1512-1513 urteak.
- ▶ 301 Aipua 66 orrialdean.
- ▶ 302 *Íbid.*, 294 or. Pedro de Pisa lizentziatua bisitatzaileren aginduak, 1545.
- ▶ 303 Bergarako Udal Artxiboa, 01 C/539-17 sig.
- ▶ 304 BERNAL DE LUCO, J., *Constituciones Synodales del Obispado de Calahorra y la Calzada, hechas y ordenadas por los Prelados en ellas nombrados, agora nuevamente compiladas y añadidas por Joan Bernal de Luco, con acuerdo del Sínodo que por su mandato se celebró en la Ciudad de Logroño el año 1553*. León, anno de XDLV, LXIV fol. “Rubrica de Religiosis Domibus” ataleko bigarren kapituluak: “Que la administracion de las ermitas, y hospitales, y leprosas, se encomiendan a los curas, y que los concejos elijan otro lego con el clérigo, si quisieren”.
- ▶ 305 DÍEZ DE SALAZAR FERNÁNDEZ, L.M. / AYERBE IRIBAR, Mª R., *Juntas y Diputaciones de Gipuzkoa*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1992-2006, II. Alea, 469 or. Hondarribian, 1557.eko azaroak 14/24.
- ▶ 306 *Íbid.*, II. Alea, 488-489 or. Hondarribian, 1557.eko Azaroak 14/24.
- ▶ 307 DÍEZ DE SALAZAR FERNÁNDEZ, L.M. / AYERBE IRIBAR, Mª R., *op.cit.*, IV. Alea, 98 or. Ordizian, 1565.eko maiatzak 5/15.
- ▶ 308 *Íbid.*, IV. Alea, 101 or. Ordizian, 1565.eko maiatzak 5/15.
- ▶ 309 *Íbid.*, VI. Alea, 92 or. Azkoitian, 1574.eko azaroak 14/24.
- ▶ 310 Gai hau Mª José ARANAK aztertzen du zehatzago, bere *La clausura de las mujeres. Una lectura teológica de un proceso histórico* (Bilbao, Universidad de Deusto / Editorial Mensajero, 1992) liburuko 5.en kapitulan, “Capítulo 5. Los Beaterios y la clausura femenina” (233-265 or.).
- ▶ 311 “Nuestra Señora de Yçascun” ermitako María Gómez de Yriarte serorak ume bat izana zuen, eta Munita Batxilerraren etxean utzi zuen (bera zen ustez aita), eta alkateak auzi kriminala abian jarri zuenean, honek jurisdikzio zibila zegokionik ukatu zuen (DÍEZ DE SALAZAR FERNÁNDEZ, L.M. / AYERBE IRIBAR, Mª R., *op.cit.*, IX. Alea, 73 or. Tolosan, 1584.eko maiatzak 1/ekainak 22).
- ▶ 312 Martín Ybáñez de Erquicia Beizamako San Pedro elizako patroia zen, eta Iruñeko apezpikutzako Bikario Orokorrak berak hautaturiko Marina de Urdanpilleta seroraren aurka egin zuenean (portaera txarra medio), apezpikutzak Martín Ybáñez-i

bere patroiz izaera ukatu zion. Azken honek hau jurisdikzio zibilaren aurkakotzat baitzuen, bere kexua Probintziako Batzarretara eraman zuen (*Íbid.*, IX. Alea, 211 or. Bergaran, 1585.3ko maiatzak 4/14).

- ◀ 313 Martín Ruiz de Ayaldeburu Tolosako alkateak Andoaineko Santa Kruz ermitako seroraren aurka egin nahi izan zuen, portaera ezegokiagatik. Alabaina, apezpikutzako Bikario Orokorren eskutitz batzuk jaso zituen, kasua berari ez zegokiola esanez (*Íbid.*, XII. Alea, 157 or. Tolosa, 1593.eko ekainak 12/irailak 4).
- ◀ 314 Legorretako Marina de Horia freirak ume bat izana zuen, eta erditu ostean hil edo desagerrarazi egin zuen antza. Hori uste izan zuen behintzat orduan Ordiziako alkate zen Juan Ochoa de Ybarbia-k, eta seroraren aurka egin zuen baina, Iruñeko apezpikutzak osteria, eliz jurisdikzioari zegokiola eta bere aurka egin zuen, alkateak Nafarroako Errege Kontseiluan deklaratu beharra izateraino (*Íbid.*, XIV.en Alea, 469-470 or. Zarautzen, 1600.eko azaroak 14/24). Azken herri honetako ahaldunek protesta egin zuten 1600.eko Batzarretan, Gatzagari jurisdikzio zibila defendatzeko auzi baten gastuen parte bat Probintziak bere gain hartu zuelako. Marina de Horia freiraren kasuaren inguruan sortutako jurisdikzioaren gaineko auzia zekarten argudio lez, Ordiziako herriari auziaren gastuak ordaindu ez zitzaizkiola eta. Azkenean, baina, Probintziak Gatzagari auziaren gastuak ordaintzen laguntzea erabaki zuen (*Íbid.*, XIV. Alea, 477 or. Zarautzen, 1600.eko azaroak 14/24).
- ◀ 315 *Íbid.*, XV. Alea, 209 or. Azkoitia, 1601.eko azaroak 14/24.
- ◀ 316 *Íbid.*, XVI. Alea, 69 or. Tolosan, 1604.eko maiatzak 1/11.
- ◀ 317 *Íbid.*, XVI. Alea, 281 or. Donostian, 1605.eko apirilak 23/maiatzak 3.
- ◀ 318 *Íbid.*, IX. Alea, 293 or. (Mutrikun, 1585.eko azaroak 14/24) eta 373 or. (Tolosan, 1586.eko apirilak 19/29).
- ◀ 319 ZUMALDE, I., "Las ofrendas de pie de altar en Vergara en el siglo XVI", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos de País*, 1962, 331 or.
- ◀ 320 Oñatiko Udal Artxiboa, Z 1063.9 sig., 11v-12r fol.
- ◀ 321 *Íbid.*, 36r fol.
- ◀ 322 *Íbid.*, 54r-54v fol.
- ◀ 323 MANSO, P., *Constituciones synodales del obispado de Calahorra y la Calçada / hechas y ordenadas por el señor Obispo Don Pedro Manso ... en el Synodo Diocesano que se celebró en la ciudad de Logroño y se acabó en el año 1601*. Logroño, Diego Mares, 1602, 117r-117v fol.
- ◀ 324 Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoa, I-0185 leg., 0184v-0185v fol.
- ◀ 325 ORELLA UNZUÉ, J.L., "Los grupos de presión y las corrientes ideológicas que condicionan el nacimiento de la Inquisición Española en el País Vasco y en Navarra: (1510-1529)", *Revista de la Inquisición* (1999), 29 or.
- ◀ 326 LIZARRALDE, J.A. de, "Orígenes de la vida claustral del País Vasco", *I Congreso de Estudios Vascos: Oñate 1918*. Donostia-San Sebastián, Eusko Ikaskuntza, 1919, 594-

595 or.

- ◀ 327 DE LANCRE, P., *Tratado de brujería vasca. Descripción de la inconstancia de los malos ángeles y demonios*. Tafalla, Txalaparta, 2004 (1613). Serorei buruzko kapitulua, 51-56 orrialdeetan: "Discurso III: El porqué hay más mujeres brujas que hombres, y de cierta clase de mujeres, llamadas benedictas, que en el país de Laburdi tienen como sacristanas". Sorginkeriak zirela eta, De Lancre-k erre zituen biez bestalde, badugu 1555-1558 bitarteko prozesu batean Zeberion aurkitu omen zuten serora sorgin baten berri (AREITIO, D. de, "Las brujas de Ceberio", *Revista Internacional de Estudios Vascos*, XVIII. Alea (1927), 654-664 or.), eta Zugarramurdin 1610. urtean eginiko inkisizioaren bilaketetan, beste bi ere izan ziren (PAUL ARZAK, J., "1610.en urtea. Nafarroako sorginkeriaren mitifikazio maltzurari buruz", *Uztaro*, 43 zenb. (2002), 38 eta 48 or.).
- ◀ 328 *Íbid.*, 47 or.
- ◀ 329 MOREAU, R., *Histoire de l'âme basque*. Bordeaux, Imprimerie Taffard, 1970, 237 or.
- ◀ 330 GOÑI GAZTAMBIDE, J., "La vida eremítica en el reino de Navarra", *Príncipe de Viana*, XXVI. Urtea, 98-99 zenb. (1965), 77-92 or.: "Por cuanto en algunas ermitas viven mujeres que hacen vida solitaria como los ermitaños, lo cual encierra grandes inconvenientes, se manda que las desocupen y vayan a vivir en poblado y en ellas, si fueren a propósito, se pongan algunos de los ermitaños. Esto no se entiende con las beatas que están admitidas vitaliciamente, con la condición de que no acojan a otros ni pidan limosna. En muriendo ellas, las ermitas serán ocupadas por ermitaños reformados" (80 or.). Juan de Undiano-ren erreforma honek ermitauek kopurua – jada zehazturiko ermitak zerbitzatuko zituzketen – 60ra mugatu nahi zuen, eta aipatu berri dugun araua baitaratzen zuen 17 artikuluko arautegi bat osatu zuen: *Regla y constituciones de los ermitaños*.
- ◀ 331 Aintzat hartu behar da, Kalagorriko apezpikutzarekin seroren inguruko auzi honetaz gain, paraleloki, Bizkaiko Jaurgoak beste auzi bat ere mantentzen zuela, frantziskotarrekiko loturak zituzten beateen kontu, hauen Ministro Orokorren aurka.
- ◀ 332 ARAMBURU, Mª J., *Arte y piedad. El Arte religioso en Bergara en la Edad Moderna*. Bergara, Bergarako Udala, 2008, 581-582 orrialdeetan transkribatua. Erreferentzia dokumentala: Bergarako Udal Artxiboa, Reg. 1616-1620, 015 leg., 46-47 fol.
- ◀ 333 GONZALEZ DEL CASTILLO, P., *Constituciones Synodales del Obispado de Calahorra y la Calzada Hechas y ordenadas por Pedro Gonzalez del Castillo Obispo de Calahorra, Synodo Diocesano que se celebró en Logroño en el año 1620*. Madrid, Viuda de Alonso Martín, MDCXXI. Lan hau kontsultatu eta informazioa kontrastatu badut ere, 1698.eko sinodoaren ostekoetatik jaso dut erreferentzia, urte hartako neurri berriez gain, 1620.eko konstituzioa ere bere horretan errepikatzen baita, bien kontsulta erraztuz: LEPE, P. de, *Constituciones Synodales antiguas y Modernas del Obispado*

de Calahorra y la Calzada, reconocidas, reformadas, y aumentadas por Pedro de Lepe Obispo de Calahorra, en el Synodo Diocesano que se celebró en Logroño en el año 1698. Madrid, Antonio González de Reyes, 1700, 496-500 or.

- ◀ 334 DÍEZ DE SALAZAR FERNÁNDEZ, L.M. / AYERBE IRIBAR, Mª R., *op.cit.*, XXI. Alea, 180 or. Azkoitia, 1619.eko azaroak 14/24.
- ◀ 335 *Íbid.*, XXI. Alea, 247 or. Zumaia, 1620.eko maiatzak 4/12.
- ◀ 336 ARANA, Mª J., *op.cit.*, 263-264 or.
- ◀ 337 Dokumentu honen parterik handiena Karmele SAINT-MARTINen *Las seroras vascas* (Donostia, Txertoa, 1976) liburuaren 169-171 orrialdeetan transkribaturik dago.
- ◀ 338 LEPE, P., *op.cit.*, 497-498 or. (ikus 339.en aipuko zehaztapenak, 124 orrialdean).
- ◀ 339 Gogoratu dezagun, nola 1621.eko bisitan, Bergarako Santa Luzia ermitan konstituzioen aplikazioa esplizitu adierazten zen (Santa Luzia ermitako etxezain liburua, Bergarako Udal Artxiboa, 01-C/120-03 sig.). Aipua eta azalpenak, 60 orrialdean.
- ◀ 340 ARANA, Mª J., *op.cit.*, 265 or.
- ◀ 341 DÍEZ DE SALAZAR FERNÁNDEZ, L.M. / AYERBE IRIBAR, Mª R., *op.cit.*, XXII. Alea, 129 or. Arrasaten, 1622.eko azaroak 14/24.
- ◀ 342 *Íbid.*, XXII. Alea, 137-138 or. Arrasaten, 1622.eko azaroak 14/24.
- ◀ 343 *Íbid.*, XXII. Alea, 161 or. Arrasaten, 1622.eko azaroak 14/24.
- ◀ 344 *Íbid.*, XXII. Alea, 178 or. Donostia, 1623.eko apirilak 29/maiatzak 9.
- ◀ 345 Galdeketa hauek, eta hurrengo Bergarako gertakizunen pasarteak, Imanol SORONDOK ederi aztertu eta azalduak ditu jada bere artikuluan batean: "Las 38 ermitas de Bergara. Estudio etnográfico-histórico", *Anuario de Eusko-Folklore*, 31 zenb., 1982/83, 173-223 or. Gure aldetik, eta artikulua irakurketa gomendatzeaz bestalde, gertakizuna dagokion testuinguru orokorragoan txertatzen saiatuko gara, era berean, prozesu berberari dagozkion eta Sorondok aipatzen ez dituen dokumentu batzuek gehituz.
- ◀ 346 Aipua "3.2. Aldareak eta zerbitzuen mugak, heriotza-errituak" atalaren baitan, 61 orrialdean.
- ◀ 347 Bergarako Udal Artxiboa, MIK. 17^a60 (legajoaren sig.: L/063), 292r-293v fol.
- ◀ 348 *Íbid.*, 294r-294v fol.
- ◀ 349 *Íbid.*, 295r-298v fol.
- ◀ 350 *Íbid.*, 295r-298v fol.
- ◀ 351 *Íbid.*, 296r-296v fol. (aurreko memorialaren barruan).
- ◀ 352 *Íbid.*, 299r-299v fol.
- ◀ 353 DÍEZ DE SALAZAR FERNÁNDEZ, L.M. / AYERBE IRIBAR, Mª R., *op.cit.*, XXII. Alea, 216 or. Hernanin, 1623.eko azaroak 14/24.
- ◀ 354 *Íbid.*, XXII.en alea, 307 or. (Elgoibarren, 1624.eko apirilak 21/30); 321 or. (Deban, 1624.eko azaroak 14/24); eta 365 or. (Errenterian, 1625.eko apirilak 13/22).

- ◀ 355 *Íbid.*, XXV. Alea, 34 eta 132 or.
- ◀ 356 LEPE, P. de, *Constituciones Synodales antiguas y Modernas del Obispado de Calahorra y la Calzada, reconocidas, reformadas, y aumentadas por Pedro de Lepe Obispo de Calahorra, en el Synodo Diocesano que se celebró en Logroño en el año 1698*. Madrid, Antonio González de Reyes, 1700, 499 or.
- ◀ 357 Gipuzkoako Batzarretako Erregistroak (1731-1742), Bergarako Udal Artxiboa, L/161 sig.
- ◀ 358 *Íbid.*, 1730.eko Batzarra, 12-13 or.
- ◀ 359 *Íbid.*, 1730.eko Batzarra, 13 or.
- ◀ 360 Gipuzkoako Batzarretako Erregistroak (1700-1710), Bergarako Udal Artxiboa, L/159 sig.
- ◀ 361 Gipuzkoako Batzarretako Erregistroak (1711-1729), Bergarako Udal Artxiboa, L/160 sig.
- ◀ 362 Gipuzkoako Batzarretako Erregistroak (1731-1742), Bergarako Udal Artxiboa, L/161 sig. 1730.eko Batzarra, 11-12 or.
- ◀ 363 Errege Agindu honen berri 1769.eko seroren supresioa agintzen duen Errege Dekretuan bertan ematen da: Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g.
- ◀ 364 Gipuzkoako Batzarretako Erregistroak (1767-1772), Bergarako Udal Artxiboa, L/166 sig. 1767ko Batzarra, 34-35 or.
- ◀ 365 Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 331 kaxa, 3 zenb.
- ◀ 366 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/759-40 leg. f.g.
- ◀ 367 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/763-112 leg., f.g.
- ◀ 368 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/742-12 leg., f.g.; eta Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/768-15 leg., f.g.
- ◀ 369 LARRAMENDI, M. de, "De las seroras de las iglesias y ermitas de Guipúzcoa" kapitulua, *Corografía de Guipúzcoa*. Donostia, 1969 (1754), 135-139 or.
- ◀ 370 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/763-112 leg., f.g.
- ◀ 371 *Íbid.*
- ◀ 372 Gipuzkoako Batzarretako Erregistroak (1767-1772), Bergarako Udal Artxiboa, L/166 sig. 1769.eko Batzarra, 9-10 or.
- ◀ 373 Kalagorriko Katedraleko Artxiboan Bergarako eta Oñatiko Bikariotzei dagozkien prozesuak gordetzen dira, eta informazio mamitsua eskaintzen dute. Bergarako: 17-770-18 leg., f.g., eta Oñatiko: 17-769-1 leg., f.g. Bi prozesuak foliatu gabe badaude ere, datak eman eta dokumentuak deskribatzen saiatuko gara, orientazioen bat emateko.
- ◀ 374 1769. urriak 18. Apezpikuaren ezabatze aginduaren jakinarazpena. Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g.
- ◀ 375 San Juan Bataiatzailea Parrokiako Artxiboan, 1769.eko abenduaren 2an bidaliriko Errege Dekretuaren kopia bat gordetzen da, Ignacio Javier de Arteach Bergarako

bikarioak Melchor de Jauregui Arrasatekoari helarazi zion aginduaren jakinarazpen idatziarekin batera. Era berean, Oñatiko bikarioari beste jakinarazpen bat bidalia ziola adierazten zuen bertan (San Juan Bataiatzailea parrokiako Artxiboa, 3. armairua, 31. karpeta, 10. zenb.).

- ◀ 376 1769, abenduak 1. Bergarako bikariotzaren informazio diligentziak eta kanporatze jakinarazpenak. Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-770-18 leg., f.g.
- ◀ 377 1769, abendua. Oñatiko bikariotzaren informazio diligentziak eta kanporatze jakinarazpenak. Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g.
- ◀ 378 1769, azaroak 28. Udal agintarien bilkurako erabakiak, seroren ezabatzeari eta ermiten itxierari buruz. Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g.
- ◀ 379 *Íbid.*: “Y en lo respectivo a las Hermitas se represente al mismo tiempo lo combeniente que es, el que se extingan del todo las de San Juan de Artia, San Jorje, Santa Maria Magdalena de Corostola, San Julian, y San Bartolome de Marromai, por hallarse en situacion distante, y con profanacion, è indecencia, como tambien las de San Esteban, San Roman, la Ascension, San Christobal, San Lorenzo, San Anton, San Bartolome de Goribar, y Santa Cruz por el poco usso que se hace de ellas, indesencia, por cortedad y por otras Justas consideraciones. Y que las efigies de estos Santos con sus cortas rentas se trasladen à otras, que conuiene se conserben, como son, San Andres, Santa Lucia, San Martin, San Joseph, Santa Marina, San Pedro de Lazarraga, Santa Maria Magdalena de Ancholopestegui, San Pedro de Zubilaga, y San Juan Bautista” (f.g.)
- ◀ 380 *Íbid.*: “a saber San Juan de Artia, à la de San Andres. Las de San Esteban, San Roman y San Jorje a la de Santa Lucia, para cuia diligencia y hacer las obras, y reparos nezesarios se da todo el poder, y comision mas compla (*sic*) al señor Don Juan Nicolas de Antia presente Alcalde. Las de Santa Maria Magdalena de Corostola y la Ascension à la de San Martin, para cuia diligencia se da igual comision a dicho Don Francisco Xauier de Uzelay. La de San Christobal à la de San Joseph para lo que se da igual comision à Don Pedro Lucas de Ascarraga. La de San Lorenzo à la de Santa Marina, cuio encargo se comete à dicho Don Martin de Madinaueitia. Las de San Anton, y San Bartolome de Goribar à la de San Ysidro, para lo qual se comisiona à Don Christobal de Gomendio. La de San Julian à la de San Pedro de Lazarraga para cuio efecto se da tambien comision, a Don Francisco Xauier de Sagastizabal. La de San Bartolome de Marromai à San Pedro de Zubilaga, y la de Santa Cruz à la de San Juan Bautista para cuia traslacion se dà asi bien comision à Don Juan Bautista de Madina Regidor” (f.g.)
- ◀ 381 *Íbid.*, f.g.
- ◀ 382 *Íbid.*, f.g.
- ◀ 383 *Íbid.*, f.g.
- ◀ 384 1769, abenduak 16. Joseph Juachin de Sarria bikarioaren eskutitza Kalagorriko

apezpikuari, serorak ezabatzearen eta ermiten itxieraren diligentzien inguruan informatuz. Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g.

- ◀ 385 *Íbid.*: “En este negocio de las Hermitas é mirado con alguna Madurez, y sin pasion, y é dejado abiertas, asta que determine otra cosa V.S.Y. la de San Joseph, la Magdalena, y San Andres distantes de esta villa como media legua, porque sin esta preuencion no pueden cumplir los de las Montañas en el precepto de oir missa los dias de fiesta sin oponer sus Casas al Ynsulto de qualquiera. Pienso, y tambien porque en las dos primeras, que son mui decentes ai capellanias fundadas con obligacion de decir missa en ellas todos los dias de fiesta; ademas de estas ya conuendria que quedasen corrientes la Hermita de San Antonio Abad, que esta en el centro de la Villa, y la de San Juan Baptista por la deuocion que tienen los fieles, y traiendo á estas los [?] de las demas Hermitas, pueden hacer las procesiones y demas funciones que acostumbran, esto me a parecido preuenir a V.S.Y” (f.g.)
- ◀ 386 1770, urtarrilak 30. Juan Domingo de Goenaga Antzuolako eliza batuen apezaren jakinarazpena Bergarako bikarioari, eskaturiko informea apezpikutzara bidalia duela adieraziz. Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/770-18 leg., f.g.
- ◀ 387 Elgoibarreko Bikariotzako (Elgoibar, Soraluze eta Eibar) informea ere, ezin zergatik jakin, Bergarako Bikariotzari dagozkion diligentzia hauen barruan dator, Antzuola eta Bergarako apezaren informeekin batera, gehigarri lez.
- ◀ 388 1770, apirilak 7. Ignacio Jauier de Arteach Bergarako bikarioaren informea. *Íbid.*, f.g.
- ◀ 389 1769, abenduak 11. Martin de Madina eta Francisco Xauier de Uzelay udal mandatarien informea. Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g.
- ◀ 390 1770, apirilak 7. Ignacio Jauier de Arteach Bergarako bikarioaren informea. Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/770-18 leg., f.g.
- ◀ 391 *Íbid.*
- ◀ 392 *Íbid.*: “Que de las ocho Ermitas adscriptas á la Parroquia de San Pedro es conveniente se manden demoler desde luego las de San Antonio y San Christoval, reservandose, y permaneciendo existentes las del Seminario de Niñas educandas de Nuestra Señora de la Soledad, la del Hospital de Santa Maria Magdalena, San Martin de Aguirre, Santa Ana, y tambien por ahora, y en considerazion á lo que informa el Cura de San Pedro, las de San Miguel, San Estevan, y San Prudencio. Que de las adscriptas á la Parroquia de Santa Marina, reservandose igualmente las de San Adrian, que es de particular, y las de San Josèph y San Lorenzo, que estàn contiguas á esta Poblacion, y decentes, y sirven para algunas procesiones, y por ahora tambien la de San Hemetherio, se profanen y extingan todas las demas Ermitas. Que assibien se mande demoler y extinguir la Ermita de Santa Ana adscripta á la Parroquia de San Andres de Elosua, que es Annexa de la de San Pedro de esta Villa, por estar sumamente indecentes” (f.g.).

- ◀ 393 1769, abenduak 11. Martin de Madina eta Francisco Xauier de Uzelay udal mandatarien informea. Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g.
- ◀ 394 1770, apirilak 16. Oñatiko San Migeleko apezken eskaera apezpikuari, Zubilagako auzotarren izenean, auzoko San Pedro ermita zabaltzea baimendu zezan eskatuz. Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g.
- ◀ 395 1770, apirilak 21. San Prudentzio eta San Kristobaleko ermitak berriro zabaltzeko eskakizunari Juan de Luelmo y Pinto Kalagorriko apezpikuak emaniko erantzuna. Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/770-18 leg., f.g.
- ◀ 396 1770, otsailak 14. San Pedroko Juan Francisco de Torrano apezken informea, elizaren eta atxikiriko ermiten inguruan. *Íbid.*, f.g.
- ◀ 397 1770, maiatzak 11. Don Miguel Nicolas de Sarria y Elordui Oñatiko alkateak apezpikuari idazten dio, serorak desagerrarazteko eta ermiten itxierarako aginduaren betekizunerako diligentziak eta arazoak azalduz. Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-761-1 leg., f.g.
- ◀ 398 *Íbid.*, f.g.
- ◀ 399 1770, maiatzak 14. Oñatiko udal agintarien eta apezken arteko diligentziak, ezabatze agindua eta ermiten itxiera betearazteari buruz. Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-761-1 leg., f.g.
- ◀ 400 San Antonio Abad ermita berriz zabaltzea baimendu zezaten, Oñatiko parrokiako apezkei izen bereko auzoko bizilagunek eginiko eskakizunaren kasua dugu. Idatziak ez dakar datarik, baina hamar ermita zabaltzea jada agindu zela aipatzen denez, momentu honi dagokiola ondorioztatu dezakegu: “[...] entre las que no se han mandado abrir se ha comprendido la referida de nuestro Barrio, siendo así que està mui decente, y haberla hallado en la misma decencia el Yllmo. Señor Don Juan de Luelmo y Pinto Obispo de este obispado en la Santa Visita personal, y haber tambien su Yllma. mandado abrir dicha Hermita para las rogaciones, y se han hecho dos procesiones, ò rogatibas a la citada hermita estando cerradas otras muchas de esta villa, A que se junta mucha debocion, y concurso que asiste, el dia de San Antonio Abad, y los dias de Santa Rita, Santa Lucia, y Santa Agueda cuias ymagenes se ueneran, experimentandose no pocas uezes la Serenidad de Uientos especialmente quando esta sazonzando el Agosto, como tambien la conserbacion de los Animales de Labor por cuió motibo se hacen celebrar muchissimas misas entre año, y quando lo expuesto no fuese suficiente causa para abrir dicha Hermita se ha de tener presente haber predicado en ella y desde ella el Glorioso San Vicente Ferrer, y tambien el haber serbido de tabernaculo del Santissimo Sacramento en ocasión que se inundo la Parroquia de esta villa, llebandolo à caballo al Sacramento para preserbar de las furiosas olas de la agua, teniendose presente tambien la intermediacion que la Parroquia tiene con el rio principal, y si otra igual inundacion sucediese (lo que no permita Dios) no haber en el cuerpo de esta uilla, otra hermita

tan segura para reserbar el Santissimo Sacramento como la de nuestro Barrio, que estando en el centro de la uilla, està segura de inundaciones; por todo lo qual Suplicamos [...]” (Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-761-1 leg., f.g.).

- ◀ 401 Bergarako Udal Artxiboa, 01 C/655-05 sig.
- ◀ 402 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-761-1 leg., f.g.
- ◀ 403 Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 6/562-85 leg., f.g.
- ◀ 404 *Íbid.*
- ◀ 405 *Íbid.*: “Dijo haultaia y haulto su Merced las Hermitas de San Josef, Santa Lucia, San Martin, San Lorenzo, San Antonio Abad, San Pedro de Lazarraga, San Ysidro, San Andres, la Ascension, Santa Maria Magdalena de Zubillaga, Santa Marina, San Juan, San Pedro de Zubillaga, y San Esteban [...] como tambien la de San Bartholome de Matromaiz, con la calidad de que primero se repare de todo lo necesario por Don Josef Ygnacio de Arangoiti Patrono” (f.g.)
- ◀ 406 *Íbid.*: “Y asi mismo mando su Merced se dirruian enteramente hasta los cimientos, las de Santa Maria Magdalena de Corostola, San Cristobal, San Jorje, Santa Cruz, San Roman, San Julian, y San Bartholome de Goribar” (f.g.)
- ◀ 407 1829, Antzuola, San Juan Bataiatzailea eta Andre Maria parrokiarako seroren izendapenak: “El presente Cura Rector [*lerro artean*: a imitacion de sus antecesores] estando de residencia en la Parroquial de Uzarraga por que las reperidas[?] que tubo, se vio obligado à quitar del oficio de serora el año de 1828 o 29 a Manuela alzelay que aun vive, por vicios que en ella se notaban, y aun se notan, y se la puso a Vicenta de Azcarate soltera de edad de treinta y seis años (sin que nadie hubiese reclamado) en la Yglesia parroquial de Nra. Sra. de la Piedad.
- El año 1829 murio Ignacia de Araiztegui serora de San Juan Bautista de Uzarraga, nombrada o puesta por mi antecesor dn. Miguel de Urrutia, y en su lugar hize continuara su sobrina sirvienta Bernarda de Narbayza por suplicas que para ello hizo, sin que nadie de ello me reconviniere, sin embargo de que residia en la Yglesia de Nra. Sra. de la Piedad por aquel turno, y no hay exemplar de que en Uzarraga haya intervenido el Cavildo Eclesiastico en el nombramiento de seroras =
- El año 31 murio Josefa Bautista de Arralde serora de la Piedad, y en su lugar por insinuacion y empeño de don Manuel Angel de Echevarria Presbitero beneficiado de la dichas unidas, y ausencia del Señor Alcalde de aquel tiempo la puse a la actual Am.^a[?] de Cortabarría, sin que de ello nadie se hubiese quejado por ser esta la costumbre de nombrar la[s] seroras y no la que supone el Señor Coadjutor Azcarate sin exemplar alguno de que haya nombrado el Cavildo; y sino demuestre lo contrario a esta practica; de la forma que se requiera; para morejarla[?] de Usurpacion =” (Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoa, 3201/017-01 sig.)

7

AZKEN HITZAK

Ermitetako eta parroketako seroren bizimoduaren arteko ezberdintasunek, hipotesiz baino ez bada ere, jatorri ezberdinak iradokitzen dituzte. Ermitetakoei ordena hospitalario eta militarretako *freila* haien, edo aurretiko monasterio bikoitz eta familiarretako *soror* haien biziera atzematen zaie, eta parroketakoak, berriz, XIII. mendeaz ondorengo eliz barruko ehorzteetako errituen agerpenari asoziatu egon zitezkeela dirudi; kontuan izan behar, gainera, zenbait komunitatek Gaztelako *beata* haien ereduak ere jaso zituztela, hein handi batean debekuen bidez zehaztu zituzten bizimoduetan. Debeku eta araudiek eurek ere zerikusirik izan zutela dirudi, bizimodu ezberdinei patroi amankomunak ezarri, instituzioaren hautemate amankomun bat eratzeke orduan. Alabaina, aipatu lez, Aro Berrian zehar euskaraz idatzi zen literaturaren baitan, *serora* hitzak bizitza erlijiosoaren zeramaten emakume ezberdinen adiera guztiak jasotzen zituen, mojarrena barne. Honetan, agian, idatzi gehienok elizgizonen eskuz idatziak izanak ere izan dezake zerikusirik. Dena den, Euskal Herriko serorak Europa iparraldeko beginen eta Gaztelako beatekin pareko edo mugimendu analogo lez ulertuz gero, kronologikoki garai berantiaragoetara arte heldutako mugimendua izan zen, bereizgarri eta eraldakuntza propioak azaldu zituen.

Aro Berrian zehar izan zituzten ibilbideak, hein batean, komentuen hedapenarekiko aurkaritzan uler litezke. Emakumeek bizitza erlijiosoaren baitan Erdi Aroan izan zuten lekuaren adierazgarri dira, Aro Berriko pentsamoldearen agerpen berri ziren klausurako komentuek, hiribilduen testuinguruan hedatzen eta gailentzen ari ziren garai batean. Kontraerreformaren eta Trentoko Kontzilioaren ondorioz garatutako dotrinen testuinguruan, arbasoen gurtzak XIII. mendetik

aurrera izan zuen jarraibideari loturik ageri zaizkigu, parroketako jarlekuetako zerbitzuan. Erlijiositate herrikoia sineskera eta errituen gordailu ere baziren, ermita eta santutegietan. Karitatezko lanak egiten zituzten, aterpetxe, ospitale eta umezurtz-etxeetan. Horrez gain, Andre Mariaren kultuaren desbideratzeren batzuk ere batu zitzaizkien, izan zitzaizketen bizipen erlijiosoen hautemateei.

Erlijioaren inguruko hautemate horiek, komunitatean edo bakarka bizi ziren emakumeen bizimodu ezberdinetan gauzatzen ziren, eta bereizgarritzat, mundu laikoari zegozkion ezaugarri batzuk gordetzen zituzten. Hau, batez ere, ermiten testuinguruan gertatu ohi zen, non, batzuetan, serorak ermitauarekin ezkondata zeuden. Baina kontrara, komentuetako ohiturekiko loturak agertzen dizkiguten ezaugarriak ere mantendu zituzten, dotea ematearen ohitura – edo araua – kasu. Ohitura honek parrokien eta santutegien testuinguruan mojen instituzioengana parekatzeke bilakaerak izan zituen lez, XVIII. menderako, ermiten espazioa laikitzeke borondatearen adierazle, hauetariko batzuetan dotearen ohitura seroretxearen alogerak ordezkatu zuen. Parroketako serorak “mojatu”, eta ermitetakoak laikotu egin nahi izan ziren beraz.

Guzti hau jurisdikzioen eta patronatuen aldakuntza garai batean txertatzen da, Oñatiko kondearen lurak eta patronatuak murriztuz, eta herrietako udalen edo elizetako kabildeen patronatuak gehitu ahala. Honek, serorekiko, zenbait ondorio izan zituen. Alde batetik, udalen edo kabildeen patronatupean, hautagai bat baino gehiago izan ohi ziren parroketan, dotearen kompetentziaren praktika hedatu zen, XVII. eta XVIII. mendeetan zehar. Honek, Aro Berriko merkataritza eta burokraziaren garapenaren harira berriki aberasturiko – edo aberasbide berrietara birziklatutako ahaide nagusien – leinu eta

familiak faboratzen zituen, patronatu familiarretako aukeraketarako ahaidego edo afinitatezko irizpideak, diruzko lehentasunetara bideratuz. Era berean, parroketako jarlekuetako errituen botere adierazpen sinbolikoek (mailaz igotako harlauzak, doneskainen erritueta ordena hierarkikoak, etab.) ere debekuak jaso zituzten, serorek testuinguru horretan zuten parte hartzearekin bat. Izendapenetan eta hauei asoziatutako errituetan ere burokratizazioa atzematen da, eta karguaren zilegitasuna, posesio errituen aurrean – edo ordez –, batez ere XVII. mendetik aurrera landutako arautegien eta legezko formulen bitartez bermatzen hasi ziren. Aldaketen testuinguru honetan, zenbaitetan, serora berrien hautaketa gizarte eragile ezberdinen arteko (udalak, patroik partikularrak, kabiloak, eliztarrak, etab.) botere borrokan akuilu bihurtu zen, eta seroren euren interes eta inplikazioz, izendapenenaren eta hautaketaren gaineko eskubideak zalantzan jarri, eta auzitara eramane ziren. Ermitetara ere hedatu ziren patronatuaren inguruko auziak, eta hemen ere, ermitau edo seroren aldaketa garaietan, hautaketa eskubideak eta ondasunen gaineko jabegoak zalantzan jarri ziren.

Ikusi dugunaren harira, Erdi Aroko eta Aro Berriko biztanleriaren bizitza erlijiosoaren baitan, parrokia, santutegi eta ermitetan, presente izan zen figura da serorena, eta garaioetako erlijiositatearen koadroa hau aintzat hartu gabe osatzeak, ikuspegia mugatzera baino ezin gaitzake eramane. Emakume askorendako, aukera bat suposatzen zuen, garaiko elizako dotrinak agindu lez “ezkontza edo komentua” aukeratu beharrik izan gabe, bizimodua modu erlatiboki autonomo batean landu ahal izateko, eta zenbaitetan, are ondasun eta diruak pilatu eta administratu ahal izateko ere.

Tenpluarekiko nahiz familiarekiko izan ohi zuten autonomia ekonomikoa eta jarlekuen zaintza eta ermitetako kultuak medio,

gizartearen baitan egoera errespetagarri batean egotera hel zitezkeen gainera, eta honek neurri baterainoko boterea eman ziezaiekeen. Baina beste behin ere, egoerak hain ezberdinak izatera heldu zirenez, zaila da patroik amankomunak ezartzea. Auzotarren limosnarekiko erabateko dependentziaz eta orturen baten ustiapenetik bizi zen ermitako serora txiro eta bakartiaren, eta argizariaren, oihalen eta maileguen negoziotan dezenteko diruak eginez komunitatean bizi zen seroraren muturreko adibideen artean, egoera ezberdin askoren posibilitateak zabaltzen zaizkigu.

Bizieraren baitan, alderdi erlijiosoaren eta ekonomikoaren artean lotura hertsia mantentzen zen, ogia eta argiaren arbasoen gurtzak sostengatzen baitzituen jarlekuen zerbitzua eta parroketako serorei zegozkien emolumentuak, eta ermita eta santutegietako seroren limosna bilketetan ere, santuaren debozioak ematen baitzien neurria, bilketaren etekinei. Bazuten beraz izpiritualer bestelako interesik ere, gurtza eta sineskera ezberdinok bizirik mantentzeko.

Desagerpenerako neurri eta debekuak, halatsu, alderdi erlijiosotik nahiz ekonomikotik bideratu ziren, aktibitateen mugapenak, batez ere eliz agintarien aldetik, emakumeak objektu sakratuengandik urrundu eta liturgiako parte hartzetik baztertze (‘‘sagrado, y honestissimo fin de separar â las Mujeres de todo ministerio en la Yglesia’’⁴⁰⁸) xedera bideratzen zirenekin bat, agintari zibilen aldetik, parroketan – eta santutegietan – eman beharreko doteen gutxieneko kopuruak igoz, beraien aktibitateen ondorengo etekinei bahitura bat ezarri, eta limosna eskaeraren aurkako neurriak hartu ziren. Egoera aldakor hauen dinamikei, serorek eurek modu ezberdinetan egin zieten aurre, batzuetan borondatez men eginik ere, bestetan dezenteko arazoak sortuz. Arrazoi hauek eta besteren batzuk

tarteko, euren artean, eta bizilagunekin nahiz eliza eta udaletako agintariekin ere izan zituzten zenbait arazo eta istilu, bereziki liskartiak ziren seroraren batzuek.

XVII. mende hasierako lehen desagerrarazte saiakerak apezpikutzaren aldetik bultzatu zirenean, Gipuzkoako Probintzia seroren alde irten bazen ere, honek ez digu pentsarazi behar, Probintziak beraien bizimodua bere horretan defendatzen zuenik. Izan ere, jada XVI. mende erdialdetik, Batzar Orokorrak eurak izan baitziren seroren bizitzaren gaineko kontrolerako neurriak eskatzen lehenak, nahiz eta gero, González del Castillo apezpiku liskartiaren erabaki zorrotzen aurrean, hauen aldeko defentsa Probintziak bere gain hartu zuen. Limosna eskaeraren gaineko mugapenek, 1629ko Errege Dekretutik 1730ekora, ermitetako serora eta ermitauei oinarri ekonomikoak kaltetuz joan ziren. XVIII. mende hasierako debeku eta mugapenak, bestalde, Probintzia beraren eskaeraz eta ekimenez gauzatu ziren, jada XVII. mende hasieran zegoen ikuspegiarengandik oso bestelakoa zutela aditzera emanez. 1747an ermitauei janzkera berezia erabiltzea debekatu zitzairen, eta 1767an, Probintziak Errege Kontseiluari debeku hori bera serorei ezar diezaiela eskatu zion. Bitartean, izendapen berrien harira, apezpikutzatik ere galdeketa egin ziren, ohituren eta instituzioaren izaeraren berri izateko. Horrela, 1769an, Probintziak eskaturiko janzkera bereziaren debekuz haratago, Errege Dekretu batek seroren desagerpena eta ermiten itxiera agindu zituen. Instituzioen aldetiko erresistentzia handiegirik ez zen agertu jada, nahiz eta herritarrak oso haserre izan ziren. Ahaleginak ermiten irekierara bideratu ziren, seroren defentsara baino, eta ermitaren batzuen irekiera baimentzeak, haserreak baretu zituela, eta seroren desagerpena, irekieraren trukean eman beharreko galera lez suertatu

zela dirudi.

Limosnaren inguruko neurri hauez gain, bestalde, sineskera erlijiosoen aldetik ere, Benedikto XIV.ena aita santuak 1745ean desbiderapen teologikoen iturri omen ziren irekigarri trinitarioen erabateko debekua luzatua zuen, eta jarlekuetako errituen euskarri ziren arbasoen gurtzaren inguruko sineskerak ere, XVIII. mendearen bukaeran eta XIX.enaren hasieran jada gainbeheran joan ziren, hain zuzen ere, jarlekuetan ehorzteko debekua – eta ondorioz, hilerrietan ehorzteko ohituraren orokortzea – ere orduantxe eman baitzen; tarte kronologikoak aditzera ematen digunaren arabera, parroketako azken serora baimenduak (tituludunak) hiltzen joan ahala, edo ordundik gutxira. XVIII. mendean, beraz, seroren euren gainbeheraz gain, beraien espazioei zegozkien erlijiositate herrikoia adierazpenen gainbehera ere bizi izan zen, beti ere, debekuak tarteko zirela.

Bukatzeko, seroren bizitzak oraindik azaleratu beharreko aspektu asko dituela baino ezin esan. Aktibitateen eta ekonomiaren alorretako datuak jaso litezke batez ere, horiexek izan baitziren, izan ere, beraien bizitzen gaineko kontrol mekanismoak garatu zituzten agintariei ardura gehien sortu zizkieten aspektuak. Zaila da baina beraien bizipen erlijiosoen inguruko berri zuzenik jasotzea, eta adibidez, kapilautzetan, errogatiba eta prozesioetan, edo kofradien testuinguruan izan zezaketen parte hartzeari buruz, asko dugu oraindik zer arakaturik. Oraindik ere, asmo doktrinaletatik abiaturik, Larramendik zuen ikuspegiak seroren inguruko historiografian sortu dituen topikoez haratago joan beharrean gaude, serora eta beatak beraien egunerokotasunean kokatu, eta bizitza sozialean zuten garrantziari neurri egokia hartzeko.

- ◀ 408 1769, Oñati. Seroren inguruko informazioa batzeko udal komisionatuaren informea.
Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g.

8

BIBLIOGRAFIA ETA ITURRIAK

8.1. Seroren inguruko bibliografia espezifikoa

A.A., *Les benoîteries au Pays Basque (Ekaina: Revue d'Etudes Basques)*. Donibane-Lohitzune, Association Culturelle Amalur, 1991.

AGUIRRE SORONDO, A., "La mujer en la religiosidad popular: las seroras", *Sukil*, 1 zenb. (1995), 105-111 or.

AREITIO, D. de, "Las freiras o seroras de Begoña", *Los vascos en la historia de España*. Bilbo, Bizkaiko Kultur Batzordeko Argitalpenak, 1959, 179-180 or.

ARZA ALDAY, F., "El oficio de beata en Salvatierra-Agurain (Álava-Araba) en el siglo XVI", *Cuadernos de Sección. Historia-Geografía*, 35 zenb. (2006), 33-47 or.

AZPIAZU, J.A., "Las seroras en Gipuzkoa (1550-1630)", *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 13 zenb. (1995), 41-66 or.

DE LANCRE, P., "Discurso III: El porqué hay más mujeres brujas que hombres, y de cierta clase de mujeres, llamadas benedictas, que en el país de Laburdi tienen como sacristanas", *Tratado de brujería vasca. Descripción de la Inconstancia de los Malos Ángeles o Demonios*. Tafalla, Txalaparta, 2004 (1612), 51-56 or.

DUVERT, M., "A propos des Andere Serora", *Anuario de Eusko-Folklore*, 41. Alea (1998-99), 119-127 or.

DUVERT, M., "Les andere serora et le statut religieux de la femme dans le culture basque: étude ethnographique", *Hommage au Musée Basque*. Baiona, Société des Amis du Musée Basque, 1989, 399-440 or.

FRANK, R.M., "Euskal Herriko emakumeen eginkizun erlijiosoaren inguruko azterketa diakronikoa: Serora eta bere laguntzaileak", *La mujer en Euskal Herria (hacia un feminismo propio)*. VV.AA., Donostia, Basandere, 2001, 65-103 or.

FRANK, R.M., "The Religious Role of the Woman in Basque Culture", *Anglo-american contributions to basque studies: essays in honor of Jon Bilbao*. W.A. Douglas, R.W. Etulain eta W.H. Jr Jacobsen-ek arg., *Desert Research Institute Publications on the Social Sciences*, 13 zenb. (1977), 153-160 or.

GARMENDIA LARRAÑAGA, J., "El señor de Loyola, Patrono de la iglesia de San Sebastián de Soreasu y sus filiales: Las seroras (S. XVI)", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos de País*, 63. Alea, 2 zenb. (2007), 471-481 or.

GOÑI GAZTAMBIDE, J., "La vida eremítica en el reino de Navarra", *Príncipe de Viana*, XXVI. Urtea, 98-99 zenb. (1965), 77-92 or.

HENAO, G. de, "Apéndice VII. Sobre la Historia del Patronato de Loyola en la Iglesia Parroquial y Ermitas de Aspeitia", *Averiguaciones de las antigüedades de Cantabria*. Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca, 1980 (1895, lehen edizioa, gehigarri gabe – V Ale –, 1689-1691 urteetan), VI. Alea, 111-141 or.

JIMENO JURÍO, J.M., “Artajona. Monjas emparedadas (1530-1540)”, *Cuadernos de etnología y etnografía de Navarra*, XXIX. Alea, 69 zenb. (1997), 67-75 or.

LARRAMENDI, M. de, “De las seroras de las iglesias y ermitas de Guipúzcoa”, *Corografía de Guipúzcoa*. Donostia, 1969 (1754), 135-139 or.

LASA, J., “Las ‘seroras’, ‘freiras’ y ‘beatas’” eta “Las religiosas franciscanas de Santa Ana de Oñate”, *Tejiendo Historia*, Oñati, Arantzazu III, 1966, urrenez urren, 189-192 eta 447-451 or.

MARTÍNEZ DE ISASTI, L., *Compendio Historial de la M.N. y M.L. Provincia de Guipúzcoa*. Bilbo, Ed. Amigos de Libro Vasco, 1985 (1625), 205-225 or. (XVIII-XX kapituluak).

PEÑARANDA GARCÍA, P., “Un desconocido grupo social: las seroras navarras”, *Grupos sociales en la Historia de Navarra: relaciones y derechos*. Iruña, SEHN, 2002, II. Alea, 297-310 or.

SAINT-MARTIN, K., “Pequeña recopilación histórica sobre las seroras”, *Las seroras vascas*. San Sebastián, Txertoa, 1976, 157-171 or.

WEBSTER, W., “Seroras, Freyras, Benitas, Benedictae entre los vascos”, *Euskalerraren alde*, I. Alea (1911) 139-151 or.

ZUDAIRE, C., “Seroras del Baztán en el siglo XVII”, *Cuadernos de etnología y etnografía de Navarra*, X. Urtea, 30 zenb. (1978), 435-449 or.

8.2. Bibliografia orokorra eta dokumentazio iturriak

AGIRREAZALDEGI, A., *Heriotza Euskal Herrian*. Donostia, Kriselu, 1989.

AGUIRRE SORONDO, A. / LIZARRALDE ELBERDIN, K., *Ermitas de Gipuzkoa*. Ataun, Fundación José Miguel de Barandiaran Fundazioa, 2000.

AGUIRRE SORONDO, A., “Usos y creencias mágicas en Euskalerría sobre las campanas, campanillas y cencerros”, *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 6. alea (1988), 127-149 or.

AGUIRRE SORONDO, A., “Las campanas en la vida de las comunidades religiosas femeninas de Gipuzkoa”, *Cuadernos de Sección Antropología-Etnografía*, 13. alea (1995), 9-40 or.

ARAMBURU, Mª J., *Arte y piedad. El Arte religioso en Bergara en la Edad Moderna*. Bergara, Bergarako Udala, 2008.

ARANA, Mª J., *La clausura de las mujeres. Una lectura teológica de un proceso histórico*. Bilbo, Deustuko Unibertsitatea / Editorial Mensajero, 1992.

ARANA, Mª J., “La mujer vasca en el nacimiento y desarrollo de la vida religiosa en Euskal Herria”, *Euskal Herriko Erlijiosoen Historia (Familia eta Institutu Erlijiosoen Euskal Herriko Historiaren*

I. kongresuko Aktak), Arantzazu, 2002ko Ekainaren 24-28etan, I. Alea. Ed. Intxausti, J., Oñati, Edizio frantziskotarrak, 2004, 841-871 or.

ARAYA ESPINOZA, A., "De espirituales a históricas: las beatas del siglo XVIII en la Nueva España", *Historia*, 37. Alea, 1. zenb., 2004, 5-32 or.

AREITIO, D. de, "Las brujas de Ceberio", *Revista Internacional de Estudios Vascos*, XVIII. Alea (1927), 654-664 or.

AYERBE IRIBAR, M^a.R., *Historia del Condado de Oñate y Señorío de los Guevara* (ss. XI-XVI). Zarautz, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1985.

BAJO, F., "Las <<Viduae Ecclesiae>> de la Iglesia Occidental (s. IV-V)", *Hispania Antiqua*, XI-XII. Alea, 1981-1985, 81-87 or.

BARBIERI, F.P., *History of Britain, 407-597*, 2002. (Robert Vermaat - en *Vortigern Studies* en interneteko helbidean eskuragarri).

BAZÁN DÍAZ, I., *Los herejes de Durango y la búsqueda de la Edad del Espíritu Santo en el siglo XV*. Durango, Durangoko Arte eta Historia Museoa, 2007.

BERNAL DE LUCO, J., *Constituciones Synodales del Obispado de Calahorra y la Calzada, hechas y ordenadas por los Prelados en ellas nombrados, agora nuevamente compiladas y añadidas por Joan Bernal de Luco, con acuerdo del Sínodo que por su mandato se celebró en la Ciudad de Logroño el año 1553*. León, anno de XDLV.

CAVERO DOMÍNGUEZ, G., "Fuentes para el estudio del emparedamiento en la España medieval (siglos XII-XV)", *Revue Mabillon*, 17. Alea (78.ena serie zaharrean) (2006), 105-126 or.

DÍAZ BODEGAS, P. (arg.), *Libro de visita del licenciado Martín Gil*. Logroño, Diócesis de Calahorra y La Calzada-Logroño, 1998.

DÍEZ DE SALAZAR FERNÁNDEZ, L.M. / AYERBE IRIBAR, Mª R., *Juntas y Diputaciones de Gipuzkoa*. Donostia, Gipuzkoako Batzar Orokorrak / Gipuzkoako Foru Diputazioa, 1992-2006.

DE LA SOTA, M. / LAFITTE, P. / AKESOLO, L., *Diccionario Retana de Autoridades de la Lengua Vasca*. Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca, 1976-1991.

ECHÁNIS SANS, M^a, "Espiritualidad femenina en la Orden Militar de Santiago (siglos XII-XV)", *Religiosidad femenina: expectativas y realidades* (ss. VIII-XVIII). A. de Muñoz eta M^a del M. Graña-k ed., Madrid, Al-Mudayna, 1991, 115-138 or.

ECHÁNIS SANS, M^a, "Las freilas de la Orden de Santiago durante la Edad Media", *Las Órdenes Militares en la Península Ibérica. Vol. I*. Cuenca, Ed. de la Universidad de Castilla La Mancha, 2000, 979-1003 or.

ECHÁNIS SANS, M^a, *Las mujeres de la Orden Militar de Santiago en la Edad Media*. Salamanca, Junta de Castilla y León, 1992.

ELORZA, E., “Expresiones seculares de religiosidad en rituales: La rodadura de niños sobre el altar y otras prácticas de curación en Gipuzkoa”, *Euskonews & Media*, 133 zenb. (2007) (www.euskonews.com helbidean eskuragarri).

ENRÍQUEZ FERNÁNDEZ, J.C., “Los sonidos de la tierra. Los rituales de campana y las prácticas comunicativas vascas de devoción y creencia en la Edad Moderna vasca”, *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 28. Alea (2006), 465-484 or.

EPYNEY-BURGARD, G., “Les béguines et l’ordre cistercien aux Pays-Bas du sud (XIIIe siècle)”, *Les mouvances laïques des ordres religieux*. Saint-Étienne, 1996, 261-277 or.

ERKOREKA, A., “La colonización de las islas e islotes del litoral vasco: atalayeros, militares y eremitas”, *Zainak*, 15 zenb. (1997).

FERNANDA NÚÑEZ, B., “Doña Bárbara de Echegaray, beata y pecadora xalapeña de fines del siglo XVIII”, *Relaciones*, 22. Alea, 88 zenb., 2001, 207-242 or.

FOREY, A.J., “Women and the military orders in the twelfth and thirteenth centuries”, *Studia Monastica*, 29. Alea, 1 zenb. (1987), 63-92 or.

GALLOWAY, P., “Discreet and Devout Maidens”: Women’s Involvement in Beguine Communities in Northern France, 1200-1500”, *Medieval women in their communities*. D. Watt-ek arg., Cardiff, University of Wales Press, 1997, 92-115 or.

GARCÍA FERNÁNDEZ, E., “Dominicos y franciscanos en el País Vasco (siglos XIII-XV)”, *VI Semana de estudios medievales*. Nájera, Instituto de Estudios Riojanos, 1995, 213-233 or.

GARCÍA LARRAGUETA, S.A., *El Gran Priorado de Navarra de la Orden de San Juan de Jerusalem (siglos XII-XIII). Estudio preliminar*. Iruña, Diputación Foral de Navarra / Institución Príncipe de Viana, 1957.

GIORDANO, Mª L., “Proyecto político y aspiraciones reformadoras en las cartas de una beata del siglo XVI en España”, *Manuscripts*, 17. Alea, 1999, 57-68 or.

GONÇALVES DA CAMARA, L. (arg.), *Autobiografía de San Ignacio de Loyola*. 1553-1555, www.elaleph.com web orrian eskuragarri.

GONZALEZ DEL CASTILLO, P., *Constituciones Synodales del Obispado de Calahorra y la Calzada Hechas y ordenadas por Pedro Gonzalez del Castillo Obispo de Calahorra, Synodo Diocesano que se celebró en Logroño en el año 1620*. Madrid, Viuda de Alonso Martín, MDCXXI.

GONZÁLEZ HERNANDO, I., “La Virgen de San Blas de Buriñondo en Bergara: ejemplo y excepción de Virgen abridera trinitaria”, *Anales de Historia del Arte*, 16. Alea (2006), 59-78 or.

HENAR GALLEGU FRANCO, M^a del, “Mujeres y élite social en la Hispania tardoantigua: la evidencia epigráfica (ss.V-VI)”, *Hispania Antiqua*, XXIX. Alea, 2005, 215-223 or.

HERRASTI ERLOGORRI, L. / ETXEBERRIA GABILONDO, F., “El nacimiento de un rito: Amandre Santa Inés en Arrasate”, *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 26. Alea (2004), 639-651 or.

HUERGA, A., *Historia de los alumbrados. V. Temas y personajes (1570-1630)*. Madrid, Fundación Universitaria Española, 1994.

KARDABERAZ, A., *Ama Beneragarri Josefaren bizitza*. Iturria: KARDABERAZ, A., *Euskal lan guztiak*. La Gran Enciclopedia Vasca, 1974 (*Klasikoen Gordailua* web gunean eskuragarri).

LEPE, P. de, *Constituciones Synodales antiguas y Modernas del Obispado de Calahorra y la Calzada, reconocidas, reformadas, y aumentadas por Pedro de Lepe Obispo de Calahorra, en el Synodo Diocesano que se celebró en Logroño en el año 1698*. Madrid, Antonio González de Reyes, 1700.

LINAGE CONDE, A., “La tardía supervivencia de los monasterios dobles en la Península Ibérica”, *Studia Monastica*, 32. Alea, 2 zenb. (1990), 365-379 or.

LIZARRALDE, J.A. de, “Orígenes de la vida claustral del País Vasco”, *I Congreso de Estudios Vascos: Oñate 1918*. Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1919, 590-617 or.

MADARIAGA ORBEA, J., *Una Noble Señora: Herio Anderea. Actitudes ante la muerte en el País Vasco, siglos XVIII y XIX*. Bilbo, EHU/UPV, 1998.

MANSO, P., *Constituciones synodales del obispado de Calahorra y la Calçada / hechas y ordenadas por el señor Obispo Don Pedro Manso ... en el Synodo Diocesano que se celebrou en la ciudad de Logroño y se acabo en el año 1601*. Logroño, Diego Mares, 1602.

MENDIZABAL, M., “Origen de los franciscanos en Oñati”, *Oñatiko historia: XIV-XIX mendeak*. Oñati, Oñatiko Udala, 1999.

MICHELENA, L., *Diccionario General Vasco / Orotariko Euskal Hiztegia*. Bilbao, Euskaltzaindia, 1987-2005.

MIURA ANDRADES, J. M., “Formas de vida religiosa femenina en la Andalucía medieval. Emparedadas y beatas”, *Religiosidad femenina: expectativas y realidades* (ss. VIII-XVIII). A. de Muñoz eta M^a del M. Graña-k ed., Madrid, Al-Mudayna, 1991, 139-164 or.

MOREAU, R., *Histoire de l'âme basque*. Bordeaux, Imprimerie Taffard, 1970.

NEEL, C., “The origins of the Beguines”, *Sisters and workers in the Middle Ages*. J.M. Bennet [et al.] arg., Chicago, The University of Chicago Press, 1989, 240-260 or.

OLIVERI KORTA, O., *Mujer y herencia en el estamento hidalgo guipuzcoano durante el Antiguo Régimen (siglos XVI-XVIII)*, Donostia, 2001.

ORELLA UNZUÉ, J.L., “Los grupos de presión y las corrientes

ideológicas que condicionan el nacimiento de la Inquisición Española en el País Vasco y en Navarra: (1510-1529)", *Revista de la Inquisición*, 8. Alea, (1999), 7-32 or.

ORLANDIS, J., *Estudios sobre instituciones monásticas medievales*. Iruña, Eunsu, 1971.

PALACIOS ALCALDE, M., "Las beatas ante la Inquisición", *Hispania Sacra*, XL. Alea, 81-82 zenb., 1988, 107-131 or.

PAUL ARZAK, J., "1610. urtea. Nafarroako sorginkeriaren mitifikazio maltzurari buruz", *Uztaro*, 43 zenb. (2002), 17-51 or.

PONS FUSTER, E., "Mujeres y espiritualidad: las beatas valencianas del siglo XVII", *Revista de Historia Moderna*, 10 zenb. (1991), 71-96 or.

RUBIO DE URQUÍA, G., "Espacios femeninos en la sociedad vasca tradicional: la mujer y el culto a los antepasados", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, LII. Alea, 1 zenb. (1996), 3-50 or.

SMYTH, M., "Deaconesses in Late Antique Gaul", www.womenpriests.org. helbidean eskuragarri.

SORONDO, I., "Las 38 ermitas de Bergara. Estudio etnográfico-histórico", *Anuario de Eusko-Folklore*, 31 Alea, 1982/83, 173-223 or.

SORONDO, I., "Mandatos de visita de los señores obispos de Calahorra y La Calzada. Bergara – Parroquia de San Pedro. Años 1512-1568 y 1667-1763", *Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía*, 11. Alea, 1994, 279-310 or.

TIBBETS SCHULENBURG, J., "Women's monastic communities, 500-1100: patterns of expansion and decline", *Sisters and workers in the Middle Ages*. J.M. Bennetk [et al.] arg., Chicago, The University of Chicago Press, 1989, 208-239 or.

TOLA DE GAYTÁN, Marqués de, "Linajes vergareses. Los Ondarza", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, XV. Alea (1959), 119-142.

URIBE, A., *La provincia franciscana de Cantabria. II. Su constitución y desarrollo*. Oñati, Editorial franciscana Aranzazu, 1996.

ZUMALDE, I., "Las ofrendas de pie de altar en Vergara en el siglo XVI", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos de País*, 1962, 330-332 or.

8.3. Artxiboak

Bergarako Udal Artxiboa

Elgetako Udal Artxiboa

Leintz Gatzagako Udal Artxiboa

Oñatiko Udal Artxiboa

San Juan Bataiatzailea Parrokiako Artxiboa (Arrasate)

Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoa

Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoa

Kalagorriko Katedraleko Artxiboa

IRARGIko funts dokumentalak

9

GEHIGARRIAK

1/ 1589, Azaroak 18. Oñati, Santa Katalina ermita.

Mari Ramos de Laquidiola-ren izendapena.

Oñatiko Udal Artxiboa, Z 1063 kaxa, 9 exp., 7r-8r fol. 1593.eko berridazketa.

En la hermita de Santa Catalina que Es En la vezindad de Goribar Jurisdizion de esta Villa de Oñate A diez y ocho dias del mes de nobiembre de mill E quinientos E ochenta E nueve años ante Domingo Martinez de Assurduy abbad de la yglessia Collegial de señor Sant Miguel desta dicha Villa y sus anexas E jurisdizion y asi bien Vicario della por su señoria don Pedro Porto Carrero obispo deste obispado de Calahorra y la Calçada y En presençia de mi el bachiller Çañartu notario publico appostolico E testigo paresçio Mari Ramos de Laquidiola natural de la dicha Villa E dixo que Ella de algunos dias a esta parte se habia determinado de tomar habito de serora En la dicha hermita de propria voluntad a donde mejor podia servir a nuestro señor y a la dicha Sancta con El rrecogimiento y honestidad que las demas seroras suelen tener haziendo y guardando El seruiçio conbeniente a la dicha hermita y lo demas que por su merced del dicho abbad le fuese hordenado y mandado conforme al habito que agora de mano de su merced queria rresçibir / E luego su merced del dicho abbad dixo que pues nuestro señor le habia ynspirado a la dicha Mari Ramos tomar El dicho habito y dedicarse al seruiçio de nuestro señor y de la dicha Sancta y su hermita hera rrazon de darle El dicho habito y liçençia para Ello y no se lo Estorbar tan buen proposito y junto con Esto pues sabia Ella la pobreza de la dicha hermita y le Constaba dello que de los bienes y marauedies que nuestro señor se los habia dado y

tenia dotase y señalasse alguna Cantidad a la dicha hermita y para sus rreparos pues a su seruiçio se dedicaba desde luego que para despues de sus dias Como hazian las demas seroras de las demas hermitas de la dicha Villa E su Jurisdizion / la qual dicha Mari Ramos dixo que por agora no queria señalar ni mandar cossa ninguna a la dicha hermita pues con su trabajo y con lo que tenia habia de vibir y que procuraria de yr cada dia aumentando las cosas de la dicha hermita En su vida y despues de sus dias pues no tenia a quien dexar sus bienes sino Es a la dicha hermita y para su Alma y que Esta hera su yntençion y voluntad como su merced del dicho abbad beria Adelante y que assi desde luego señalaba y señalo por sus heredera a la dicha hermita y su alma de lo que dios le habia dado y ganado con su trabajo y con Esta declaraçion pedia y suplicaba a su merced del dicho abbad le mandase dar y diesse El dicho habito y belo de tal serora que hera costumbre / El qual dicho nombramiento. Y su merced del dicho abbad dixo que açeptaba y açepto y mando a mi El dicho notario lo asentase / y asi su merced dixo vna missa del dicho sancto y le hizo las amonestaçiones neçessarias E ynstituçion de su vida y le mando dar possession de la dicha hermita y de todos los bienes della para que los tubiese en su poder y los administrase y quedo En la dicha hermita a lo qual fueron presentes por testigos Francisco de Elorduy sacristan E Juan de Elorduy alguazil E Sebastian de Assurduy su criado de su merced Vicario de la dicha Villa y su merced lo firmo de su nombre / El abbad de Oñate / passo ante mi El bachiller Çañartu notario appostolico / la E mandado / [?] vala.

2/ 1694, Ekainak 20. Leintz Gatzaga, Dorletako Andre Maria santutegia.

Teresa de Laquitegui-ren seroretzerako sarrera-kontratua.

Leintz Gatzagako Udal Artxiboa, 331 kaxa, 3 zenb., 1r-5r fol. 1746.ekoaren berridazketa.

Escritura de Yngreso

En la Uilla de Salinas a Ueinte dias del mes de Junio de mil y seiscientos y Nouenta y quatro años ante mi el escriuano y testigos parecieron presentes de la una, parte, los Señores Juan Martin de Olauegoitia Alcalde ordinario de la dicha Uilla y Andres de Elejalde y Pedro de Laquitegui Regidores y los Licenciados Don Juan de Guereta Cura y Seruidor de la Parroquia de esta dicha Uilla Don Antonio de Jausoro y Don Miguel de Zauala, Beneficiados de ella, y de la otra, Don Ignacio de Sagastibarria y Doña Mariana de Uriarte su legitima muger, Uecinos de esta dicha Villa y Theresa, de, Laquitegui hija legitima de la dicha, Doña Mariana auida en primeras nuncias Con Juan de Laquitegui difunto escriuano Real, y del Juzgado que fue, de esta dicha Uilla y los dichos Don Ygnacio y Doña Mariana Su muger pedida Comedida y aceptada, la lizencia marital en forma, y de que, precedieron en presencia de mi el escriuano y testigos doi fee, y se obligaron de no rrebocar, = Digeron que entre los suso dichos tenian Combenido y tratado de que, la dicha Teresa de Laquitegui se aia de rreciuir Como por la presente, se rreciue por beata, de la tercera orden, del Serafico Padre San Francisco en la debota Yglesia de Nuestra Señora del Castillo extramuros de esta dicha Uilla para seruir en ella, a la Uirgen Santisima donde la suso dicha tiene proposito y boluntad de permanezzer, y biuir

en su Santo Seruicio y por estar, Como estan los dichos Patronos Con Satisfacion de su Onestidad y su calidad la rreciuen como ba dicho y admiten por Beata, a la dicha Teresa, de Laquitegui y para el efecto trae en Dote, a ella Doscientos Ducados de Uellon, en una escritura de Censo de los dichos Doscientos Ducados de Principal y diez de Renta, al año contra el Licenciado Juan de Oteo Angulo Clerigo presbitero rresidente y natural, de la Uilla de Briones y Francisco de Oteo Angulo y Ana de Peñafiel su Legitima muger, Uecinos de la dicha Uilla de Briones otorgado a fauor, del Capitan Don Juan de Uriarte Difunto Uecino que fue, de esta dicha Uilla por testimonio de Juan de Zubiate difunto Escriuano Real, y del Juzgado que fue de esta dicha Uilla su fecha en esta dicha Uilla de Salinas a Diez y nueue de Agosto del año pasado de mil y seiscientos y Cinquenta y tres Como de la dicha Escritura Consta, y parece al que, en lo nezesario se rremiten la qual, dicha escritura toca y perteneze, a la dicha Doña Mariana de Vriarte Como hija legitima y heredera, del dicho Don Juan de Uriarte por auersele ad Judicado entre los demas yjos y herederos en la yjuela, de particion que izieron ante el dicho Juan de Laquitegui y la rrenta, del dicho Censo aia de gozar la dicha Teresa, de Laquitegui durante su vida y para despues de su fin y muerte, desde la ora presente, para siempre Jamas. Hace la dicha Teresa de Laquitegui Donacion pura mera perfecta, ynrrebocable, que el derecho llama, ynteruibos para que sean propios de la dicha Santa Casa en propiedad asi el dicho Censo de los dichos Doscientos Ducados Como otras qualesquier bienes rraizes Ganado[s] y Uienes muebles y Censos que adquiriere en la dicha debota Casa, de forma, y manera, que no pueda Disponer de ellos por bia de testamento ni en otra forma, sino que todo aia de quedar para la dicha debota, yglesia para las obras de ella, ornamentos y demas

nezario y preciso para despues de sus dias y que solo a de gozar, del usufruto sin que pueda disponer Cosa alguna, ni de lo que adquiriere en Conformidad del buleto de su Santidad por que la beatas que asisten en ella se sustentan de las limosnas que rrecogen y a menos no poder sustentarse, por ser mui tenue la rrenta, de los Doscientos Ducados de Principal que lleua en Dote a de disponer para las obsequias acostumbradas para su alma, conforme su calidad y no mas por que asi pactaron y concertaron entre las partes que la dicha Theresa, de Laquitegui no pueda bender ni enagenar el dicho Censo rreferido que trae en Dote sino tan solamente, goze del usufruto porque la propiedad de los dichos Doscientos Ducados a de ser para la dicha debota, Yglesia despues de sus dias y en caso que se rredimiere dicho Censo aia de ser dicha rredencion a los Patronos que son, y fueren, delante de la dicha Santa Casa, quienes tengan obligacion de ponerlo a censo de nuevo, Ytten es condicion que si acaso a la dicha Theresa, de Laquitegui lo que Dios no permita le zuzeda alguna fragilidad por que decia, ser espelidas de la dicha Santa Casa, pierda el usufruto y la propiedad de los dichos Doscientos Ducados del dicho Censo y demas que adquiriere y sea espelida de ella, y los dichos Uienes queden para la dicha Santa Casa, – Yten es condicion que aia de biuir quieta y pacificamente con todo buen exemplo y que si por su parte se causare alguna ynquietud o pesadumbre los dichos Señores Patronos por qualquiera culpa, o defecto que en ella se hallare, la puedan despojar, y echar de ella, y que esta, dicha ynquietud y culpa, se entienda que si de parte de algunos Uecinos o moradores de la dicha Uilla se motibare se aia de defender y amparar, de parte de la dicha Uilla. Ytten po quanto Catalina de Ormaechea, Luisa de Aguirre, Ursola de Vriue, Maria Lopez de Bergara, Maria de Pagadigorri, Maria Garcia de Aguiriano y Luisa Diaz de Garaio

estan en posesion en dicha Santa Casa, que a las suso dichas se les aia de guardar, y obserbar, la antiguedad y maioria para que en todo lo que se ofreciere puedan disponer ellas primero y despues de las suso dichas la dicha Teresa de Laquitegui disponga primero que otras entraren, despues de ella, de manera que en esta parte, se ha de guardar, y obseruar, la antiguedad teniendo el rrespecto que se deue a las anteriores y quando ubiere de salir a la dicha Uilla o fuera de ella, aia de pedir lizencia a la mas anziana de las que se hallaren, en esta dicha Santa Casa, y si por su temeridad no quisiere usar de esta Umildad y lizencia si no es balerse de su autoridad aia de ser escluida quedandose para dicha Santa Casa, todo lo que ubiere lleuado Como todas las demas se an sugetado a esta Condicion y los dichos Don Ygnacio de Sagastibarria y Doña Mariana de Uriarte su muger, Juntos y de man Comun, Digeron que zedian y tras pasauan, dicho Censo rreferido en fauor, de la dicha theresa, para ella misma para que pueda, cobrar, los rreditos y le dieron poder, en causa propio y se obligaron a la [euisi?] Seguridad y saneamiento del dicho Zenso Principal y rreditos en toda forma, = Con lo qual todas las dichas partes se obligaron de guardar y cumplir todo lo contenido en esta escritura, y todas las clausulas y condiciones en ella expresadas sin contrauenir a ellas y para su Cumplimiento los dichos Patronos obligaron los propios y rrentas de la dicha Santa Casa, y los dichos Don Ygnacio de Sagastibarria y su muger, y la dicha Teresa de Laquitegui obligaron sus personas y Uienes presentes y futuros dieron poder a las Justicias y Juezes de su Magestad que de sus causas puedan y deuan conozer a cuio Fuero y Jurisdiccion se sometieron y rrenunciaron el suio propio y la lei si combenerit de Jurisdicione omniun Judicun y lo rreciuieron por sentencia pasada, en cosa Juzgada rrenunciaron las demas leies de su fauor, y la General del

derecho Em forma, y los dichos Don Juan de Guereta Don Antonio de Jausoro y Don Miguel de Zauala, rrenunciaron el capitulo oduardus suam de penis de absolucionibus y demas de su fauor, y las dichas Doña Mariana de Vriarte y teresa, de Laquitegui hija rrenunciaron las leies del emperador, Beleiano y Justiniano de toro y partida nueua y bieja constitucion de cuios efectos fueron auisadas por mi, el escriuano que les dije y declare, doi fee, u Juraron, a Dios y a una Cruz, en forma, de no ir ni benir Contra el tenor, de esta, escritura por ninguna Causa, que sea ni ser pueda, por ser todo en su utilidad y prouecho y que no tienen pedido ni pedieron, absolucion ni rrelajacion de el a su Santidad ni a otro Juez, que poder tenga, para les conzeder, y si se les Conzediere, no usaran, en manera alguna, pena de perjuras y de caer, en caso de menos baler y a la conclusion de dicho Juramento digeron que asi Juraban, y amen, en firmeza, de todo lo qual, otorgaron asi ante mi el presente escriuano siendo testigos Pedro Lopez de Letona, y Zarate, Antonio de Jausoro y Juan Francisco de Uriarte Vecinos de esta dicha Uilla y de la Jurisdiccion de Uitoria a los otorgantes doi fee, Conozco. los que supieron firmaron y por la que no los tres testigos = Doña Mariana de Uriarte = Ygnacio de Sagastibarria = Juan Martin de Olauegoitia = Andres de Elejalde = Pedro de Laquitegui = Antonio de Jausoro = Don Juan de Guereta = Don Miguel Zauala = Don Juan Francisco de Uriarte = Pedro Lopez de Letona y Zarate = Antonio de Jausoro = Ante mi = Martin de Romarate.

3/ 1704, Urtarrilak 23. Elgeta, Andre Maria parrokia.

Francisca de Berraondo-ren izendapena.

Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/763-112 leg., f.g. 1763.eko berridazketa.

En la Villa de Elgueta a Veintte y tres dias del mes de Henero año de mil settecientos y quatro Antte mi el Escribano y testigos los Señores Joan Martinez de Zauala Yrigoién Alcalde y Juez ordinario de ella, Don Jacinto de Aguirre Ceceaga Comisario de la Ynquisicion y Don Joseph de Egurbide Curas y Beneficiados de la Yglesia Parroquial de Nuestra Señora de la Asumpcion de la dicha Uilla // Dijeron que usando de la facultad y licencia, que tienen usada y guardada cada uno por sus oficios de Ynmemorial tiempo à estta partte de Elegir, y nombrar Sorora que asistta en dicha Parroquial; Y attendiendo a los leales y grandes Seruicios que ha hecho y las ba continuando, Francisca de Berraondo de la tercera Orden natural de la dicha Uilla en el Ospittal de la Magdalena de ella; Nombrauan y nombraron por tal Sorora de la Yglesia Parroquial de Nuestra Señora de la Asumpcion, desde hoy dia en adelante mienttras sus largos dias a la dicha Francisca de Berraondo para que en uno con Maria de Albiztegui de la dicha Orden y su Compañera en dicho Ospital Siruan la dicha Yglesia toman y perciuiendo los prouechos y demas emolumenttos que por dicha Razon les ttoca y les pueda ttocar y perttenecer por mittad mienttras la Una o la otra falleciere de estta presente Uida recaiendo desde dicho dia en la que Sobre Viuiere todos los dichos Prouechos y aprobechamienttos para lo qual y lo a ello anejo y concerniente, hacian el Nombramientto que mas necesario fuese con las Clausulas fuerzas y

firmezas que para su maior balidacion combengan, y que habran por firme este Nombramiento Con poderio a las Justicias y Juezes que de sus Causas y negocios puedan [lerro artean: y deban] Conocer de la Contraria Sumision especial a ellos y renunciacion de Leies y fueros con la general y el Capitulo Suo de penis obduardus de solucionibus en forma en cuyo testimonio así lo otorgaron y firmaron a quienes yo el Escribano doy fee que conozco Siendo testigos Don Juan de Arzaga y Sagastta Cura y Beneficiado de la Yglesia Parroquial de San Miguel de Anguiozar Jurisdiccion de la dicha, Uilla Domingo de Egocheaga y Juan Andres de Egurvide Vecinos de ella // Juan Martinez de Zauala // El Comisario Don Jacinto de Aguirre Ceceaga // Don Joseph de Egurvide // Ante mi Pedro de Ascasua // entre renglones // y deban // e mandado // e // balga.

4/ 1734, Martxoak 12 / Apirilak 7. Oñati, San Migel parrokia.

Ana Cathalina de Ynza-ren izendapena (titulua) eta posesioa.

Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 22/742-12 leg., f.g. 1739.eko berridazketa.

Don Joseph de Guzman Uelez Ladron de Guebara y Tasis Henrriquez Pozzas Sotomaor Muxica Espinola y Colona Conde de Oñate Uillamediana y Campo Real Marquezes de Quintana y de Guebara señor de las uillas de Zalduendo Salinillas Pozuelo del Rey, y Ualberde Patron de la Yglesia Colegial de San Miguel de Oñate etc. = Por quanto como Patron que soi de la Yglesia Colegial de el Señor

San Miguel de mi uilla de Oñate me perteneze / el nombramiento de Serora de dicha Yglesia y hallarme informado de que Ana Cathalina de Ynza es persona Capaz y suficiente para servir dicho Empleo; Por la presente y para quando llegue el caso de fallezer la que actualmente sirve la nombro y presento por serora de dicha mi Yglesia a la Referida Ana Cathalina de Ynza para que no falte persona que asista con la puntualidad que se Requiere al Culto diuino Y mando se la guarden todas las honrras y preeminencias que goza y han gozado todas las Seroras y se la asista con los Emolumentos acostumbrados desde el día que tomare la posesion de dicho Empleo por la persona a quien toca darla en uirtud de este mi titulo y nombramiento que doi firmado de mi mano sellado con el sello de mis Armas y Refrendado de Don Diego Zid de Mendoza Jentil hombre de la Real Casa de S. M. mi secretario en Madrid a doze de Marzo de mil setezientos y treinta y quatro = El conde de Oñate y Uillamediana = Por mandado de su Ex.a Don Diego Zid de Mendoza – En la Yglesia Colegial de Señor San Miguel de esta uilla de Oñate a siete dias del mes de Abril de mil setezientos y treinta, y quatro huiendose Exiuido el titulo antezedente de Serora maior de la dicha Yglesia ante los Señores Curas y Benefiziados de las dicha Yglesia de San Miguel Estando Juntos de pedimiento de Ana Cathalina de Ynza uecina de esta dicha uilla el señor Don Joseph de Erostequi Presuitero y Benefiziado de dicha Yglesia y uicario foraneo de esta dicha uilla y su Partido dio en dicha Yglesia de posesion de Serora maior a la dicha Ana Cathalina en uirtud del titulo Referido e hizo entrega de las llaves de las arcas y alazenas que ai en la dicha Yglesia y con ellas abrio y cerro dichas arcas y alazenas Registrando lo que en ellas hauia y andubo componiendo los Altares e hizo otros actos de uerdadera posesion y la tomo quieta y pacificamente y el dicho señor uicario mando hazer

Entrega de todo lo que toca a la Yglesia y [acue?] estar en poder de dicha Serora por imventario y en forma como se acostumbra a todo lo qual fueron testigos Don Domingo de Yrala Agustin y Juan Martin de Echeuarria uezinos de dicha uilla firme io el Escriuano = Don Joseph de Erostequi = Ante mi Francisco Antonio de Soraluze =

5/ 1759, Martxoak 1. Antzuola, Uzarragako San Juan Bataiatzailea parrokia ondoko seroretxea.

Maria Ygnacia de Ynurrigarro-ren izendapena.

Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/759-40 leg., f.g.

Anzuola

En las Casas de la Huitazion, y morada de las Freiras, ô Seroras, que Es junto al Cimiterio de la Yglessia Parroquial del Señor San Juan Baptista de Vzarraga de esta Noble y Leal Villa de Anzuola a primero dia de Marzo de mil setecientos y cinquenta y Nueue, Ante mi Juan Baptista de Zumaeta Escriuano de su magestad y del Numero de la dicha Villa, y testigos de Yuso parecieron presentes, Manuel Francisco de Venitua, maiordomo de la fabrica de dicha Yglesia Parroquial, Juan Baptista de Vizcalaza, Pedro Juan de Yraeta, Juan Domingo de Arzelus Aramburu, Juan Baptista de Goitia Bereterio, Juan Baptista de Vnanue, y Ygnacio de Lausagarreta Vezinos de esta dicha Villa y Parroquianos de la dicha Yglesia de San Juan Baptista de Vzarraga, Dueños propietarios de las Casas de dicha Parroquia, y maior parte de lo que al presente

residen, y en esta dicha Cassa prestando Cauzion de rato grato en forma para con los demas Parroquianos de dicha Yglesia, Ausentes, y Subcesores de que bendian, y habian por firme todo lo que de Yuso se dira; Y dijeron que Conforme a lo asentado y pactado en la escritura que se otorgo Ante Andres de Berezeiuar escriuano que fue del Numero de la Villa de Vergara, el dia tres de marzo del año de mil seiscientos y treinta y Nueue los tocava la Eleccion y Nombramientos de las quatro terceras o freiras, que han de hauitar en la dicha Cassa, que se compro por los dichos Parroquianos de Junto al Cimiterio de la dicha Yglessia del Señor San Juan; Y por quanto les Consta, y es Publico y Notorio, que Manuela de Villar y Arimendi, Vna de las quatro freiras se hauia muerto, y fue Enterrada haze años en la dicha Yglessia Parroquial del Señor San Juan; Y aora quieren Elegir, y hazer Nombramiento de otra que ocupe su puesto; Y por quanto les Consta, que Maria Ygnacia de Ynurrigarro Amezti, Hija Lejitima de Jeronimo de Ynurrigarro Amezti, y francisca Antonia de Lascurain Dueños de la Cassa solar de Amezti de dicha Parroquia, Es Donzella, honesta, recojida de Buena Vida, fama, y reputacion, y por tal, la Elejian y Elejieron, y Nombrauan, y Nombraron en el Lugar de la dicha Manuela de Villar, y Arimendi freira, para que entre, Viua, y Asista en dicha Cassa, como las demas freiras, durante su Vida, Cumpliendo Con las Condiciones de dicha Escritura y su thenor a que se remiten; Y se obligan con sus personas, y Vienes, presentes y futuro[s] de Guardar, y Cumplir lo Contenido en esta Escritura y no Ir, ni Venir contra ella ni su thenor en tiempo alguno pena de las Costas, y daños; Y para su Ejecuziôn por si, y En nombre de los demas Ausentes y subcesores, dauan, y dieron Posesion en forma a la dicha maria Ygnacia de Ynurrigarro Amezti en dicha Cassa Con sus adherentes, Actual, Ciuil, Corporal Velquasi, y Hordenaron y mandaron,

que Ninguna persona de qualquier Calidad y Condizion que Sea no la Ynquiete, ni perturbe a la suso referida en la Sobre dicha posesion que le dan, quieta y pazificamente, sin contradicion alguna pena de que seran oidas en Juicio y Costas, y la dicha maria Ygnacia que se halla presente, me pidio testimo[nio] de ello, y de hauerla apreendido dicha posesion en dicha Cassa, quieta y pazificamente (de que doy fee Yo el Escriuano) Y los dichos otorgantes; Ansi lo otorgaron por firme, siendo testigos Francisco Antonio de Lascurain, Gabriel de Maiztegui, y Joseph de Arralde Vezinos de esta Villa y los otorgantes que Yo el Escriuano doy fee. Conozco firmaron, menos el dicho Vizcalaza que dijo no poder firmar por el tembleque de la mano, y por el y la dicha maria Ygnacia firmo vno de los dichos testigos= manuel francisco de Venitua = Pedro Juan de Yraeta = Juan Domingo de Arzelus Aramburu = Juan Baptista de Goitia Bereterio = Juan Baptista de Villar y Arimendi = Juan Domingo de Vnanue = Ygnacio de Lausagarreta = testigo francisco Antonio de Lascurain = Ante mi Juan Baptista de Zumaeta = [?]

E Yo El dicho Juan Baptista de Zumaeta Escriuano de su magestad y publico del Numero y Aiuntamiento de esta Villa de Anzuola y Vezinos de Ella, que fui presente En cuia fee lo signo y firmo Como Acostumbro = En testimonio [rubrika] De Verdad. Juan Baptista de Zumaeta.

6/ 1622/1623. Bergara.

Kalagorriko apezpikutzarekin serorak desagerraraztearen inguruan izandako auzian aurkezteko asmoz, Bergarako herriaren aldetik idatziriko memoriala.

Bergarako Udal Artxiboa, MIK. 17A60 (legajoaren sig.: L/063), 295r-298v fol.

Memorial del pleito de las Beatas o seroras de la villa de Vergara con el señor obispo de Calahorra y su Bisitador

– La villa de Vergara de tiempo Ynmemorial a esta parte siempre ha tenido en sus yglesias beatas o seroras y estas siempre an sido y son al presente personas nobles de buena vida fama y recogimiento cuio exerçio es de tener quenta con las sepulturas de los vezinos de la dicha villa porque como ay costumbre en ella de ofreçer pan todos los domingos fiestas lunes y sabados de todo el año en la dicha Yglesia sobre las dichas sepulturas y El pan que se a de ofreçer y esto no solo se haze en la sepultura del difunto de entre año sino en todas las sepulturas que ay en la dicha yglesia. Y por este cuidado los dichos vezinos dan a las dichas beatas lo que la costumbre tiene reciuido en la dicha villa [*tatxaturik*: siempre] sin que Ellas lleben cossa alguna de la fabrica.

– Ademas del prouecho que tiene los vezinos de la dicha uilla en tener las dichas beatas para el seruicio de sus sepulturas Les es mucho mayor para El remedio de sus hijas porque como en ella los hombres naçen con mas obligaçiones que hazienda vn hombre que se vee cargado de hijos La mas Uirtuosa de sus hijas procura que se ponga El abito de beata y a la tal en toda la prouincia de Guipuzcoa se le goarda

mucho respeto como a persona dedicada al seruiçio de Dios y los señores obispos que a abido en este obispado por sus constituciones signodales tenian hordenado que reciuída Ynformacion de la vida y costumbres de la persona que queria ser veata y constando hera birtuosa y de hedad de quarenta años se le diese Liçençia, Para traer el abito de beata y otra juridición no tienen Los señores obispos sobre Ellas sino El dar liçençia Y si acaso en alguna a suçedido alguna libiandad que se niega a sido mas por no haber guardado Los prouisores El tenor de la constitucion y dar liçençia Para traer El dicho abito a personas de poca hedad por llebar seis ducados Por La dicha Liçençia Las quales no solo adcuden al seruiçio de las sepulturas sino como La tierra es deramada y en las caserías gente de labrança por esta causa no pueden acudir al regalo de los enfermos. son las dichas beatas Las que cuidan dellos y de mortajar Los difuntos y aun socorrer con hazienda para El entierro dellos.

– El señor obispo que es agora en este obispado de calahorra en las constituciones signodales en el titulo: de religiosis domibus En la constitucion 2 pone que en muchas Yglesias de su obispado ay mugeres que con titulo de freyras y sororas sirben de sacristanes lo qual trae muy gran indeçençia consigo por altares a encender Las candelas y manoxear Los ornamentos y bassos sagrados demas de otros inconbinientes que se siguen en materia de honestidad Lo qual huiendo informado por su señoria a nuestro muy santo padre paulo papa quinto Y remitido La suplica que sobre esto se dio a la sagrada congregacion de Cardenales se le escriuió por El señor cardenal Laçeleto decano en nombre de la dicha sagrada congregacion que contiene que en las yglesias parroquiales adonde hubiere estas seroras o beatas que hizieren ofiçio de sacristanas y manoxearen ornamentos y

bassos sagrados La heche dellas procediendo contra Ellas por çensuras y en lugar dellas ponga clerigos sacristanes.

– Su señoria a querido que esta villa y su Juridición Y las veatas de Ella sean conpreendidas en esta Constitucion sin considerar que la dicha Constitucion ni El decreto de la santa congregacion de los señores cardenales no abla con las dichas beatas de la dicha uilla por quanto Ellas ni son ni an sido sacristanas ni an manoseado ornamentos ni vasos sagrados por que en todas Las yglesias ay clerigos sacristanes que tienen sus criados legos que varen Las yglesias y encienden La Lanparas y tocan Las canpanas y que Ellas no se meten en otra cossa sino en tener quenta con las sepulturas de los dichos vezinos en La forma que esta dicha Y para y obscurecer El decreto de los señores cardenales que esta villa tiene obedecido dio horden El señor obispo por carta suia al arcipreste del arciprestasgo de esta Uilla y a los Vicarios del que a ninguna muger que tubiesse nombre de sorora o beata no dexasen en Las yglesias ni aun a tener quenta de Las sepulturas de los dichos Vezinos

– En Virtud desta Carta El Vicario de Vergara Libro tres mandamientos mandando que las dichas seroras o beatas que hauia en La dicha villa so pena de çensuras y de proceder contra Ellas con rigor no bariesen en Las yglesias ni Las sepulturas dellas ni tendiesen en ellas Los paños y manteles que ay Costumbre en esta tierra y los dichos mandamientos por Los curas de la dicha villa y su Juridición se publicaron por las dichas yglesias – La villa y los Vezinos della en su ayuntamiento hordenaron que El regidor della en nombre de la dicha uilla y su Juridición presentase vna petiçion ante El dicho Vicario diziendo que no mandase Proceder en esta Causa adelante con çensuras ni de otra manera contra las dichas beatas por quanto esta

dicha villa y sus Vecinos de tiempo inmemorial a esta parte estauan es posesion de tener sus beatas para El seruicio de las sepulturas y para otros ministerios y de no proçeder en esta Cauusa de echo y sin ser oydos y de quererlos despojar de su posesion era Contra Lo dispuesto por decreto y que asi mandase anular y rebocar todo lo mandado y de lo contrario que apelaua y tomo testimonio dello y con esto El Vicario no paso a delante

– En esta ocasion La prouincia de Guipuzcoa decreto en su Junta general que fuese vna persona con poder suyo y Carta para El señor obispo representandole razon y Causas porque conbenia en esta tierra que ubiere seroras o beatas y pues ninguna de ellas iba Contra Lo dispuesto en las signodales de su obispado por no ser sacristanas tubiese a bien de que en el ministerio del seruicio de Las sepulturas se ocupasen y de no conçeder esto El señor obispo se entablo de parte de la dicha prouincia con su fiscal del dicho señor obispo pleito y esta la Cauusa reciuida a prueua y ban coriendo Los terminos – Las pruebas estan cometidas al Licenciado Ontiberos Visitador general deste obispado

– Y estando en este estado esta Cauusa El dicho Licenciado Ontiberos Bisitador vino a esta dicha villa a visitar sus yglesias y la villa teniendo noticia de que benia a Ynquietarlas de la posesion en que estauan de tener sus beatas y Contra Ellas abia de proçeder con censuras ante El padre rector de La compania de Jesus desta villa hizieron su protesta antes que El dicho visitador comencasse a proçeder contra Ellas y hecha La dicha protesta e ynterpuestas Las apelaciones de tres çensuras El sindico general de la dicha villa parecio ante El dicho Visitador con Vn requerimiento deziendole de como a su notiçia abia Benido que libraba mandamientos, contra Las seroras o beatas

desta dicha villa para que dentro de veinte y quatro horas saliessen de las cassas en que moraban y diese Las llaves de las yglesias a los administradores dellas y no entrasen en las dichas yglesias para tener quenta, de las dichas sepulturas Los quales dichos mandamientos, heran nulos y no podia su merced proberlos contra Ellas por quanto Las dichas beatas desta dicha villa no heran sacristanas y el tener quenta de las sepulturas no contradezia El decreto de los señores cardenales ni La constituçion del obispado y que asi Los rebocase Y diese Por ningunos Los dichos mandamientos y de lo contrario apelaua y pedia testimonio – El Visitador respondio que La Constitucion por ser decreto de los señores cardenales hera executibo y que asi no obstante su apelacion executaria La dicha Constituçion y hecharia de La yglesia Las dichas beatas

El visitador Libro sus mandamientos en la forma ariba dicha Y mando que se notificasen a todas Las beatas y porque vn clerigo dio fee que no podia allar a las dichas veatas en sus casas ni en otra parte mando publicar El otro dia por las yglesias Los dichos mandamientos para que a noticia dellas viniera y por aquí Les llegara su excomunion por que les mandaua so pena de excomunion ipso facto

– Luego que se publico este mandamiento por Las yglesias El dicho sindico general Presento ante El dicho visitador otra petiçion diziendo que afirmandose en Las apelaciones que tenia interpuestas suplicaua a su merced no conociesse de esta Causa ni en ella procediese adelante por quanto por esta razon traya pleito La dicha prouincia de Guipuzcoa ante El señor obispo y que esta villa como parte della tenia dado poder para Ello y la Cauusa estaua reciuido a prueba que ante su merced presentaba y que mandasse rebocar Los dichos mandamientos y de no ynquietar a Las dichas Beatas de su

posesion y que de lo contrario apelaua y protestaua El auxilio real de la fuerça – El Visitador respondio Lo que antes – dexo puesto en el Libro de la fabrica asentado que fuesen Las beatas declaradas por publicas excomulgadas Y los curas Las declararon por tales

– De parte La villa se truxo La prouision hordinaria de Valladolid para llebar esta Cauassa de fuerça al dicho Visitador se le ha notificado y obedeçio a la dicha prouision Y mando que Las dichas veatas sean ausueltas de las çensuras En que incurieron Y ansi an sido absueltos

– La villa pretende de que en Valladolid aquellos señores declaren El visitador ha echo fuerça en el proçeder que ha tenido en esta Cauassa y El haberla hecho parece vien claro por Lo siguiente

– Lo primero El estar esta villa y las mismas seroras en posesion de tiempo inmemorial a esta parte y sin ser oydas ni querer admitir sus Razones El vicario de La dicha villa y El dicho visitador aber procedido a despojarlas de su Posesion no obstante Las apelaciones que de parte de la dicha villa y de las dichas Beatas se interpusieron

– Lo segundo por no ablar La Constituçion deste obispado y El decreto de los señores cardenales con las beatas o seroras desta villa por quanto no son Ellas sacristanas ni manosean ornamentos y basos sagrados porque Las yglesias desta dicha villa tienen clerigos sacristanes

– Lo tercero por hauer proçedido con çensuras El dicho Visitador contra las dichas sororas constandole de como La Causa principal esta reciuída a prueua y aun las pruebas dello, cometido al mismo y no obstante todo Ello El haber mandado fueran declaradas por publicas excomulgadas Las dichas Veatas.

7/ 1657, Apirilak 22. Bergara, San Pedro parrokia.

Jarlekuen zerbitzua medio, parrokiako hiru seroren eta kanpokoan artean izaniko liskarren inguruko auzia eta erabakiak. Apeza, alkatea eta zenbait eliztar bertako seroren alde, eta Don Juan Jorge de Yrazaua, Don Nicolas Anttonio de Madariaga eta beste zenbait eliztar berriz, kanpokoan alde.

Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 25/689/17 leg., 9r-12v fol.

1689.eko berridazketa.

En la Sacristia de la Yglesia Parroquial de San Pedro de esta Uilla de Uergara a Ueinte y dos dias del mes de Abril de mil y seizientos, y Cinquenta y siete años, por testimonio de mi el sscrivano infra escrito, Se Juntaron los Señores del cauildo y parroquianos de la dicha Yglesia para tratar y Conferir todo lo que de suso se dira, espezial y nombradamente El Señor Andres Abad de Ascargorta Curay beneficiado de la dha Yglesia y el señor Martin Perez de Elcorobarrutia Alcalde hordinario de esta dicha Villa y Su Jurisdizion, El comisario Martin Abad de Aguirre = El Bachiller Don Pedro de Aleyza = El Bachiller Don Juan de Monesteriouide = Mathias Abad de Ugalde = El Bachiler Franzisco de Cupide beneficiados en la dicha Yglesia, Miguel Abad de Ascargorta YYgnazio Abad de Elorriaga presuiteros, Don Juan Bapptista de Yrazaua cauallero de la orden de Alcantara, Don Miguel Velez de Ulíuarri Cauallero de la orden de santiago, Don Juan Jorge de Yracabal, Don Nicolas Anttonio de Madariaga, Don Miguel de Arguizain, El cappitan Don Anttonio de Unzeta = El cappitanan Ygnazio de Yturbe = El cappitan Juan de Barrena, Juan Perez de Artola = Juan Martinez de

Puxano, Antonio Lopez de Zuloaga, Pedro Lopez de Eguizaua, Juan Saez de Mecolaeta, Martin Perez de Arana = Domingo Garcia de Oruesagasti, Pedro Garcia de Sagastizaua, Juan Ochoa de Mendizaua, Phelipe de Mariaca, Juan de Yrala, Anttonio Lopez de Elcoro, Pedro Martinez de Arana, Miguel Perez de Zaualeta, Gabriel de Aranburu Arana, Agustin Garcia de Ascarate Castillo, Domingo Saez de Alday, Pedro Ortiz de Yrazaua, Juan de Lascurain, Pedro de Garitano, Lazaro de Echeuarría, Francisco de Eguren, Juan de Zualo, Martin de Mendoza, Andres de Jauregui, Juan de Arizti, Domingo de Hechaurria, Gabriel de Recarte, Juan Garcia Ayardi, Juan Garcia de Ascarate, Francisco Beltran de Aleyza, Martin de Ascasua, Domingo Ortiz de Yrazaua, Juan Bapptista de Madariaga, Martin de Sarria, Francisco de Garmendia, Miguel de Aguinaga, Joseph de Ybarra, Miguel de Sarria, Lucas de Vrrquiola, Juan Guillen de Cupide, Juan de Sagasta Elorregui y otros Uezinos Parroquianos de la dicha Yglesia y presentado caucion por los demas ausentes y a que estaran y pasaran por todo lo que de yuso de dira = y estando asi juntos los dichos Señores Cura Alcalde, cauido y parroquianos de la dha Yglesia todos de vna conformidad Dixerón que en ayuntamiento de Ueinte y Uno del enero pasado de este presente año a proposicion de las freyras Catalina de Curucelaegui, Franzisca de Oruesagasti y Ana de Guerra nombradas para el Servizio de la dha Yglesia de San Pedro que biuen juntas en vna cassa que para ellas la dejo la freyra Cathalina de ondarza difunta En la calle y barrio de Goencale para la hauitazion de las que huuiesen de tener dicho seruizio y por las causas que Representaron se hizo Un decreto y acuerdo por el cauido y parroquianos en que se dispuso que las dichas tres freyras y las que adelante fueren Uiuiendo Juntas en la dicha Cassa con nombramiento de los Señores Cura Alcalde y Mayordomos de la

dicha fabrica tengan el cuydado del Seruizio de la dicha Yglesia, y de las sepulturas de ella y lleuen los prouechos y emolumentos acostumbrados siendo elejidas Como se declara En el dicho acuerdo y que otra freyra ni tercera alguna no se entremeta en el dicho Seruizio ni se den vesamanos ni obladas en entierros ni honrras ni en otras ocasiones sino solo a las tres destinadas para El dicho Seruizio y que los Uezinos puedan encargar entre ellas a las que quisieren El Seruizio de Sus sepulturas y no a otras algunas = y que al ttiempo de entierros honrras y demas actos en que se hazen vesamanos El dinero para esto den las partes a los que los huuieren de hazer y ellos repartan y den a los sacerdotes que acudieren y a los demas que se acostumbra en que se conpreenden los clerigos que no son de misa y el Sacristan lego de la dicha Yglesia y a las dichas tres freyras y lo que sobrare Bueltan a las partes y en esto no tengan ynteruenzion las dicha[s] freyras como esto y otras cosas mas por estenso constan por el dicho decreto a que se remiten y se contradixo por Don Juan Jorge de Yrazaua y Olaso y Don Nicolas Antonio de Madariaga en quanto se quita a los vezinos su liuertad de Poder encargar el cuydado y seruizio de sus sepulturas a las freyras que quisieren aunque sea fuera de las dichas tres y por parte de los suso dichos y por los demas que se les quisieren aderir se mobio pleito contra el dicho decreto y acuerdo y an sido del mismo sentir que ellos otros uezinos partticulares que no se allaron en el dicho ayuntamiento = y esta pendiente la causa en el tribunal de este obispado y agora deseando todos que de Conformidad y sin discordia se asiente la forma conbeniente se an juntado y huiendo considerado Las Razones de una y otra parte se an conformado y acuerdan que el sobredicho decreto se guarde y cunpla y execute con que no sea uisto quitar á los uezinos La liuertad de poder encargar El seruizio y cuydado

de sus sepulturas a qualquiera freyra o tercera o muger de otro estado que quisieren aunque sea fuera de las dichas tres freyras destinadas Con tal que la freyra tercera o muger que el uezino o uezinos quisieren elegir no pueda servir mas de tan solamente a Un Parroquiano de la dicha Yglesia y sus sepulturas que tubiere En la dicha Yglesia y solo se le permite que si en una casa haitaren mas de Un Parroquiano pueda Servir las sepulturas de los que vibieren y haitaren en Una Cassa sin que de ninguna manera se estienda la tal freyra a tener mas sepulturas ni servir las ni hazer manejo ni otra zircunstanzia en otra sepultura alguna ni tanpoco en entierros honrras y demas actos Han de interbenir asi en poner y quitar Cera Mantelos Paño y otras cosas sino tan solamente de las que tubiere de tal Parroquiano o Parroquianos que biuieren Juntos en Vna Casa y La tal Beata tanpoco aya de tener en la dicha Yglesia de San Pedro arca, Alacena ni otra Cosa alguna para la Custodia de los Mantelos de las sepulturas que han de servir y las dichas freyras ayan de servir y siruan La tal sepultura o sepulturas del Parroquiano personalmente y no por criadas ni otras personas y si en lo suso dicho o parte dello Contrabiniere o yntentare La tal freyra sea multada en Diez ducados por cada uez aplicados para la dicha fabrica y se le saquen luego sin embargo de apelazion ni reclamo alguno y las dichas tres beatas asi bien guarden El tenor del dicho decreto so la dicha pena [lerro artean: aplicada para la dicha fabrica otrosi incurra en la dicha pena] las dichas freyras terzeras o mugeres fuera de las tres destinadas si lleuaren vesamanos panes ni otros emolumentos asi en ocasion de entierros Honrras y otros actos que se hazen en las dicha Yglesia aunque sea en ocasion que se ofreciere En la sepultura donde estubiere siruiendola y solo an de llevar los dichos uesamanos panes y emolumentos las dichas tres freyras destinadas y nombradas y estos

emolumentos se entiende lo que Comun y Uoluntariamente quisieren y se suele dar a las dichas freyras = Y por quanto cada una de las dichas tres freyras al ttiempo de sus nombramientos y entraticas dan cada Doze ducados y estos se entregan al cauildo de la dicha Yglesia para dezir misas por el Alma de la dicha freyra Catalina de Ondarza que dexo la Cassa para la haitazion de ellas se hordena que las que de qui adelante fueren nombradas y hubieren de entrar por tales freyras haitadoras de la dicha Casa y seruidoras de la dicha Yglesia ayan de dar para la fabrica de ella cada otros treinta ducados por lo menos de lo que se a vsado dar para las dichas misas y en esta eleczion sean preferidas las que mas Canttidad dieren haitando ygualdad En la Calidad entre las pretensoras y ayan de ser hijas de Parroquianos de la dicha Yglesia y que ayan de ser de treinta años de hedad, y con estas adiziones y nueva forma que en este acuerdo se toma aprueuan El dicho acuerdo referido y para que se lleue a deuida execuzion todo y tenga entera firmeza piden y suplican al Señor Don Geronimo Joseph de Urrutigoyti Goni uisittador General de este obispado que actualmente se halla en esta Uilla haziendo uisita de las Yglesias de ella se sirua de Confirmar este acuerdo y el del dicho dia ueinte y vno de henero pasado de este año mandando cunplir y executar so graues penas, que se publique por la dicha Yglesia El tenor de los dichos acuerdos para que uenga a notizia de todos y como estan de acuerdo los dichos Señores Cura Alcalde y parroquianos Y Don Juan Jorge de Yrazual y Don Nicolas Anttonio de Madariaga atento esta Concordia se desisten y apartan de todo el derecho deducido y por deduzir en el dicho pleito = y dieron por ningunos y de ningun balor ni efecto los autos echos por cada parte en el dicho pleito y prometieron de no proseguirlo ni pedir ni reclamar Contra lo suso dicho ni parte de ello

en tiempo alguno ni por ninguna causa que sea y con lo suso dicho se acauo el dicho aiuntamiento, y firmaron por todos los dichos Don Juan Jorge de Yrazual y Don Nicolas Anttonio de Madariaga y en fee de todo yo el sscriuano = Andres Abad de Ascargorta, Martin de Elcorobarrutia = Don Nicolas Antonio de Madariaga, Don Juan SanJorge de Yrazual y Olaso ante mi Andres de Yturralde =

8/ 1700, Apirilak 21. Leintz Gatzaga, Dorletako Andre Maria santutegiko seroretxea.

Ygnacio de Sagastiuerria-k, Don Ambrosio de Baroja bisitatzaillearen aginduei jarraiki, serorentzat idatziriko arautegia.

Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoa, Dorletako Andre Maria santutegiaren liburua, 1691-1733. (06.112 kodea), 2568/000-00 sig., 63r-70v fol.

Constituciones para el beatorio

En nombre de la Santisima trinidad Padre hijo y espiritu Santo tres personas distintas y vn solo Dios Verdadero. Notorio y manifesto sea al Yll.mo y Re.mo señor Don Pedro de Lepe del consejo de su magestad y obispo de este obispado de Chalaorra y la Calzada y a los señores su Provisor y Visitador general y demas personas que las Presentes constituciones y regla de buena bida y costumbres con que las beatas que al presente auitan en la deuota Cassa y santuario de Nuestra Señora del Castillo estramuros de la uilla de Salinas Desean

seruir a su Diuina magestad y a la reina de los zielos Maria Santisima señora nuestra conzeuida sin mancha de Pecado Original en el primer Ynstante de Su Ser natural. De como de muchos años a esta parte han biuido diferentes mugeres en dicho Santuario con espezial deuozion de Cuidar el adorno y linpieza de la Yglesia asistiendo con toda diligencia al ospedaje y buen rezeuimiento a las personas que con frecuencia an acudido en romeria al santuario alimentandose con las limosnas que los deuotos ofrezian sin que en ningun tienpo hubiesen tenido forma de comunidad ni constituciones aunque de muchos años a esta parte an estado a un tiempo asta en numero de siete beatas de la tercera Orden del Serafico Padre San francisco subgetas a la Justicia Secular y porque respecto de que las rentas de las dotes con que auian entrado en dicha cassa no auian sido sufizientes para mantenerse se auian balido de las limosnas que recojian en esta Prouincia la de Alaua y reino de Nauarra asta que Su Yll.ma el año pasado de mil seiscientos y nouenta y uno las hubiese ynpedido la lizencia de poder salir de cassa a pedir limosna y por falta de este aliuio las que al presente residen padezen suma Nezesidad y por que la situazion del dicho Santuario esta desbiada de la comunicazion de los Pueblos no se pueden balar de la lauor de sus manos ni Seria dezente se subgetasen a algunas lauores con que al vso de la tierra se mantienen otras mugeres por cuia causa en las dos bisitas que hizo el Dotor Don Ambrosio de Baroja aunque se le auia pedido lizencia para pedir limosna en presencia de Don Juan de Segura y otras personas que en su aconpanamiento binieron a esta Uilla no la auia conzedido mandando las formasen regla y constituciones para que con dezensia y recojimientto podiesen tener su auitazion en dicho Santuario. Y con esta circunstanzia las auia de consignar algunas rentas con que poderse alimentar, – Y considerando por conbeniente

tomar esta prouidenzia por las causas referidas y porque sera muy dificultoso y grauoso la administrazion de los efectos y rentas del dicho Santuario a los vezinos de esta Uilla que por suerte o desgrazia suia les tocara porque al fin de la administrazion que comunmente sera anual se les a de azer algunos alcances que sea por auer cobrado y gastado en su desenpeno o por su omision o por no auer cursado en quantas y administraciones semejantes y siendo asi que los alcances se les allasen con partidas menudas que hiran cobrando, al fin se les a de azer cargo de vna vez apremiandoles a la satisfazion para cuio desenpeno como la esperenzia nuestra en dependenzias semejantes se allaren prezisados a bender sus bienes de que resultara entre los Uezinos continuos pleitos y enamistades que suelen motiuar las execuciones en cuia considerazion y de que no abra quien azepte este cargo por los riesgos que tiene se considera por mas conbiniente el que los dos mil y quatrocientos ducados de Uellon y mil y duzientos de Plata que estan en deposito en la Ciudad de Vitoria del çenso que redimio Don Francisco de Elorza queden reseruados para con sus Yntereses continuar las obras mas prezisas que se ofreçieren en dicho Santuario segun la boluntad del capitan Don Juan de Ormaeche quien auia remitido desde las Yndias este Caudal para el mismo efecto. Y los demas Censos y Uienes que al dicho santuario pertenezzen asi los que a eredado Por falezimiento de las beatas como por otra Razon le pertenezziere se consignen y se apliquen a las beatas que al presente residen en el y adelante fueren reseruando la propiedad para la Yglesia y que solamente las rentas anuales puedan y deuan perzeuir dichas beatas para sus alimentos como tambien las limosnas que se recojieren en la atabaca[?] y en otra qualquiera forma con obligazion de que aian de poner el azeite y cera nezesaria en la lanpara y altares en todas las

funciones, que se ofrezieren y en las misas que perpetuamente se dijeren asi botibas como perpetuales. Y el azeite a de ser con tanta abundanzia que sienpre sin zesar arda en la lanpara o a lo menos tanta como sea usado por los maiordomos claueros asta el tienpo presentes y asimismo a de ser de la obligazion de las beatas el azer todos los manteles y sauanas y demas lienzo que hubiere menester para altares y sacristia de la dicha Yglesia para su maior adorno y quedando lo referido a cargo de las beatas no sera nezesario que aia nonbramiento de maiordomo clauero porque no abra de que azerle cargo que sera preziso que todos los gastos del adorno de la Yglesia suplan dichas beatas cuia residencia en dicho Santuario es al parezer conbeniente para la Custodia de la plata labrada y alajas con que se sirue la dicha Yglesia y para que cuiden de su adorno y siruan a Dios nuestro señor y a la Santissima Virgen su madre con las condiziones siguientes que siruiran de constituciones deuajo de la dignisima y superior zensura del Yll.mo y R.mo señor nuestro obispo y del señor su Visitador general

Lo primero que no puede auer ni aia mas beatas que asta en numero de siete sin que aia lizencia espresa de su Yll.ma o su prouisor ecediendo del dicho numero y asta el cumplimiento de las siete se podran amitir capitulando con los señores de los cauildos eclesiastico y secular en fuerza de la costumbre que se a tenido en la entrada de las dichas beatas y que la que nuebamente entrare aia de llevar trezientos ducados o a lo menos duzientos y çinquenta ducados en vienes raizes y çensos de satisfazion. Y ademas dos camas cumplidas a Vso de la tierra dos cucharas y vn tenedor de Plata y vn barquillo de lo mismo

2. Que las beatas que al presente son y adelante fueren no aian de poder disponer de sus bienes en poca ni en parte de sus bienes raizes ni muebles en Publico ni en secreto por donazion graziosa ni

testamento sin que prezeda lizenzia del ordinario con zitazion de los administradores de la dicha Yglesia

3. Que la forma y disposizion del entierro onrras y funerales que se les a de azer a las beatas difuntas la aian de dar los dos cauildos eclesiastico y secular todos Juntos o la Maior parte sin que dichas beatas por si puedan tener Mano ni derecho alguno para enplear sus bienes con el pretesto del sufragio de sus almas a que cuidaren dichos cauildos

N. 4. Que entre las dichas siete beatas de tres a tres años aian de proponer Vna de ellas por gobernadora de la Casa y otra por su teniente para en casos de ausenzia y enfermedad Cuio nombramiento le aia de confirmar el señor obispo o su prouisor y señores Visitadores. Y de que a las tales nombradas an de obedezzer sin rreplica ni Question aian de Jurar la obediencia y que todas ellas aian de traer y traigan auito de la tercera Orden de nuestro Padre Serafico San Francisco. Y si por los prelados de esta orden se les pusiere algun enbarazo por falta de lizenzia o por otra Causa puedan mudar el auito a que se ynclinare mas su deuozion Ganando lizenzia, del señor Prouisor para la muda del auito y no en otra forma

N. 5. Yten que las beatas que al presente son y adelante fueren en dicha Yglesia por si mismas y por las que subzedieren en dicha Cassa y Santuario aian de Jurar y Juren la obediencia al Yll.mo Señor obispo deste obispado y demas prelados deste obispado Y de que cumplan todo lo que en las Visitas se las ordenare y mandare por su Yll.ma y señores sus Visitadores sin que las Justizias zeculares puedan entrometerse al conozimiento de las Causas y preguntas que a dichas Veatas se las ofreziere asi zibiles como criminales

6. Yt. Asimismo aian de Jurar la obediencia a la priora o

superiora que elixieren y su lugar teniente de que obedezzeran a sus mandamientos en todo lo que la religion y buenas costumbres y constituciones ordenaren y mandaren sin replica alguna =

7. Yten que luego que bacare digo cunpliere el termino de los tres años de superiora de dichas beatas se de auiso al señor obispo y al señor Prouisor para que manden dar comision para que se aga nueva eleccion del dicho ofizio con asistencia de la persona que por el efecto se nonbrare

8. Yten que el dia de la eleccion de superiora aian de azer dezir misa del espiritu santo para que las asista en el acierto de la dicha eleccion que la an de azer despues que oieren la misa y en la que asi fuere elexida se aga canonica ynstituzion que el derecho ordena y manda con tal condizion que la que hubiere de ser elexida aia sido beata profesa en dicha Cassa por espazio de diez anos y que sea maior de quarenta años y quando no aia persona en quien concurran dichas calidades puedan elexir el señor obispo o sus Juezes a Una de las mas anzianas

N. 9. Yten que en Vno con los señores del cauildo eclesiastico y secular aian de concurrir dichas beatas a las capitulaciones de la que nuebamente quisiere entrar en dicha cassa por beata y las tales capitulaciones se zelebraren en la dicha Yglesia y que en esto prebalezca el boto maior

N. 10. Yten que las beatas que hubieren de entrar aian de tener año de nouiziado y pasado aquel aia de profesar y en la Profesion pueda azer como y en la forma que se capitulare remysion de lexitimas a fauor de sus Padres o deudos de su obligazion. Y que para educar a la nouizia pueda la Superior nonbrar Vna de las beatas que la pareziere mas a proposita por el Yntento con nombre de maestra de nouizias

N. 11. Yten que la dicha Profesion se aia de azer con la solemnidad que en las relixiones prezediendo para ello lizenzia de su Yll.ma o su prouisor y en presenzia del cura de esta Uilla o otra persona que Nonbrare su Yll.ma o su prouisor con que aga la renunzia que el sacro conzilio manda. Y en la profezion aga los tres botos de castidad obediencia y de pobreza porque al presente no pueden pasar a azerle el quarto de clausura asta que Dios las prouea de mas azienda

N. 12. Yten que aunque se allen en disposizion de poder azer el quarto boto no pueden ni puedan prestar obediencia a otro Superior sino a su Yll.ma sin embargo de qualquier preuilexio y derecho que en contrario aya ni puedan tener ni tengan Vicario ni Confesor de ninguna relixion sino que aian de ser y sean cura y beneficiados de la Yglesia Parroquial de esta Uilla ni tanpoco an de tener mano ni facultad en ningun tienpo aunque tengan grandes medios y conbeniencias a elixir por Vicario ny confesor a eclesiastico alguno que no sea Cura y beneficiados en esta Uilla a quienes pertenezzen todos los emolumentos y quales que ai y puede auer en dicho Santuario por ser parroquia aneja a la de San Millan. Y si lo contrario yntentaren sobre ser ninguno y de ningun balor y efecto se puedan sacar de la dicha cassa y de que lo cunpliran lo preuenido en esta clausola Juren dichas beatas que al presente son y adelante fueren al tienpo de su profesion de manera que este Juramento no se las pueda dispensar

N. 13. Yten que la profesion que hubieren de azer sea con la solemnidad forma y modo con que se aze en las relixiones que profesan con los quatro botos

N. 14. Yten que no puedan salir de cassa sino de dos en Dos y entonzes con lizenzia de su Superiora y que los dias de fiesta quando aian de yr a la parroquia Uaian Juntas o a lo menos de dos en dos y

nunca baia Vna sola

N. 15. Yten que ninguna de las dichas beatas aia de quedar ni quede fuera de su cassa por nezesidad alguna por Urgente que sea salbo en casa de sus Padres o ermanos en tienpo de enfermedad o tienpo semejante. Y casso que quedare para bolber a la dicha casa del Castillo de auiso a dos beatas conpaneras suias para que baian aconpanarla. Y que el tienpo que se detubiere en Casa de sus Padres o ermanos no aia de poder salir de cassa sola a negozio alguno

N. 16. Yten que aian de aiunar adbiento y quaresma como en la relixion Cuio auito tubieren como en todos los demas dias que manda nuestra santa madre Yglesia y la que estubiere ynpedida pida lizenzia a la superiora para comer carne

N. 17. Yten que las que supieren resar el ofizio de Nuestra señora rezen cada dia, y las que no supieren ler rezen el rosario entero de nuestra señora cada dia por tres bezes Vn terzio por la manana otro terzio a medio dia y otro terzio a la noche. Y ademas tengan por Vna Uez cada dia media ora de orazion mental al tienpo que la Superiora senalare

N. 18. Yten que todos los dias del mundo zierren las puertas algo antes que las auemarias y no las abran por ningun casso que no sea fortuito no pensado

N. 19. Yten que no puedan hablar dichas beatas con ningun onbre aunque sea Pariente a solas sin conpaneras. Y no siendo parientes ablando de negocios ablen en la parte que senalare la Superior

N. 20. Yten que todas las pasquas dias de nuestra señora y apostoles comulguen en la parroquial de esta Uilla =

N. 21. Yten que quando alguna enfermarse se la aga la Caridad posible y Vna de ellas Continuamente la asista en todo lo posible que

en lo preziso dos de ellas

N. 22. Yten que en todas las funciones de cassa y fuera de ella allandose presente la superior nadie able sin su lizenzia y lleue la antelazion del asiento. Y las demas en su orden segun la antelazion desde la profezion

N. 23. Yten se las encarga que si consideraren por sufizientes medios los redibos de los censos y Uienes que se las consigna coman en comunidad y quando se allare algun ynconbeniente que dichas beatas prebendan partan por yguales partes la Utilidad que tubieren menos la que rendiere sus dotes que esta a de perzeuir Cada Vna la Suia

N. 24. Yten que por quanto entre las beatas que al presente estan no ai ninguna que saue ler ni escriuir Caso que hubiere alguna muger de buena habilidad que las eduque a las que al presente estan en ler y escriuir y rezar el ofizio diuino se pueda amitir sin dote y que asta se la de duplicada cantidad que a las otras beatas

Estas constituciones y forma de biuir de las dichas beatas las dispuse Yo Ygnacio de Sagastiuerria por mandato de los señores Visitadores en diferentes tienpos Y lo firme en Salinas a Veinte y Vno de Abril de mil setezientos, años. Ygnacio de Sagastiuerria.

9/ 1759, Martxoak 24. Bergarako bikariotza, Antzuola, Uzarragako San Joan Bataiatzailea parrokia.

Maria Ygnacia de Ynurrigarro-ren izendapena medio (5. gehigarria), Ignacio Xauier de Arteach Bergarako bikarioak apezpikutzara bidaliriko serorei buruzko informea.

Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/759-40 leg. f.g.

Informe

Señor Prouisor y Vicario General

Para no tropezar, al primer passo de este informe, en las causas, por las cuales prohibieron las Constituciones 6. y 7. lib. 3 tit. 12 de Relig. domib. de las de este Obispado, el seruicio de las Iglesias de èl por Freyras, Sororas, ó Beatas, y mandaron poner en su lugar Sacristanes; parece necessario dar alguna noticia de los exercicios precissos, á que està obligada la ocupazion de estas Sororas en la Iglesia de Uzarraga, y generalmente en todas, ó las mas de este Pays, y son totalmente diversos è independientes de los correspondientes á los Sacristanes, que ay en las Parroquias.

Ocupanse estas mugeres en barrer la Iglesia, menos el Presbyterio, por que su limpieza, y la de los Altares, y cuidado de las lamparas corre a cargo del Sacristan. Ellas encienden las luces, ó cerillas de las sepulturas, cuidan de los paños de ellas, acompañan á las demas mugeres, que hacen el duelo en los años de difunzion, y tiempos de entierros, honrras, y demas funciones funerales, y hacen otros ministerios semejantes igualmente propios de su sexo, que inconnexos y diferentes de los que tocan por su officio a los

Sacristanes.

Visten al habito de alguna Religion aprobada, que en la Iglesia de Uzarraga, y en casi todas las de este Pays es el de la tercera Orden de San Franzisco, haciendo voto de celibato, ó de castidad, con previa obtencion de despacho ó patente del R.P. Provincial de la misma Orden. Viven las dos Sororas de Uzarraga, á que està reducido actualmente el numero de las quatro, que hà havido en tiempos passados en aquella Iglesia, en una Casa mui contigua á ella, y propria de su Feligreses, destinada por ellos para habitazion de estas mugeres, sin renta alguna, como tambien la huerta para verdura, un Jaral de robles para leña, un manzanal, y porcion de tierra, que las produce veinte y quatro Reales Y con este socorro, y el de alguna porcion de trigo al año, y en las ocasiones de entierros, panes, y respices, con que contribuien los Parroquianos á estas dos Sororas, y el producto de la labor de sus manos, se han mantenido decente y competentemente.

No es facil averiguar con certidumbre la instituzion, origen, o introduzion de estas mugeres en las Iglesias de este Pays. No sabemos, si se nos derivaron de las Vestales del Gentilismo, ó de las que en los Sagrados Canones, y Escritores Eclesiasticos se leen con los nombres de Sacerdotissas, Diaconissas, y Subdiaconissas, de cuios officios, y varias acepciones habla el Señor Gonzalez Tellez in Not. ad cap. 2 de testament. num. 8. Pero desterraronse de la Iglesia Latina, pocos siglos despues de su mismo nacimiento è infancia, estas inutiles Ministras, llamadas con esos nombres de Diaconissas, y los demas, y se refugiaron entre lo Sacerdotes Griegos, especialmente despues que la Sta Iglesia declarò y estableciò en diferentes Concilios el Celibato de sus Ministros Sagrados, contra el qual han procurado declamar Luthero, y los demas Heresiarchas de estos ultimos tiempos, de que

trata lata y eruditamente el mismo Señor Gonzalez Tellez in Comment. ad cap. 1. de Cleric. conjug.

Por la misma razon, y algunas otras mas, que fue haciendo ver el tiempo y la experiencia, fueron desterradas de la Iglesia por la Sant.d de Clemente Quinto en el Concilio de Viena en el Delphinado otra especie de mugeres, llamadas Beguinas, que vestian cierto habito Religioso, según consta de la Clement. unic. de relig. domib: y es por lo que tambien las Constituciones Synodales de este Obispado, decretos de la Sagrada Congregazion del Concilio, y sentencias del Supremo Consejo de Castilla prohibieron el servicio de las Iglesias de esta Diocesis por las Sororas, ó Beatas, que se mezclaban en los officios propios y privativos de los Sacristanes de ellas.

De todo lo qual se infiere, que no estando comprehendidas las Sororas ó Freyras de la Iglesia de Uzarraga, y otras de este Pays, en la causa final de la prohibizion de las citadas leyes Synodales, y Eclesiasticas, ni en los inconvenientes que estas procuraron precaver, no deba extenderse su prohibizion á estas Sororas. Y por esso sin duda su Illma. El Obispo mi Señor en la Santa Visita, que acaba de hacer en la Villa de Oñate, no ha prohibido en las Iglesias y Hermitas de ella absolutamente el servicio de estas Sororas, sino que de ninguna manera se intrometan en el manejo de Vasos Sagrados, Ornamentos, ni otra cosa alguna concerniente al officio de los Sacristanes.

En los quatro años y medio, que està á mi cargo esta Vicaría, solas dos mugeres han entrado por Sororas en las dos Iglesias Parroquiales de esta Villa, y ambas con licencia del Tribunal de Vmo., ni permitirè, que ninguna entre de otro modo; por que tengo presente lo que docta y eruditamente dexò estampado en sus Instac.es Pastorales Nro. SSmo. Padre Benedicto 11.º de feliz memoria Tom. 1. Inst. 29. et Tom. 2. Inst.

1 o 5. al fin en las Adver.s S. 1. et seg. pagin. 369: donde refiriendo una Bula de San Pio 5º y otra de Leon decimo, y diferentes Decretos de las Sagradas Congregaciones de Roma, especifica las condiciones, que deben concurrir en estas mugeres terciarias, ó Sororas, que no viven Colegialmente, ó en cuerpo de Comunidad; siendo una de ellas la licencia del Obispo, la que no deberá conceder, sino es haviendo hecho diligente examen de todo esto, y hallado verificarse las sobredichas condiciones: de suerte que para dar á cada uno lo que le toca, al Superior Regular le pertenece el Vestirles el habito, pero al Obispo le toca dar la licencia, y examinar, si tienen los dichos requisitos. Que son las palabras formales de su Santidad, para cuia prueba esta[n] muchos Decretos de las Sagradas Congregaciones de Roma, y bastante numero de Autores.

Concurren, al parecer, estos requisitos en Maria Ignacia de Inurrigarro, menos el de la edad quadragenaria, por ser notorio, que ella hà sido y es doncella honesta, recogida, virtuosa, honrrada, è hija de Padres nobles, dueños de la Caseria de Amezti, y Feligreses de la misma Iglesia de Uzarraga; siendo tambien cierto, que con las obvenciones y emolumentos arriba expressados, y con la labor de su manos puede mantenerse frugalmente, y sin peligro de exponerse á mendigar, pues todas las Sororas, que hà havido en aquella Iglesia en numero de quatro hasta estos ultimos años, han subsistido con decencia: sin que en el estado presente de vivir juntas y en una misma Casa dos solas Freyras ó Sororas, pueda verificarse, que compongan Comunidad, ó vivan Colegialmente, según la decision del texto in leg. Neratius 85. ff. de Verb. Signif. y sus concordantes.

Y si bien es constante, que esta Pretendiente no passa de los treinta y uno, ó treinta y dos años de edad, tambien lo es, que no ai

actualmente otra de sus circunstancias, ni de tanta edad, que aia solicitado esta plaza, y este pequeño defecto de la edad quadragenaria puede suplirlo, al parecer, la pureza de costumbres, y vida ajustada de Maria Ignacia, según la regla infalible del Espiritu Santo al cap. 1 de la Sabiduria: Aetas Senectutis vita immaculata; mayormente quando este defecto no puede influir en nulidad alguna de la licencia, que Vmd. fuese servido conceder á esta Pretendiente. Que es lo que puedo y debo informar á Vmd., con sujecion á su superior juicio y determinazion Vergara y Marzo 24 de 1759/. Licenciado Don Ignacio Javier de Arteàch.

10/ 1769, Urriak 13 / Azaroak 4 / Azaroak 18. Kalagorriko apezpikutza, Oñatiko bikariotza.

Ermitauek jantzi erlijiosoa erabiltzeko debekuaren berrespena, eta serorak desagerrarazteko eta ermiten itxierarako aginduak.

Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g.

Don Juan de Luelmo y Pinto por la gracia de Dios y de la Santa Sede Apostolica Obispo De Calahorra y Lacalzada, Señor de la villa de Arnedillo, del Consejo de S.M. etc. =

A nuestro Uicario de la Uicaria de Oñate Prouincia de Guipuzcoa: hacemos saber que en quatro del corriente de orden del Real y supremo consejo de Castilla se nos escribió la carta del Thenor siguiente = Yllmo. señor: Con motiuo de hauerse entendido el desorden que hauia en Santeros, ó Hermitaños, y que para cometer mas à su saluo sus

excessos usaban de trages que parecian de alguna orden regular, con lo que lograban indemnidad, siempre que las gentes piadosas no se recelasen de ellas, acuerdo el consejo a consulta de S.M. en nueue de Nouiembre del año passado de mil setecientos quarenta y siete, que a ningun Santero, ó Hermitaño se permitiese trage particular distinto del comun de su Patria, o Pais donde residiese a exección de aquellos, que uiuian en comunidad aprobada por el ordinario Diocesano como hauia algunas de hospitalidad, o de otros Santos fines: que se encargase a los ordinarios Diocesanos, no permitiesen se cometiere la asistencia, o custodia de la hermitas, ni diesen licencias para pedir con las Santas Ymagenes á perssonas que no fuessen experimentadas de buena uida, costumbres, y deuocion, sin usar trage alguno singular, preuiniendolo, assi en los mismos nombramientos, o licencias, que les diesen: Que se escribiesen cartas acordadas á todos los Prelados y Corregidores para que informandose de las hermitas de sus respectiuos partidos donde asistiesen hermitaños legos, les hiciesen saber la prohiuicion de trage particular, y que los que le tubiessen, le dejasen, y le redugesen al comun del Pais, con aperciuimiento de que passado el termino que les señalasen se procederia contra ellos, a imponerles las penas establecidas contra los uagamundos, y que los Corregidores celasen sobre el puntual cumplimiento de esta prouidencia. No obstante lo literal de esta resolucion, que por punto general se participó a todas las Justicias del Reino, se experimenta en la Prouincia de Guipuzcoa un abuso introducido por una clase de gentes que se llaman Seroras, hermitañas o Beatas, usando indiferentemente de qualquiera de estos tres títulos y de habitos de Dominicas, Franciscas, ó del Carmen, con unas tocas tán uenerables, que infunden en toda la Prouincia un respeto tán eficaz que uiolentando la caridad de los Fieles apenas

se atreven a negarles la limosna con perjuicio notable de otros uerdaderamente pobres. La ocupacion de estas Beatas, es la de seruir de Sacristanas egercitandose en la Parroquia y hermitas en uarrer y cuidar de la limpieza de los Templos, componer los Ornamentos, y demas perteneciente al uso de Altar. Para que en un assunto de tanta grauedad se tomase con conocimiento la prouidencia conueniente: Acordó en Consejo que V.S.Y. informas[e] lo que se le ofreciese, y pareciese teniendo pressente la resolucion qu[e] bá citada del año de mil setecientos y quarenta y siete. Y huiendolo ejecutado con efecto, uisto por el Consejo con lo espuesto por el Señor Fiscal se ha seruido proueer el auto que dice assi = A consecuencia de lo resuelto por S.M. á consulta del Consejo de nueue de Nouiembre de mil setecientos quarenta y siete sobre el trage que deuen usar los santeros, ó hermitaños: se prohiue a todas las Beatas, ó seroras de la Prouincia de Guipuzcoa, y sus Arciprestazgos, assi a las que asisten a las Parroquias, y hermitas, como qualesquiera otras, que en adelante puedan usar del trage, y habito que han acostumbrado hasta aquí, y de otro particular distinto del que se use comunmente en aquella Prouincia, o Pais donde residan. Por ahora continuen sin nouedad las actuales Seroras, o Beatas en la asistencia a las Parroquias a que estubiesen assignadas, pero con absoluta prohiuicion de que puedan continuar perciuiendo los emolumentos, que han acostumbrados en las oblacones, y en los funerales, hasta que los Diocesanos arreglen los que correspondan dando quenta al Consejo sin que puedan cuestiar en el Pueblo, ni aun dentro de sus respectiuas Parroquias, y con preuencion a los Patronos, y a los Diocesanos, que conforme fueren uacando las plazas de las Seroras por muerte de estas, ó por su uoluntaria dimision, ó por otro motiuo se uayan extinguendo, de

modo, que ni los Patrones, puedan hacer nuevos nombramientos de otras en su lugar, ni los Tribunales Eclesiasticos admitirlos en el caso que los hiciesen debiendo quedar refundido el oficio o empleo uacante de dichas Seroras en el de los Sacristanes, y de la obligacion y cuidado de estos el seruicio de su ministerio con yqual prohiuicion de perciuir por razon de el los referidos emolumentos de las Seroras, hasta que en la forma preuenida se arreglen los derechos que les correspondan. En quanto a las seroras destinadas a las hermitas se manda, que desde luego cesen en el ministerio, y egercicio de tales, y se recojan sus nombramientos por el Corregidor de la Prouincia, para que no se pueda boluer a usar de ellos reintegrandolas de la cantidad, y dotacion, que por esta razon hubiesen dado a las hermitas al tiempo que los obtubieron, y los ordinarios Diocesanos manden cerrarlas todas. y dejandolas anejas a sus respectiuas Parroquias, cuyos Parrocos, en orden á aquellas que por su situacion, cortedad de rentas, ó por otros motiuos no siruan de utilidad, y puedan causar perjuicio al publico, soliciten su extincion, y profanacion ante el ordinario, encargando a los Sacristanes de su Parroquia el cuidado de las hermitas, que se reseruen por juzgarse conuenientes, para que por razon de la agregacion de ellas a las Parroquias no se aumente en estas siruiente alguno, y para la ejecucion de todo se den las ordenes, y escriban las acordadas correspondientes a los ordinarios Diocesanos, y al Corregidor de la Prouincia, dandose auiso de esta prouidencia al Comandante general para que cele tambien su cumplimiento. Madrid a trece de octubre de mil setecientos sesenta y nueue = està rubricado = Licenciado Alarcon = Y para que V.S.Y. en la parte que le corresponde haya que esta resolucion tenga puntual obseruancia se la participo de orden del Consejo dando al mismo fin todas las prouidencias conuenientes, y de

su recibo me dará auiso para pasarlo a su superior noticia. Dios gie a U.S.Y. m. a. Madrid y Nouiembre quatro de mil setecientos, y sesenta y nueue = Ill.mo señor = Ygnacio de Ygareda = Ill.mo señor obispo de Calahorra = Y para que la citada Real orden tenga cumplido efecto expedimos la pressente por cuyo tenor cometemos nuestras ueces, y facultad, y damos comision en forma a los dichos nuestros uicarios de las Uicarias de Oñate, Uergara y demas de esta nuestra Diocesis compréndidas en la dicha Prouincia de Guipuzcoa, para que luego que reciban este nuestro Despacho lo circulen en la forma acostumbrada, y hagan guardar cumplir y egecutar la Real orden que ba incorporada, én todos los particulares, que á nos corresponden sin faltar en cosa alguna arreglando a este fin las prouidencias conuenientes hasta impartir el auxilio del brazo secular siendo necesario. Y para que podamos hacer el arreglo preuenido en dicho auto Real nos informarán dichos Uicarios, qual sea el trauajo, y ocupacion de dichas Seroras, ó Beatas en el ministerio de tales, y el importe annual de los emolumentos que acostumbraban llebar en las oblaciones y funerales con todo lo demas que en el assunto se les ofrezca instructiuo de la superior noticia, y nuestra y les encargamos la pronta euacuacion de las diligencias, y que no[s] las remitan para los efectos conuenientes. Dada en Calahorra á diez y ocho de Nouiembre de mil setecientos y sesenta y nuebe = *[Juan de Luelmo y Pinto apezpikuaren sinadura]*. Por mandado de S.Y. el Obispo, mi señor. Pedro de Gueuara sscriuano.

11/ 1769, Azaroak 28. Oñati.

Seroren desagerpenerako eta ermiten itxierarako Errege Dekretuaren betekizunean, Oñatiko udal agintariak aginduriko dekretua.

Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17-769-1 leg., f.g. 1770.ekoaren berridazketa.

En la Villa de Oñate à veinte y ocho de Noviembre, año de mil setecientos sesenta, y nueve, estando Juntos, y congregados los señores Justicia, y regimiento, y Caualleros especiales, que auaxo firmaran, el señor Alcalde expuso en este congreso se le hauia notificado al aiuntamiento particular un auto, proueito por el uicario foraneo, y Juez Eclesiastico de esta uilla, y Juntamente un despacho del Yll.mo señor Obispo de este obispado de diez, y ocho del Corriente expedido à consecuencia de una real orden de su Magestad, y señores de su real y supremo consexo de treze de octubre ultimo, en punto à que las seroras quiten el hauito, ò trage particular, y se uistan del comun del Pais. Que se abstengan las de las Parroquias de llevar toda obencion por razon de entierro, y funeral, hasta que S.Y. arregle las que manda perciuir. Que continúe la serora actual de la Parroquia, pero que se extinga su empleo en la primera uacante, encargando al sachristan de la Parroquia todo el ministerio seruil, que le (*sic*) exercita. Que se quiten del todo las seroras, y hermitaños de las Hermitas. Que se cierren estas todas, y se agregen à la Parroquia, y se encargue su cuidado al sachristan de ella. Y que los Parrochos soliciten ante el ordinario la extincion, y profanacion de aquellas que por su situacion, cortedad de rentas, ò por otros motibos no siruan de utilidad, y puedan causar perjuicios al publico con otras cosas, que se refieren en el mismo Despacho, cuiu copia manifesto en esta Junta. Y hauiendose leído, y enterado de su

contexto todos los dichos señores dijeron, que en orden à la serora de la Parroquia de esta uilla se representase à S.Y. que nada hauia en su exercicio, que no fuese mui propio de una muger, à excepcion de la muda de los manteles de los altares por si misma, y que se sirua permitir, el que se continúe sin nouedad, asi en la percepcion de los cortos emolumentos, que reciue, como en el todo del ministerio de que se halla encargada, trasladando al sachristan el cuidado de la muda de ropa de los altares, exxponiendo à este fin el salario, que percibe y la (*sic*) cargas particulares que tiene. Y en lo respectibo a las Hermitas se represente al mismo tiempo lo combeniente que es, el que se extingan del todo las de San Juan de Artia, San Jorje, Santa Maria Magdalena de Corostola, San Julian, y San Bartolome de Marromai, por hallarse en situacion distante, y con profanacion, è indecencia, como tambien las de San Esteban, San Roman, la Ascension, San Christobal, San Lorenzo, San Anton, San Bartolome de Goribar, y Santa Cruz por el poco usso que se hace de ellas, indesencia, por cortedad y por otras Justas consideraciones. Y que las efigies de estos Santos con sus cortas rentas se trasladen à otras, que conuiene se conserben, como son, San Andres, Santa Lucia, San Martin, San Joseph, Santa Marina, San Pedro de Lazarraga, Santa Maria Magdalena de Ancholopestegui, San Pedro de Zubilaga, y San Juan Baupista, encargando su cuidado al uecino hauitante en la casa mas inmediata respectivamente, para que la abra siempre, que concurra algun sacerdote à celebrar Misas, ò algun uecino à hacer oracion, apoiando la representacion con todas aquellas razones de congruencia, que se han tenido presentes, y expuesto en este congreso. Y para efecto de hacer dicha representacion en nombre de la Villa, y conferir primero con el uicario, y Curas Parrochos se da la comision à los señores Don Martin de Madinaueitia, y Don Francisco

Xauier de Vzelay. Que conseguida la extincion, y profanacion de las treze Hermitas citadas se trasladen las efigies de los Santos con la aplicacion de las respectibas rentas, que al presente tienen, colocando con la posible desencia: a saber San Juan de Artia, à la de San Andres. Las de San Esteban, San Roman y San Jorje a la de Santa Lucia, para cuia diligencia y hacer las obras, y reparos nezesarios se da todo el poder, y comision mas compla (*sic*) al señor Don Juan Nicolas de Antia presente Alcalde. Las de Santa Maria Magdalena de Corostola y la Ascension à la de San Martin, para cuia diligencia se da igual comision a dicho Don Francisco Xauier de Uzelai. La de San Christobal à la de San Joseph para lo que se da igual comision à Don Pedro Lucas de Ascarraga. La de San Lorenzo à la de Santa Marina, cuio encargo se comete à dicho Don Martin de Madinaueitia. Las de San Anton, y San Bartolome de Goribar à la de San Ysidro, para lo qual se comisiona à Don Christobal de Gomendio. La de San Julian à la de San Pedro de Lazarraga para cuio efecto se da tambien comision, a Don Francisco Xauier de Sagastizabal. La de San Bartolome de Marromai à San Pedro de Zubilaga, y la de Santa Cruz à la de San Juan Bautista para cuia traslacion se dà asi bien comision à Don Juan Bautista de Madina Regidor. En este congreso se represento lo combeniente por uarias razones, que se expusieron el que la procesion que en lo antiguo se hacia à la hermita de San Juan de Artia, y de algun tiempo à esta parte à la de San Elias en la Dominica infraoctaua de San Juan Bautista se ejecutase en adelante à la propia hermita de este Santo en el mismo dia de su Natiuidad. Y todos los dichos señores estimaron por justa la proposicion, y acordaron, que en adelante se suspenda la ida en procesion à la hermita de San Elias, y uايا la prozesion en cuerpo de Uilla y Cabildo à la hermita de San Juan Bautista en el dia de su Natiuidad y se celebren tres misas una

cantada, y dos rezadas y se entregue por su estipendio la limosna que se recogiere en la misma hermita, y uarrios de la uilla sin contribucion alguna de sus propios por razon de dicho estipendio, ni por refaccion, ni otro motibo alguno. Asi lo acordaron, mandaron, y firmaron = Don Juan Nicolas de Antia = Don Christobal de Gomendio = Juan Bautista de Madina = Don Francisco Xauier de Sagastizabal = Licenciado Don Martin de Madinaueitia = Phelipe de Mendizabal = Licenciado Don Francisco Xauier de Vzelay = Don Pedro Lucas de Ascarraga = Manuel Antonio de Aguirre = Ante mi Manuel de Vrmeneta =.

12/ 1770, Apirilak 7. Bergarako bikariotza, Kalagorriko apezpikutza.

Seroren desagerpenerako eta ermiten itxierarako Errege Dekretuaren betekizunean, Ignacio Xauier de Arteach Bergarako bikarioak apezpikutzara bidaliriko informea.

Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 17/770-18 leg., f.g.

Ill.mo Señor.

Señor

En cumplimiento de la orden, que se sirvió V.S.I. comunicarme por su despacho de 18 de Noviembre del año proximo passado, se puso luego en execusion su tenor, haciendolo notificar á los Curas, y Beatas de esta Vicaria. Aquellos cumplieron inmediatamente con la diligencia de hacer cerrar las Ermitas, y apoderarse de sus respectivas llaves: y estas con la de despojarse de los habitos, tocas, y sobretocas,

de que usaban, poniendose en el traje ordinariamente acostumbrado en el Pays. Sequestraronse con la misma promptitud los emolumentos, que han estylado percibir las Beatas, ó Seroras de las Parroquias, y de que hablarè despues.

El trabajo y ocupazion de las Seroras de las Parroquias se reduce á barrer la Iglesia de ocho á ocho dias, menos el Presbyterio, cuia limpieza, y la de los Altares es del cargo de los Sacristanes legos; á encender las luces de las Sepulturas; cuidar de los panes, que se ofrendan, y paños, que se ponen en ellas; acompañar á las demas mugeres, que hacen las ofrendas, y el duelo en los años de difuncion, y dias, en que se celebran los entierros, y honrras primeras, y segundas; amortajar los difuntos, assi del poblado, como de las Caserías; y á otros ministerios semejantes, igualmente propios de su sexo, que agenos, inconnexos, y diferentes de los de los Sacristanes.

Los emolumentos de cada una de ellas en oblaciones, funziones funerales en el discurso de cada año, según mi computo prudencial, apenas podrian pasar de 24 ducados de Vellon. Los de las Seroras de Ermitas (donde apenas havia ninguna en la Jurisdiczion de esta Villa, sino tal ó qual en la de Anzuola) no llegaràn cada año, por mi computo, ni á la mitad de la referida cantidad, sino es en tal ó qual Ermita, que estè dotada con Casa para habitazion, y alguna pequeña heredad contigua á la misma Ermita; siendo por lo regular impossible el mantenerse unas ni otras Seroras con solas estas cortissimas obvenciones, y sin el socorro del trabajo de sus manos, que es lo que principalmente las dà con que alimentarse.

Sobre la necessidad de las 28 Ermitas, que se encuentran en la Jurisdiccion de esta Villa, años hà que soi del mismo sentir, que Don Juan Francisco de Torrano Cura de esta Parroquia de San Pedro,

y es de que á excepcion de ocho ó diez de ellas se mandasen demoler, extinguir, y profanar todas las demas; por que ordinariamente no han servido, ni sirven, sino para profanarlas sacrilegamente con usos improprios, sordidos, e indecentes, quales son los de guardarse en ellas, por algunos labradores contiguos, arcas, y otros muebles, y cosas de sus Caserías, como maiz, castañas, manzanas, lino, paja, y aun alhechos, para reduzirlos despues á fiemo en las Cauallerizas de ellas: de manera que siruiendo las Ermitas para estos disonantes usos en todo el resto del año, solo para el dia de su advocazion procurar assearlas algo, por que el Cura, ó otro Sacerdote en su nombre hà de ir á decir Missa en ellas según costumbre, verificandose aquí á la letra lo que dice el R.I Propheta: Filiae eorum compositae, circum ornatae vt similitudo Templi.

Mas no es este el unico, ó maior mal, de que son ocasión, ó causa estas Ermitas; por que prescindiendo de lo indecentissimas, que estàn las mas de ellas, se vèn con harto dolor, especialmente en el día de la advocacion de cada una, muchissimos desordenes, mediante el concurso de Jovenes de ambos sexos, del tamboril, y vino, en unos sitios despoblados, y distantes del cuerpo de la Villa á media legua y aun á mas, y donde no concurriendo la Justicia, ni persona alguna de respeto y autoridad, que pueda contenerlos, es consiguientemente inexcusable la ruina espiritual de las Almas, y no pocas vezes tambien de los cuerpos, y aun de las familias, con alborotos, pendencias, palos, cuchilladas, heridas mortales, y otros excesos, que varias vezes han succedido en mi tiempo: de suerte que por haver sido, y ser esto tan frequente, es yà la regular primera pregunta, que se hace en el Lugar á la gente, que viene de la fiesta de la Ermita: Si hà hauido paz en ella?

Ni puede preponderar á estos inconvenientes la facilidad, ó

conveniencia de poder oír Missa la gente de los Varrios de las Ermitas de San Prudencio y San Hemetherio, distantes ambas una legua de esta Poblacion; assi por lo que informo á V.S.I. el Cura de San Pedro; como por que la distancia misma y desvio, en que viven de sus Parroquias, y de todo trato y comunicacion de gente racional, y la privazion de la palabra de Dios, y de la explicacion de la Doctrina Christiana, á que se entregan, los embrutece cada día mas, y llena de Ignorancia de lo mas importante, que deben saber, como nos lo hace ver la experiencia en este Santo tiempo de la Cuaresma, y precepto annual, en que haviendo de venir á su Parroquia por precission á ser examinados en la Doctrina Christiana, y recibir de sus respectivos Curas la Cedula de aprobacion, se reconoce en ellos maior ignorancia, è idiotismo de un año para otro.

Resumiendo ahora á dos palabras este informe, parecia á mi cortedad, Señor Illt.mo, que no pueden consignarse á las Beatas, ó mugeres, que sirven en las Parroquias, menos emolumentos, que los que al presente se las dàn por los Feligreses, y son bien tenues y escasos.

Que de las ocho Ermitas adscriptas á la Parroquia de Sn Pedro es conveniente se manden demoler desde luego las de San Antonio y San Christoval, reservandose, y permaneciendo existentes las del Seminario de Niñas educandas de Nuestra Señora de la Soledad, la del Hospital de Santa Maria Magdalena, San Martin de Aguirre, Santa Ana, y tambien por ahora, y en consideracion á lo que informa el Cura de San Pedro, las de San Miguel, San Estevan, y San Prudencio.

Que de las adscriptas á la Parroquia de Santa Marina, reservandose igualmente las de San Adrian, que es de particular, y las de San Josèph y San Lorenzo, que están contiguas á esta Poblacion, y

decentes, y sirven para algunas processiones, y por ahora tambien la de San Hemetherio, se profanen y extingan todas las demas Ermitas.

Que assi bien se mande demoler y extinguir la Ermita de Santa Ana adscripta á la Parroquia de San Andres de Elosua, que es Annexa de la de San Pedro de esta Villa, por estar sumamente indecentes. Esto es lo que siento, y puedo informar á V.S.I., con el debido rendimiento y sujecion á su superior juicio. Vergara y Abril 7 de 1770 = Ill.mo Señor. Licenciado Don Ignacio Xavier de Arteàch.

13/ 1782, Ekainak 26. Oñatiko bikariotza, Kalagorriko apezpikutza.

Seroren desagerpenerako eta ermiten itxierarako Errege Dekretuaren betekizun egokiaren berri emateko, Miguel de Eguino Oñatiko bikarioak apezpikutzara bidaliriko informea.

Kalagorriko Katedraleko Artxiboa, 6/562-85 leg., f.g.

Señor Prouisor.

En cumplimiento al superior mandato de Vm, y la confianza que le merezco en el he rezonozido Con todo Cuidado las Hermitas de la dilatada Jurisdiccion de Esta Villa, sus alaxas, Calizes, ornamentos, y demas nezesario para la Celebracion del Santo Sacrificio del Altar, teniendo presente las uarias prouidencias dadas por su Yll.ma el Obispo mi Señor, y reales ordenes, que relaciona la Peticion que precede, y hallo que las Hermitas de San Joseph, Santa Lucia, San Martin, San Lorenzo, San Anton, San Pedro de Lazarraga, San Ysidro, San Andres,

La Aszencion, Santa Maria Magdalena de Zubilaga, Santa Marina, San Juan, San Pedro de Zubilaga, y San Esteban estan bien surtidas de Ornamentos, Calizes etc. y Con el aseo, y adorno correspondiente, y por lo mismo siendo de su agrado, pudiera um abilitarlas, para la Zelebrazion de los Santos Misterios, mandando se Entreguen sus respectiuas llaues â Personas de Entera Satisfaccion, y confianza, que se Encarguen de Su Custodia, limpieza, cuidado, y asistencia, con proibicion aubsoluta de que las Mugerres con pretexto alguno se mezclen, ni Entrometan en ellas â titulo de Seroras, ô Sacristanas. Como por abuso se Yntroduzen, Prouidenciando que las Hermitas que se abilitasen, y quedasen Con lizençias para Celebrar Misa, haian de tener sus Puertas al Campo, ô Caminos publicos Con Zerrajas, y llaues seguras, y en ninguna manera al Ynterior de las Hauitaziones de los Hermitanos y Casas Contiguas, Condenando, y tapiando para siempre â Cal y Canto las que hay de Este Jenero en algunas de ellas, siendo cierto y ha demostrado la Experiencia, que las Hermitas que han tenido puertas reseruadas, y transito a las Casas de los Hermitaños, y sus familias, han Estado con menos respeto, y venera[zion] [irakurgaitza]uibandolas como sus propias Casas en Comidas, Veuidas, y combersa[ziones] ocupandolas con camas donde dormieron sin Escrupulo, y colocando en [ellas] sus axuares, arcas, armarios, y otros Vtensilios: ademas de que te[nien]do los Hermitaños familia, ê hixos, estos se diuerten, y Juegan ellos [?] sin que las repetidas admonestaciones de Personas Zelosas haian log[ra]do reprimir y remediar Estas y otras Yndezencias, que son sobradamente publicas, por lo que me parece se debe mandar de que se cierren para siempre y se condenen las Puertas interiores a las Hauitaziones [y] que las Mugerres se abstengan del oficio de sacristanas, prouidenciando interin no se obedezca a lo asi madado (*sic*), no se Celebre en ellas

mis[as] Encargando a Persona de confianza, Zele, y dando Comision, pareziendo â Vm, de poner en Execuzion quanto se siruiere ordenar en el particu[lar].

En la Hermita de San Andres, que es una de las que se han de [habi]litar, y muy nezesaria entre todas, reparo que el Bulto del Sancto no e[s] dezente, y por lo mismo se debe retirar de la publica uenerazion y mandar s[e] coloque Otro que Cause debozion: En esta misma Hermita se deben h[a]zer uarios reparos, lo primero la mesa del Altar, que no se halla en [la] proporcion, ni en la altura regular, y se quite la grada que hay par[a] subir â el, que Embaraza el paso, que al Caliz y paterna se dore el Ynterior y la Copa, y se adornen los Altares, y se pongan Con la dezencia que se registra en las demas Hermitas.

La Hermita de Santa Marina se halla poco adornada, y en nezesidad de algun Reparos, y que la Efixie de la Santa se retire por no ser dezente, y por haora a lo menos se Coloque en medio el colateral de San Marcos que se halla muy bueno, y deboto.

Se Encuentran en muchas Hermitas Varias efixies, ê Ym[a]genes disformes, mutiladas, ê Yndezentes, sin que se pueda con[o]zer que santos sean, sera preciso con su aprobazion de um retirarlas, y Enterrarlas.

Supuesto que hay prouision de Calizes para el seru[irakurgaitza] um disponer, que Estos se custodien en el archiuo de la Parroquia, ô Vendiendolos, se Emplê su ualor en reparar y adornar las mismas Hermitas, pues no hallo por combeniente que en Cada una, quede mas de un Caliz, ni Este se custodie en casas particulares, ni que ande an manos de todos con Y[n]dezencia, por lo que pudiera um disponer que en cada Hermita quede un Caliz, y no mas, y si surtidas todas hay alguno de mas, este se guarde En la Parrochia, ô se venda para obras de

las Hermitas, y su adorno, que es, en mi Juicio, lo mexor.

Las Hermitas que de Orden de su Yll.ma se hallan Zerradas, y que se solizita demoler por no ser de Utilidad alguna, son las de Santa Maria Magdalena de Corostola, San Christobal, San Jorxe, Santa Cruz, San Roman, San Julian, y San Bartholome de Goribar, [?] que, y servirse de ellas para recoxer ganado, paxa, castaña etc. me pareze ser nezesaria su total Demolicion, y Euitar Yrreuerencias que Yntroduxo el abuso, ô la malicia, de[s]tinando sus materiales, y despojos para reparos, y mexor adorno de las demas Hermitas.

La campana de San Jorxe, San Bartholome, San Julian, y San Roman pudieran destinarse para la Parrochia en donde hazen falta, y fundiendolas seruiran para Campana de Relox: Las de Santa Maria Magdalena de Corostola, San Christobal, y Santa Cruz deberan Colocarse en las Casas Contiguas ê Ynmediatas â ellas, por ser sumamente nezesarias para el toque de oraciones, llamar â Yncendios, Entierros, y otras muchas ocasiones en que se han de Juntar los Vezinos de las Barriadas apartadas y distantes del Pueblo.

La Hermita de San Bartholome de Matromay que tambien se halla Ynabilitada por su Yll.ma, trata repararla Su Patrono Don Joseph Ygnacio de Arangoiti, y recurrir a Vm por lizencias, quando se adorne, y quede con la Dezenia nezesaria, por lo que me pareze no se debe hazer nouedad por haora.

El Aiuntamiento de esta uilla es la que cuida de las obras, y reparos de las Hermitas de su Jurisdiccion, y sus constituyentes por deuoizion ô aficion particular se inclinan mas al adorno de unas con preferencia de las demas, de que ze[irakurgaitza]tas las Rentas que debieran servir para la manutencion y de[zenia] de todas, quedar estas abandonadas, sin reparo; ni retexo, con[?]teras; y Expuestas â

que den en tierra, ô que no se pueda Celebra[r] Misa sin Yndezencia en ellas; Por tanto, saluo siempre el super[ior] Dictamen de Vm, me pareze pudiera Vm providenciar, que a lo m[e]nos una uez al año, alguna Persona de la Confianza, y satisfacio[n] de Vm reconociera todas las Hermitas de Esta Jurisdiccion, sus orn[a]mentos, Calizes, Corporales, y purificadores, que por falta de diligencia, han dexado corromperse, y pudrirse dentro de la Copa de los mismos Calizes, sin cuidar de que remuden los purificadore[s] y acaso dandoles destino que no corresponde, mandando se retiren y quemen lo que no Estubiere dezente, y dando um facultad de requerir a los Cargohauientes hagan surtido nuebo para el seruicio del Altar, siempre que se note alguna falta, principalmente en las coxas inmediatas y nezesarias para el Santo Sacrificio, con Comision en forma, para que no reponiendo y manteniendo las Hermitas y Alaxas con el adorno y dezenia correspondiente, mande cerrarlas, con proibizion de celebrar Misa en ellas; Que es Quan[to] puedo Ynformar â Vm en cumplimiento, a lo que se sirue mandarm[e] en el particular de las Hermitas.

